

Türkiye Körler Federasyonu Yayını
Journal of Turkey Federation of the Blind Person

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal

Cilt/Volume:

20

Sayı/Number:

1

Ay/Month:

Aralık

Yıl:

2020

Türkiye Körler Federasyonu Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal
Bulvarı No: 32/6 Çankaya – ANKARA
Tel: 0312 2318243 Faks: 231 82 46 Web: dergipark.gov.tr/uobild

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

Beyond the Horizon Scientific Journal

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

DergiPark
AKADEMİK

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Adam Sofronijevic (Dr, Belgrad Üniversitesi Sırbistan), **Ali Fikri Akşirin** (Uzm.Dr. Ankara Büyükşehir Belediye Hastanesi), **Ali Gököz** (Dr. Emekli Sandığı Yönetim Kurulu Üyesi TTB Onur Kurulu Üyesi), **Ali Rıza Erdoğan** (Dr. Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu), **Ayşe Karaduman** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi), **Ayşegül Ataman** (Prof. Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi KKTC), **Babak Kashefi Mehr** (Doç. Dr. Tebriz Üniversitesi, İran), **Cengiz Özbesler** (Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Esra Akı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Filiz Demiröz** (Dr. Öğr. Üyesi Emekli Öğretim Üyesi), **Fulya Temel** (Prof. Dr. G.Ü Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü), **Gizem Çelik** (Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Ercüment Erbay** (Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Gonca Bumin** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Gülşen Varol** (Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü), **Hakan Acar** (Prof. Dr. Liverpool Hope University & EASSW European Association of Schools of Social Work), **Hayyam Kıratlı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Anabilim Dalı), **Helga Rittersberger** (Prof. Dr. ODTÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü), **Hicran Çavuşoğlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Hülagü Kaplan** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hülya Kayıhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Hülya Koç** (Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniv. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hüsamettin Çetin** (Dr. Öğr. Üyesi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **İbrahim Cılga** (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi), **İsmail Tufan** (Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Gerontoloji Bölümü), **İsmihan Artan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Kadriye Armutlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kasım Karataş** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Kezban Bayramlar** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kübra Cihangir Çamur** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **M. Emin Demirci** (Körler Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi), **Melike Tekindal** (Doç. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Mine Uyanık** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Mintaze Kerem Günel** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Muammer Çetingök** (Prof. Dr. University of Tennessee, Knoxville ABD), **Nilüfer Darıca** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi), **Oğuzhan Zengin** (Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Özlem Cankurtaran** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Pınar Bayhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Refia Selma Görgülü** (Prof. Dr. Doğu Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi), **Sayra Lotfi** (Dr. Öğr. Üyesi Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Selahattin Gelbalı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi), **Sema Buz** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Sevilay Şenol Çelik** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Turhan İçli** (Avukat Engelliler Federasyonu Başkanı), **Tülin Düğer** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Türkan Akbayrak** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Vedat Işıkhhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Veli Duyan** (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Yüksel Baykara Acar** (Prof. Dr. Liverpool - İngiltere), **Zafer Erden** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü).

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Doç. Dr. Melike Tekindal
Doç. Dr. Seda Attepe Özden
Doç. Dr. Özlem Arda
Doç. Dr. Zuhale Akmeşe
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ege
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Unutkan
Dr. Öğr. Üyesi Canser Boz
Dr. Öğr. Üyesi Ferman Erim
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldız Şeren

Dr. Öğr. Üyesi Gülay Akman
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Nuhoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sadık Aydın
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Bilgehan Aytaç
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Kılıç
Dr. Öğr. Üyesi Nurgün Kul Parlak
Dr. Öğr. Üyesi Semanur Öztemiz
Dr. Öğr. Üyesi Serhat Erdem
Dr. Öğr. Üyesi Serhat Tek

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal
Türkiye Körler Federasyonu Yayını
Journal of Turkey Federation of the Blind Person

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

Körler Federasyonu Adına
On Behalf of Turkey Federation of the Blind Person

SAHİBİ/PUBLISHER
Av. (Attn) Suha SAĞLAM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITIES
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

DERGİ YAYIN EDİTÖRÜ / EDITOR
Doç. Dr. (Associate Prof.) Özgür ALTINDAĞ

SEKRETER / SECRETARY
Dr. (PhD) Oktay TATLICIOĞLU

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Kasım Karataş** [Başkan] (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. Muammer Çetingök (Tennessee Üniversitesi / ABD - University of Tennessee / Knoxville USA),
Prof. Dr. Ayşegül ATAMAN (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC - European University of Lefke - Turkish Republic of Northern Cyprus)
Prof. Dr. Esra Akı (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. İsmihan Artan (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. Hakan Acar (Liverpool Hope Üniversitesi / İngiltere - Liverpool Hope University / England)
Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar (Liverpool - İngiltere / England)
Doç. Dr. Babak Kashefi Mehr (Tebriiz Üniversitesi / İran - Tabriz University of Medical Science - Iran)
Dr. Adam Sofronijevic (Belgrad Üniversitesi – Sırbistan / University of Belgrade - Serbia)

İNGİLİZCE EDİTÖRÜ/ENGLISH LANGUAGE EDITOR
Dr. (PhD) Sedef SÜER (Dicle Üniversitesi Diyarbakır/Türkiye- Dicle University Diyarbakır/Turkey)

Cilt/Volume: 20 Sayı/Number: 1 Ay/Month: Aralık Yıl/Year: 2020

ISSN 1303-202X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

ULUSLARARASI/SÜRELİ YAYIN - INTERNATIONAL/PERIODIC PUBLICATION

YAYIN DİLİ / PUBLISHING LANGUAGE

TÜRKÇE / İNGİLİZCE

YAYINLANMA ARALIĞI/PUBLICATION PERIOD

Yılda Bir / Once a year

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

29.12.2020

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6 Çankaya – ANKARA

Tel: (0312) 231 82 43

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6

Çankaya – ANKARA

Tel: +90 0312 231 82 43

Faks: +90 0312 231 82 46

<http://ufkunesibilimdergisi.blogspot.com/>

<http://dergipark.gov.tr/uobild>

E-Posta/Email: ufkunesibilimdergisi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Danışma Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri	ii
Künye	iii
İçindekiler	v
Muhammet Ali Köroğlu, Fatma Nur Dural Türkiye'ye Göç Etmiş Suriyeli Kadınların Toplumsal Cinsiyete İlişkin Deneyimleri ve Sosyal Hizmet <i>Gender-Related Experiences with Syrian Women Have Migrated to Turkey and Social Work</i>	1-34
Berna Çalgı Babanın Ev İşlerinde ve Çocuk Bakımında Sorumluluk Alması ile Annenin Duygusal ve Fiziksel İstismarı Arasındaki İlişki <i>The Relationship Between the Father's Responsibility in the Household and Child Care and the Emotional and Physical Abuse of the Mother</i>	35-51
Osman Geyik Türkiye'de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme <i>An Investigation on Fiscal Aids for Disadvantaged Group in Turkey</i>	52-66
Hande Albayrak Dezavantajlı Çocuklar İçin Spor Faaliyetlerinin Öneminin Eleştirel Teori Bakış Açısıyla Ele Alınması <i>Considering the Importance of Sports Activities for Disadvantaged Children from a Critical Theory Perspective</i>	67-89
Hatice Güdül Öz , Hatice Yangın Görme Engelli Bireylerin Cinsel Sağlık İhtiyaçlarının Belirlenmesi <i>Determining the Sexual Health Needs of Visually Impaired Individuals</i>	90-108

Şerife Uğuz Arsu, Gözde Sunman , Şükran Oruç, Melike Tekindal Türkiye’de Gelişmekte Olan Üniversitede Araştırma Görevlisi Olma Deneyimi: Nitel Bir Araştırma <i>Experience of Research Assistant at the Developing University in Turkey: A Qualitative Research</i>	109-152
Melike Tekindal, Şerife Uğuz Arsu Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme <i>A Review on the Scope and Process of Phenomenological Approach as a Qualitative Research Method</i>	153-172
İbrahim Halil Yaşar İletişim Tarihine Kısa Bir Bakış: Analogdan Dijitale İletişim Araçlarının Gelişimi ve Bireye Yansıması <i>A Brief Overview of The History of Communication: The Development of Analog-to-Digital Communication Tools and its Reflection on the Individual</i>	173-207
Eşref Akmeşe Doğu - Batı Karşıtlığı Bağlamında Yaşamın Kıyısında Filmdeki Kurgusal Karakterler Üzerine Eleştirel Bir Analiz <i>A Critical Analysis of Fictional Characters of the Film the Edge of Heaven in the Context of East West Contradiction</i>	208-222
Rezan Yavaş, Evren Aslan, Fatma Açıkça, Mikail Özer, Ayşe Berrin Çalışkan, Feray Çifçi Kuyumcu Bakım Merkezlerinde Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Hortikültürel Terapi’nin Kullanımı <i>Use of Horticultural Therapy as a Socialization Tool in Care Centers</i>	223-231
Dergi Yayın Kuralları	232-234

Özgün Makale (Nitel Araştırma)

Unique Article (Qualitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 21.09.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 15.11.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Köroğlu, M. A. & Dural, F. N. (2020). Türkiye'ye göç etmiş Suriyeli kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin deneyimleri ve sosyal hizmet. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1), 1-34.

TÜRKİYE'YE GÖÇ ETMİŞ SURİYELİ KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYETE İLİŞKİN DENEYİMLERİ VE SOSYAL HİZMET¹

Muhammet Ali Köroğlu²

Fatma Nur Dural³

ÖZET

Suriyeli kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin net bir şekilde ayrıldığı ve ataerkil toplum yapısına sahip bir bölgeden Türkiye'ye göç etmiş bireylerdir. Kadınların Suriye'de iken yaşamakta oldukları yaşam biçimi, Suriye iç savaşı sebebiyle Türkiye'ye yaptıkları göç sonrasında da devam etmiştir. Bu çalışma; toplumsal cinsiyete dayalı rol değişimini göç etmiş Suriyeli kadınlar özelinde inceleyen ve toplumsal cinsiyete dayalı rol ve işlevlerin sebep olduğu olumsuzluklar neticesinde sosyal hizmetlere duyulan ihtiyacın ne şekilde olduğunu analiz eden nitel bir araştırmadır.

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, içerik analizi ile bulgular yorumlanmıştır. Çalışma 20 Suriyeli kadın ile gerçekleştirilmiştir ve yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Katılımcıların her biri araştırmaya gönüllü

¹ Bu makale "Geçici Koruma Statüsü'ne Sahip Suriyeli Kadınların Toplumsal Cinsiyete İlişkin Deneyimleri ve Sosyal Hizmet Uygulamaları" isimli tezden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0001-8593-6139

³ Sosyal Hizmet Uzmanı, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Öğrencisi, e-posta: fatmanurdural@gmail.com (İletişim yazarı). ORCID: 0000-0003-2395-2138

olarak katılım göstermişlerdir. Bu çalışmayla Suriyeli kadınların savaş ve zorlu yaşam koşulları sebebiyle göçe kalkıştıkları, toplumsal cinsiyet bakış açısına göre genellikle kadınların göç sürecinde erkeğin refakatinde göç ediyor olduğu yaygın görüşünün aksine kadınların da mecbur kaldıkları noktada göç kararı alabildikleri, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kültürel bir şekilde hem kendi ülkelerinde hem de Türkiye’de deneyimledikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sosyal hizmetlere başvurulma sebepleri ise genellikle maddi imkansızlıklar nedeniyle olmaktadır. Bu maddi sıkıntılara rağmen kadınların iş yaşamına katılım göstermede çekingen davrandıkları görülmüştür. Bunun sebepleri arasında çok sayıda çocuğa bakmakla yükümlü olmaları ve eşlerin izin vermemesi gibi belirleyici faktörler vardır.

Sonuç olarak kadın, gerek zorunlu göç sürecinde gerekse gönüllü göç sürecinde problemleri en çok deneyimleyen cinsiyettir. İç savaşlar ve kriz, sonuçların her iki biyolojik cinsiyet tarafından da deneyimlendiği olaylardır. Fakat bu durumdan erkeğin cephede savaşması, yaralanması ya da ölmesi sebebiyle en çok kadın etkilenir. Eşlerin ölümü ya da yaralanması sonucu yalnız kalan kadın, sosyal desteği yoksa çocuklarına da yalnız bakım vermek durumunda kalmaktadır. Bu da kadının çoğunlukla “anne”, “eş”, “bakım veren”, “toparlayıcı olan” gibi özelliklerle bağdaştırılmasına neden olur. Bu bağdaştırma kadını sadece özel alan üzerinden tanımlar ve ikincil olarak görülmelerine zemin hazırlar.

Ancak tüm bunlarla birlikte göç sürecinde bu durumun değiştiği, kadının göç sürecinde aktif rol aldığı, “sürüklenen” değil; “karar veren” konumuna da geçebildiği görülmüştür. Kadının haklarını savunabildiği ve tüm baskılanmışlıklarını aldığı hizmetler ve eğitimler sayesinde azaltabildiği görülmüştür

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma Statüsü, sosyal hizmet, göç, toplumsal cinsiyet, kadın

GENDER-RELATED EXPERIENCES WITH SYRIAN WOMEN HAVE MIGRATED TO TURKEY AND SOCIAL WORK

ABSTRACT

Syrian women are immigrants coming from a region where patriarchal customs are dominant and social gender roles are clearly determined. Syrian women have

continued the same lifestyle they were leading in Syria even after they immigrated to Turkey due to the civil war in their homeland. This is a qualitative study that analyses the change in the roles of Syrian immigrant women depending on the social gender and to what extent there is a necessity of the social services emerging due to the problems in the operations and roles depending on social gender.

Qualitative research method was used as the research method, and the findings were interpreted with content analysis. The study was conducted with 20 Syrian women and a structured interview form was applied to the participants. Each of the women participated in the study voluntarily.

In this study, it has been concluded that Syrian women had to immigrate owing to the war and hardships of life, that they could make the decision of immigration in contrast to the notion of social gender that they simply accompanied their male partners, that they had culturally experienced the social gender inequalities both in their home country and Turkey.

The reason for the application to social services is mainly due to financial troubles. Despite the fiscal problems, it has been observed that Syrian women were timid when embarking on business life. There are certain factors like the duty of taking care of too many children and not getting the permission of their spouse.

As a result, women are the most experienced problems during both the forced migration process and the voluntary migration process. Civil wars and crisis are events in which the consequences are experienced by both biological sexes. However, women are the most affected by this situation, due to the man fighting at the front, injuring or dying. A woman who is left alone as a result of the death or injury of her spouses has to give care to her children alone, if she does not have social support. This causes the woman to be mostly associated with characteristics such as "mother", "wife", "caregiver", "gatherer". This association defines women only through the private sphere and sets the stage for them to be seen as secondary.

However, with all these, it has been observed that this situation has changed during the migration process. It was seen that the woman took an active role in the migration process, and she was not 'drifting'; she was also able to move into the position of 'decision maker', defend her rights, and reduce all her oppression through the services and training she received.

Key Words: Temporary protection status, social work, migration, gender, woman

GİRİŞ

Dünya üzerinde yer değiştirmeler tarihin çok eski çağlarından beri devam etmektedir. Yer değiştirmenin literatürdeki karşılığı “göç”tür. Göç, tanımsal olarak belirli bir bölgede yaşayan insanların veya bir insan topluluğunun, bulunduğu yeri çeşitli sebeplerle terk edip başka bir yere yerleşmesi ya da sürekli olarak yer değiştirmesi anlamına gelir (Altıntaş, 2014, s. 253). Bu yer değiştirmelerin birçok sebebi olabilmektedir; doğal afetler, savaş, kıtlık, iç karışıklıklar sebebiyle olabileceği gibi daha iyi bir yaşam arzusu için de olabilir.

Uluslararası Göç Örgütü’nün tanımında göç etmek tek bir sebebe dayanmamakta; farklı sebeplerle yerinden edilmiş, zorunlu göç etmek durumunda kalmış kişilerin göçlerini de dahil etmektedir. Dünya Göç Raporu’nda 2019 yılı verileri itibariyle 272 milyon uluslararası göçmen olduğu tahmin edilirken; iç göçün daha yaygın olduğuna ve 740 milyondan fazla insanın doğduğu şehirde değil başka bir yerde yaşamaya devam ettiğine dikkat çekilmektedir (IOM-Un Migration, 2020, s. 3). Uluslararası göçmenlerin cinsiyetleri incelendiğinde ise %52’sinin erkek, %48’inin ise kadın olduğu görülmektedir (IOM-Un Migration, 2020). Göç eden insanların neredeyse yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınların bir birey olarak mı göçe karar verdikleri yoksa içinde buldukları durum itibariyle bir erkeğin kararıyla mı bir göç sürecine atıldıkları kadın göçmen/mültecileri, kadın ve göç ilişkisini anlamak açısından önemlidir. Yapılan göçlerin alt nedenine bakıldığında genellikle erkeklerin iş durumu bulunmaktadır ya da aile ve akrabayı takip etmesi gereken kadın; anne, eş, kız kardeş, çocuk olarak göç sürecinin bağımlı ve ikincil ögesi konumunda kalmaktadır. Uluslararası hukukta dahi kadının göçmenlik statüsü, eş durumuna göre değerlendirilmektedir (Şeker ve Uçan, 2016, s.207). Oysa salt kadın göçünün sebepleri birbirinden farklıdır. Bu sebepler savaşlar, iç çatışmalar gibi bir ülkenin kaderini topyekün değiştirecek olaylar olabileceği gibi bir bireyin yaşamını ve kaderini etkileyecek toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, sosyal ve kültürel ön yargılardan kaynaklanan baskılar, cinsel istismar, şiddet, taciz gibi sadece kadın olmaktan kaynaklanan zulüm ve baskılar da olabilmektedir (Akkaya, 2002, s. 75-77; Odman, 1996, s. 2).

Buğun Orta Doğu ũlkeleri olarak bilinen Irak, Afganistan ve Suriye gibi ũlkelerde yaşanan iç karışıklıklar tũm dũnyayı etkilemiş haldedir. En bũyũk yankıyı uyandıran ise vatandaşlarının ũlkeyi kitleler halinde terk etmesiyle Suriye iç krizi olmuştur. Kitleler halinde Tũrkiye'ye yapılan gũ sonucunda ũlkemizdeki Suriyelilere "Geçici Koruma Statũsũ" verilmiştir. İçişleri Bakanlığı GİGM'nũn verilerine gũre, hali hazırda Geçici Koruma Statũsũ'ne kayıtlı Suriyeli sayısı Ekim 2020 itibariyle 3 milyon 624 bin 517'dir. Bu sayının ise 1 milyon 674 bin 170'ini (%46,2) kadınlar oluşturmaktadır (İl Gũ İdaresi Genel Mũdũrlũđũ, 2020). Tũrkiye'deki Suriyeli nũfusun yarısını kadınların oluşturduğu verilerden gũrũlmektedir. Bu kadar bũyũk bir Suriyeli kadın kitlesine sahip olmak toplumsal cinsiyet bağlamında yapılacak olan çalışmaların gũmenler ũzelinde de incelenmesini gerekli kılmaktadır. Gũmenler ũzelinde çalışmalar yapan mesleklerden birisi de sosyal hizmettir.

Sosyal hizmet mesleği; insan hakları, adalet, ũzgũrlũk, eşitlik gibi konuları destekleyen, bizatihi toplum içerisinde adaletli bir sosyal yapının oluşmasını amaçlayan, her bir bireye doğuştan sahip olunan haklar neticesiyle değer veren bir meslektir. Sosyal hizmet mesleğinin bu yũnleri gũmen kadınlar ũzelinde de travmatik birey ve gruplarla çalışma açısından son derece ũnemlidir. İnsanları bireysel ve çevresel ũzellikleriyle birlikte inceleyen sosyal hizmet disiplini, yapılacak uygulamaların içeriği açısından oldukça zengindir ve gũsũz gruplar için etkilidir.

Toplumsal Cinsiyet ve Alt Kavramları

Toplumsal cinsiyet erkek ve kadınlar arasındaki farklılıklara, bũlũnmelere işaret eden, sosyal olarak her iki biyolojik cinsiyete de belirli roller veren ve toplumsal ilişkileri bu rollere gũre dũzenleyen, kũltũrel olarak inşa edilmiş normların bũtũnũdũr. Toplumsal cinsiyet, bilinen biyolojik cinsiyet tanımlamasından farklıdır. Biyolojik cinsiyet, kişinin dişi ve erkek oluşuna atıfta bulunurken; cinsiyetin biyoloji harici kullanımı sosyolojik ve kũltũrel kısıma atıfta bulunur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kũltũrel ve sosyolojik bir tanımlamaya sahiptir.

Toplumların yaşayış tarzları, kendine ũzgũ davranış biçimleri ve hayatı anlamlandırılışları birbirinden farklı olabilmektedir. Kũltũrel bir yapı içerisinde yaşamakta olan insan toplulukları kadınlar ve erkeklerin gũrev ve sorumlulukları konusunda da farklı dũřũnũřlere ve cevaplara sahiptir. Bu farklı dũřũnũřler ve

cevaplar ise cinsiyet kültürünü oluşturmaktadır. Eğer bir toplumda biyolojik cinsiyetlere dayalı bir iş bölümü, bir farklılaşma bulunuyorsa o toplum “cinsiyet kültürü” ne sahip anlamına gelmektedir. Cinsiyet kültürü ise, belirli bir kültürün mensubu olan bireylerin, kadın ve erkeğe atfettiği sorumluluklar ve roller olarak tanımlanmaktadır (Ersoy, 2009, s. 215).

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Cinsiyet Kültürü

Cinsiyet kültürünün yoğun bir şekilde deneyimlendiği toplumlarda kadın ve erkeğin görev ve sorumlulukları da oldukça farklıdır. Kadın ve erkekler arasındaki yapı farklılıklarının, bütün bir sosyal yaşamı çevreleyecek şekilde ele alınıp, kadınların daha “yumuşak, estetikten anlayan, kırılgan ve ahlaki” olduğu görüşleri ile erkeklerin “politikadan anlayan, ilimle uğraşan, entelektüel” olduğu görüşleri arasında niteliksel bir farklılık söz konusudur. Bu farklılıklar kadınları daha aşağı bir konuma indirger iken erkekleri daha üst konumlara çıkartacak cinstendir. Bu farklılıkların temel sebebi, bireylerin çocukluktan itibaren deneyimledikleri toplumsal cinsiyet rolleridir.

Toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin gelişim evrelerinde şekillenmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet; erkek ve kadın olmanın gerekliliklerini içeren, toplum ve kültür yoluyla belirlenmiş özellikler olarak adlandırılabilir (Dökmen, 2010, s. 18). Toplumsallaşma sürecindeki erkek ve kadın rolleri, zaman geçtikçe kişilerin uymak zorunda oldukları normlar yani kurallar haline gelmektedir. Rol kavramı sosyolojik bir terim olmakla birlikte, belirli statü ya da toplumsal konumları belirtir, toplumsal beklentileri ortaya koyar ve bu beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmemeye sürecini analiz eder (Marshall, 2012, s. 625).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sonucu yaşanan problemler sonucunda sosyal hizmetlere başvuruda bulunan ve destek bekleyen kadın sayısı oldukça fazladır. Sosyal hizmet, insan onur ve şerefini korumayı amaçlayan, her insanın eşitliğine, değerine saygı gösterilmesi gerektiğini savunan, ulusal ve uluslararası ahlak ve etik kurallarını temsil eden bir meslek olmasından dolayı hak temelli yapılması gereken her müdahalede önemli bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır (Duyan, 2014, s. 7). Bu da sosyal hizmet merkezlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarına farklı rol ve işlevler yüklemektedir. Geçici Koruma Statüsü’nde Türkiye’de ikamet eden Suriyeli kadınlara yapılacak olan her sosyal hizmet müdahalesi, onların güçlenmesini sağlayacaktır.

Sosyal Hizmet ve G

Sosyal hizmet evrensel insan haklarını temel alan, insan onur ve değerinin farkında bir şekilde dezavantajlı birey, grup ve toplumlara müdahaleler gerçekleştiren mesleki bir disiplindir. Bu bağlamda evrenselliğin bir grubu, etniği, ırkı, topluluğu bütün kültürel normlardan arınmış halde kabul ettiği söylenebilir (Kuçuradi, 2016, s. 72-74).

Sosyal hizmet, insanların tam olarak sosyal işlevselliklerini kaybettikleri noktada ihtiyaç duyulan bir alandır. Sosyal işlevselliğin kaybolması demek, kişinin toplumda var olamaması anlamına gelmektedir. Birey artık, temel gereksinimlerini karşılayamamaya başlamıştır. Kaybolan sosyal işlevselliği artırmak sosyal hizmetin amaçları arasında bulunmaktadır. Bunun yanında kişilerin hayatlarındaki sorunlarla başa çıkabilmelerini ve bunu atlatabilmelerini sağlamak da sosyal hizmetin amaçları arasındadır. Mesleğin özgürleştirici ve güçlendirici çalışmalar yaparak bireylerin kaybettikleri sosyal işlevselliklerini geri kazandırmak gibi bir misyonu bulunmaktadır. Sosyal hizmet, dini, ırkı, mensubiyeti ve millet ne olursa olsun insanlara hizmet etme amacı güder ve her insanı aynı derecede onur sahibi olarak değerlendirir (Koroğlu, Ak, & Hatipoğlu, 2015, s. 56). Sosyal hizmet disiplininin yaklaşımları hak temelli yaklaşımlar çerçevesinde şekillenir. Hak temelli yaklaşım, tüm bireylerin hayatı devam ettirebilecek standartta yaşama, hukuk karşısında eşitlik, çalışma ve eşit ücret, düşünce-inanç özgürlüğü gibi haklara sahip olmasını içerir. Hak temelli yaklaşım, yoksulluk, adaletsizlik ve birtakım haklarından mahrum kalmanın insan hakları ihlalinden kaynaklandığı ileri sürmektedir (Zengin & Altındağ, 2016, s. 186-188).

Son yıllarda Türkiye toplumunu en meşgul eden konunun mülteci ve göçmen konusu olduğu görülmektedir. Mülteci ve göçmen grupları bir ülkedeki en dezavantajlı gruplardandır. Çünkü kendi kültürlerine yabancı bir lkede tutunmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda sosyal hizmet, meslek ve disiplin olarak dezavantajlı gruplara insan onuruna yaraşan bir hizmet sunma arayışındadır. Bu nedenle günümüzün en büyük sosyal sorunlarından biri olan g, sosyal hizmetin ilgi ve hizmet alanına girmektedir.

Bununla birlikte Suriyeli kadınların yaşadıkları problemlerin çözümünde uluslararası insancılık ile standart insan hakları bağlamında çalışmalar yapılması gerekmektedir. Kadınların düşük benlik saygısı, travma sonrası stres bozuklukları ile kendilerini güçsüz ve korumasız hissetmeleri gibi yaşadıkları sorunlar bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Suriyeli kadınların var olan becerilerinin ortaya çıkarılması ve farkına

varmaları ile göç sonrasına adapte olmaları, problemlerle başa çıkabilmeleri için sosyal hizmet aktiviteleri uygulanmalıdır (Tekindal, 2019, s.21).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı, toplumsal cinsiyete dayalı rollerin göç sürecinde yaşamış olduğu değişimleri Geçici Koruma Statüsü 'ne sahip Suriyeli kadınlar özelinde incelemek, göç ederek Türkiye'ye gelmenin toplumsal cinsiyet deneyimleri ve dönüşümlerine ne gibi bir etkisinin olduğunun belirlenmesidir.

Toplumsal cinsiyet rol eşitsizliklerinin Suriyeli kadınların yaşamına olan etkisi ve göç sürecindeki yaşantıları, sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyaçlarını şekillendirmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet mesleğinin kendi içerisinde barındırmakta olduğu temel insan hakları ilkesiyle Suriyeli kadınlara verecekleri hizmetlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine uygunluğu bu bağlamda önemlidir. Bu çalışmanın bir diğer amacı da göç sürecindeki "kadın" ın durumunun ortaya konulması ve Suriyeli kadınların ne gibi sorunlarla karşılaştıklarının anlaşılması istenmesidir.

Bu amaçla İzmir ilinde ikamet eden Geçici Koruma Statüsü' ne sahip 20 Suriyeli kadın ile görüşülmüştür. 24 kadın ile görüşme yapılmak istenmiş fakat 4 katılımcı belirtilen tarih ve saatte katılım gerçekleştirememiştir.

Yukarıda belirlenen amaçlar doğrultusunda şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- 1) Suriyeli kadınların göç etme gerekçeleri nelerdir?
- 2) Göç esnasında sadece kadın olmaktan dolayı karşılaştıkları zorluklar nelerdir?
- 3) Göç sonrasında Türkiye'de kadın olmaktan kaynaklanan herhangi bir zorluk yaşamışlar mıdır?
- 4) Suriyeli kadınlar Türkiye'ye tek başlarına mı gelmişlerdir, yoksa bir erkeğin refakatinde mi gelmişlerdir?
  - Bir erkeğin refakatinde gelmiş iseler bu erkek neyi olmaktadır?
  - Birlikte geldikleri bir erkek olmasaydı, tek başlarına göç ederler miydi?
- 5) Suriyeli kadınların Suriye'deki yaşayış biçimleri ile Türkiye'deki yaşayış biçimleri arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar vardır?
- 6) Türkiye ve Suriye'de kadın olmanın anlamı nedir?

- 7) Kadın olmaktan kaynaklı yaşanan sorunların çözümlü için sosyal hizmet merkezine başvurmalarını teşvik eden olmuş mudur? Sosyal hizmet merkezlerinin varlığından nasıl haberdar olmuşlardır?
- 8) Sosyal hizmet merkezlerinde iletişim kurulan uzmanların müracaatçılarının ihtiyaçlarına yönelik müdahaleleri Suriyeli kadınlar tarafından yeterli bulunmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli: Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma insanların içsel dünyasını görebilmek, sırlarını çözebilmek ve derinliklerini keşfedebilmek için geliştirilen bir bilgi üretme yoludur (Özdemir, 2010, s. 326). Nitel araştırma, kanıt bulma peşinde olmayan, yorumlayıcı olan bir araştırma biçimidir. Bu araştırma türünde genellikle katılımcı sayısı az olur ve sonuçların topluma genellemesi yapılamaz (Karataş, 2015, s. 66). Bu nedenle yapılan her nitel çalışma, çalışılan örneklem ile değerlendirilmektedir. Nitel yöntem ile toplumsal cinsiyeti oluşturan dinamiklerin yaşadığı değişimin daha derinlemesine ve gerçeğe yakın bir şekilde ortaya çıkarılacağı düşünölmektedir.

Örneklem: Araştırma örneklemini Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Konak Sosyal Hizmet Merkezinden hizmet almış veya almakta olan 20 Suriyeli kadın oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 20 Suriyeli kadın ile görüşölmüş, yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Bu bağlamda katılımcılara 30 soru yöneltilmiştir. Katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak katılım göstermişlerdir.

Veri Toplama Süreci: Bu araştırmanın temel amaçları, toplumsal cinsiyete dayalı rollerin göç sürecinde yaşamış olduğu değişimleri Geçici Koruma Statüsü 'ne sahip Suriyeli kadınlar özelinde incelemek ve göç ederek Türkiye'ye gelmenin toplumsal cinsiyet deneyimlerine ne gibi bir etkisinin olduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu yüzden araştırmada derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmacının amacına uygun olması için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme, görüşme öncesinde katılımcıya sorulacak soruların hazırlanmış olduğu fakat görüşmenin doğal seyrine bağlı olarak katılımcıya merak edilen, gerekli görölen soruların da sorulabildiği bir görüşme tekniğidir. Araştırmacı

böylelikle daha fazla ayrıntıya ulaşma imkanı elde edebilmektedir (Şimşek & Yıldırım, 2013, s. 155).

Katılımcıların Belirlenmesi: Görüşmeler 20 kadınla gerçekleştirilmiş, Türkçe bilmeyen kadınlar ile tercümanlar eşliğinde görüşülmüştür. Araştırmanın amacı ve görüşme raporlarının nerede, ne şekilde kullanılacağı katılımcılarla paylaşılmıştır. Çalışma için alınan etik kurul izni hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmeler, Konak Sosyal Hizmet Merkezi Yenişehir Ek Birim toplantı salonunda, dış etkenlere ve uyarılara kapalı bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar sosyal hizmetlerle daha önceden tanışmış ve bağlantı kurmuş kişilerden seçildiği için güven ortamı sağlanması hususunda problemler yaşanmamıştır.

Araştırma soruları katılımcıların sosyodemografik bilgileri, göç kararı alma süreçleri, göç esnasında ve sonrasında yaşananlar ile sosyal hizmet merkezlerinden alınan hizmetlerle ilgili soruları içermektedir.

Araştırmaya katılan her katılımcı ile yüz yüze, bire bir görüşmeler gerçekleştirilmiş ve her biri ortalama kırk beş dakika sürmüştür. Görüşmelerde kayıt cihazı kullanılmamış, kişilerin ismi belirtilmemiş ve fotoğrafları alınmamıştır. Görüşmeler tercümanlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Katılımcıların her biri görüşme sırasına göre rakamlar verilerek sıralanmıştır. Elde edilen veriler yaklaşık 900 dakikalık görüşmeden çıkartılmış ve bilgisayara yazılı olarak aktarılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

KATILIMCILAR	YAŞ	MESLEK	ÇALIŞMA DURUMU	MEDENİ DURUM	EĞİTİM DURUMU
KATILIMCI 1	28	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	LİSE
KATILIMCI 2	40	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	ORTAOKUL
KATILIMCI 3	40	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	ORTAOKUL
KATILIMCI 4	30	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	EVLİ	ORTAOKUL
KATILIMCI 5	22	TERCÜMAN	ÇALIŞIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	LİSE
KATILIMCI 6	34	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	EŞİ VEFAT ETMİŞ	ORTAOKUL
KATILIMCI 7	24	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	EVLİ	ORTAOKUL
KATILIMCI 8	37	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	ORTAOKUL
KATILIMCI 9	23	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	EVLİ	OKUR-YAZAR DEĞİL
KATILIMCI 10	27	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	LİSE
KATILIMCI 11	35	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	EŞİ VEFAT ETMİŞ	İLKOKUL
KATILIMCI 12	36	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	EVLİ	ORTAOKUL
KATILIMCI 13	26	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	EVLİ	ORTAOKUL
KATILIMCI 14	29	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	EVLİ	İLKOKUL
KATILIMCI 15	33	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	EŞİ VEFAT ETMİŞ	İLKOKUL
KATILIMCI 16	26	EV HANIMI	ÇALIŞIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	OKUR-YAZAR DEĞİL
KATILIMCI 17	40	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	İLKOKUL
KATILIMCI 18	35	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	BEKAR (BOŞANMIŞ)	İLKOKUL
KATILIMCI 19	29	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	EVLİ	İLKOKUL
KATILIMCI 20	33	EV HANIMI	ÇALIŞMIYOR	EVLİ	ORTAOKUL

Verilerin Analizi: Bu araştırmada veriler, tümevarımcı analiz yolu ile içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. İçerik analizi var olan problemin objektif ve sistematik bir

şekilde ortaya koymayı hedefler (Koçak & Arun, 2006, s. 22). İçerik analizi sonucunda 3 ana tema belirlenmiştir. Bunlar: *“Tema 1: Suriyeli Kadınların Göç Deneyimlerine Yönelik Bulgular, Tema 2: Toplumsal Cinsiyet Algısının Aile ve Gündelik Yaşama Etkisi, Tema 3: Göç Deneyimi Yaşamış Olan Suriyeli kadınlar ve Sosyal Hizmet İlişkisi”* şeklindedir.

Araştırma bulguları mülakat formlarından elde edilen bilgilerin rahat anlaşılabilmesi için Word programına aktarılmıştır. Mülakatlarda elde edilen verilerin en önemli kısımları incelenmiş ve ayrılmıştır. Veriler detaylı bir şekilde incelenmiş ve tümevarımcı analiz yoluyla belirli kodlar çerçevesinde kategori haline getirilmiştir.

Araştırmaya başlanmadan önce Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan ve araştırmanın yapıldığı İzmir Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlüğü'nden yazılı izin alınmıştır. İzin için öncelikle Ankara Merkez Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na yazı yazılmış ve onay alınmıştır.

Geçerlik ve Güvenilirlik: Bu çalışmada geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla katılımcıların vermiş oldukları cevaplar özetlenerek teyit edilmiştir. Böylelikle yanlış ifadelerden, eksik anlatımlardan uzak durulmaya çalışılmıştır.

ANALİZ

Sosyo-demografik Özelliklerle İlgili Bulgular

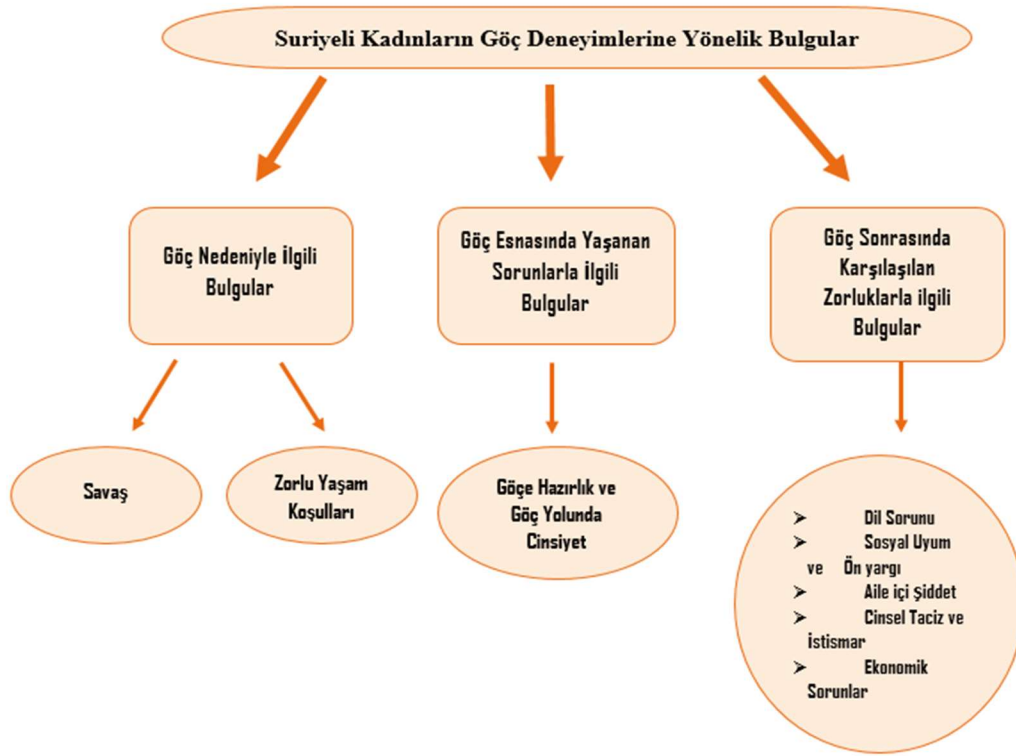
Araştırmaya katılan 20 kadının yaş ortalaması 31.4'tür. Bu kadınlardan 19'u ev hanımıdır. 1 tanesi tercümandır. Kadınların 9'u gelir getirici bir işte çalışmakta, diğer 11'i ise çalışmamaktadır. Kadınların medeni durumuna bakıldığında ise 8'i evli, 9'u bekar-boşanmış, 3'ü ise eşi vefat etmiş kategorisindedir.

Eğitim durumlarına bakıldığında ise, okur-yazar olmayan 2 kişi, ilkököl mezunu olan 6 kişi, ortaokul mezunu olan 9 kişi ve lise mezunu olan 3 kişi bulunmaktadır.

Tema 1: Suriyeli Kadınların Göç Deneyimlerine Yönelik Bulgular

Aşağıda Suriyeli kadınların göç öncesi, göç esnası ve göç sonrasında yaşamış oldukları sorunlara ilişkin kategori tablosu yer almaktadır.

Tablo 1: Suriyeli Kadınların Göç Deneyimlerine Yönelik Bulgular

Göç Nedeniyle İlgili Bulgular

Kadınların göç etme sebeplerini anlayabilmek için "Göç etmeye nasıl karar verdiniz?" sorusu sorulmuştur. Buna göre göç etme sebebi olan temel iki etken savaş, savaşın yaratmış olduğu zorlu yaşam koşullarıdır.

Savaş ve Zorlu Yaşam Koşulları

Görüşme yapılan kadınların tamamı göç sebeplerini bu şekilde açıklamaktadır. Kadınların bir kısmı savaş başladıktan kısa süre sonra Türkiye'ye göç etmişken bir kısmı da yaşam koşullarının iyice zorlaşmasıyla ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Fakat savaş ve zorlu yaşam koşullarıyla birlikte gelen başka sorunlar da göze çarpmaktadır. Aile üyesinden birinin tedavi ihtiyacı, konut ihtiyacı, savaşan gruplardan biri tarafından alıkonulmak ya da daha iyi hayat umuduyla Avrupa'ya geçebilmek gibi nedenler göçe neden olan alt nedenlerdendir. Katılımcıların göç öncesi, göç süreci ve göç sonrasında yaşamış oldukları problemlere verdiği cevaplar bu nedenleri açıkça ortaya koymaktadır:

“ Savaştan dolayı eşimin bacağına şarapnel girdi. Orada tedaviye başlandı. Eşim tedavi olamıyorum Avrupa’ ya gidelim dedi. Eşim ve iki çocuğumla birlikte Türkiye’den Avrupa’ya geçmek için buraya geldik. ” şeklinde cevap vermiştir. Cevaba göre, savaş kişide tedavi ihtiyacı ortaya çıkarmış ve tedavi sebebiyle Avrupa’ya gitmeye karar vermişlerdir. Amaç, Türkiye’yi transit olarak kullanmaktır. Katılımcı 9 ise bu soruya ilişkin; *“İlk eşim bomba koyulan bir arabanın yanından kendi arabasıyla geçerken araba patladı ve öldü. O sırada kızım hamileydim. Doğumdan sonra Türkiye’ ye geldim.”* (K1) şeklinde cevap vermiştir. Ölümlere ve yaralanmalara sebep olan savaş, göç etmenin en temel sebebidir.

Bir başka katılımcı yine K1 gibi kendi ve çocuklarının canlarını kurtarmak, barınacak bir yer bulmak için göç ettiğini ifade etmektedir: *“Evimizin yarısı yıkıldı. Biz de dükkânda yaşamaya başladık. Evin yakınına bomba düştü. Ama bomba rutubetten patlamadı. Eğer patlasaydı kızlarım ölecekti. Korkup göçmeye karar verdik. Beş senedir Türkiye’deyiz. Annem babam da Mersin’de idi göçelim dedik.”* (K4)

Rejim güçleri tarafından alıkonulmak da göçün bir diğer alt sebebidir. Özellikle fişlenmiş bir kişi olmak kişilerin ülke içerisindeki yaşamını zorlaştırmaktadır.

Bu soruya ilişkin bir katılımcı: *“Kocam telefonunu kaybetmişti. Muhalifler numarayı alıp kullanmışlar. Kocamı sen bomba yapmışsın ve benzeri diye suçladılar. Esed güçleri telefonu dinlemiş, eşim altı ay hapiste kaldı. Sonra mahkeme oldu araştırma yapıldı ve eşimin masum olduğu anlaşıldı, serbest kaldı. Ama sonra gözetimde tuttular. Serbest bırakılmasına rağmen imza atmaya gidiyordu. Polislerde ismi vardı. Eşim onların kara listesindeydi. Nerede yakalarlarsa görürlerse dövüyorlardı. Tekrar tekrar hapse atıyorlardı. İfadesini alıyorlardı. Eşim bu yüzden üç kez içeri girdi, çıktı. Bu yüzden çalışamıyordu. Yaşayamıyorduk. Sonra eşim Türkiye’ ye geldi benden bir sene önce fabrikalarda çalıştı, elektrikçi olarak. Sonra da biz gittik. Kızım vardı yanımda, iki yaşındaydı.”* (K10) şeklinde yanıt vermiştir. Bu yanıtta göre, rejim güçleri sürekli olarak belirlediği kişileri takip etmekte ve insanların bağımsız yaşama haklarını elinden almaktadır. Bağımsız yaşayamamak, ev dışına çıkıldığında bir korku ile hareket etmek de kişilerin göç etmesine sebep olmuştur.

Savaşın başlamasıyla ortaya çıkan zorlu yaşam koşulları ise insanları göçe zorlayan bir diğer etkidir. Zorlu yaşam koşulları sebebiyle göç eden kadınların eşleri Suriye’de çalışamaz duruma gelmiştir. Suriye’de çalışma yaşamı içerisinde fazla bulunmayan

kadınlar, eşleri işsiz kaldığında maddi açıdan oldukça zorlanmışlardır. Yiyecek yemek bulamamaya, elektrik ve su olmadan yaşayamamaya başladıklarını, bebeklerini emziremediklerini çünkü yeterli beslenemediklerini, bebeklerine süt dahi alamadıklarını ifade etmişlerdir.

Zorlu yaşamla ilgili olarak bir katılımcı: *“Ben aldım bu göç kararını. İlk eşime çok ısrar ettim. Kız çocuklarım doğdu 2012’ de. Mama yok, süt yok. Harptan dolayı hiçbir şey yoktu. Savaştan önce de eşim fakirdi. Evimiz kiraydı. Savaş başlayınca su ve elektrik de gitti. 2012’de Türkiye’ye göç ettik. Bebeklerime bakamıyorduk. Eşim başta itiraz etti. Para gerekiyordu. Eşim ve ailem Türkiye büyük kayboluruz dedi itiraz etti. Çocuklar için mecbur kaldık. Borç aldık ablamdan kaçakçıya verdik.”* (K14) şeklinde cevap vermiştir.

Yine bir başka katılımcı: *“Benim evime bomba düştü. Eşimin ailesi Türkiye’ye gelmişti. Biz Suriye’de kalmıştık. Bizi götürmediler. Annem ben bir yaşında iken vefat etmişti. Kendi babam bizden önce gitti Türkiye’ye. Babamla aram iyi değil. Burada başka biriyle evli. Bomba düşmeden önce de eşim yiyecek içecek getirmiyordu. Durumumuz çok kötüydü. Kızımın pirinç pişirir yerdik. Yemek yok sayılırdı oğlumu da emziriyordum. Sütüm de yoktu. Bomba düştüğünde eşimin ailesiyle konuştum. Ev yıkıldı dedim. Evin tavanın bir parça düştü. Bir oda yıkıldı. Diğeri kaldı. Eşimin umurunda olmadı. Kaynım Türkiye’den gelip bizi aldı. Etrafa bombalar düşüyordu sürekli.”* (K16) şeklinde kendini ifade etmiştir. Bu ifadeye göre savaşın neden olmuş olduğu tahribatın sadece fiziksel olmadığı, kişilerin hayatlarını tamamen kısıkaç altına aldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaya başlayan insanlar çareyi başka bir ülkeye göç etmekte bulmuşlardır.

Göç Esnasında Yaşanan Sorunlar

Katılımcılar ile görüşme yapılırken yaşanan sorunların göç esnası ve sonrası olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Katılımcıların göç esnasında cinsiyetten kaynaklı yaşadıkları sorunların neler olduğunu belirlemek için farklı iki soru sorulmuştur. Sonuçları aşağıdaki başlıklarda açıklanmıştır.

Göçe Hazırlık Aşamasında ve Göç Anında Cinsiyetin Rolü

Bu bölümde göç kararını kimin aldığı, kadınların kimlerle birlikte geldikleri, bir erkeğin refakatinde gelip gelmedikleri, ne şekilde ülkeye giriş yaptıkları anlaşılacak istenmiştir. Bununla ilgili olarak "Türkiye'ye tek başınıza mı geldiniz?" sorusu sorulmuştur. Kadınların göç etme kararını eşleriyle birlikte alıp almadıkları, kadının göçe "sürüklenen" ve "kendi iradesi dışında katılım gösteren" bireyler olup olmadıklarını anlamak açısından önemli bir detaydır. Bu açıdan bakıldığında bir katılımcı: *"Kocam önce geldi. İkinci çocuğum bir buçuk aylıkken geldik. Eşimin bacağına şarapnel girmişti. Tedavi için geldik. Kaçak yolla. Yirmi beş kişilik bir grupta geldik. İlk çocuğum bir yıl sekiz aylıktı. İkinci çocuğum bir buçuk aylıktı. Bir erkeğin refakatinde gelmedim. Benimle kimse gelmese de ben gelirdim. Evimize bomba düştü herkes gibi ben de göç ederdim."* (K1) şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı, çocukları ve eşinin tedavi ihtiyacı için göç ettiğini ifade ederken, eşinin kendisinden önce yola çıktığını, kendisinin çocuklarıyla birlikte arkadan gittiğini ve eşi olmadan göçe hazırlandığını ve göç sürecini tamamladığını ifade etmiştir. Yani eşinin olması veya olmaması göç kararına etki edecek bir sebep olarak görülmemektedir. Eve bomba düşmüş olması göç için yeterli bir sebep olarak görülmekte ve bunun için erkeğin kararının beklenmesinin gerek olmadığına işaret etmektedir.

Bir başka katılımcı ise şu sözlerle durumu açıklamaktadır: *"Eşim ve çocuklarımla birlikte geldik. Eşim ne derse o. O gelmeseydi ben de gelemezdim. Kocam ölelim deseydi ölecektik."* (K2). Bu yanıt kadının kendisinin çaresiz hissettiğini ve yanında eşi olmadan bir erkek olmadan hareket edemeyeceğini göstermektedir. Verilen bu cevap eşe bağlılıktan değil daha çok kültürel olarak; erkeğin karar mercii olduğunu gösteren bir cevap niteliğinde görülebilir. Çünkü kendisinin ve çocuklarının kaderini direkt olarak eşe bırakmak kadının karar vermek noktasında geri planda kaldığını göstermektedir.

Bu soruya: *"Çocuklarımla geldim. Eşim ölmüştü. Dört çocuğumla birlikte geldik. Kaçakçıyla geldik. Ben anlaştım kaçakçıyla. On bir senedir hem anneleri hem babalarıym çocuklarımla."* (K6) şeklinde yanıt veren katılımcı 6'nın cümlelerinden, tek başına hayat mücadelesi veren bir kadının göç kararı alma hususunda daha kararlı olduğu görülmektedir. Kendisinin kadın olarak kaçakçıyla anlaşması ve dört çocuğunu birden alarak Türkiye'ye gelmesi bir erkek olmadan göç etmenin mümkün olduğuna işarettir. Bir başka katılımcı olan 9 numara ise eşi olmadan göç edemeyeceğini vurgulamaktadır: *"Ben ve iki çocuğumla geldik kaçakçıyla. Abilerim İzmir'deydi. Onlar*

kaçakçıya parayı ödediler öyle geldim. Eşim hayattayken üç aylığına Gaziantep' e gelmiştik. Sonra eşimin annesi bizi Suriye'ye geri çağırdı. Geri döndük. Bir buçuk sene oturduk Suriye'de sonra eşim öldü. Zaten eşimle göç etmiştik. Geri döndük, eşim istemeseydi gidemezdim. Eşim istedi göç etmeyi çalışmak için.” (K9)

Katılımcı 12 ise eşiyile arasındaki sevgi bağından bahsederek, aile birliğine verdiği önem sebebiyle eşini bırakıp göç etmeyeceğini ifade etmektedir: *“Ailecek göç ettik. Üç çocuk, ben ve kocam. Birlikte karar verdik. Eşim gelmeseydi ben de gelmezdim. Ya hepimiz gelirdik ya da hepimiz kalırdık. Çocuklarımin babası onu neden orda bırakayım. Göçün sebebini hep ekonomik düşünüyorlar. Ama sebep bu değil. Sebep okulların bombalanması. Can güvenliğimizin olmaması.”*

Görüşme yapılan katılımcılardan 11'i bir erkeğin refakatinde (baba, erkek kardeş, amca, eş) göç etmiştir. Kararı veren kişiler erkek bireylerdir ve bu 11 kadın yanlarında herhangi bir erkek olmadan göç edemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Tek başlarına göç edememe sebepleri ise, göç yolunda ve varılan ülkede güvenlik sorunu olabilecek olması, maddi yetersizlik yaşanacağını düşünülmesi, aile bütünlüğünün bozulmasının istenmeyişi, çocukların babasız kalmasının istenmeyişi şeklindedir. Yanlarında bir erkek olmadan göç edemeyeceklerini belirten kadınlar çoğu zaman sınırlı bir sosyal desteğe sahiptirler ve bu sınırlı sosyal destekle toplumdaki uzak bir şekilde yaşamlarını sürdürürler. Bu da onların toplumsal hayata uyumunu zorlaştırır.

Görüşme yapılan katılımcılardan 7'si ise yine bir erkeğin refakatinde göç yoluna çıktığını ifade ederken yanlarında herhangi bir erkek olmasa da göç edebileceklerini ifade etmişlerdir. Yanlarında bir erkek olmadan göç etmeye karar verebilecek olma sebepleri ise, Suriye'nin güvenilir bir ülke olmaktan çıkması, göç yolundaki tehlikelerin Suriye'den daha az tehlikeli olacağını düşünülmesi, aile içerisinde tedavi gereksinimi olan bireyin bulunması, savaş sebebiyle insanların işlerini kaybetmesi, aile içi problemler gibi sebeplerdir.

Görüşme yapılan katılımcılardan 2'si ise göç yoluna kendisi ve çocuklarıyla çıktığını ifade etmiştir. Bunun sebepleri ise kadınların eşlerinin ya önden gitmiş olması ya da Suriye'de iken vefat etmiş olmasıdır.

Mülakata katılan katılımcıların yarısı göç yoluna bir erkek olmadan da çıkabileceklerini hatta çıktıklarını ifade etmektedir. Mecbur kalındığı noktada kadınlar tek başlarına, çocuklarıyla göç edebileceklerini, Suriye'deki güvensiz ortamda kesinlikle kalmak

istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu da göstermektedir ki savaşın yaşandığı bir ortamdan göç etmek cinsiyete göre belirlenmemekte, kişilerin içinde bulunduğu koşullara göre belirlenmektedir.

Göç esnasında yaşanan olumsuzlukların kadın ve erkeği farklı şekillerde etkilediği düşünülmektedir. Bu nedenle göç sürecinde kadın ve erkek olmanın anlamına dair "Göç esnasında kadın olmaktan kaynaklanan herhangi bir sıkıntı yaşadınız mı?" sorusu sorulmuştur. Göç esnasında cinsiyetten dolayı katılımcılardan bazıları problemler yaşadığını ifade etmiş, bazıları ise 'kadın' olmanın kendilerine ayrıcalık getirdiğini belirtmiştir. Bu ayrıcalıklar; göç esnasında kaçakçıların kadınlara yardım etmesi, erkeklere daha fazla iş yaptırmalarıdır. Katılımcı kadınların bazıları ise taciz, hırsızlık, sınır güvenliğinin bazı durumlarda ateş açması, yolculuğun çok yorucu olması gibi olumsuz durumlarla da karşılaşmışlardır. Göç sürecinde biyolojik cinsiyeti kadın olması sebebiyle herhangi bir problemle karşılaşmayan kadın sayısı çoğunluktadır.

Buna rağmen taciz ve tecavüzle karşılaşan kadınlar da mevcuttur. Konuyla ilgili olarak katılımcı 2'nin ifadesi şu şekildedir: *"Herhangi bir olumsuzlukla ve taciz, şiddetle karşılaşmadım. Çok rahat bir şekilde geldik. Halep'ten Türkiye'ye üç günde geldik insan kaçakçısı ile birlikte. Çok yürümedik. Araba ile geldik. Kilis'ten girdik. Direk Antep'e geçtik gece. İkinci gün İzmir'e geldik. Polisler sınır güvenliği bize karşı çok iyiydi. Kapılar açıldı Türkiye'de. Ama bizi kaçakçılar sınıra getirdi. Mağaralardan alt tünellerden geçerek geldik rejimden kaçmak için."*

Bir başka katılımcı ise yaşadığı sorunları şu şekilde açıklamıştır: *"Göç sürecinde sıkıntı ile karşılaşmadım. Halep'ten İdlip'e gittim. İdlip sınırına bir günde geldim. İdlip'te altı ay bekledim. Beş kez denedim Türkiye'ye girmeyi. Altıncı girişimde başarılı oldum. Kaçakçı Antakya'dan bizi soktu. İdlip'ten Antakya'ya on beş saat yürüdük. Kaçakçılar hep yardımcı oldu. Küçük kızımı taşıdılar. Yolculuğun kötü bir yanı yoktu sadece yürümekten çok yorulduk. Türkiye'ye gireceğimiz için kendimizi huzurlu hissediyorduk."* (K3)

Bu çerçevede katılımcı 10'un cevabı şu şekildedir: *"İdlip'ten sınıra girmek için üç kez denedim. Üçüncüde girdim. Antakya'dan girdim. Hristiyan olduğum kimlikte belliydi. Başörtüm vardı bir de. Esad bölgesinden muhaliflerin bölgesine geçmek için yirmi gün uğraştık kaçakçı ile birlikte. Muhaliflerin tarafına geçebilmek için para ödedim. Hama'dan İdlip'e geldik. Yedi saat İdlip'te sınırda bekledim. Sonra tek başıma geçtim"*

sınırdan. Gece onda girdik kabile olarak. Yolculuğun iyi bir tarafı yok. Yanımda erkek yoktu. Tacize uğradım. Kaçakçı dokunmaya çalıştı. Korktum. Bağırırım dedim. Grupla göç ediyorduk. Sonra kaçakçı beni çekti. Jandarma görmesin derken gruptan uzaklaştık. Bana dokununca bağırdım. Uzun mont giymediğim ve yanımda erkek olmadığı için beni daha açık görmüş. Bazıları uzun mont giyiyor ve yüzünü örtüyor. Benim eskiden Hristiyan olduğumu öğrenmiş. Kolayca dokunabileceğini sanmış kıyafetlerim giyimim daha farklı olduğu için yanlış anlaşılıyormuş. Adımdan da farklı biri olduğumu anlamış.”

Katılımcının cevabına göre kendisinin yanında bir erkek bulunmaması ve Hristiyan olması onu açık hedef haline getirmiştir. Kaçakçılarla para karşılığı anlaşılrsa dahi kaçakçılar kadınları taciz ve tecavüz etmekten geri durmamaktadırlar. Bu da kadınların tek başlarına olduklarında korumasız ve çaresiz görülmeleri ile ilgili olabilmektedir. Katılımcının Hristiyan olması ve Müslüman bir isme sahip olmaması ise, kadının “daha ulaşılabilir” görüldüğünü düşündürmektedir.

Katılımcıların 2’si taciz ve cinsel istismarla karşılaşmıştır. Diğer 18 kadının verdiği cevaplara göre ise, sadece “kadın” cinsiyetine sahip olmak kendilerine doğrudan bir dezavantaj getirmemiştir. Kadınların yaşamış olduğu sıkıntılar göç etmenin beraberinde ortaya çıkan olası problemlerdir. Kadınların zaten savunmasız ve hepsinin kadın olmaktan dolayı kötü durumlarla karşılaşacağına dair keskin algılar her Suriyeli kadın veya Suriyeli kadın toplulukları için geçerli değildir. Bu yanlış bir algıdır.

Katılımcıların 7’si yanlarında bir erkek olmadan da göç edebilecekleri, 2’sinin de yanlarında bir erkek olmadan göç ettiği sonuçlarına göre, göç kararı alma ve göç yolculuğu tamamen ataerkil kodların kadını ötekileştirdiği, kadını ikinci sınıf vatandaş haline getirdiği bir süreç değildir. Kadınlar da en az erkekler kadar bu süreçte karar mercii olarak rol oynamaktadır.

Göç Sonrasında Karşılaşılan Zorluklar

Göç süreci tamamlandıktan sonra Suriyeli kadınların Türkiye’ye uyum sürecinde yaşadıkları çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar genel olarak sadece kadın olmaktan kaynaklı sorunlar olmamakla birlikte, sadece kadınlara özgü sebeplerden dolayı da olabilmektedir. Buna yönelik “Türkiye’ye göç ettikten sonra ne gibi zorluklarla karşılaştınız?” sorusu sorulmuştur. Yapılan mülakat sonucunda elde edilen bulgularda

belirlenen 5 önemli sorun karşımıza çıkmaktadır. Bunlar dil sorunu, sosyal uyum ve önyargı, aile içi şiddet, ekonomik sorunlar, cinsel taciz ve istismardır.

Tablo 2: Suriyeli Kadınların Türkiye’de Yaşamış Oldukları Sorunlar

Dil Sorunu Yaşayan Kadın Sayısı	K1, K6, K13, K17, K19
Sosyal Uyum Ve Önyargı ile Karşılaşan Kadın Sayısı	K2, K13, K15, K19
Aile İçinde Şiddetle Karşılaşan Kadın Sayısı	K8, K16, K18
Cinsel Taciz ve İstismar Yaşayan Kadın Sayısı	K1, K5, K14
Ekonomik Sorun Yaşayan Kadın Sayısı	K3, K7, K14, K17

- **Dil Sorunu**

Suriye’den Türkiye’ye geldikten sonra karşılaşılan en büyük sorunlardan birisi Suriyelilerin Türkçeyi konuşamamalarıdır. Bu problem sadece cinsiyete özgü değil; her iki biyolojik cinsiyete sahip insanları da kapsamaktadır. Türk halkı ile anlaşma noktasında ilk etapta çok sorun yaşayan Suriyeliler, içlerine ve kendilerine dönme eğilimindedirler. Dil öğrenmeye erkek bireyler çalıştıkları ve çocuklar da okula gittikleri için daha hızlı adapte olmuşlardır. Suriye kültür ve geleneklerine göre ev içerisinde bulunması gereken kadınlar ise dil öğrenme açısından çocuklardan ve erkeklerden epey geride kalmışlardır. Sonrasında ise Türk halkına uyum noktasında çeşitli sıkıntılar yaşanmış, komşularla, esnafla kısaca hayatın idamesi için bile gereken kişilerle konuşma noktasında kadınlar atılım gösterememişlerdir. Bununlar ilgili olarak katılımcı 10 “ *Türkiye’ye girdiğimiz zaman yirmi dört saat boyunca orda iki çocukla bekledim. Parmak izi aldılar ve hamileydim üçüncü çocuğa. Hastanede dil bilmediğim için sorun yaşadım. Ön yargı ve nefret ile karşılaştım. (...)* ” şeklinde yaşadığı sorunu açıklamıştır.

Katılımcı 13’te yine katılımcı 1 gibi özellikle hastanede ve sosyal hayatta dil sıkıntısı yaşadıklarını, bu yüzden dışlandıklarını ifade etmektedir: “*Sadece dil sıkıntısı. Başka bir sıkıntı yaşamadık. Komşularla ilk başta sıkıntı kuramadık. Sonradan anlaştık. Başta Ankara’da oturduk. İki buçuk sene orada iyiydik komşularla. İzmir’e geçince bambaşka bir ortamda buldum kendimi. İzmirdekiler Suriyelilere çok farklı bakıyorlar. Suriyelilere karşı ön yargı var. Bizim hakkımızda konuşuyorlar. Hastanede dil bilmediğimiz için kızıyorlardı. (...)* ”

Katılımcıların 6'sının özellikle dil bilmediğini vurguladıkları görülmektedir. Dil sorunu yaşamamanın toplumsal hayata katılamamayı da beraberinde getirdiğini ifade etmektedirler.

- **Sosyal Uyum ve Ön yargı**

Geçici Koruma altında Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin yaşadığı bir başka sorun sosyal uyumdur. Farklı bir gelenek ve kültürden gelen Suriyeliler ilk başlarda Türk gelenek ve göreneklerine, Türk kültürüne, yaşayış biçimine alışmakta zorlanmışlardır. Görüşme yapılan kadınlar Türkiye'ye ilk geldiklerinde yadırgandıklarını, kendileriyle iletişim kurulmadığını, hor görüldüklerini ifade etmişlerdir. Başka bir ülkeye uyumda problem yaşayan kadınlar ve aileleri, bu problemin yanı sıra çeşitli sıkıntılar yaşadıklarını da eklemişlerdir. Türkiye'ye yerleştikten sonra Suriyeli kadınların karşılaştığı bir diğer sorun ise önyargı ve ayrımcılıktır. Türklerin Suriyelilerle ilgili önyargıları, Suriyelilerin dışlanmalarına, toplumsal kabullerinin zorlaşmasına neden olmuştur. Bununla ilgili olarak verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

"Ben Türkiye'ye gelmeden önce her yerim kapalıydı. Elim, yüzüm. Bizi İşid sandılar. Komşular, çevredekiler yüzünü aç bari dediler. Ben de yüzümü ve ellerimi açtım. Normal kapandım. Daha rahatladım. Komşularla ilişkilerim kuvvetlendi. Evime gelmeye başladılar, kahve içmeye başladık. Herhangi bir zorluk yaşamadım. Hastanede de Türkçe bilen komşularım yardım ediyordu." (K10)

Katılımcı 13 ise bu durumla ilgili olarak: *"Komşularla ilk başta sıkıntı kuramadık. Sonradan anlaştık. Başta Ankara'da oturduk. İki buçuk sene orada iyiydik komşularla. İzmir'e geçince bambaşka bir ortamda buldum kendimi. İzmirdekiler Suriyelilere çok farklı bakıyorlar. Suriyelilere karşı ön yargı var. Bizim hakkımızda konuşuyorlar. Buraya dilenmek için geldiğimizi sanıyorlardı. Pazarda 3 kilo bir şey alacağım mesela şaşırıyorlar. Az almamı bekliyorlar."* şeklinde yanıt vermiştir.

Katılımcılardan 5'i sosyal uyum noktasında oldukça sıkıntı yaşadıklarını, farklı bir kültürden gelmenin uyum sağlamak açısından zorluklar getirdiğini, bazı Türk komşuların kendileriyle ilgili kötü düşüncelere sahip olduğunu ifade etmektedirler. Bununla ilgili olarak katılımcıların sosyal uyumsuzluğunun sadece kültür farklılığından

değil; aynı zamanda dil bilmiyor oluşlarının doğal bir sonucu olarak kaynaklandığı görölmektedir. Dil bilmemek iletişimi azalmakta, iki farklı toplumun birbirlerini tanımlarına engel olmaktadır.

- **Aile İçi Şiddet**

Katılımcılar Suriye’de yaşamakta iken aile içi ilişkilerinin iyi olduğunu, Törkiye’ye geldikten sonra ise aile içi ilişkilerinin bozulduğunu ve Şiddet olaylarının arttığını ifade etmektedir. Özellikle ekonomik sorunlar, başka öлкеye göç ettikten sonra yaşanan psikolojik bunalımlar, işsizlik, sağlık sorunları aile içerisindeki huzurun bozulmasına ve bazı ailelerde Şiddetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bununla ilgili olarak katılımcı 16: “(...) Eşim hastaydı. Dışarı çıkmama eşimin ailesi izin vermezdi. Büyük kaynım beni döverdi. Eşim de döverdi. Kadının kıymeti yok o ailede.”(K16) şeklinde kendisini ifade etmiştir. Bazı ailelerde kadın her zaman Şiddet görmekte ve ezilmektedir. Bu durum Suriye’de iken de aynı şekildedir. Kadına değer verilmeyişin bazen göçle bir alakası bulunmamakta; költürel kodların farklılıkları, düşük eğitim seviyeleri ve yetişme tarzlarıyla alakalı olduğu söylenebilir.

Katılımcı 18 ise: “(...) Eşimle aram kötüydü. İstemedem hamile kaldım. Hastaneye gittim aldırılmak istedim. Hastanede kimliğim olmadığı için aldırılmadım. Kocam beni hep evden kovardı. Döverdi. Üç ay kadın sığınma evinde kaldım. Kocamdan kurtulmak istedim. Çocuklarım da yanımdaydı. Üç ay sonra ablamın yanına gittim. Yirmi gün ablamda kaldım. Eşime boşanmak istiyorum dedim. Kardeşlerim bana evine geri dön, boşanamazsın dediler. Kocamda boşanmayı kabul etmedi. Eve döndüm ama aramız kötüydü. Yine dövdü beni, birkaç polis geldi. Kocam beni hortumla döverken komşular şikâyet etmiş. Polis geldi. Kızımı da dövdü kocam. Polisler geldiğinde beni görmek istediler. Kocam bana gelip “eğer bir şey dersen çocukları alırım” dedi. Ben şikayetçi olamadım. Korktum. Polisler de gitti.” şeklinde cevap vermiştir.

Görüşölen kadınların ifadelerine göre, yaşanılan aile içi Şiddet durumu kadına Şiddet ile başlayıp çocuklara Şiddet ile devam etmektedir. Suriye’de iken eşleriyle araları bozuk olsa da herhangi bir fiziksel Şiddet ile karşılaşmayan kadınlar, Törkiye’ye göç ettikten sonra fiziksel ve duygusal Şiddet yaşadıklarını beyan etmektedirler. Savaş ve travmayı deneyimleyen bireyler göç deneyimi de yaşadıktan sonra varılan ölkede

çeşitli psikolojik bunalımlara girebilmektedirler. Özellikle maddi sıkıntı yaşadıklarını da ifade eden bu kadınlar ve ailelerindeki erkek bireyler iş bulamama, aileyi geçindirememeye gibi durumlarla karşı karşıya kalınca farklı reaksiyonlar verebilmektedirler. Bu reaksiyonlar kimi zaman erkek bireyin tek başına bunalıma girmesi, aileye karşı ilgisiz kalması gibi olabilirken kimi zaman da eşine ve çocuklarına şiddet uygulama şeklinde olabilmektedir.

Katılımcıların 8'i aile içi ilişkilerinin bozulduğunu, fiziksel, psikolojik ve sözel şiddete maruz kaldıklarını, Suriye'de iken herhangi bir problem yaşamazlarken ya da problemlerin kabul edilebilir seviyede olduğundan bahsederken; Türkiye'ye geldikten sonra eşleriyle aralarında ciddi problemler çıktığını ifade etmektedirler. Diğer 12 kadın ise aile içi ilişkilerinin onarılmaz şekilde bozulduğundan bahsetmemektedir fakat yine de bu 12 kadın da aile içinde zaman zaman sarsıntılar yaşadıklarını, göç etmenin ve hayatlarının değişmesinin aile içerisinde krize sebep olduğunu söylemektedir.

- **Ekonomik Sorunlar**

Suriyeli kadınlar, Türkiye'ye giriş yaptıktan sonraki süreçte geçim sıkıntısı yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Eşlerinin iş bulamadıklarını, buldukları işlerde çok uzun saatler çalıştıklarını ve düşük ücret aldıklarını, aldıkları ücretin sadece ev kirası ve temel ihtiyaçlar için kullanıldığını ifade etmişlerdir. Suriye toplumunda iş hayatına katılım gösteren kadın sayısı az olduğu için çoğunlukla erkeklerden ev geçindirmesi beklenmektedir. Bu sebepten ekonomik sorunlar genel olarak erkeklerin iş bulamamasından kaynaklanmaktadır. İş bulamayan erkek, zaman zaman eşleri iş bulabildiği takdirde çalışmalarına izin vermektedir. Fakat bu çok yaygın olmamaktadır. Kadın ev içerisindeki işlerle meşgul olmaktadır. İş bulunmaması, geçim sıkıntısını doğurmaktadır.

Katılımcı 11'e göre ekonomik sıkıntı yaşamalarının sebebi şu şekildedir: *"Mesela bizim kadınlar çalışmazlar evde çocuk bakarlar. Burada kadın da erkek de eşit. Suriye'de eşit değiliz. Burada kendimi özgür hissediyorum. Suriye'de pek dışarı çıkamazdım. Hastane, çarşı buralara giderdik sadece. Ama çalışmak yok. Benim çocuklarım okulda çok zorlanıyorlar. Özel derse de yollayamıyorum. Ekonomik durumdan ötürü."* (K11)

Katılımcı 18 ise ekonomik sorunların sebebini şu şekilde açıklamıştır: “ Suriye’de daha iyiydi durumumuz. Babası çocuklara iyi bakardı. Bana vurmazdı. Burada ekonomik sıkıntılardan aile içi ilişkilerimiz bozuldu. Eşim hep çalışmazdı. Çalıştığında da bana vermezdi ailesine gönderirdi.” (K18) şeklinde cevap vermiş ve Suriye’de iken durumlarının daha iyi olduğundan bahsetmiştir.

Görüşme yapılan kadınların ifadelerine göre, Suriye’de hemen hemen hepsinin durumunu daha iyi olduğu, ekonomik güçlerinin yerinde olduğu, Suriye’nin Türkiye kadar pahalı bir ülke olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ekonomik sorunların aile içi ilişkilerin bozulmasına sebep olduğu, maddiyatın insan hayatındaki öneminin ne kadar yüksek olduğu, maddi yoksulluğun birçok sorunun tetikleyicisi olabileceği görülmüştür. Ekonomik durumla ilgili olarak sorulan soruların biri de kadınların çalışma yaşamı ile ilgilidir. Görüşme yapılan kadınların çoğunluğu, çalışmıyor olmalarını sahip oldukları kültürden kaynaklandığını ifade etmektedir.

- **Cinsel Taciz ve İstismar**

Görüşme yapılan Suriyeli kadınların yaşadıkları sorunların bir diğeri de cinsel taciz ve istismardır. Katılımcılar tacizi genellikle söylemsel olarak değil, fiziksel olarak deneyimlemişlerdir. Dokunma, sarılma yoluyla tacize uğradıklarını ifade eden kadınlar olduğu gibi cinsel istismara uğrayan bir katılımcı da bulunmaktadır.

Buna yönelik katılımcı 1: “ Eve elektrikçi gelmişti, kocam evde değildi. Geldi çamaşır makinesine baktı. Elektrikleri kapattı. Adam Türk idi. Çamaşır makinesini tamir etti. Ben bu adamı üç senedir tanıyorum aslında. Param yok sonra vereyim dedim. Bu adamdan şimdiye kadar hiç yanlışı da görmedim. Çocuklarım da evdeydi. Birden beni kucakladı. Kendimi kurtardım elinden. Adamı ittirdim kapının dışına doğru. Türk erkekler kendilerinde bu hakkı görüyorlar. Biz sahipsiz olduğumuz için böyle düşünüyorlar. Biz tüm Suriyeli kadınlar olarak bunlara katılıyoruz. Ödüm kopuyordu adamın dükkânın önünden geçerken. Kocama da söyleyemedim yoksa onu öldürürdü. Konuyu kimseye açamadım kocam duyar diye. Adam bana bir şey yapmadı sadece beni sardı.” (K1) şeklinde cinsel taciz yaşadığını ifade etmiştir.

Taciz yaşayan kadın bunu eşinden ve başka herkesten gizlemektedir çünkü anlayamayacağını düşünmektedir. Veyahut eşinin kendisini taciz eden kişiyi

öldürebileceğini düşünmekte ve bu yüzden gizlemektedir. Yabancı bir ülkede göçmen ya da mülteci kadın olmak, yerli halk tarafından Suriyeli kadınların kolay elde edilebilir olarak görülmesine yol açmaktadır.

Katılımcı 14 bununla ilgili olarak: “ İlk Urfa’ya geldik çok sorun yaşadık. Özellikle paramız olmadığı için herhangi bir kişi geliyor. Bize misafir olun diyordu. (...) İlk eşim beni hiç korumazdı. Bizi misafir eden bazı erkekler bana kötü teklifte bulundular. Bir eve gittik orda bize yemek ikram ettiler. Yemeğin içine bir şey koymuşlar biz bayıldık. Ev sahibi olan adam bana tecavüz etti. Kocam benden iki saat sonra ayıldı. Ben polise şikâyet etmek istedim. Kocam korktu edemedik.”(K14) şeklinde cinsel istismara uğradığını anlatmıştır. Fakat sorumlu olarak kimsenin tutulmadığını, eşinin kendisine destek olmaması sebebiyle de şikâyette bulunmadıklarını ifade etmiştir.

Katılımcı 20 kadından 2’si taciz ve cinsel istismar yaşamış ancak bunu şikâyet edebilecekleri herhangi bir üst mercii bulamamışlardır. Polise ihbarda bulunmak için de kendilerine yeteri kadar cesaret görememişlerdir. Kadınların eşleri de yaşanan taciz ve cinsel istismarı gizlemek ve kimseye söylememek eğiliminde olmuşlardır. Bu da Suriyeli kadınların psikolojik açıdan yıpranmalarına yol açmıştır.

Tema 2: Aile ve Gündelik Yaşamda Toplumsal Cinsiyet Algısının Etkisi

Bu çerçevede kadınlara evlilik yaşı, evlilik tarzı, sosyal hayat içerisinde kadının yeri, kadının toplumsal ve kültürel olarak zihindeki yeri ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorular toplumsal cinsiyet rollerinin özel alan ve ev içi alandaki durumunun anlaşılabilmesi içindir.

Katılımcı kadınların evlilik tarzı genel olarak dini nikah şeklindedir. Bir katılımcı hariç diğer tüm katılımcılar dini nikahla evlilik gerçekleştirmiştir. Bir katılımcının resmi ve dini nikahı mevcuttur. Katılımcıların 9’u 18 yaş altı evlilik yapmıştır. 11’i ise 18 yaş üstü evlilik yapmıştır. 18 yaş altı evlilik yapan kadınların hepsinin çocuğu bulunmaktadır ve ilk çocuklarına 18 yaş ve altında sahip olmuşlardır.

Kadınların evlilik türü ve ikinci bir eşi kabul etme durumlarına bakıldığında, 18 kadının tek eş durumunda olduğu ve asla ikinci bir eşi kabul etmeyecekleri ifade edilmiştir. Sadece 2’sinin eşinin birer eşleri daha olduğu öğrenilmiştir ve bu durumun kendi

kültürlerinde bulunduğu, herhangi bir sorun teşkil etmediği ifade edilmiştir. Suriye’de yaygın bir şekilde görülmekte olunan ikinci eş durumu görüşme yapılan 20 kadının 18’inde mevcut değildir. Bu bağlamda, kadınların ikinci eş/çoklu evlilik meselesine sıcak bakmadıkları, bunu onaylamadıkları ve sert bir dille reddettikleri anlaşılmıştır. İkinci bir eşin yuvayı dağıtacağı, aile birliğini bozacağı, kıskançlıklara sebep olacağı düşünülmektedir.

Suriye ve Türkiye’deki Gündelik Yaşamın Kadın Perspektifinden İncelenmesi

Suriyeli kadınların gündelik yaşamlarını ne şekilde yaşadıkları ile ilgili sorulmuş olan “Türkiye’deki ve Suriye’deki gündelik yaşamı kıyasladığınızda neler söyleyebilirsiniz?” sorusu ile katılımcılardan Türkiye ile Suriye’yi kıyaslamaları istenmiştir. Kadın perspektifinde göç öncesi ve sonrasında yaşamlarına dair olan değişiklikleri anlatmaları beklenmiştir.

Katılımcı 1 bununla ilgili olarak: *“Biz Suriye’de iken kadın olarak rahattık. Savaşın başlamasıyla her şey değişti. Okula gider gelirdim. Annem yemek pişirir yerdim. Akrabalarımız ziyaret ederdik. Burada cumartesi-pazar orada cuma-cumartesi tatildir. Savaştan önce her şey çok güzeldi. Suriye’de ev benim mülkümdü çalışıp almıştık. Türkiye’de ayın sonu nasıl gelecek bilmiyoruz. Erkekler işte kadınlar evdeydi Suriye’de. Eşimle gezerdik çünkü iş saatleri kısaydı. Sabah 7.30-4 gibiydi. Eşimle aramız da iyiydi. İzmir e geldik sorunlar başladı. Evde her işi ben yapardım, o maddi şeyleri karşılardı. Kadın bizde evdedir. Bölümü okusaydım da eşim çalıştırmazdı. Türkiye’de de eşim çalışmama izin vermiyordu. Ben istedim çalışmak izin vermedi. Kendi iş bulur bırakırdı, aramızdaki anlaşmazlıklar fakirlikten çıkıyordu. Ben derdim eve bak çalış. Suriyeliler şöyle düşünür kadın dışarda çalışırsa erkeğe karışır derlerdi. Türkiye’de kadın olmak daha iyi. Türklerde erkekler kadına karışmıyor. Ama Suriye’de biraz sesini yükseltirsen hadi babanın evine. Suriye’de kafama bir şeyi takmıyordum. Burada su, elektrik, masraflar... orada ne yemek yapayım diye düşünürken burada ne yiyeceğiz diye düşünüyorum.”* (K1) şeklinde bir kıyaslama yapmıştır. Suriye’de ekonomik durumlarının iyi olduğundan, eşiyile bir düzen içerisinde yaşadıklarından, aralarında anlaşmazlık olmadığından bahsetmektedir. Fakat göç ederek Türkiye’ye gelmenin kendisine ve ailesine çok zarar verdiğini, maddi sıkıntılar başladıkça ev içerisi huzurun da bozulduğunu, psikolojik olarak da çok yıprandığını ifade etmektedir. Özellikle kadın dışarda çalışmadığı için de maddi durumlarına katıda bulunamadığına dikkat çeken

K1, şu an eşiyle boşanmaları sebebiyle de çocuklarına tek başına bakmakta oldukça zorlanmaktadır. Bir kadın olarak eğitimsizliğin ve yalnızlığın zorluğunu yaşadığı görülmektedir.

Katılımcı 4 ise buna yönelik: *“Benzerlikler var ama burada daha özgürüm. Daha ilerlemiş bir hayat var burada. Burada tek eşlilik var ama Suriye’de 4 eş var. Burada kadın hakları korunuyor. Suriye’de erkek okur, erkek çalışır, erkek konuşur. Orada kadınlar konuşamaz. Burada biz de Türkler gibi her şeyi yapıyoruz. Benim açımdan çok şey değişti. Suriye’de kadınlar sokakta sigara içemez, eşi onu öldürebilir bazı kadınlar açıldı mesela Türkiye’de. Suriye’de istemediği halde kapananlar da vardı tabii. Bazen akraba bazen aile bazen koca için kapanılırdı. Aile içi ilişkilerimiz aynı ama eşim güzel kadınlara bakmaya başladı. Bir tek benim eşim değil tüm Suriyeli erkekler. Eşim annesi hasta olduğu için gitti Suriye’ye. Meslek ve iş hayatımda değişiklik olmadı zaten ev hanımıydım. Ama Türkiye’de bir dernekte kursa gitmeye başladım. Türkçe kursuydu bu. Sonra kızım motor çarptı. İki ay yattı gidemedim.”* şeklinde aradaki farklılıkları açıklamıştır.

Buna göre, Türkiye’de kadınların daha özgür olduklarından, Türkler gibi yaşamaya başladıklarından, Suriye’de iken kadının söz hakkı bile yokken Türkiye’de konuşmaktan çekinmediklerinden, istemeden baş örtüsü takmak zorunda olanların Türkiye’de baş örtülerini çıkardıklarından bahsedilmektedir. Suriye’de olmak zorunda oldukları “kadın” rolünden çıktıkları, kendi irade ve benliklerine göre daha çok yaşayabildikleri öğrenilmiştir.

Gündelik yaşam kıyaslamasına verilen cevaplara göre, Suriye’de kadınlar daha çok ev içerisinde bulunmaktadır. Erkeğin dışarıda çalışan ve bu yüzden sözü dinlenen kişi olduğu belirtilmektedir. Katılımcıların tamamına yakını Suriye’de maddi durumlarının daha iyi olduğundan bahsetmektedirler. Erkek bireylerin işleri iyi olduğu takdirde kadınlar çalışmadıklarını, buna gerek kalmadığını, eşlerinin kazançlarının geçimlerine oldukça yettiğini ifade etmektedirler. Ancak Türkiye’ye geldikten sonra maddi açıdan büyük bir yıkım yaşadıkları, Suriye’de sabah 8 akşam 6’ya kadar çalışmalarının iyi bir hayat yaşamaları için yeterli olduğunu, Türkiye’de ise gece geç saatlere kadar eşlerinin çalışmak durumunda kaldıklarını, Suriye’de iken yiyecek, içecek bulmak ve barınmak

açısından herhangi bir problemlerinin olmadığını, Türkiye’de “Bugün yiyecek bir şey bulacak mıyız?” korkusu yaşadıklarını söylemektedirler.

Katılımcıların değiştiğini ifade ettiği bir diğer mesele ise aile içi ilişkiler ve eşler arası diyalogtur. Verilen cevaplara göre, Suriye’de araları kötü olan eşler varsa bile bu bir şekilde tolere edilebilmektedir fakat göçün etkisi ile birlikte maddi durumdaki yetersizlikler, göç travması gibi sorunlar eşlerin aralarının bozulmasına, aile içerisinde şiddete sebep olmuştur. Kadınlardan bazıları eşlerinin kendilerini aldattığını, başka kadınlara karşı ilgilerinin arttığını ifade etmektedir. Türkiye’ye geldikten sonra boşanmaların oldukça arttığı kadınların Suriye’deki ve Türkiye’deki medeni durum farklılığından anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer nokta ise kadınların boşanma hususunda Suriye’de gibi çekimser ya da pasif kalmıyor oluşlarıdır. Mülakata katılan kadınların 9’u boşanmış-bekardır.

Tema 3: Suriyeli Kadınların Sorunlarını Çözmede Sosyal Hizmetin Rolü

Bu kısımda Suriyeli kadınların sosyal hizmet merkezlerinden aldıkları hizmetlerin içeriği, niteliği ve faydalı olma durumu hakkında bilgi edinilmek istenmiştir. Bu bağlamda sosyal hizmet merkezleri ile ilgili düşünceleri, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sebebiyle yaşanan sorunların çözümünde sosyal hizmet merkezlerinin etkisinin ne olduğu öğrenilmek istenmiştir.

Sosyal hizmet merkezine başvuruda bulunan kadınların 18’i sosyo-ekonomik destek hizmeti aldığını, 4’ü ekonomik desteğe ek olarak danışmanlık desteği aldığını, 2’si sadece eğitimlere katıldığını, 5’i hem ekonomik destek aldığını hem de eğitimlere katıldığını ifade etmiştir. Katılımcıların sosyal hizmet merkezine başvurma sebepleri ise; eşlerinin kendilerini terk etmesi, bunun sonucunda iş yaşamına katılmayan kadınların çok sayıda çocuğa sahip oldukları için çocuklarına tek başlarına bakamamaları, eşleri bulunan kadınların da eşlerinin izin vermemeleri sebebiyle çalışmamaları, herhangi bir zanaat ve beceri sahibi olmadıkları için de iş bulamamalarıdır. Kadınların sosyal hizmet merkezlerine başvurma sebepleri genel olarak bu iki sebep çerçevesinde şekillenmektedir. Kadınlar toplumsal hayattan dışlanan ve ev dışındaki yaşama uyum sağlayamayan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çaresizlik de onları maddi destek ya da psikolojik destek almak için sosyal hizmet merkezlerinden hizmet almaya itmektedir.

Katılımcılara sosyal hizmet merkezlerinden ve sosyal hizmet uzmanlarından aldıkları hizmeti değerlendirmeleri istendiğinde katılımcı 1 şu şekilde cevap vermiştir: “*Davranışları çok iyi. Bana güven verdiler. Dinlediler. İyilikle muamele ettiler ama ekonomik problemlerimiz tam olarak çözümedi. Sadece eskiye göre alım gücümüz arttı.*” (K1)

Buna göre her ne kadar maddi destek alınsa dahi alım güçlerinin Suriye’deki gibi olmadığından, maddi desteğin sadece temel ihtiyaçlar için yeterli olduğundan bahsetmektedir. Bazı katılımcılar için ise maddi destek alıyor olmak problemlerinin birçoğunu çözmüş durumdadır. Bununla ilgili olarak sırasıyla Katılımcı 2 ve Katılımcı 3 benzer konuşmuşlardır: “*Bana kardeşlerimden daha iyi davrandılar. Kiramı, masraflarımı ödeyebiliyorum. Hem ruhsal hem ekonomik olarak iyileştik.*” Katılımcı 3 ise, “*Yeterli görüyorum. Ekonomik sıkıntılarım vardı. Çözüldü. Çok nazik davrandılar, kibardılar. Başka sıkıntım yoktu zaten.*” şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların sadece 1’i haricinde tüm katılımcılar verilen hizmetten memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

Bir başka katılımcı ise memnuniyetini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Bana çok yardımcı oldular. Daha ekonomik yardım olmadan bile okul durumuna yardım ettiler çocuklarımın. Hastaneden randevu almama yardımcı oldular. Korkma biz burdayız dediler. Önceden çocuklarım çalışıyordu onları çalıştırma dediler. Tekrar okula yazdırdım. Bu maaş bize çok yardım etti. Çocuklarıma harçlık vermeye başladım. Canlarının çektiğini alabildiler. Benden daha fazla çocuklarıma yardım ettiler ilgilendiler. Manevi olarak çok iyileştim. Çocuk kıymetli burada.*” Bir başka katılımcı ise memnuniyetini: “*Çok iyi. Çok yumuşak kibar davranıyorlar. Evin durumu çok kötüydü. Benim evime geldiler. Beni küçümsemediler. Bunu hissettirmediler.*” (K14) şeklinde belirtmiştir.

Hizmeti yetersiz bulan bir katılımcı ise bunu şu şekilde ifade etmiştir: “*Çok yeterli görmüyorum çünkü ilk başta geri çevirdiler beni. Eşimin olmadığını ispatlamamı istediler ama buna ait bir şeyim yoktu. Sonradan yardımcı oldular. Sahte kâğıt mı getirseydim? Dernekteki kişi olmasaydı bu yardımı alamayacaktım. O bana yardımcı oldu. O görüştü burayla.*” (K4) Kişinin bu şekilde cevap vermesinin sebebi ise prosedür gereği beklenenlerin kendisini sıkıntıya ve zora sokmasıdır. Kişiden istenen belgeler,

sosyoekonomik destek hizmeti sunabilmek için gerekli kriterlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların sosyal hizmet merkezlerinden aldıkları hizmetten genellikle (19'u) memnun oldukları verdikleri cevaplardan görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının özellikle bireylerin sosyal işlevselliklerini yeniden kazanmalarını sağlayacak çalışmalar yaptıkları, kriz yaşadıkları anda müdahale ederek kişileri içerinde buldukları dezavantajlı durumdan uzaklaştırdıkları kişilerin değerlendirmeleri ve periyodik takipleri sonucunda görülmektedir.

Katılımcıların sosyal hizmet merkezine başvurma sebepleri; eşlerinin kendilerini terk etmesi, iş yaşamına katılmayan kadınların çok sayıda çocuğa sahip oldukları için çocuklarına tek başlarına bakamamaları, eşleri bulunan kadınların da eşlerinin izin vermemeleri sebebiyle çalışmamaları, herhangi bir zanaat ve beceri sahibi olmadıkları için de iş bulamamalarıdır.

Kadınlar, toplumsal hayattan dışlanan ve ev dışındaki yaşama uyum sağlayamayan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aresizlik de onları maddi destek ya da psikolojik destek almak için sosyal hizmet merkezlerinden hizmet almaya itmektedir. Kadınların çoğunluğu sosyal hizmet merkezlerinden memnun olduklarından, herhangi bir sorun karşısında kendilerine oldukça yardımcı olunduğundan bahsetmektedir.

TARTIşMA VE SONUÇ

Yapılan bu çalışma toplumsal cinsiyet rollerinin g  sürecinde yaşadığı değişimleri Suriyeli kadınlar özelinde analiz eden bir araştırmadır. Araştırma sonuçlarına göre, savaş süreci toplumsal cinsiyet farkı gözetmeksizin herkesi etkilemiş bulunmaktadır. Kadınlar Suriye'deki gündelik hayatın akışı içerisinde geleneksel iş bölümünde daha dezavantajlıyken g  ve sonrasında olağanüstü koşulları nedeniyle kültürel beklentilerin dışında sorumluluklar almak zorunda kalmışlardır. Türkiye'ye geldikten sonra Türk kültüründeki toplumsal cinsiyet kalıplarıyla Suriye toplumunun cinsiyet kalıpları arasında çatışma yaşanmıştır. Bu bağlamda kadınların tam bir geçiş dönemi ve rol karmaşası yaşadıkları söylenbilir. Bununla birlikte Türkiye'deki toplumsal cinsiyet rollerinin kadın için avantajlar sađladığıнын fark edilmesiyle bu çerçevede yeniden bir rol tanımlama sürecine girdikleri de görülmektedir. Erkekler ise genellikle

geleneksel yapıyı devam ettirme eğilimindedirler. Bu çatışmalar ve sorunlarda da kadınların dezavantajlı olduğu görülmektedir.

Kadınlar göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası olmak üzere her üç aşamada da toplumun bireylere atfettiği kadınlık ve erkeklik rollerini sergilemek zorunda kalmışlardır. Göç esnası ve sonrasında yaşanan belli başlı göçmen problemleri bu toplumsal cinsiyet rollerinin değişimine sebep olmuştur. Evde duran kadının dışarı çıkması, çalışmayan kadının iş hayatına katılmak zorunda kalması, göç kararı alamayan kadının yaşanan zorluklar sebebiyle buna tek seferde karar verebilmesi, baskılanan kadının eşinden boşanabilmek için hukuki süreç başlatabilmesi, kız çocuklarını erkenden evlendiren bir kültüre sahip olunmasına rağmen kızların okutuluyor olması gibi sonuçların hepsi toplumsal cinsiyete dayalı algılamaların ve rollerin değişimine işaret etmektedir.

Toplumların birçoğunda deneyimlenen bu roller, Suriyeli kadınların hayatlarını daha fazla etkilemektedir. Bu rollerin değişimi ise göç yoluna çıkılma kararıyla birlikte başlamıştır. Özellikle göç kararı alırken kadınların da erkekler kadar söz sahibi olduğu, göç yolunda kadın olmaktan dolayı özellikle büyük bir sorun yaşanmadığı katılımcıların cevaplarından anlaşılmaktadır. Bu da kadının göç yolunda “kadın” olmasından dolayı sürekli olarak sorun yaşadığı genellemesini Suriyeli kadın özelinde çürütmektedir.

Göç etmeden önceki yaşam biçimi ile Türkiye’deki yaşam biçimi kıyaslandığında ise yine toplumsal cinsiyet rollerinin değiştiği görülmektedir. Fakat bunun yanı sıra hiç değişmeyen roller ve sorumluluklar da vardır. Değişen roller genellikle ekonomik sorunlar sebebiyle kadının çalışmak zorunda kalması, ev içerisinde yaşamaya alışan kadınların dışarıya çıkmaya başlaması gibi kadınların sosyal hayattan itildiği kısımlardır. Değişmeyen roller ise kadının ev içi sorumlulukları, çocuk bakmak ve yemek yapmak gibi eskiden beri kadınlara atfedilmiş olan rollerdir.

Sonuç olarak denilebilir ki kadınlar toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili birçok alanda dezavantajlı konumdadırlar fakat savaş, iç kriz gibi insan hayatını derinden etkileyecek bir durumda roller değişebilmektedir. Literatürde kadının göç sürecinde erkek tarafından göçe sürüklendiği belirtilmektedir. Ancak Suriye Savaşı’nda kadını sürüklenen olarak değil, göç sürecinde karar merci pozisyonda görmekteyiz. Bu noktada da toplumsal cinsiyetin kadına atfetmiş olduğu rollerin hiçbir öneminin kalmadığı söylenebilir. Önemli olan göç esnası ve sonrasında yaşanan her olaydan sağ çıkabilmektir.

Göç deneyimi başlı başına zor ve köklü değişiklikler yaşatan bir olgudur. Tüm göç süreci boyunca yaşanan her travma ve olay kişilerin zihninde, duyu dünyasında ve yaşayışında birtakım değişiklikler ve problemler meydana getirmektedir. Bu problemler neticesinde aile bütünlüğünü korumak amacıyla sosyal hizmetlere danışanlar da genellikle kadınlar olmaktadır.

Sosyal hizmet disiplini müracaatçıların hayatlarına yakından müdahale eden, kişilerin ekonomik, psikolojik ve ruhsal açıdan güçlenmelerini sağlayan bir meslektir. Sosyal hizmet merkezinden hizmet alan kadınların sosyo-ekonomik destek hizmeti aldıkları, ekonomik desteğe ek olarak danışmanlık desteği aldıkları ya da eğitimlere katıldıkları görülmektedir. Kadınlar merkeze genellikle maddi yetersizlikler sebebiyle başvurmaktadır. Bunun yanı sıra merkeze gelen kadınların eğitim ve danışmanlık hizmetlerinden yararlandıkları ifade edilmektedir. Maddi yetersizliğin yol açmış olduğu aile içi problemler ve psikolojik sıkıntıların çözümü için kadınlar, gerektiği noktalarda da kadınlar ve eşleri eğitim programlarına ve danışmanlık hizmetlerine dahil edilmiştir. Bu da travma yaşamış ve zorunlu olarak ölkemize göç etmiş Suriyeli kadınların içinde buldukları dezavantajlı durumdan kurtulmaları açısından sosyal hizmetin önemini vurgulamaktadır. Kadın göçmen ve mülteci gruplarla çalışılırken kadınların hassasiyetlerine duyarlı bir şekilde çalışmak, aileleri ve çocukları ile yaşadıkları sorunları çözmeleri için self-determinasyon haklarını da gözeterek çalışmalar yapmak, Suriyeli kadınları topluma uyumlu hale getirmek, kaybettikleri sosyal işlevselliklerini geri kazanabilmelerini sağlamak, ulaşamadıkları kaynaklarla birleştirerek iyilik hallerini artırmak sosyal hizmetin önemli işlevleri olarak görülebilir. Sosyal hizmet uzmanları kadınların güçlenmesi hususunda özellikle, mikrodan makroya değişikliklerin yapılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bunlar, alanda uzmanlaşmış sivil toplum kuruluşlarının konuya dahil edilmesi, düzenli danışmanlık ağlarının oluşturulması, farklı kültürlerin bir araya getirilerek toplantılar yapılması, mülteci kadınların dernekleşmesi, aktif iş hayatına katılım, Türkçe kurslarının yaygınlaştırılması gibi değişikliklerdir (Tekindal ve Attepe- Özden, 2016, s. 1472-1481).

Sosyal hizmetin önemli işlevlerinin yanı sıra Suriyeli danışanlarla çalışılırken benimsenmesi gereken bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Özellikle bu bağlamda Suriyelilerin farklı bir milletten, coğrafyadan geldiğinin farkında olunması yapılacak sosyal hizmet uygulamalarının etkililiği için önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının hak temelli yaklaşım ile danışanlarla bağlantı kurması ilk dikkat edilmesi gereken nokta olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı, Suriyeli kadınlar özelinde güçlendirme, ekolojik

yaklaşım ve baskı karşıtı yaklaşımları benimseyerek çalışmalar yapmalıdır. Çünkü bu yaklaşımlar içeriği gereği özgürleştiricidir. Ekolojik yaklaşım ile çalışan bir sosyal hizmet uzmanı; birey, aile, grup veya toplulukların politik, kültürel ve sosyal çevreleri arasındaki etkileşimlerine odaklanmaktadır. Bu açıdan bireylerle ailelerle veya gruplarla yapılacak olan çalışmalarda ekosistem yaklaşımı önem kazanmaktadır (Teater, 2015, s. 36). Sonrasında ise güçlendirme ve baskı karşıtı uygulamalar ile kişilerin içinde buldukları dezavantajdan kurtarılmaları hedeflenmelidir.

Güçler perspektifi ile çalışan bir uygulamacı kişilerin kültürel değerlerine göre değerlendirme yapmakta ve müracaatçının yaşam biçimi, gelmiş olduğu yaşa kadar deneyimledikleri, alışkanlıklarını önemsemektedir. Müracaatçıların dini ve kültürel açıdan güçlü oldukları noktalara eğilmek, kendi manevi dünyalarında güçlü olduklarının farkına varılması zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olacaktır. Bununla birlikte kadınların ezilmişlikleri ve dışlanmışlıklarını bertaraf etmek için baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması benimsenmelidir. Baskı karşıtı sosyal hizmet, sosyal adalet ilkesi temelinde, bireylerin özgürleşmesini hedefler ve ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf, yaş, engel durumu gibi toplumsal ayrımlara yol açabilecek tüm baskı ve sömürü biçimlerine karşı durur (Güldalı, 2018, s. 230).

Tüm baskılanma biçimlerine karşı kadınların dik durabilmesi için kadının ilk olarak toplumsal hayatta var olabilmesi gereklidir. Göç etmiş kadınlar için sosyal uyum ve dil öğrenme noktasında çalışmalar yapılması bu bağlamda çok önemlidir. Dil bilmemek, kadınların dış dünyayla tüm iletişimini sınırlamaktadır. Kadın, bir birey olarak özgün ve biricik olduğunun bilincine vardırılmalı, değersizlik duygusundan kurtarılmalıdır. Suriyeli kadınların birçoğunda kendi benliklerinden vazgeçmişlik ve tükenmişlik görülmektedir. Bu da hem kendisi hem de bakmakla yükümlü olduğu çocukları için zararlıdır. Dolayısıyla, sosyal hizmet merkezleriyle temasa geçmiş ve hizmete ihtiyaç duyduğu tespit edilmiş kadınlar için ilk etapta "kendine yardım" oturumları yapılması önerilebilir. Bir birey kendisine yetemediği bir başkasına yardımcı olamaz. Bu nedenle, kadın öncelikle kendinin potansiyelinin farkında varmalıdır.

Toplumsal cinsiyet anlaşılması zor ve karmaşık bir olgudur. Düşünüldüğünde akla ilk gelen kadın ve erkek eşitsizliği gibi görünse de esasında derininde çok fazlası bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet toplumların kültür, gelenek, etnisite, yaşayış biçimi gibi birçok unsurdan beslenir. Her toplumda bu normlar aynı derecede insan hayatına etki etmez. Orta Doğu ve Orta Doğu'ya yakın ülkelerde ataerkillik ve toplumsal cinsiyete dayalı rol paylaşımları daha çok görülmektedir. Bu da kadınların hayatlarını

sınırlandıran algılamalara ve tutumlara neden olmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rol eşitsizliği ile ilgili aileler bilinçlendirilmeli, verilen eğitimler sadece birer eğitim olarak kalmamalı, ailelerin takibi de yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, A. (2002). Mülteci Kadınlar ve Sığınmacı Kadınlar. *Toplum ve Hukuk Dergisi.*, 2(4), 75-83.
- Altıntaş, S. (2014, Ekim). Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri. *İdealkent*(14), 252-276.
- Bora, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*. İstanbul.
- Buz, S. (2006). Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Programı*. Ankara.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duyan, V. (2014). *Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Güldalı, O. (2018). Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet: Modern Dünya-Sistemi Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 228-244.
- IOM-Un Migration. (2020). *World Migration Report*. Switzerland. www.iom.int/wmr adresinden alındı.
- İGGM. (2020, Ocak). Geçici Koruma Statüsü. *T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden alındı.
- Marshall, G. (2012). *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.

- Köroğlu, M., Ak, M., & Hatipoğlu, E. (2015). İnsan Onuru ve Sosyal Hizmet. *İnsan Değer ve Onurunu Yüceltmek Bildiri Özetleri* (s. 55-56). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü.
- Kuçuradi, İ. (2016). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Orsam. (2013). *Suriye iç savaşı, Küresel Aktörler ve Kosova Modeli*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. Ankara.
- Şeker, D., & Uçan, G. (2016, Mart). Göç Sürecinde Kadın. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 199-214.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. (A. İ. Çoban, Dü.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Zengin, O., & Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

Özgün Makale (Nicel Araştırma)

Unique Article (Quantitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 10.12.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 26.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çalgı, B. (2020). Babanın ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alması ile annenin duygusal ve fiziksel istismarı arasındaki ilişki. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 35-51.

BABANIN EV İŞLERİNDE VE ÇOCUK BAKIMINDA SORUMLULUK ALMASI İLE ANNENİN DUYGUSAL VE FİZİKSEL İSTİSMARI ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

Berna ÇALGI²

ÖZET

Bu çalışmada çocuk istismarının anne odaklı araştırılmasında, yeni doğan bebeğin bakımında bir yetişkinin gözetimine ve ilgisine bağımlı olarak yaşaması ve bu bakım veren kişinin genelde anne olması kabulünden yola çıkılmıştır. Bu odakta annenin çocuğa şiddet uygulamasında annenin ev içi işlerde ve çocuğun bakımı konusunda sorumlulukları baba ile paylaşmasının şiddet davranışını arttırıcı/azaltıcı etkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırma, tanımlayıcı bir araştırmadır. Araştırmanın evreni, Gaziosmanpaşa Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesine başvurmuş ve 0-11 yaş arası çocuğa sahip olan annelerdir. Araştırmanın anket formunun oluşturulmasında 2013 yılında Bernard van Leer Vakfı, Boğaziçi Üniversitesi, Hümanist Büro ve Frekans Araştırma tarafından yapılan “Türkiye’de 0-8 yaş arası çocuğa yönelik aile içi şiddet araştırması” başlıklı çalışmada kullanılan anket soruları temel alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda babanın ev işlerinde sorumluluk alma oranı en yüksek çocuklarla

¹ Bu çalışma yazarın “Annelerin Çocuklarına Yönelik İhmal ve İstismar Davranışı: Gaziosmanpaşa Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği” isimli yüksek lisans tez araştırma verilerinin bir alt başlığına dayanmaktadır.

² Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: berna.calgi@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6796-7708

ilgilenmek maddesinde %58 ve ev için alışveriş yapmak maddesinde %46 bulunmuştur. Babanın çocuk bakımında sorumluluk alması en çok %42 oranıyla çocukla oyun oynamak ve beraber gezmek maddelerinde benzer oranlarla bulunmuştur. Ayrıca babanın ev işlerinde sorumluluk alması ile annelerin çocuklarına yönelik ihmal davranışı [$\chi^2 (1, N=100) = 5,91; p=,015$] ve annelerin çocuklarına yönelik düşük düzey duygusal şiddet uygulaması [$\chi^2 (1, N=100) = 9,35; p=,002$] arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: ihmal, istismar, anne, baba, ev içi sorumluluk

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE FATHER'S RESPONSIBILITY IN THE HOUSEHOLD AND CHILD CARE AND THE EMOTIONAL AND PHYSICAL ABUSE OF THE MOTHER

ABSTRACT

In this study, the mother-oriented investigation of child abuse is based on the acceptance that the newborn baby lives dependent on the care and attention of an adult and that this caregiver is generally a mother. In this focus, it is aimed to understand the increasing / decreasing effects of the mother's sharing the responsibilities in domestic work and caring for the child with the father in the mother's use of violence against the child. Research is a descriptive research. The population of the study is the mothers who applied to Gaziosmanpaşa Taksim Training and Research Hospital and have children between 0-11 years old. In the creation of the research questionnaire, Bernard van in 2013 study, focus on family violence research for children aged 0-8 years old in Turkey, was based on. As a result of the analysis, the father's rate of taking responsibility in housework was found to be 58% in the item dealing with children and 46% in the item shopping for the house. Father's taking responsibility in childcare was found with similar rates in the items of playing games with the child and traveling together with the highest rate of 42%. In addition, a significant relationship was found between father's taking responsibility in housework and negligent behavior of mothers towards their children and mothers' low-level emotional violence against their children.

Key words: neglect, abuse, mother, father, domestic responsibility

GİRİŞ

Şiddetin Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2015) tarafından yapılan tanımında, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak yer verilmektedir. Bir çok boyutta -sözel, duygusal, fiziksel, cinsel- kendini gösterme şekli olan şiddet kavramı en içkin yaşantıların paylaşıldığı aile içinde de görülmektedir (Polat, 2000). Aile içi şiddetten bahsedildiğinde, bu konunun merkezinde genellikle kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet yer almaktadır. Zira şiddet uygulayanlar yaklaşık %95 oranla erkek, şiddete maruz kalanlar yaklaşık %90 oranla çocuklar ve kadınlardır (Polat, 2000). Fakat yapılan bazı çalışmalar (Karasu ve Bilgen, 2017; Paoviloinen vd., 2001; Çalışkan vd., 2019) çocukların çoğunlukla anneleri tarafından ihmal-istismar davranışına maruz kaldığını göstermiştir (ICN, 2001).

Çocuklarına ihmal-istismar davranışında bulunan anne-babaların, yalnızlık duygusu içinde olan, yaşadıkları sosyal çevreden memnun olmayan, duygusal destek mekanizmaları bulunmayan, zaman zaman çocukların fiziksel bakımında yakın çevresinden destek alma şansı olmayan ebeveynler oldukları görülebilir (Yenibaş ve Şirin, 2007: 49). Bu tür aileler sosyal yaşamdan izole yaşamakta, çevreleriyle kısıtlı ilişki kurabilmekte, kendilerini toplumdan soyutlanmış hissetmektedir. Bu durum ebeveynlerde stres unsuru olup, çocukların ihmal-istismarına neden olabilmektedir.

Annenin ev içi rollerde ve çocuk bakımında geleneksel bakım veren rolünü üstlendiği toplumsal ve çoğu zaman evrensel olarak yorumlanabilecek roller zaman içinde dönüşüme uğramakta fakat geleneksel rol dağılımı baskın durumunu devam ettirmektedir. Kültürel, sosyal, ekonomik özelliklere göre farklılıklar gözlense de hemen her toplumda cinsiyet rollerine dayalı davranış kalıplarının kız ve erkek çocuklarına gündelik yaşam pratikleri içinde sosyalleşme ile verildiğini söylemek yanlış olmaz (Dökmen, 2004). Bunun devamında eşler arasındaki ev içi işlerde kadının sorumluluk aldığı, babanın evin geçimini sağlamaya çalıştığı cinsiyetçi roller karı-koca üzerinden de sürdürülmektedir. Ancak günümüzde çalışma biçimlerinin işgücü ve işletme yapıları kadar aileleri de, etkileyerek bireylere iş-aile yaşamı arasındaki gerilim ile çatışmayı azaltabilecek fırsatlar sunması aile içinde kadın-erkek sorumluluklarının eşit dağılmasını güçlendirmektedir. Kadınların bilhassa annelerin emek piyasasına

girmesiyle, erkeğin ekmek kazandığı aile modeli değişmekte her iki ebeveynin çalıştığı iki gelirli aile sayısı artmaktadır (Kul Parlak, 2016).

Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi bünyesinde ‘Türkiye’de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık’ başlıklı çalışmasında Bozok (2018), “Baba olmanın ve babalık yapmanın, günümüz Türkiye’sinde sıradan bir günün karakalem bir eskizinde, bir erkek olarak baba sabahdan gece geç saatlere kadar evin dışında olan, iş yerinde çalışan, arabasıyla seyahat eden, görece özerk, çok istese de genelde çocuklarına fazla yakınlaş(a)mayan, çocuklarının küçüklüğünde onların bakımında fazla sorumluluk almayan (mesela altlarını değiştirmeyen), çocuklarıyla genelde evin dışına, okula veya onların geleceklerine dair ilişkiler kuran, duygularını rahatça belli edemeyen, çocuklarıyla ve eşiyile ancak televizyon izlerken vakit geçiren, zaman zaman eşine ve çocuklarına sevgi gösterme kadar şiddet kullanma ihtimali de olan, ev işleri ve çocuk bakımını anne – ev kadını konumundaki karısına bırakmış, evde pek ev işi yapmayan ama “ailenin reisi” ve “evinin direği” konumunda bir figürdür” olarak betimlemiştir.

Sigmund Freud’un babanın çocuk ile bilinçdışı çatışmalarına odaklanan çalışmalarından bu yana günümüze, baba olmak ve babalık yapmak üzerine, 19. yy son yıllarından itibaren, sosyal bilimlerde, hukuktan antropolojiye ve sosyolojiye değin uzanan yelpazede oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır (Lamb 2010, 1). Bunlara göre, günümüzde öne sürülen argümanlarda geleneksel olarak nitelendirilen toplumlardaki erkeğin ailesinin bakımını sağladığı model: erkeğin ekmek kazandığı aile modeli (breadwinner family model) artık daha fazla işlevsel görülmemektedir ve babaların çocuklarına daha fazla ilgi gösterme eğilimi daha önemli görülmekte ve öne çıkmaktadır (Bozok, 2018). Evrensel düzeyde babalıkla ilgili kültürler arası kıyaslama yapan State of the World Fathers (Dünya Babalarının Durumu) raporuna göre, bir yandan “sert ve sorgulanamaz baba” imgesi dönüşmeye/dağılmaya giderken, “çocuklarına ilgi gösteren candan baba” imgesi önem kazanmaktadır (Levtov, van der Gaag, Greene, Kaufman ve Barker, 2015). Babanın evrensel düzeyde değişen ilgi gösteren rolü, çocuk bakımında babanın salt evin geçimini, çocuğun yiyecek-barınma-eğitim ihtiyacını karşılayan geleneksel baba rolünden; çocuğun duygusal ihtiyaçlarını da gözeten baba rolüne geçmesi olarak da değerlendirilmelidir. Bu durum kadının emek piyasasına girmesiyle aile içindeki rol ve sorumlulukların değiştiğini ifade etmektedir. Aile içindeki görev ve sorumlulukların paylaşımı, aile içindeki rollerin -

kadının da çalışma hayatına geçmesiyle- daha akışkan hale gelmesi anne-baba-çocuk için biyopsikososyal anlamda bütünsel bir iyilik halini de getirmektedir. Ailenin bu dinamik yapısı çocuk bakım rollerinde aile bireyleri için destekleyici olduğu boyutta her bir aile üyesinin ruhsallığını sağlıklı kılarken zorlayıcı ve yıkıcı olduğu boyutlar da ise ihmal ve istismarın görüldüğü aile içi ilişkileri, çarpık-yorucu-zorlayıcı ilişki dinamikleri oluşmaktadır.

Bu çalışmada çocuk istismarının anne odaklı araştırılmasında, yeni doğan bebeğin bakımında bir yetişkinin gözetimine ve ilgisine bağımlı olarak yaşaması ve bu bakım veren kişinin genelde anne olması kabulünden yola çıkılmıştır. Bu odakta annenin çocuğa şiddet uygulamasında annenin ev içi işlerde ve çocuğun bakımı konusunda sorumlulukları baba ile paylaşmasının şiddet davranışını arttırıcı/azaltıcı etkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla evde eş ile olan ilişkilerin dinamiği, ev içi işlerde kadının eşinden algıladığı destek sistemleri, annenin baba ile ortak paylaştığı sorumluluklar üzerinden istismarın oluşmasının nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma, olay ve/veya durumların belli bir zaman dilimi içerisinde izlendiği ve bazı değişkenler arası ilişkilerin incelendiği kesitsel araştırma, nedensellik ilişkilerine göre ise tanımlayıcı bir araştırmadır. Araştırmanın evreni, Gaziosmanpaşa Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesine başvurmuş ve 0-11 yaş arası çocuğa sahip olan annelerdir. Araştırma kapsamında örneklem olarak kolayda örnekleme yöntemi benimsenmiş ve 3 aylık dönemde araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 100 katılımcı ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın anket formunun oluşturulmasında 2013 yılında Bernard van Leer Vakfı, Boğaziçi Üniversitesi, Hümanist Büro ve Frekans Araştırma tarafından yapılan “Türkiye’de 0-8 yaş arası çocuğa yönelik aile içi şiddet araştırması” başlıklı çalışmada kullanılan anket soruları temel alınmıştır. Burada araştırmanın amacına uygun olan annelerin çocuklarına yönelik uyguladığı şiddetin sıklığı, yaygınlığı, şiddet türleri, yöntemleri ve şiddet uygulamalarına neden olan bireysel, ailesel ve çevresel faktörlerin araştırıldığı sorular belirlenmiş ve buna uygun olarak yapılan ekleme ve çıkarmalar ile anket formu oluşturulmuştur. Araştırma Gaziosmanpaşa Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi Etik Kurulu’ndan etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmada toplanan verilerin analizinde SPSS 20 (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılmış ve istatistiksel analizi yapılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki grup farklılıklarını değerlendirmek

amacıyla Ki-Kare (χ^2) testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmada ilk olarak araştırmaya katılan annelerin kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanan kişisel özelliklerinin dağılımı sunulmuştur. Sonuçlar sıklık ve yüzde üzerinden Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Annelerin Kişisel Özelliklerinin Dağılımı

Yaş Aralığı	Sayı (n)	Yüzde (%)
21-30	60	60,0
31-40	32	32,0
41-50	8	8,0
Eğitim Düzeyi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yok	10	10
5 yıl	46	46
8 yıl	19	19
11 yıl	15	15
15 yıl	10	10
Annenin Evlenme Yaşı	Sayı (n)	Yüzde (%)
14-17 yaş	18	18
18-24 yaş	70	70
25-36 yaş	12	12
Anne-Baba Çalışma Durumu	Anne Çalışma	Baba Çalışma
Tam zamanlı (Haftada +45 saat)	18	96
Kısmi zamanlı çalışma	2	0
Ev kadını	79	-
İşsiz	1	1
Emekli	0	1
Çalışmıyor kira vb. geçiniyor	0	2
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan annelerin yaş ortalaması $30,37 \pm 6,471$ (en az: 21, en çok: 50, ortanca: 29) bulundu. Araştırmada annelerin yaşları gruba ayrılacak şekilde yeniden tanımlanmıştır. Buna göre, çalışmaya katılan annelerin yaşları; %60'ı 21-30 yaş arasında, %32'si 31-40 yaş arasında ve %8'i 41-50 yaş aralığında yer almaktadır. Çalışmaya katılan annelerin %10'u hiç eğitim almamış, %46'sı ilköğretim mezunu iken %19'u ilköğretim mezunudur. Annelerin %15'i lise mezunu ve %10'u üniversite ve üzeri eğitim almış olarak dağılmıştır. Yani annelerin sadece 4'te 1'i ilköğretimden sonra lise eğitimine devam etmiştir. Araştırmaya alınan 100 annenin evlenme yaş ortalaması $20,45 \pm 3,509$ (en az: 14, en çok: 36, ortanca: 20) bulundu. Annelerin %18'i evlilik için yasal sınır olan 18 yaşından önce evlenmişken %70'lik büyük çoğunluk Birleşmiş Milletlerin 'gençlik dönemi' olarak tanımladığı yaş aralığında evlenmiştir. %12'lik oran ile anneler 25-36 yaşları arasında evlendiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan annelere ayrıca kendilerinin ve eşlerinin çalışma durumu da sorulmuştur. Annelerin %79'unun ev kadını olduğu, babaların ise %96'sının tam zamanlı bir işte çalışmakta olduğu tespit edilmiştir.

Annelere çocukları eğitmek ya da doğruyu öğretmek için kullandıkları yöntemler sorulmuştur. Ayrıca ebeveynlerin kızdıkları davranışları yapma sıklıkları 'Hiç-Nadiren-Bazen- Sıklıkla' seçenekleri ile sorulmuştur. Verilen yanıtlara göre hiç uygulamayanlar 'şiddet uygulamıyor', nadiren-bazen-sıklıkla uygulayanlar 'şiddet uyguluyor' şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Aşağıdaki tabloda çocukların kızdıran davranışlarına verilen tepkilerin türleri ve oranları yaş ve cinsiyete göre sunulmuştur.

Tablo 2'ye göre, araştırmada çocuk eğitiminde en çok kullanılan yöntemler; karşılıklı konuşma (%96), doğru ve yanlışın ne olduğunu anlatma (%96) ve azarlamak/bağırarak (%72) olarak bulunmuştur. Yine hatalı davranış sonrası odası gibi yalnız kalabileceği bir mekanda düşünmesini istemek ve yanlış davranışın sürekliliğini engellemek ile cezalandırmak/sevdiği bir şeyi yasaklamak, odadan çıkmasını yasaklamak (%49) ve küsmek/sevmediğini söylemek (%43) bulunmuştur. Annelerin gelişime katkısı olan davranışları (kendi görüşünü ifade etmesine fırsat vermek, davranışların nedenlerini sormak, seçim şansı vermek vb.) ortalama %86 oranında kullandıkları ve bu davranışları daha çok kız çocuklarına uyguladıkları görülmüştür. Çocukların gelişimini olumsuz etkileyen davranışlardan anneler %92'lik büyük bir oranla nasihat etme davranışını uyguladıklarını belirtmiştir. Anketin başlıklı kısmındaki çocuğun eğitiminde

kullanılan yöntemlerin sorulduğu verilerde de çocuğun düşüncelerini ifade etmesini sağlayacak şekilde karşılıklı konuşmak %96 olarak oldukça yüksek bulunmuştur.

Tablo 2. Çocukların Kızdıran Davranışlarına Verilen Tepkilerin Türleri ve Oranları (%)

Verilen Tepkiler	Toplam	0-2 Yaş	2-5 Yaş	5-8 Yaş	8-11 Yaş	Kız	Erkek
GELİŞİME KATKISI OLAN DAVRANIŞLAR							
Davranışın nedenlerini sormak, düşünmesine ve kendi görüşünü ifade etmesine fırsat vermek	87,0	53,8	88,5	100,0	85,7	92,5	80,9
Yapabileceği alternatifleri anlatarak seçim şansı vermek	86,0	53,8	88,5	90,9	92,9	88,7	83,0
Ebeveynin durum karşısında kendi duygusunu söylemesi	85,0	61,5	100,0	87,9	78,6	86,8	83,0
OLUMSUZ ETKİLEYEN DAVRANIŞLAR							
Nasihat etmek	92,0	61,5	96,2	97,0	96,4	94,3	89,4
Yanlış davranışı ödüllendirmek	8,0	0,0	3,8	12,1	10,7	11,3	4,3
Yanlış davranışa göz yummak	17,0	15,4	23,1	15,2	14,3	20,8	12,8
DUYGUSAL ŞİDDET (D1)							
Sevdiği bir şeyi yapmasını ya da arkadaşını görmesini yasaklamak	41,0	15,4	30,8	51,5	50,0	37,7	44,7
Küsmek (aç bırakmak, onu dinlememek vb.) Cezalandırmak için ihtiyacını karşılamamak, odaya kapatmak, kilitlemek	16,0	23,1	11,5	18,2	14,3	7,5	25,5
Bağırarak, azarlamak	71,0	61,5	73,1	78,8	64,3	71,7	70,2
Eşyalarına zarar vermek ya da zarar vermekle tehdit etmek	15,0	0,0	19,2	21,2	10,7	11,3	19,1
DUYGUSAL ŞİDDET (D2)							
Küfretmek, hakaret etmek	10,0	0,0	3,8	18,2	10,7	11,3	8,5
Başkalarının önünde küçük düşürmek	10,0	0,0	11,5	9,1	14,3	15,1	4,3
Terk etmekle, evden kovmakla vb. tehdit etmek	7,0	0,0	3,8	9,1	10,7	11,3	2,1
FİZİKSEL ŞİDDET (F1)							
Tokat atmak ya da terlik vb. fırlatmak	31,0	7,7	15,4	42,4	42,9	30,2	31,9
İtmek, sarsmak ya da saç/kulak çekmek	20,0	7,7	15,4	27,3	21,4	22,6	17,0
FİZİKSEL ŞİDDET (F2)							
Yumrukla ya da bir cisimle vurmak	3,0	0,0	0,0	6,1	3,6	3,8	2,1

Berna Çalgı

Tekmelemek, sürüklemek ya da dövmek	1,0	0,0	0,0	3,0	0,0	1,9	0,0
Boğazını sıkmak ya da bir yerini yakmak	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bıçak, silah gibi aletlerle tehdit etmek ya da bunları kullanmak	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Annelere, çocukların kızdıran davranışlarına son 1 yıl içinde verdikleri tepki türleri soru kâğıdında tanımlandığı şekliyle tek tek sorulmuştur. Bu davranış kalıplarının ne sıklıkta kullanıldığı, bu yöntemi kullananların hangi nedenlerle bu yöntemle başvurmuş olabilecekleri, bu yöntemin ne kadar işe yaradığını düşündükleri ve bu yöntemin çocuğa zarar verme algıları sorulmuştur. Tabloda annelerin kızdıkları davranışlara verdikleri tepki türlerinin sıklığının yaşa ve cinsiyete göre dağılımı alt maddeleri ile ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre, şiddet uygulanma oranları; D1/düşük düzey duygusal şiddet %52 (n:52), D2/yüksek düzey duygusal şiddet %17 (n:17), F1/düşük düzey fiziksel şiddet %36 (n:36) ve F2/yüksek düzey fiziksel şiddet %4 (n:4) bulunmuştur. Düşük düzey duygusal şiddet (D1) uyguladığını belirten anneler en çok bağırarak/azarlamak (%71) davranışında bulduklarını belirtmiştir. Düşük düzey fiziksel şiddet (F1) uyguladığını belirten anneler %31 oranıyla 'tokat atmak ya da terlik fırlatmak vb.' davranışı en çok kullandıklarını ifade etmiştir. Yüksek düzey fiziksel şiddet (F2) davranışında anneler 'Boğazını sıkmak ya da bir yerini yakmak' ve 'Bıçak, silah gibi aletlerle tehdit etmek ya da bunları kullanmak' davranışlarını hiç uygulamadıklarını belirtmiştir.

Araştırmada babanın sorumluluk olması ile ihmal arasındaki ilişki de incelenmiştir. Ailedeki ihmal durumunu anlamak için anket çalışmasında toplam 7 soru sorulmuştur. Her ihmal maddesinin değeri 1 puan olup ihmal koşullarına 'evet' cevabı verilen maddeler toplanarak endeks puanları (0-7 ortalaması) hesaplanmıştır. Buna göre, ihmal endeks ortalaması 1,49 (ss: 1,1) bulunmuştur ve bu ortalama altında kalanlar eşik altı (ihmal yok); ortalama ve üstünde bulunanlar ise eşik üstü (ihmal var) olarak değerlendirilmiştir. Endekse göre daha yüksek değerler, daha yüksek ihmal düzeyini göstermektedir. İhmal endeksine göre eşik üzeri bulunan yani ihmalin varlığını gösteren oran %49 olarak bulunmuştur. İhmal durumunu anlamak üzere annelere anket içinde 7 farklı soru sorulmuştur. Çocuğa yönelik ihmal sıklığının yaş ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3'teki sorulara göre, annelerin en çok ihmal davranışı uyguladıkları husus %60'lık oran ile çocukların günde 2 saatten fazla TV izliyor olması, bundan sonra en yaygın ihmal davranışı ise çocuğun yanında bir yetişkin olmadan ev dışında geçirdiği zaman konusunda %42'lik oranla görülmüştür. Annelerin en az ihmal davranışında buldukları ihmal maddesi ise %3'lük oran ile çocuğun son bir yıl içinde ciddi yaralanma geçirmesi başlığında görülmüştür.

Tablo 3. Çocuğa Yönelik İhmal Sıklığının Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

İhmal Maddeleri	Toplam	0-2 yaş	2-5 yaş	5-8 yaş	8-11 yaş	Kız	Erkek
Doğumdan sonra sağlık kontrolüne düzensiz götürme, hastalandıkça ya da hiç götürmeme	5,0 (n:5)	0,0 (n:0)	3,8 (n:1)	6,1 (n:2)	7,1 (n:2)	1,9 (n:1)	8,5 (n:4)
Oyun parkında, sokakta, spor sahasında, okul saatleri dışında okul bahçesinde yetişkin olmadan zaman geçirmek	42,0 (n:42)	23,1 (n:3)	23,1 (n:6)	54,5 (n:18)	53,6 (n:15)	43,4 (n:23)	40,4 (n:19)
Günde 2 saatten fazla TV izlemek	60,0 (n:60)	30,8 (n:4)	61,5 (n:16)	69,7 (n:23)	60,7 (n:17)	58,5 (n:31)	61,7 (n:29)
Çocuğun arkadaşlarının çoğunu ya da hiçbirini tanımamak	12,0 (n:12)	7,7 (n:1)	11,5 (n:3)	15,2 (n:5)	10,7 (n:3)	9,4 (n:5)	14,9 (n:7)
Son bir yıl içinde ciddi yaralanma geçirmek	3,0 (n:3)	0,0 (n:0)	0,0 (n:0)	0,0 (n:0)	10,7 (n:3)	1,9 (n:1)	4,3 (n:2)
Son bir hafta içinde 1 saatten fazla en az 1 kez 12 yaş altı başka bir çocukla tek başına evde kalmak	14,0 (n:14)	0,0 (n:0)	7,7 (n:2)	18,2 (n:6)	21,4 (n:6)	13,2 (n:7)	14,9 (n:7)
Son bir hafta içinde 1 saatten fazla en az 1 kez tek başına evde kalmak	13,0 (n:13)	0,0 (n:0)	11,5 (n:3)	9,1 (n:3)	25,0 (n:7)	13,2 (n:7)	12,8 (n:6)
İhmal Endeksi (0-7) ortalaması	1,49 (ss: 1,1)	0,61 (ss: 0,8)	1,19 (ss: 1,1)	1,72 (ss:0,	1,89 (ss: 1,3)	1,41 (ss:1,	1,57 (ss:1,

Doğum sonrası ilk yıl sağlık kontrolüne düzensiz götürme, hastalandıkça götürme ya da hiç götürmeme sorusuna göre ihmal durumuna bakıldığında, erkek çocuklarının %8,5 oranı ile kız çocuklarının %1,9'luk oranına göre erkek çocukların daha çok ihmal edildiği görülmüştür. Sağlık kontrolü ile ilgili ihmal davranışının yaş grubuna göre dağılımına bakıldığında % 7,1'lik oran ile en çok 8-11 yaş ve %6,1 oranla 5-8 yaş aralığındaki çocukların ihmal edildiği görülmüştür. 0-2 yaş aralığındaki çocukların anneleri ise çocukları sağlık kontrollerine düzenli olarak götürdüklerini belirtmişlerdir, yani 0-2 yaş grubu çocukların sağlık konusunda ihmal davranışına hiç maruz kalmadığı görülmüştür. Çocukların yanlarında bir yetişkin olmadan oyun parkında, sokakta, spor sahasında, okul saatleri dışında okul bahçesinde zaman geçirmesi sorusuna 0-2 yaş ve 2- 5 yaş arasındaki çocuklar için %23,1 ile aynı oranda ihmal davranışının mevcut olduğu ve bu ihmal düzeyinin en çok 5-8 yaş arasındaki çocuklarda %54,5 oranında olduğu görülmüştür. Bu ihmal maddesinin cinsiyete göre dağılımı ise erkek (40,4) ve kız (43,4) çocuklarında benzer oranlarda görülmüştür. 2-11 yaş gurubundaki çocuklar yaklaşık %60 oranında günde 2 saatten fazla TV izlemektedir. Bu ihmal maddesinin cinsiyete göre dağılımı ise erkeklerde %61,7 oranı ile daha çok olmakla beraber birbirine yakındır. Annelerin çocuğun arkadaşlarının çoğunu ya da hiçbirini tanımama durumu en çok %15,2'lik oranla 5-8 yaş aralığında görülmüştür. Annelerin çocuklarının arkadaşlarını tanımama durumu erkek çocuklar için %14,9 oranla daha fazladır. Son bir yıl içinde ciddi yaralanma geçirmenin, %10,7 oranı ile sadece 8-11 yaş arası çocukta ve %4,3 oranı ile en çok erkek çocuklarda olduğu belirtilmiştir. Son bir hafta içinde 1 saatten fazla en az 1 kez 12 yaş altı başka bir çocukla tek başına evde kalma, %21,4 oranıyla en çok 8-11 yaş arası çocuklar için ifade edilmişken %14,9 oranıyla erkek çocuklarda daha yaygın olduğu bulunmuştur. Son bir hafta içinde 1 saatten fazla en az 1 kez tek başına evde bırakılma %25 oranıyla en çok 8-11 yaş arası çocuklarda görülmüştür. %13,2 oranıyla kız çocuklarının evde yalnız kalma oranının çok az bir farkla erkeklerinden fazla olduğu belirtilmiştir.

Babanın ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alması ile annelerin ihmal ile duygusal ve fiziksel istismarı arasındaki ilişkiyi incelemek için ise öncelikle babanın düzenli olarak ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alma oranı incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 4'teki gibidir.

Babanın ev işlerinde sorumluluk alma oranı en yüksek çocuklarla ilgilenmek maddesinde %58 ve ev için alışveriş yapmak maddesinde %46 bulunmuştur. Babanın

çocuk bakımında sorumluluk alması en çok %42 oranıyla çocukla oyun oynamak ve beraber gezmek maddelerinde benzer oranlarla bulunmuştur. Bunun üzerinden babanın ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alma indeksi oluşturulmuştur. Babaların ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alma endeksleri babaların sorumluluk aldıkları maddeler toplanarak ve bunların ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 4. Babanın Düzenli Olarak Ev İşlerinde ve Çocuk Bakımında Sorumluluk Alma Oranı

Babanın Ev İşlerinde Sorumluluğu	(%)	Babanın Çocuk Bakımında Sorumluluğu	(%)
Çocuklarla ilgilenmek	58,0	Çocukla oyun oynamak	42,0
Ev için alışveriş yapmak	46,0	Beraber gezmek	42,0
Bulaşık yıkamak	8,0	Çocuğun kreş/okul sorunlarıyla ilgilenmek	26,0
Evi toplamak	8,0	Çocuğu uyutmak	21,0
Yemek yapmak	7,0	Yemek yedirmek	20,0
Çamaşır Yıkamak	7,0	Yıkamak	18,0
Temizlik yapmak	7,0	Ders çalıştırmak	17,0
		Çocukla kitap okumak	12,0
		Çocuğun altını değiştirmek	8,0

Tablo 5'e göre, babanın ev içi sorumluluk indeksi 0-7 ortalaması 3,44'tür ve 3,44 altındaki değerler düşük düzey 3,44 ve üstündeki değerler yüksek düzey sorumluluğu ifade etmektedir. Buna göre baba ev içi sorumluluk eşik üstü oranı %45 bulunmuştur. Yine çocuk bakımına sorumluluk indeksi 0-9 ortalaması 5,27'tür ve 5,27 altındaki değerler düşük düzey 5,27 ve üstündeki değerler yüksek düzey sorumluluğu ifade etmektedir. Buna göre baba çocuk bakımına sorumluluk eşik üstü oranı %51 bulunmuştur.

Tablo 5. Babanın Ev İşlerinde ve Çocuk Bakımında Sorumluluk Alma Endeksleri Ortalamaları

Babanın ev işlerinde sorumluluk endeksi (0-7) ortalaması	3,44 (ss: 2,1)
Babanın çocuk bakımında sorumluluk endeksi (0-9) ortalaması	5,27 (ss: 2,6)

Buna göre, babanın ev içi sorumluluk endeksi 0-7 ortalaması 3,44'tür ve 3,44 altındaki değerler düşük düzey 3,44 ve üstündeki değerler yüksek düzey sorumluluğu ifade etmektedir. Buna göre baba ev içi sorumluluk eşik üstü oranı %45 bulunmuştur. Yine çocuk bakımına sorumluluk endeksi 0-9 ortalaması 5,27'tür ve 5,27 altındaki değerler düşük düzey 5,27 ve üstündeki değerler yüksek düzey sorumluluğu ifade etmektedir. Buna göre baba çocuk bakımına sorumluluk eşik üstü oranı %51 bulunmuştur.

Babanın ev işlerine ve çocuk bakımına destek düzeyleri ve çocuğa yönelik şiddet oranları arasındaki ilişki ise ki kare analizleri ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Babanın Ev İşlerine ve Çocuk Bakımına Destek Düzeyleri ve Çocuğa Yönelik Şiddet Oranları (%)

	Düşük Düzey Duygusal Şiddet (D1)		Yüksek Düzey Duygusal Şiddet (D2)		Düşük Düzey Fiziksel Şiddet (F1)		Yüksek Düzey Fiziksel Şiddet (F2)	
Babanın ev işlerinde sorumluluk düzeyi								
	%	(n)	%	(n)	%	(n)	%	(n)
Düşük	38,2	21	18,2	10	38,2	21	3,6	2
Yüksek	68,9	31	15,6	7	33,3	15	4,4	2
Babanın çocuk bakımında sorumluluk düzeyi								
	%	(n)	%	(n)	%	(n)	%	(n)
Düşük	49,0	24	20,4	10	40,8	20	6,1	3
Yüksek	54,9	28	13,7	7	31,4	16	2,0	1

Babanın ev işlerinde sorumluluk alması ile annelerin çocuklarına yönelik ihmal davranışı [$\chi^2(1, N=100) = 5,91; p=,015$] ve annelerin çocuklarına yönelik düşük düzey

duygusal şiddet uygulaması [$X^2(1, N=100) = 9,35; p=,002$] arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Babanın ev işlerinde sorumluluk oranı düşük olan ailelerden annenin çocuğuna yönelik ihmal davranışı oranı %60 (n:33) olarak bulunmuşken bu oran babanın ev işlerinde sorumluluk alması durumunda %35,6 (n:16) olarak daha az bulunmuştur. Babanın ev işlerinde sorumluluğunun düşük olduğu evlerde annelerin çocuklarına düşük düzey duygusal şiddet uygulama oranı %61,8 (n:34) iken babanın sorumluluk alma düzeyinin yüksek olduğu ailelerde annelerin çocuklarına düşük düzey duygusal şiddet uygulaması %31,1 (n:14) oranıyla daha az bulunmuştur. Babanın çocuk bakımında sorumluluğu ile düşük düzey duygusal şiddet [$X^2(1, N=100) = ,351; p=,553$], yüksek düzey duygusal şiddet [$X^2(1, N=100) = ,791; p=,374$], düşük düzey fiziksel şiddet [$X^2(1, N=100) = ,967; p=,325$], yüksek düzey fiziksel şiddet [$X^2(1, N=100) = 1,127; p=,288$] ve ihmal [$X^2(1, N=100) = ,000; p=,997$] arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren meydan gelen ekonomik ve sosyal dönüşümler iş, aile ve çalışma hayatını dramatik bir şekilde etkilemektedir (Kul Parlak, 2015). Bu çalışmada da çocuk istismarının anne odaklı araştırılmasında, yeni doğan bebeğin bakımında bir yetişkinin gözetimine ve ilgisine bağımlı olarak yaşaması ve bu bakım veren kişinin genelde anne olması kabulünden yola çıkılarak, babanın ev işlerinde ve çocuk bakımında anne ile sorumlulukları paylaşıyor olmasının annenin yaşantıladığı strese etkisi ve artan/azalan sorumluluklara göre annelerin çocuklarına yönelik ihmal-istismar davranışının ne şekilde değiştiği araştırılmıştır.

Babaların ev işlerinde veya çocuk bakımında sorumluluk alıyor olmaları annenin ev içi bakım yükünü azaltması ve babanın ev içi ilişki kalitesine gösterge olacağı için önemlidir. Bu nedenle, araştırmada babaların ev işlerinde ve çocuk bakımında sorumluluk alma durumu ile annelerin çocuklarına yönelik istismar davranışı arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Babaların ev işlerinde sorumluluk alma ile annelerin çocuğuna yönelik ihmal davranışı arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Babaların çocuk bakımında sorumluluk alma ile annelerin çocuğuna yönelik ihmal-istismar arasındaki ilişkide istatistiksel anlamlılık bulunmasa da babanın çocuk bakımında sorumluluk almanın yüksek olduğu ailelerde yüksek düzey duygusal şiddet ve düşük ve yüksek düzey fiziksel şiddetin oranlarının daha az olduğu görülmüştür.

Babaların ev işlerinde sorumluluk alma oranının düşük olduğu evlerde annelerin çocuğa yönelik ihmal oranı daha yüksek bulunmuştur. Ev içi işler konusunda eşi ile sorumlulukları paylaşmayan anne, bu işleri yapmaya daha çok zaman harcamak zorunda kaldığı ve çocuğuna ayırdığı zamanı görece daha kısıtlı olduğu için çocuğunun sağlık kontrolü, çocukla ev dışında vakit geçirme, çocuğun arkadaşlarını tanımama, çocuğu evde yalnız bırakma gibi ihmal unsurlarını daha çok gerçekleştirmektedir.

Sonuç olarak, annelerin stres düzeyine etki eden faktörlerden babanın ev işlerindeki ve çocuk bakımındaki sorumlulukları eşleri ile paylaşmama durumunun annelerin çocuklarına yönelik ihmal-istismar davranışında bulunma oranlarını arttırdığı, olumsuz yönde etkilediği anlaşılmıştır.

Bulut (1996); ailenin büyüklerinden destek alan annenin, çocuk bakımına ayırdığı zamanın kısalması nedeniyle çocuğuyla daha sağlıklı ilişkiler kurduğunu belirtmiştir. Benzer durum annenin eşi ile çocuk bakım sorumluluklarını paylaşması durumu için de geçerlidir. Kaufman ve Zigler (1987) eşinden ya da birlikte yaşadığı kişi/kişilerden duygusal destek alan annelerin çocukluklarında istismar edilmiş oldukları halde, kendi çocukları ile sağlıklı ilişki kurabildiklerini belirtmiştir.

Çocukların en güvende hissetmelerinin beklendiği yer aileler iken aynı zamanda ihmal ve istismar olgularında çok risk teşkil eden yer yine ailelerdir. Anne-babaların çocuklarını eğitiminde ve/veya sorun çözme süreçlerinde yoğun biçimde duygusal ve/veya fiziksel istismar/ihmal davranışını problem çözmede bir araç olarak kullandıkları bilinmektedir. Toplum tarafından ailenin kadının aktör olduğu özel alana dahil edilmesi; ihmal edilen, arkada bırakılabilen ve koruyucu önlemlerle önleme çalışmaları yapılması önerilen toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmelidir (Güler ve ark., 2002).

Son olarak ihmal ve istismarı önlemede uluslar üstü hakların genel ifadesi olan insan hakları odağında ve bunun bir başka formu çocuk hakları odağında çocuğa yönelik şiddetin önlenabilir, politik düzlemde önerilere de ihtiyacı -en temel düzeydeki ailedeki kanıksanmış/hatalı çocuk yetiştirmede istismar davranışının dönüştürülmesinde tartışmasıdır. Çocuk haklarını ve insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak, yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkarmak; (Zengin ve Altındağ, 2016) çocuğa yönelik şiddete makro düzeyde etkili bir tartışma ve olası çözüm seçenekleri sunması açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

- Bozok, M. (2018). Türkiye’de ataerkillik, kapitalizm ve erkeklik ilişkilerinde biçimlenen babalık. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*. 10(2).
- Bulut, I. (1996). Genç Anne ve Çocuk İstismarı. Ankara: Bizim Büro.
- Çalışkan, Z., Evgin, D., Musalli, E., Akşit, B., Durgun, Ö. ve Türe, N. (2019). Annelerin çocuklarına yönelik istismar-ihmal davranışları ve etkileyen faktörler. *Güncel Pediatri*,17 (3), 387-399.
- Dökmen, Z. (2010). Toplumsal cinsiyet: sosyal psikolojik açıklamalar. (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z. ve Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*. 24 (3).
- Karasu, F., Bilgen, F.(2017). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışları. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(13), 22-34.
- Kaufman, J. ve Zigler, E. (1987) Do abuse children become abusive parents? *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(2), 186-192.
- Kul Parlak, N. (2016). İş-Yaşam dengesi açısından çocuk bakım hizmetleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*.i 58, 159-184.
- Kul Parlak, N. (2016). İş-Yaşam dengesi açısından esnek çalışmanın analizi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(2), 109-137.
- Lamb, M.E. (2010). The Role of Father in Child Development. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.
- Levtov, R.; van der Gaag, N, Greene, M.; Kaufman, M., and Barker, G. (2015). *State of the World’s Fathers: A MenCare Advocacy Publication*. (Washington, DC: Promundo, Rutgers, Save the Children, Sonke Gender Justice, and the MenEngage Alliance.
- ICN, International Nurses Day (2001). Nurses Always There for You: United Against Violence. Geneva: Ant 36-Violence Tool Kit.

Paaviloinen, E., Astedt-Kurki, P., Paunonen-Ilmomen, M. and Laippolo, P. (2001). Risk factors of child maltreatment within the family: towards a knowledgeable base of family nursing, *Int Nurs Stud.* 38(3); 297-3003.

Polat O. (2000). *Adli Tıp*, İstanbul: Der.

World Health Organization (WHO). (2015) "Definition and Typology of Violence." <http://www.who.int/violencepre-vention/approach/definition/en/>.

Yenibaş, R. ve Şirin, A. (2007). *Ailede ocuğun istismarı ve umutsuzluk*. Ankara: Nobel.

Zengin ve Altındağ (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet.* 27(1) , 179-190 .

Özgün Makale (Teorik Araştırma)

Unique Article (Theoretical Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 30.11.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 24.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Geyik, O. (2020). Türkiye’de dezavantajlı gruplara yönelik yapılan mali yardımlar üzerine bir inceleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 52-66.

TÜRKİYE’DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK YAPILAN MALİ YARDIMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Osman GEYİK¹

ÖZET

Sosyal devlet anlayışının varlığı gereği, kamu idarelerinin ve kuruluşlarının yerine getirmekle yükümlü oldukları bazı sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukları yerine getirirken öncelikli olarak dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını giderecek adımların atılması sosyal adalet açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Sosyal koruma politikaları hayata geçirilirken bu konunun sosyal boyutunun yanı sıra mali boyutunun da ele alınması gerekmektedir. Dezavantajlı grupların yaşamlarını insan onuruna yakışır bir biçimde sürdürebilmeleri için gerekli olan bu girişimlerin kamu maliyesi yönüyle de ele alınması, yapılan bu harcamaların bütçe kanunu içerisinde yer alması ve izne dayanması kamu mali disiplini açısından dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Çalışmada, öncelikli olarak dezavantajlı gruplar konusu üzerinde durulmuş, Türkiye’de bahsedilen bu grup içerisinde yer alan kişilere yönelik yapılan

---

¹ Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, e-posta: osmangeyik@gmail.com ORCID: 0000-0001-9885-9638

harcama miktarı ve kalemleri üzerine bir inceleme yapılarak bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı gruplar, sosyal koruma programları, mali yardımlar, kamu bütçesi

AN INVESTIGATION ON FISCAL AIDS FOR DISADVANTAGED GROUP IN TURKEY

ABSTRACT

There are some responsibilities that public administrations and organizations are obliged to fulfill due to the existence of the social state understanding. Taking steps to meet the needs of disadvantaged groups while fulfilling these responsibilities has a very important place in terms of social justice. While implementing social protection policies, the financial dimension of this issue should be addressed as well as the social dimension. In terms of public fiscal discipline, it is important to consider that these initiatives, which are necessary for the disadvantaged groups to live humanely, in terms of public expenditures and public finance, that these expenditures are included in the budget law and that the expenditures are based on permission. In this study, which focused on disadvantaged groups as a priority issue in Turkey, the amount of expenditures made for the individuals within the group and said it made an examination of the items were made in some policy recommendations.

Key words: Disadvantaged groups, social protection programs, fiscal aids, public budget

GİRİŞ

Bireyler kontrolleri dışında olan cinsiyet, yaş, yetenek ve vatandaşlık gibi çeşitli faktörlerden dolayı farklı dezavantajlı durumlarla karşılaşabilmektedirler. Bu koşullar kişinin etnik kökeni gibi yaşam boyu sürebilmekte veya yaşam döngüsü boyunca değişebilmektedir. Hak temelli bir çerçeve içerisinde tasarlanan sosyal koruma programları dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını ve çeşitli sebeplerden dolayı yaşamış oldukları aleyhte durumları lehe çevirmeyi amaç edinmek üzere uygulanmaktadır. Toplum içerisinde dezavantajlı kesimler ya da gruplar olarak tanımlanan bireyleri geniş

bir yelpaze altında ele almak olanaklıdır. Başta çocuklar, engelliler, gençler, kadınlar, yaşlılar, kırsal kesimde yaşayan ve çalışanlar, lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, intersex (LGBTİ) bireyler, mülteciler/sığınmacılar, HIV/AIDS ve diğer kronik hastalıklarla mücadele edenler, yerli kabileler, kayıt dışı istihdam edilen ve güvencesiz olarak çalışan işçiler bu dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan kişileri ifade etmektedir.

Sosyal devlet anlayışının gerekliliğinden dolayı devletlerin bahsedilen bu dezavantajlı grupları gözetmesi ve pozitif ayrımcılık uygulaması sosyal adalet açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Dünya genelinde bu konu hakkında kanunlar, bildirgeler ve diğer yazılı kaynaklar vasıtasıyla çeşitli düzenlemeler yapılmış ve dezavantajlı grupların haklarını koruyacak uluslararası düzeyde önlemler alınmıştır. Bu önlemler bağlayıcılık bakımından etkili olsa da ülkeden ülkeye değişen uygulamalar dolayısıyla bazen amacına hizmet etme konusunda yetersiz kalmıştır.

Dezavantajlı grupların aleyhine olan bu durumların ortadan kaldırılması için devletler tarafından uygulanacak sosyal politikaların içeriği, çeşitliliği ve mali yardımların düzeyi oldukça önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde bu alanda yapılan düzenlemelerin ve yardımların varlığından söz etmek mümkündür. Özellikle 2000'li yılların başında Avrupa Birliği'ne üye olma girişimlerinin yoğunlaştığı dönemlerde dezavantajlı gruplara yönelik yapılan sosyal koruma programlarına verilen önem artsa da bu programların daha çok yoksullukla mücadeleye yönelik adımlar olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Sosyal politikaları yönetecek ve sosyal koruma programlarını uygulayacak ilgili bakanlıkların kurulmuş olması bu alanda atılan önemli adımlardandır. Fakat; bu yardımların etkinliği, kapsamı ve yeterliliği tartışma konusu olmuştur.

İnsan hakları hukuku kapsamında, tüm kişilerin aşamalı olarak sosyal koruma sistemleri tarafından güvence altına alınması gerekmektedir. Ancak; dezavantajlı ve marjinal grupların bu sosyal koruma programlarından daha fazla faydalanmalarını sağlamak zaruridir.

DEZAVANTAJLI GRUPLARA KAVRAMSAL BAKIŞ

Hak temelli bir çerçeveye kullanan sosyal koruma sistemlerine, yapısal ayrımcılığa maruz kalan herkesin (kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, etnik azınlıklar gibi) erişebilir olmasını sağlamak ve bunları yaygınlaştırmak dezavantajlı kişilerin haklarını korumak için gerekli olan ve öncelikli olarak ele alınması gereken bir konudur (Mayer, 2003).

Çeşitli faktörler nedeniyle- coğrafi konum, cinsiyet, yaş, yetenek, fiziki durum, cinsel yönelim ve vatandaşlık gibi- bazı gruplar kendilerini farklı dezavantajlarla karşı karşıya bulur ve yaşamları boyunca bununla mücadele etmek zorunda kalabilirler. Bu durumların ortadan kaldırılması ya da minimize edilmesi için politika yapıcıların çeşitli önlemler alması ve bu alanlarda politika üretmesi gerekmektedir. Sosyal koruma sistemlerini ve programlarını tasarlarken dezavantajlı gruplarla diğer gruplar arasındaki güç dengesizliğini ortadan kaldıracak önlemlerin hayata geçirilmesi sürecin efektif yönetimi için gerekli bir konudur (socialprotection-humanrights ,1982). Dezavantajlı gruplar denildiğinde öncelikli olarak; engelli çocuklar, yoksul kentlerde yaşayan çocuklar, çatışma bölgelerinde yaşayan çocuklar, roman çocuklar, etnik kimlikleri farklı olan çocuklar v.b , şeklinde tanımlanmaktadır (UNICEF , 2018). Diğer bir tanımlamada ise dezavantajlı gruplar; ekonomik gelişmişlik düzeyleri, etnik kökenleri, dilleri, cinsiyetleri, dini inanışları farklı olan ya da göç etmek zorunda kalmaları – mülteciler , sığınmacılar - nedeniyle sosyal entegrasyonu güç olan gruplar olarak ifade edilmektedir (UNESCO, 1998).

TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA DEZAVANTAJLI GRUPLAR

Literatürde ve çeşitli kaynaklarda dezavantajlı gruplar olarak tanımlanan bazı kesimlerden söz edilmektedir. Bunlar; yoksullar, çocuklar, kadınlar, gençler, engelliler, yaşlılar, LGBT'li bireyler, mülteciler/göçmenler/sığınmacılar, yerli kabileler, kayıt dışı ve güvencesiz çalışan işçiler, etnik ve ırksal azınlıklar, HIV / AIDS veya diğer kronik hastalıklarla yaşayan kişiler ve son olarak tarım işçileri ve kırsal nüfus şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bahsedilen bu grupların tamamında bazı kısıtlar ve dolayısıyla dezavantajlı olma durumu söz konusudur. Çalışmanın bu bölümünde dezavantajlı gruplarla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Yoksullar

Yoksulluk, sosyal sorunların ilk sırasında gelmektedir. Bu sorun özellikle de neoliberal politikalar ve küreselleşmenin etkisiyle daha da derinleşmeye başlamıştır. Kentlere yapılan yoğun göç hareketleri sonucunda artan kent nüfusu bu yerlerde işsizlik sorunlarının ortaya çıkmasına ve yoksulluğun artış göstermesine neden olmuştur (Altındağ, 2019). Yoksulluk, insanların ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için yeterli düzeyde kaynağa ya da insanca yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan mal ve hizmetlere ellerindeki kaynaklarla ulaşamaması şeklinde ifade edilebilir (Şenses, 2002). Yoksulluğun ortadan kaldırılması için birçok yasal düzenleme yapılmıştır ancak

bu düzenlemeler yoksulluğu sona erdirmeye amacına değil etkilerini azaltmaya yönelik sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Altındağ, 2019).

Çocuklar ve Kadınlar

Çocukların sosyal koruma programları içerisinde öncelikli olarak yer alması, çocuklar ve bağlı oldukları ailelerin gelir düzeyinin iyi noktalara ulaştırılması çocuk haklarının iyileştirilmesi için oldukça önemli bir yere sahiptir. Çocukların, yoksulluk içerisinde olmaları ya da iyi şartlarda yaşamlarını sürdürememeleri durumunda bedensel ve ruhsal gelişimleri sağlıklı olarak gerçekleşmemektedir. Böyle bir durumun varlığı söz konusu çocukların hem çocuk olarak buldukları dönemde hem de yetişkin olacakları dönemlerde çeşitli sorunlarla karşılaşmaları sonucunu ortaya çıkaracaktır. Günümüzde hem Türkiye’de hem de dünya genelinde yoksulluk içerisinde ve kötü şartlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda olan milyonlarca çocuğun varlığından söz etmek mümkünken bu negatif durumlarla tek başlarına mücadele etmeleri ne yazık ki olanaklı değildir. Bahsedilen bu durumlardan dolayı çocuklar toplum içerisinde yer alan dezavantajlı grupların başında bulunmaktadır. Çocukların kendilerini koruyacak güçte olmamaları ve sorunlarla mücadele konusundaki yetersizlikleri onların devlet korumasına daha fazla ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır.

Kadınlar, doğuştan getirmiş oldukları cinsiyetlerine yüklenen toplumsal roller neticesinde dezavantajlı gruplar içerisinde yer almaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de ve dünya genelinde kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığın önüne geçme konusunda devletlerin son zamanlarda bazı adımlar attıklarını ifade etmek ve cinsiyete dayalı bütçelemeyi bu adımlara bir örnek olarak vermek mümkündür. Kadınların iş yaşamında ve sosyal yaşamlarında cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmaları bu konuda devletin sosyal koruma kapsamında gerekli adımlar atmasını elzem hale getirmiştir (CEDAW ,1985).

Gençler

Gençler, toplum içerisinde önemli bir yere sahiptir. Birleşmiş Milletler gençliği 15-25 yaş arasındaki insanlar olarak tanımlamaktadır. Bugün gençler dünya nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadırlar (UNFPA, 2013). Toplumun önemli bir parçası olan gençlerin, fiziksel gelişimleri devam ettikçe, evlilik-istihdam-çocuk doğurma gibi çeşitli konulara karşı savunmasız kalmakta ve bu konularda devlet güvencesine ihtiyaç duymaktadırlar (Brown, 2015). Devletlerin, gençlerin ihtiyaçlarını göz önünde

bulunduran sosyal koruma programlarına yatırım yapmaları ve hak temelli sosyal koruma sistemleri yardımıyla gençler arasında fırsat eşitliği sağlayarak gençlerin ekonomik, politik ve toplumsal hayata katılımını kolaylaştırmaları gerekmektedir (UN, 2020a).

Engelliler

Hak temelli yaklaşıma göre hazırlanan sosyal koruma programları, engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır. Özellikle eğitim, sağlık ve istihdama erişimde aktif katılımın sağlanması önem arz etmektedir. Yapılan düzenlemelerle engelli bireylerin toplumsal ve sosyal ortama katılımlarını engelleyecek durumların ortadan kaldırılması ve bu kişilerin sosyal yaşama entegrasyonunun sağlanması gerekmektedir (OHCHR ,1976). Sosyal koruma, her yaştan engelli bireylerin haklarını korumada kilit bir rol oynamaktadır. Onlara yeterli bir yaşam standardı ve temel düzeyde bir gelir güvencesi sağlamak bu bireylerin yoksulluk ve savunmasızlık seviyelerini azaltıcı etkiye sahiptir (ILO ,2012). Dahası, engelli bireylere yönelik özel sosyal koruma programları, engellilerin toplumsal ve sosyal hayata katılımlarını teşvik etmede önemli bir role sahiptir (OHCHR ,1976). Bu sosyal koruma programları, yoksulluğu azaltma, nakit transfer, sosyal sigorta ve sağlık sigortası, kamuda çalışma, barınma, maluliyet maaşlarını ve bazı hibeleri içermektedir. Engellilikle ilgili geleneksel sosyal yardım programları, engelli kişilerin karşılaştığı belirli zorlukları hesaba katmaktan ziyade esas olarak yoksulluğa odaklanmıştır (templatelab,2015).

Yaşlılar

Yaşlılık, insan yaşamındaki son dönemleri (yaş olarak) belirtmek için kullanılmaktadır. Yaşlılık sürecine ihtiyaç penceresinden bakıldığında yaşlanma ile insanların ihtiyaçlarının arttığı ve bu ihtiyaçlarını karşılamada zorlandıkları söylenebilir (Altındağ, s.47 ,2020). Devletler, yaşlıların savunmasızlığını göz önünde bulunduran uygun önlemleri almakla yükümlüdür. Bu önlemler; hak temelli bir çerçeve içinde, hiçbir ayırım gözetmeksizin erkekler ve kadınlar için eşit haklar sağlayan sosyal güvenlik programlarını oluşturmak anlamına gelmektedir. Devletler, sosyal koruma programlarını tasarlarken primsiz emeklilik sistemlerini geliştirerek yaşlıların karşı karşıya kaldıkları yoksulluğu ve savunmasızlığı önemli ölçüde azaltabilir (Scharf, & Keating, 2012).

LGBTİ Bireyler

Cinsiyet, temelde kadın ve erkek olarak sınıflandırılırken, bu sınıflandırmalardan farklı olarak toplum içerisinde cinsel yönelim ya da cinsel tercih şeklinde bazı kavramlar da ortaya çıkmıştır. LGBTİ bireyler, sosyal koruma hakları da dahil olmak üzere birçok haklarına erişme konusunda belirli engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu bireyler cinsel kimlikleri dolayısıyla evlerini terk etmek zorunda kalmakta, her gün uğradıkları ayrımcılık ve şiddet dolayısıyla başka bir yerden iltica talebinde bulunmaktadırlar. İltica talebinde bulunamayan ya da bulunmayan LGBTİ bireyler ise korku içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler (UNHCR ,2001a). LGBTİ bireyler uluslararası, bölgesel ve yerel insan hakları hukukunda belirtilen tüm haklardan yararlanma hakkına sahiptir ve bu konuda devletlerin gerekli adımları atması sosyal devlet anlayışı için zorunluluk arz etmektedir (UNFE,2014).

Mülteciler / Göçmenler

Mültecilere 1951 Cenevre Sözleşmesi ile belirli bir statü tanınmıştır. Bu sözleşmede mülteci, ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi”dir (UNHCR ,2001b). Genel olarak, insan hakları belgelerine göre haklar sadece taraf devletlerin vatandaşlarına değil, herkese verilmektedir. Bu nedenle, ilgili insan hakları sözleşmelerine taraf devletler, tüm bireylere sosyal hayatta varlıklarını sürdürebilmek için gerekli olan bütün hak ve özgürlükleri aşamalı olarak sağlamla yükümlüdür (Danıştay ,2010). Günümüzde tahminen 245 milyon insan kendi ülkesinin dışında yaşamaktadır. Bu durum küreselleşmiş işgücü piyasaları için artan iş talebine olumlu yanıt verirken, uluslararası göç, sosyal güvenlik, göçmenler ve aileleri için önemli güçlüklerin meydana gelmesine neden olmaktadır (OHCHR ,1976). Bu zorlukların giderilmesi için gerekli adımların atılması bu kişiler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Yerli Kabileler

Yerli kabileler genellikle uğradıkları ayrımcılık, ekonomik ve sosyal dezavantajların bir sonucu olarak sosyal koruma yardımlarına erişimde zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Genellikle tarihsel adaletsizliklerin bir sonucu olarak, sosyal korumadan dışlanmaları söz konusu olmaktadır. 2007 yılında kabul edilen BM Yerli Halkların

Hakları Bildirgesi, yerli halkların ayırım gözetmeksizin ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Yerli yaşlıların, kadınların, gençlerin, çocukların ve engelli kişilerin haklarına ve özel ihtiyaçlarına yönelik hassasiyet gösterilmesi konusunda gerekli adımların atılması ilgili bildirmede yer almaktadır (ILO ,2012). Bildirmede yer alan; “Hükümetler, ilgili halklara mensup işçiler ile diğer işçiler arasında özellikle aşağıdakilerle ilgili olarak herhangi bir ayrımcılığı önlemek için mümkün olan her şeyi yapacaktır: ... (c) tıbbi ve sosyal yardım, iş güvenliği ve sağlığı, tüm sosyal güvenlik yardımları ve mesleki olarak ilgili diğer her türlü yardım ve barınma” sağlanacak (Madde 2) ve ayrıca “Sosyal güvenlik programları, ilgili hakları kapsayacak şekilde aşamalı olarak genişletilecek ve onlara karşı ayrımcılık yapılmadan uygulanacaktır” (Madde 24) maddeleri bilhassa önemlidir (UN ,2020b).

Kayıt Dışı ve Güvencesiz İşçiler

Kayıt dışı ekonomide çalışan işçilerin sosyal korumaya erişimi yoktur. Ayrıca güvencesiz koşullarda çalışan birçok işçi çalışma esnasında iş güvenliği konusunda da yeterli düzeyde korunmamaktadır. Sosyal koruma programlarının bu işçi gruplarını kapsayacak şekilde genişletilmesi, bu işçilerin savunmasızlıklarını azaltabilir, gelir güvenliğini ve sağlık hizmetlerine erişimini iyileştirebilir, ileriye planlamalarını sağlayabilir ve kayıtlı ekonomiye geçişlerini kolaylaştırmaya yardımcı olabilir (ILO ,2012). Kayıt dışı ekonomide çalışanların haklarının genişletilmesi, kayıt dışılık oranlarının yüksek olduğu birçok ülkede zorlu bir sorun olmaya devam etmektedir (socialprotection-humanrights ,1982).

Etnik ve Irksal Azınlıklar

Genel olarak, insan hakları bildirgesine göre haklar, hiçbir ayırım gözetilmeksizin "herkese" verilir. Bu nedenle, azınlıklar (ulusal veya etnik, dini ve dilsel azınlıklar), sosyal güvenlik hakkı dahil olmak üzere tüm haklardan nüfusun çoğunluğu ile aynı temelde yararlanmalıdır. Azınlık haklarının korunması Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 30. Maddesi kapsamında sağlanmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge, temel standartları belirlemekte ve devletlere, azınlıklara mensup kişilerin haklarını güvence altına almak için uygun yasal ve diğer önlemleri alma konusunda rehberlik etmektedir (OHCHR ,1976). Azınlık grupların adil bir şekilde yaşamlarının önündeki engellerin kaldırılması, bu kişilerin sağlık eğitim ve diğer temel haklardan diğer insanlar gibi faydalanması insan hakları

ve fırsat eşitliği açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu konuda ulusal ve uluslararası düzenlemelerin yapılması hak temelli bir anlayış için gerekli ve vazgeçilmez bir konudur (Khan et al. , 2020; Patel et al., 2020)

HIV / AIDS veya Diğer Kronik Hastalıklarla Yaşayan Kişiler

Bireylerin sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan eşit bir şekilde faydalanabilmeleri durumunda HIV ve AIDS'in ve diğer kronik hastalıkların kişisel ve toplumsal etkilerinin azalması söz konusu olmaktadır (ILO ,2010). Çoğu zaman HIV ve diğer kronik hastalıklarla yaşayan kişiler, sağlık hizmetlerine erişim dahil olmak üzere sosyal koruma yardımlarına erişimde zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bununla birlikte, bu hastalıkları taşıyan kişilerin toplumda dışlanmaları da söz konusu olabilmektedir. HIV/AIDS pozitif kişilere öncelikli olarak tedavi ve psiko-sosyal destek sağlayarak ve başkalarına bulaşmasını önlemek için tedbirler alarak, HIV'in toplumdaki diğer bireyler üzerindeki etkisi minimize edilebilir (ILO ,2010).

Kırsal İşçiler ve Kırsal Nüfus

Kırsal alanlarda yaşayan insanların çoğunun sosyal korumaya erişim olanağı bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra tipik olarak geçici, mevsimlik ve düşük ücretli şekilde çalışan kırsal alanlardaki insanlar orantısız bir şekilde gelir güvensizliğine maruz kalmaktadırlar. Kaynakların yetersizliği ve düşük gelir dolayısıyla kırsal kesimde yaşayan bireylerin mali zorluklara karşı savunmasız olduklarını ifade etmek mümkündür. Kırsal alanlardaki kadınlar, üretken kaynaklara ve istihdama sınırlı erişimin yanı sıra ataerkil sosyal ve kültürel normlar nedeniyle genellikle daha savunmasız durumdadırlar. Temel düzeyde sağlık hizmetlerine erişim dahil olmak üzere sosyal korumaya erişimin sağlanması insan hakları açısından olduğu kadar sosyal kalkınma açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Sosyal koruma yoluyla özellikle sağlık ve eğitim alanında yapılacak olan iyileştirmeler, aynı ve nakdi transferler neticesinde kişilerin artan refahı beşerî sermayeye katkı sunarak katma değer yaratması açısından da değerlendirmesi gereken bir konudur (<https://nrega.nic.in/>).

TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YAPILAN MALİ YARDIMLARIN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ

Türkiye'de dezavantajlı gruplara yapılan mali yardımlar temelde engelliler, çocuklar, yaşlılar, kadınlar, yoksullar ve hastalar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yardımlar Aile ,

Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın sitesinde şu şekilde ifade edilmektedir. Engelli aylığı , yaşlılık aylığı, engelli yakını aylığı (18 yaşından küçük engelliler), silikozis hastalarına yapılan yardımlar , özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullara erişiminin sağlanması amacıyla MEB ile işbirliği içinde sağlanan destekler , engelli ihtiyaç yardımı , kronik hastalara yönelik sunulan yardım programı , 3294 sayılı kanun kapsamında muhtaç olduğu tespit edilen ,2828 sayılı evde bakım yardımı almayan, kronik hastalığı nedeniyle cihaza bağımlı olan hastaların yaşadığı haneler , işsizliğin ve yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı yerlerde, yaşlı, engelli, kimsesiz ve muhtaç vatandaşlara aşevleri aracılığıyla sunulan günlük sıcak yemek imkanı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından sunulan temel yardımların başında gelmektedir (Aile , Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı , 2020).

Yardımların kapsamı incelendiğinde sosyal koruma programlarının içerik ve kapsam bakımında bazı noktalarda yetersiz kaldığını ifade etmekte yarar vardır. Toplumu oluşturan dezavantajlı bazı kesimlerin sosyal koruma kapsamı içerisinde yer almadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Hak temelli bir anlayış içerisinde tüm kesimlerin adil bir şekilde belirlenen sosyal koruma programları içerisinde yer alması sosyal adaletin ve refahın sağlanması açısından önem arz etmektedir.

TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK YAPILAN MALİ YARDIMLAR

Türkiye'de dezavantajlı gruplara yönelik 2019 ve 2020 yıllarında bütçeden ayrılan payları şu şekilde ifade etmek mümkündür; ".....2019 yılı bütçesinden sosyal harcamalara 62,1 milyar kaynak ayrılmıştır. 2019 yılında; ödeme gücü olmayan vatandaşlara sağlık giderlerini karşılamak amacıyla 10,5 milyar TL, engelli vatandaşlara evde bakımına destek amacıyla 8,5 milyar TL, şiddet mağduru kadınlara sağlanan barınma imkânı için 3,4 milyon TL; çocukları için sağlanan kreş hizmeti için 1,6 milyon TL, ...koruyucu ailelere yapılacak ödemeler için 132 milyon TL ,65 yaş üstü yaşlıların, bakıma ihtiyacı olan engelli vatandaşların ve bu vatandaşların yakınlarına bağlanan aylıklar kapsamında 9,9 milyar TL, ekonomik yoksunluk içinde olan ailelerin çocuklarının yanlarında yetişmelerine imkan sağlayan sosyal ve ekonomik destek ödemeleri için 1,3 milyar TL ödenek ayrılmıştır. 2020 yılında ise sosyal yardımlara 69,5 milyar TL kaynak ayrılmıştır. Bu rakamın 2020 bütçesi içerisindeki payı %6,3'tür. Ödeme gücü olmayanlara sağlanan sağlık desteği 13,4

milyar TL, ekonomik yoksunluk içinde olan çocukların aileleri yanında yetişme imkânı sağlanmak için 1,6 milyar TL ve engelli evde bakım yardımı için 9,4 milyar TL kaynak ayrılmıştır” (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019-2020). Bunların yanı sıra sınır komşusu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar ve Türkiye’ye yapılan yoğun göç akımı dolayısıyla da merkezi bütçeden ve diğer uluslararası kuruluşlardan aktarılan kaynaklarla bu şekilde ülke sınırlarına giriş yapan savaş mağduru mültecilere/sığınmacılara yönelik çeşitli sosyal koruma programlarının hazırlandığı ve bu çerçevede kaynak aktarımı yapıldığı söylenebilir. 2020 yılında sosyal koruma harcamalarına bütçeden ayrılan payın bir önceki yıla göre artış göstermiş olduğu ancak; tahsis edilen kaynakların yeterli düzeyde olmadığı ifade edilebilir. Bu şekilde ve düzeyde yapılan yardımların dezavantajlı grupların mevcut durumlarını ortadan kaldırmaya yeterli olmayacağını, sadece yoksullukla mücadeleye katkı sunacağı ya da mevcut durumlarını korumalarını -belki de belirli bir düzeyde iyileştirme- sağlayacağı sonucuna varılabilir.

SONUÇ

Dezavantajlı gruplara yönelik yapılan ayrımcılık dolayısıyla yaşamış oldukları sorunların ortadan kaldırılması ya da en az düzeye indirilmesi devletlerin sorumluluğunda olan bir konudur. Bahsedilen grup içerisinde yer alan kişilerin günlük yaşamlarında önyargıyla karşı karşıya kalması, toplumsal dışlanmaya maruz bırakılması, kamu kaynaklarına yeterli düzeyde erişememesi, eğitim, sağlık ve işgücü gibi en temel haklardan kısmen ya da tamamen mahrum bırakılması sürekli karşılaştıkları durumların başında gelmektedir.

Sosyal koruma politikaları hazırlanırken bu politikaların topluma entegrasyonu güç durumda olan kesimlerin tamamını kapsayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca bütçeden ayrılan payların daha fazla artırılması ve yardımların yelpazesinin genişletilmesi bu politikaların etkinliğini artırmada önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Sosyal koruma programlarına bütçeden ayrılacak kaynaklarla dezavantajlı gruplar sübvansede edilerek sosyal yaşama uyumları sağlanabilmektedir. Çocuklar, yaşlılar, gençler, kadınlar, engelliler, mülteciler ve diğer dezavantajlı grupların sahip oldukları aleyhteki durumlarının (yaş, cinsiyet, fiziki durum, coğrafi konum vb) ortadan kaldırılması yine bu sosyal koruma politikaları ve politika yapıcıların uygulayacakları diğer programlarla ilişkilidir.

Dezavantajlı gruplara yönelik yapılan yardımların bütçe dengesini ve mali disiplini bozmaması için önceden belirtilmesi ve diğer harcamalar gibi bütçe kanunu içerisinde yer alması gerekmektedir. Sosyal devlet anlayışı gereği ve sosyal refahı artırması dolayısıyla bu tür harcamalara kamu kaynaklarından daha fazla pay ayrılması uzun vadede beşerî sermaye açısından da katma değer yaratacak bir niteliğe sahiptir. Toplum içerisinde refah düzeyi düşük bireylerin ya da dezavantajlı durumları dolayısıyla temel haklardan – eğitim, sağlık, istihdam- mahrum kalan kişilerin bu mahrumiyet dolayısıyla uzun vadede yaşayacakları ruhsal, fiziksel ve entelektüel geri kalmışlığın bedelini hem kendileri hem de içinde buldukları toplum ödemek zorunda kalacaktır.

Bahsedilen nedenlerden dolayı, kamu idareleri tarafından dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesi, kendi kendilerine yetebilir hale gelmesi, eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel haklara erişimlerinin ve bu kişilerin toplumla uyumlu bir şekilde yaşayabilmelerinin sağlanması, daha fazla mali kaynak tahsis edilmesi ve politika yapıcıların ya da kanun koyucuların değişen koşullara göre güncel politikalar üretme konusunda yetkinlik göstermeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). 13 Ekim 2020 tarihinde <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> adresinden alınmıştır.

Altındağ, Ö. (2019). Yoksulluk Üzerine Bir Değerlendirme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 19 (1), 81-114. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild/issue/51526/661360>, Erişim Tarihi: 12.11.2020.

Altındağ, Ö. (2020) *Yaşlılığa Güneydoğu Penceresinden Bakış. İstanbul: Çizgi yayınevi. 10 Kasım 2020 tarihinde <http://www.cizgikitabevi.com/kitap/1091-yasliliga-guneydogu-penceresinden-bakis> adresinden alınmıştır.*

Brown, K. (2015). Vulnerability and young people. UK: Bristol University Press.

Danıştay. (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. 13 Ekim 2020 tarihinde <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> adresinden alınmıştır.

ILO. (2010). 20 Ekim 2020 tarihinde https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:2551501 adresinden alınmıştır.

ILO. (2012). 7 Ekim 2020 tarihinde https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524 adresinden alınmıştır.

Khan, M., Munir, M. B., Khan, S., Subramanian, C., Asad, Z. U. A., Talluri, S., ... & Alkhouli, M. (2020). Representation of Women, Older Patients, Ethnic and Racial Minorities in Trials of Atrial Fibrillation. Authorea Preprints.

Mayer, E. S. (2003). What is a Disadvantaged Group? Minneapolis: Effective Communities Project.

NREGA. (2020). 7 Eylül 2020 tarihinde <https://nrega.nic.in/netnrega/home.aspx> , adresinden alınmıştır.

OHCHR. (1976). 11 Ekim 2020 tarihinde <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx> adresinden alınmıştır.

Patel, S. N., Staples, J. N., Garcia, C., Chatfield, L., Ferriss, J. S., & Duska, L. (2020). Are ethnic and racial minority women less likely to participate in clinical trials?. Gynecologic Oncology.

Scharf, T. & Keating, N. (2012). From exclusion to inclusion in old age. UK: Bristol University Press.

Social Protection Human Rights. (1982). 17 Eylül 2020 tarihinde <https://socialprotection-humanrights.org/instru/maintenance-of-social-security-rights-convention-no-157-1982/> adresinden alınmıştır.

Social Protection Human Rights. (2015). 16 Ekim 2020 tarihinde <https://socialprotection-humanrights.org/wp-content/uploads/2015/06/CESCR-General-Comment-19.pdf> adresinden alınmıştır.

Sosyal Politikalar Dergisi. (2020). 18 Ekim 2020 tarihinde <http://www.sosyalpolitikalar.com/SayfaDetay.aspx?id=84> adresinden alınmıştır.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Sosyal Yardımlar. 21 Eylül 2020 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/sosyal-yardimlar/> adresinden alınmıştır.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). Vatandaşın Bütçe Rehberi. 16 Ekim 2020 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/2020_vatandasinbutcerehberi.pdf adresinden alınmıştır.

Şenses, F. (2002), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

TBMM. (2020). Tavsiye Kararları. 13 Ekim 2020 tarihinde [https://www.tbmm.gov.tr/komision/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komision/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf) adresinden alınmıştır.

Templatelab. (2015). 10 Eylül 2020 tarihinde <https://templatelab.com/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/> adresinden alınmıştır.

Torrance, E. P. (2016). Are The Torrance Tests of Creative Thinking Biased Against or In Favor of "Disadvantaged" Groups?, Downloaded From Gcq.Sagepub.Com at Pennsylvania State Univ On March 5.

UN. (2020a). Youth definition. 28 Eylül 2020 tarihinde <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf> adresinden alınmıştır.

UN. (2020b). Universal Declaration Human Rights. 18 Ekim 2020 tarihinde <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> adresinden alınmıştır.

UNESCO. (1998). <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/science-technology/prospective-studies/unesco-science-report/world-science-report-1998/>

UNICEF. (2018). 13 Ekim 2020 tarihinde https://www.unicef.org/about/annualreport/index_103581.html adresinden alınmıştır.

UNFE. (2014). Sexual orientation and gender identity are nothing new. 18 Eylül 2020 tarihinde https://www.unfe.org/system/unfe-74-SEXUAL_ORIENTATION_AND_GENDER_IDENTITY_ARE_NOTHING_NEW_PDF.pdf) adresinden alınmıştır.

UNFPA. (2013). Adolescents and youth strategy. 20 Ekim 2020 tarihinde <https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/UNFPA%20Adolescents%20and%20Youth%20Strategy.pdf> adresinden alınmıştır.

UNHCR. (2001a). LGBTI People. 27 Eylül 2020 tarihinde <https://www.unhcr.org/tr/lgbti-people> adresinden alınmıştır.

UNHCR. (2001b). Mülteci kimdir. 22 Eylül 2020 tarihinde <https://www.unhcr.org/tr/multeci-kimdir> adresinden alınmıştır.

Özgün Makale (Teorik Araştırma)

Unique Article (Theoretical Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 06.11.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 25.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Albayrak, H. (2020). Dezavantajlı çocuklar için spor faaliyetlerinin öneminin eleştirel teori bakış açısıyla ele alınması. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 67-89.

DEZAVANTAJLI ÇOCUKLAR İÇİN SPOR FAALİYETLERİNİN ÖNEMİNİN ELEŞTİREL TEORİ BAKIŞ AÇISIYLA ELE ALINMASI

Hande ALBAYRAK¹

ÖZET

Spor, çocukların boş zamanlarında yaptıkları fiziksel aktiviteden öte gelişimlerini fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan etkileyen bir araçtır. Sporun çocukların bu hayatındaki gelişimsel katkılarının yanında sosyal dışlanmayı engelleyici, anti-sosyal davranışlardan ve çeşitli ayrımcı tutumlardan uzaklaştırıcı katkıları da vardır. Özellikle yoksulluk, şiddete maruz kalma, göç, farklı etnik kimliğe sahip olma, koruma altına alınma gibi koşullar dolayısıyla dezavantajlı konumda bulunan çocukların gelişiminin desteklenmesinde spor önemli bir alandır. Eleştirel teori bakış açısıyla toplumda var olan eşitsizlikleri, ayrımcılıkları, sosyal adaletsizliği gidermek ve dönüşümü sağlayabilmek için bir araç olarak spor ele alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı eleştirel teori bakış açısıyla dezavantajlı koşulları dolayısıyla toplumda eşitsiz konumda olan çocukların gelişiminin desteklenmesi için sporun önemine dikkat çekmektir. Yapılan literatür taraması sonucunda çalışmada öncelikle sporun dezavantajlı koşullardaki

¹ Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
e-posta: hande.albayrak@kocaeli.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-2972-9490

çocukların yaşamına katkıları bütüncül olarak anlatılmış, daha sonra eleştirel teori bakış açısıyla sporun bu katkılarının nasıl ele alındığı açıklanmış ve son olarak ise Türkiye’de bu bağlamda yapılan çalışmalardan örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Spor, Dezavantajlı Çocuklar, Eleştirel teori.

CONSIDERING THE IMPORTANCE OF SPORTS ACTIVITIES FOR DISADVANTAGED CHILDREN FROM A CRITICAL THEORY PERSPECTIVE

ABSTRACT

Sports is an important tool which has physical, psychological, and social effects on child development rather than a kind of physical activities in leisure time. In addition to this developmental contributions of sports in this life of children, there are also contributions that prevent social exclusion, prevent antisocial behavior and various discriminatory attitudes. Especially for children who are disadvantaged due to conditions such as poverty, exposure to violence, immigration, having a different ethnic identity and being taken under protection, sports is an important field to support their development. From the point of view of critical theory, sports is considered as a tool to eliminate inequalities, discrimination, social injustice and to achieve transformation. The aim of this study is to draw attention to the importance of sports in supporting the development of children who are in an unequal position in society due to their disadvantaged conditions from a critical theory perspective. As a result of the literature review conducted this study, primarily described as a holistic contribution of sport to children living in disadvantaged circumstances, then explained these contributions with a critical theory perspective, and presented last examples of the work done in this regard in Turkey.

Key Words: Sports, Disadvantaged children, Critical theory

GİRİŞ

Çocukların eğitim ve öğretimi, gelişimi, sağlığı, bakımı gibi durumlar aileler ve toplumlar için çok önemlidir. Bugün çocukların gelişiminde en uygun koşulların ve bakımının sağlanması merkezi bir sorundur. Özellikle yoksulluk ve yoksunluk yaşayan, şiddete maruz kalan, çeşitli sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalan, farklı etnik

kimliğe sahip, koruma altına alınarak sosyal hizmet kuruluşlarında kalan vb. durumdaki çocuklar yaşının gerektirdiği yaşamı yaşayamamaları dolayısıyla dezavantajlı konumdadırlar. UNICEF (2012) dezavantajlı çocukları diğer çocukların yararlandığı her türlü hak ve yaşam olanaklarından yararlanamayan, özellikle eğitim, sağlık, çalışma gibi alanlarda erişim hakları çok sınırlı olan bireyler olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte özellikle genel olarak sosyoekonomik ve sosyokültürel olarak dezavantajlı kabul edilen çocuklar sınıflandırmasını engelli çocuklar ve gençler, kırsal yerleşimlerde, az gelişmiş bölgelerde veya yoksul kent mahallelerinde yaşayan çocuklar ve gençler, siyasal şiddetin ortasında büyüyen çocuklar ve gençler ve sığınmacılar ve mülteciler olarak yapmaktadır (UNICEF, 2012). Bu dezavantajlı konum ise çocukların gelişimlerinin yeterince desteklenmesinin önünde engel oluşturmakta ve çocukları risklere açık hale getirmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın çalışmalarında da belirttiği üzere, bu dezavantajlı koşullar ise gençlerin, toplumsal hayat ile bağlarını kopararak içinde bulunduğu toplumla arasındaki iletişimi ve etkileşimini olumsuz etkilemektedir. Dezavantajlı koşullara sahip olma ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katıl(a)mama sonucunu doğuran bir durum olup, sosyal dışlanmanın temel nedenleri arasında yer almaktadır. Bunun çözümü ise toplumla yeniden bütünleşmenin sağlanmasına yönelik sosyal politikaların hayata geçirilmesi ile sağlanabilir (GSB, 2012). Bu çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde sağlayabilmek, toplumdaki soyutlanmalarını önlemek ve yaşadıkları uyum sorunlarını giderebilmek için çocuklara çeşitli kaynaklarla ve etkinliklerle yardımcı olmak gereklidir. Bu kaynaklardan biri de spordur. Ancak çocukların yaşadıkları çevre, aile durumu, yakın çevreleri, sağlık durumları, ekonomik koşullar gibi birçok faktör çocuğun spora katılımında etkili olabilmektedir. Yukarıda ifade edilen dezavantajlı koşullar karşısında sporun koruyucu-önleyici ve geliştirici işlevleri dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda spor salt bir fiziksel aktivite olarak değil etkileri dolayısıyla bir gelişim ve değişim aracı olarak görülmelidir.

Çocukları buldukları bu koşullar ve birçok olumsuz yaşam olayları karşısında güçlenmelerinin sağlanması için spora katılımlarının sağlanması kazanımları açısından değerlendirildiğinde spor faaliyetlerinin içinde çok fazla anlam ve amacı barındırdığı görülecektir. Eleştirel teori bakış açısıyla ise dezavantajlı konumda bulunan çocuklar için spor, içinde buldukları eşitsiz koşullar karşısında değişim ve dönüşüm sağlanmasında bir araç olarak görülmektedir. Çünkü eleştirel teoride sosyal

sorunların üretilmesinde rol oynayan toplumsal yapı içerisindeki eşitsizliklerin giderilmesi üzerinde durulur. Spor özellikle toplumda geniş kitlelere hitap eden ve çok çeşitli grupların ortak bir zeminde bulunduğu bir faaliyet olarak, bireylerin bu eşitsiz koşullar karşısında desteklenmeleri ve güçlenmelerinin sağlama noktasında rol oynamaktadır.

Bu çalışmada çocukların gelişiminde sporun katkıları öne çıkarılarak, eleştirel teori bağlamında dezavantajlı koşullardaki çocukların yaşadığı eşitsizliklerin giderilmesi açısından sporun kullanıma dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle sporun çocukların gelişimindeki faydalarından bahsedilmiş, ardından ise eleştirel teori bakış açısıyla sporun dezavantajlı koşullardaki çocuklarda nasıl kullanılabileceği ve ne gibi faydalarının olabileceği anlatılmaya çalışılmıştır.

Çocukların Gelişiminin Desteklenmesinde Spor

Çocuklar buldukları dönem itibarıyla her gün fiziksel olarak etkin olmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Çocukluk çağında yapılan fiziksel aktivite büyümeyi tetiklediği gibi fiziksel ve duygusal sağlığın gelişmesine katkı sağladığı görülmektedir. Sporun, sadece egzersiz ile çocuğun fiziksel iyilik halini desteklemesinin yanında, psikolojik ve sosyal gelişimine ve iyilik haline katkıda bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Hali hazırda spor kelimesinin kapsamına bakıldığında da bu katkılar desteklediği görülmektedir.

Spor fiziksel, psikolojik ve sosyolojik sonuçları olan, sosyal ilişkileri içeren geniş kapsamlı bir süreci tanımlayan kolektif bir kelimedir. Örneğin, tek olarak yapılan sporlar, eşli ve takım sporları, temas içeren ve içermeyen sporlar, algısal olarak egemen sporlara bakıldığında strateji, şans ve fiziksel beceriler üzerine farklı vurguları barındırdığı görülmektedir. Ayrıca yapılan sporun doğası ve katılımının kapsamı, kendini geliştirme üzerine bir vurgu aracılığıyla yarışmadan tamamen eğlence etkinliğine doğru değişim gösterebilir (Coalter, Allison ve Taylor, 2000). Sporun yapılma amacı ve şekli göstermektedir ki; çocukların spor faaliyetlerine katılımı sonucundaki kazanımları tek bir boyutta değerlendirilmemelidir. Örneğin; Kanadalı risk altındaki gençler ile yaptıkları çalışmalarında fiziksel aktivitenin/boş zaman etkinliğinin; gençlerin gelişimine benlik saygısının gelişmesinde olumlu rol modelleri sağlaması, takım çalışmasını ve sosyal becerileri öğretmesi, özgüven sağlaması, ait olma duygusuna yanıt vermesi, hastalıklardaki risk faktörlerini azaltması, gençlik için yapıcı etkisi, stres atma aracı olması, olumlu ahlak ve değerlerin kazanılması, bilişsel gelişim,

liderlik ve yaşam becerilerinin öğrenimi, ırksal bütünleşme için fırsat oluşturması, kültürel farkındalığı arttırması, topluluk hissini sağlaması, aile desteğinin geliştirmesi ve gençlerin sağlıklı olmasını teşvik etmesi gibi konularda yardımcı olduğunu ortaya koymuştur (Reid, Tremblay, Pelletier ve McKay, 1994, s. 5). Karadağ (2008) ergenlerin fiziksel aktivite düzeyi, ruhsal belirtiler ve yaşam kalitesi düzeyleri arasındaki ilişkileri değerlendirmek amaçlı yetiştirme yurtlarında kalan 13-16 yaş grubu 166 çocuk (%65.7'si erkek, %34.3'ü kız) ile yaptığı bir çalışmada; sporla uğraşanların sigara, alkol, madde ve ilaç kullanım sıklıkları daha düşük, yaşam kalitesi puanları daha yüksek, genel ruhsal belirti ve depresyon puanları daha düşük, birine zarar verme ve bir şeyleri kırıp/ dökme istekleri daha az, ders çalışma ve kitap/ gazete okuma sıklıkları daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanında ergenlerin spora ayırdıkları süre arttıkça ruhsal belirtilerinin şiddetinin azalmakta olduğu, yaşam kalitesi puanlarının ve arkadaşları ile geçirdikleri sürenin artmakta olduğu ve kendilerini arkadaşları arasında daha başarılı hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan bir çalışmada çeşitli dallardaki spora katılım süreçlerinin 11 olumlu yönü şu şekilde ifade edilmiştir (Keller, Lamprocht ve Stamm, 1998 aktaran Coalter vd., 2000, s. 9):

1. Görüşme yeri sağlaması,
2. Formda olma ve beceri edinimi için olanak sunması,
3. Yaşama anlam verebilmesi,
4. Kişinin yeni yollarla kendini kabul etmesine ve denemesine olanak sağlaması,
5. Kendi bedenlerini en iyi şekilde tanımları için katılımcılara yatkınlıklarını ve güçlerini denemeleri için olanak sağlaması,
6. Kişiye yön vermesi ve kendi vücut modelini prestijli bir nesneye dönüştürmesini sağlaması,
7. Riskli (henüz kontrol altına alınmamış) durumlarda macera ve güçlü duygular için araştırmaya fırsat sağlaması,
8. Fiziksel aktivitede yer almanın zevk duymaya ve estetik algıya teşvik etmesi,
9. Sağlıklı yaşam tarzını ve alışkanlıklar dizisini kişiliğin bir parçası haline getirmesi,
10. Kendi sağlığının sorumluluğunu almasını sağlaması,
11. Sınırsız sayıda konuşmanın konusu olabilmesi

Bu on bir maddede ifade edildiği şekilde sporun katkıları; sosyal ilişki kurulması, sosyal ortam sağlaması, fiziksel gelişimi katkısı, kişilerin kendi sağlıklarına dikkat etmesi, yaşama renk katması olarak özetlenebilir.

Yukarıda verilen çalışma örneklerinden de görüleceği üzere spor, çocukların hayatında çok yönlü etkileri bulunması bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Spor faaliyetlerine katılım çocuğu güçlü kıldığı gibi, sosyal alanda daha fazla kabul ve değer görmesini sağlayarak sosyalleşme ihtiyacının giderilmesinde karşılaşılan sorunları da ortadan kaldıracak şekilde düşünülmelidir. Sporun, çocuğun enerjisinin dışavurumuna yol açması ve kas ve bedensel gelişimine katkı sağlaması gibi fiziksel sağlığı koruma işlevi görürken, psikolojik açıdan da sosyalleşme, güçlenme, aile ve sosyal çevrede yaşanan olaylardan ve/veya ergenliğe bağlı inişli çıkışlı duygu durumunun boşaltılmasına olanak sağlaması gibi işlevleri de göz önünde tutulduğunda tedavi edici bir araç olduğu ileri sürülebilir. Sporun çocuklara katkılarını ayrıntılı olarak; çocukların fiziksel gelişimi, sosyal ve psikolojik gelişimi, anti-sosyal davranışlar ve sosyal içerme başlıkları altında bütüncül bir bakış açısı ile aktarılmıştır.

Spor ve çocukların fiziksel gelişimi

Düzenli olarak yapılan spor veya fiziksel aktivitenin sadece spor etkinliğinden, bedensel çalışmadan öte, bireyin yaşadığı sorunlara yönelik önleme, tedavi etme veya zarara uğrama riskini azaltması bakımından sporun veya fiziksel aktivitenin katkısının olduğu belirtilmektedir. Bu katkılardan biri olarak çocukların fiziksel gelişimi açısından baktığımızda özellikle çocukların küçük yaştan itibaren spora başlaması sağlıklı bir fiziksel gelişim için çok önemlidir. Bu sayede çocukların hastalıklara karşı daha dirençli olmalarını, boy ve kilo açısından dengeli bir bedene sahip olmalarını, kemik, kas ve eklem yapısının sağlıklı gelişimi gibi fiziksel anlamda faydaları olduğu bilinmektedir. Ertat'ın (1984) belirttiği gibi çocuğun, buluş çağı öncesi ve sonrası uygun yüklemelerle düzenli olarak yaptığı spor etkinlikleri, sağlıklı bir fizik yapısının gelişmesini sağlarken, genç yaşlarda fizik yapısının bozulmasını geciktirmede de önemli bir rol oynamaktadır.

Literatür, fiziksel aktivite ile kalp hastalığı, kronik solunum yolu hastalığı, şeker hastalığı ve bazı kanser türleri gibi bulaşıcı olmayan hastalıklarda azalma arasında güçlü bir bağlantı olduğunu göstermektedir (Zakus, Njelesani ve Darnell, 2007, s. 57). Genel olarak düzenli egzersiz bir dizi hastalığın gelişme riskini azaltmakta olduğu kabul edilmektedir. Çeşitli araştırma sonuçları çocukluk ve erişkin obezitesi, hipertansiyon, serum lipid, kemik mineral yoğunluğu ve en önemlisi kardiyovasküler hastalıklardan

dolayı morbidite ve mortalite oranları üzerinde egzersizin olumlu etki gösterdiğini ortaya koymaktadır (Matheson, 1997 aktaran Chan, 1999). Sporun önleyici, geliştirici, tedavi edici veya zarara uğrama riskini azaltıcı işlevleri sadece fiziksel sağlık açısından düşünülmemeli, sosyal ve psikolojik açılardan da işlevlerine dikkat çekilmelidir.

Spor ile çocuklarda sosyal ve psikolojik gelişim

Fiziksel aktivitenin/sporun anksiyete, depresyon, benlik saygısı ve psikolojik işlevsizlik üzerinde olumlu etkisinin olduğunun çeşitli araştırmalarda ortaya çıkartılması, sporun bireylerin ruh sağlığına yaptığı olumlu katkıyı göstermektedir. Farklı sürelerle tek seferlik veya uzun vadeli olarak spor çalışmasına katılım durumunda dahi bu olumlu katkılar görülmektedir. Örneğin yapılan çalışmalarda sadece bir defalık bir müsabakaya katılım göstermenin bile çocukların iyilik hallerini olumlu etkilediği ve anksiyete seviyesinde azalttığı (Raglin, 1990), uzun vadeli fiziksel aktivite programına katılan çocukların ise benlik saygısında, öz-yeterliliklerinde ve algıladıkları yetkinliklerinde gelişme olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. (King, Taylor, Haskell ve DeBusk, 1989). Spor psikologu Dr. Glyn Roberts Illinois Üniversitesi bünyesinde son yirmi yıldır çocuk ve spor üzerine öncelikli olarak çalışmış ve sporun önemli bir öğrenme ortamı olduğunu vurgulamıştır. Yapılan bu çalışmalarda sporun, çocuğun benlik saygısının ve kendilik değerinin gelişimini olumlu olarak etkilediğini ve ayrıca spor sayesinde akran kabulünün geliştirildiği ortaya koyulmuştur. Sporun aynı zamanda stresi azalttığı belirtilirken; mevcut eğitim ve aile sistemi içerisinde başarı kazanımına yüklenen değer fazla olması dolayısıyla çocukların yaşadıkları stresi azaltma konusunda da spor yardımcı bir araç olmaktadır (LeBlanc ve Dickson, 1997). Bu örnekler yapılan sporun sürekliliğine göre çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine katkısının farklılaştığını göstermektedir.

Bu olumlu sosyal ve psikolojik gelişim örneklerine bakıldığında dezavantajlı koşullardaki çocukların spor, içinde buldukları olumsuz koşullar karşısında gelişimi destekleyici bir araçtır. Halihazırda okul çevrelerinde maddi toplumsal yaşamlarından dolayı benlik saygısının gelişmemesi, sosyal alanlara dahil olma konusunda eksiklik duyma hissi, özgüven sorunu gibi birçok sorun karşısında sporun faydalı olabilecektir. Bunun yanında “sporcu” etiketinin kabul ve değer sağlama rolü de düşünüldüğünde, mevcut olumsuz koşullar içerisinde olumlu gelişim için spor önemli bir araç olarak görülmelidir.

Anti-sosyal davranışlar ve spor

Suç ve anti-sosyal davranışlar terimleri genellikle literatürde birbirlerinin yerine kullanılır. Bu kapsamda çocuk ve anti-sosyal davranışlardan bahsedilirken sapma terimini açıklamak gerekmektedir. Sosyal açıdan kabul normlarında ifade edilişiyle “sapma”, Donnelly ve Coakley (2004, s. 156) tarafından “normal olarak kabul edilen aralığın dışında kalan davranışlar, fikirler veya özellikler” olarak tanımlanmıştır. Bu kavram biraz daha açılacak olursa; sapma, sosyal normlara “aşırı uysallık” sebebiyle veya bu sosyal normlara “düşük uysallık” sebebiyle de oluşabilir. Bu bakış açısıyla yaklaşan literatürün çoğunluğu, gençlerin sapma davranışı probleminin sosyal normlardaki düşük uysallığın bir fonksiyonu olduğunu yönündedir. Genel olarak, araştırma sonuçları sporun olumlu, destekleyici ve otoriter olmayan yaklaşımlarla yapılması sağlanırsa, sporun çocuklar için sapkın davranışların hafifletilmesinde etkili araçlar olduğunu göstermektedir (Darnell, Wells, Coakley ve Donnelly, 2007).

Sosyal normlara düşük uysallık nedeniyle gençlerin anti-sosyal davranışlar sergilemesinin azaltılmasına yönelik sporun katkılarına ilişkin çoğunlukla yapılan açıklamalarda spora katılımın; sapkın diğer kişilerle çocukları daha az etkileşime teşvik ettiği, ekip çalışması, çaba, başarı gibi spor değerlerinin etki ettiği, denetimsiz boş zamanların miktarını azalttığı, “sporcu” etiketi almanın gençte olumlu tepkiler oluşturduğu, gençlerin can sıkıntısını azalttığı ve bazen suçlu davranışa daha az istek uyandırdığı, dikkati başka yöne çevirmeyi sağladığına yer verilmiştir. Tüm bu sebeplerden dolayı da gençlerin anti-sosyal davranışlar sergilemesinin azaldığı ifade edilmektedir (Darnell vd., 2007, s. 20). Çeşitli spor akademileri tarafından sosyal sorunların çözümü için yapılacak reformlar arasında ilk sırada sporun niteliklerinin ve etkilerinin yer alması gerektiğini ileri sürülmekte ve fiziksel, cinsel şiddet, uyuşturucu kullanımı, hırsızlık gibi suçların azaltılmasında sporun kullanımının faydalı olduğu vurgulanmaktadır (Fogel, 2012, s. 40).

Spor ve çocuklardaki anti-sosyal davranışların azalması hakkında Bristol gençlik merkezinde yapılan çalışmalarda %43 oranının çocuk suçluluğunda azalma görüldüğü belirtilmektedir (Sport England, 1999). Bir başka çalışma ise İngiltere’de ulusal sosyal içermeye programı olarak dezavantajlı ve sosyal olarak ötekileştirilen gençlere spor ve boş zaman aktiviteleri içeren Pozitif Gelecek programı uygulanmıştır. 2007’de uygulanan bu programda 124 proje işlevsel hale getirilmiş ve programın bulguları; eğitimsel başarısızlık, anti sosyal davranış ve uyuşturucu ve alkol bilinçlenmesini

içeren sosyal sorunlar dizisinde genç insanlara spor vasıtasıyla yardım edildiğini göstermektedir (Sport England, 2007).

Spor ve suça sürüklenmenin azaltılması hakkındaki bu korelasyonların etkisiyle, spor odaklı suça sürüklenmenin azaltılması programları “risk”, “yüksek risk” veya “marjinal” koşullardaki gençler üzerine kurulmuştur. Spor programlarının büyük çoğunluğu gençlerin suça sürüklenmesinin azaltılması hedefi dahilinde: anti-sosyal davranışları olan gençleri başka yöne çevirmek, anti-sosyal davranışların rehabilite edilmesini ya da spor ile hedef popülasyona bağlamak için otorite figürleri, sosyal hizmetler, eğitim programları ve marjinal gruplar arasında ilişkileri kurmak olarak belirlemiştir (Darnell vd., 2007, s. 20-21). Spor ve suçluluğun azaltılması arasındaki korelasyona örnek teşkil edecek birçok projede kazanımların elde edilmesi, sporun belirli amaçlar doğrultusunda sistemli bir şekilde kullanıldığında -boş zamanlarını değerlendirmesine katkısı sayesinde çocuğun sapma davranışları göstermesinde engelleyici ve uzaklaştırıcı etkisindeki gibi- ne kadar önemli katkılarının olacağını göstermektedir.

Çocuklarda sosyal içerme ve spor

Sosyal içerme tüm toplumlarda geçerli ve evrensel olan konuları içeren, büyük ölçüde artan eşitsizlik, sosyal adaletsizlik, yoksullukla ilişkili sorunlar dizisinin özeti olarak kullanılan bir terimdir (Freiler 2001; Rodgers 1995; Bailey, 2008, s. 85). Var olan bu sorunları gidermede “sanat, spor ve boş zaman faaliyetlerinin” sosyal dışlanma karşısında etkili olduğu bilinmektedir. Spor, bireylere benlik saygısını artırma, topluluk ruhu oluşturma, sosyal etkileşimi artırma, sağlık ve fitness geliştirmesi, istihdam yaratma ve gençlere belirlenen amaç doğrultusunda aktivite sağlama, kişinin sapmasına sebep olabilen anti-sosyal davranışların azaltılma konularında yardımcıdır (Scottish Office, 1999 aktaran Coalter vd., 2000, s. 6).

Sosyal içerme sadece dışlanmayla mücadele anlamına gelmemektedir. Sosyal içerme tüm çocuklar ve yetişkinlerin toplum üyelerine katkı sağlayan, saygılı ve değerli katılımcılar yapabileme hakkındadır. Sosyal içerme engellerin veya risklerin kaldırılmasından daha fazlası olarak sosyal refahın insan geliştirme yaklaşımının ileriye dönük etkinliğini yansıtır. İçermenin sağlanması için koşulların iyileştirilmesi hakkında eylemler ve yatırımlar gerekir. Sosyal içermenin sadece tek bir boyutu ve anlamı yoktur, kavram karmaşık ve zordur. Sosyal içermenin temel taşları veya beş kritik boyutu tanımlanmıştır. Bunlar değer tanımı, insani gelişme, katılım ve bağlılık, yakınlık ve maddi refahtır. Sosyal içerme kapsamında insanlar arasında değerlerin

tanınması ve kabul edilmesi, insani gelişme için fırsatlarla, karakteristik özelliklerle ve çevresel koşullarla buluşturulan çocuğun özniteliklerine karşılık olarak gelişimsel sonuçlara ulaşılması, toplumdaki tüm bireylerin toplumsal hayata katılımını sağlaması, bireyler arasında yakınlık kurularak ortak alanların etkileşim içerisinde kullanılarak sosyal mesafelerin azaltılması ve maddi refah sunularak bireylerin ve ailelerin topluma katılmaları için yeterli kaynaklara, kendilerini güvencede hissetmeye ve gelire sahip olmalarını içerir (Donnelly ve Coakley, 2002).

Yukarıdaki çalışmalara bakıldığında özetle sosyal içerme açısından sporun dezavantajlı çocuklarda kullanımına bakıldığında; gelişim çağındaki çocukların gelişiminde fırsatlar sağlaması, karakter gelişimine katkıları (saygı, isteklilik, aktiflik, çalışkanlık, disiplin, ekip çalışmasına yatkınlık vb.), olumsuz çevresel koşullardan uzaklaşmak için çıkış kapısı sunması, sosyal yaşama katılımı sağlaması ve ait olma ihtiyacının giderilmesi, farklı arkadaşlıklar edinmesini sağladığı görülmektedir. Çocuğun geleceğe yönelik bakış açısında olumlu değişimler göstermesine yol açması bakımından ise spor bir yatırım olarak ele alınmaktadır.

Eleştirel Kuram, Spor ve Çocuklar

Eleştirel kuramda sosyal sorunların, daha çok toplum yapısı ve alt grupları ezen baskın gruplar tarafından oluşturulan sosyal ve kültürel varsayımlarla oluşturulduğu iddia edilir (Payne, 2020, s. 411). Bu sosyal sorunların ise özellikle hakim olan kapitalist rejimin toplumsal yaşama etkilerinin toplumsal yapı ile ilişkili olarak değerlendirilmesi ve açıklanması gerekmektedir (Coakley, 2004). Bir başka deyişle bu sosyal sorunların kişisel ya da kişilerarası olarak açıklamak yerine eşitsizlik ve baskı gibi yapısal açıklamalara odaklanılmaktadır. Müracaatçılarla çalışırken, bireylerin yaşadığı dezavantajlı koşullar gibi sosyal sorunların kaynağını toplumsal yapı içerisinde arayarak, onları suçlamaktan ve onlara baskı yapmaktan kaçınan müdahalelerle müracaatçıları mevcut sosyal düzenin dayattığı sınırlamalardan kurtarmayı amaçlanır (Payne, 2020, s. 411). Bu eşitsizlikler ve baskı alanları karşısında sosyal sorunların çözümü de, toplumsal yapı içerisinde yapılacak bir düzenleme sonucundaki dönüşümle mümkündür. Bu kapsamda eleştirel uygulama ile özellikle dezavantajlı koşullardaki çocuklarla çalışırken, sahip oldukları eşitsiz koşulları dönüştürme amacı içerisinde çalışılmalıdır. Peki dönüşümü sağlama araçlarından biri olan spor, eleştirel kuram doğrultusunda nasıl ele alınmaktadır?

Eleştirel teorisyenler sporun, yaşam içindeki deneyimler ve sosyal dünyaya anlam vermek için kullanılmasına yönelik inançlar ve fikirler ağı olan temel kültürel ideolojiler ve insan gelişimin süreçlerine nasıl etki ettiği üzerine çalışırlar. Eleştirel teori baskı ve sömürüyü içeren sosyal yaşamın etkilerinin dönüşümü, baskı ve sömürünün üstüne gitme ve anlama isteği üzerine temellenmiştir. Eleştirel teorisyenler spor yapılması sayesinde bireylerdeki değişimler üzerine odaklanırlar. Bu sebeple eleştirel teorisyenler toplumda spor katılımcılarının (yapan bireylerin) çeşitli ve çoklu ihtiyacına odaklanarak, bu değişim ihtiyacının ne konuda ve nasıl olduğu anlaşılmasına çalışılır. Bunun yanında eleştirel teorisyenler, spora katılımın artmasını, spor hakkında anlatılan hikayelerin çeşitlenmesi ve bu hikayelerde temsil edilen insan seslerinin eklenmesini isterler (Coakley, 2004, s. 36). Özellikle insanların hayatlarındaki güçlüklerle mücadelelerinde sporun yansımalarını içeren hikayeleri bu anlamda önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü spor cinsiyet, sınıf gibi eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olabilirken, bunun yanında bu eşitsizliklerin giderilmesi ve dönüşmesi için bir alan da olabilmektedir. Çünkü eleştirel teorisyenler ve sporun sosyal etkilerini çalışan akademisyenler, genellikle “sporun topluma etki ettiğini” savunduğundan yola çıkmaktadırlar. Buradan hareketle eleştirel teori kapsamında toplumdaki tüm farklı kimliklerle, kişisel özelliklerle, ilişkide olduğumuz sistemlerde sporun nasıl kullanılabileceği ve nasıl değişim yaratılabileceği ile ilişkili olarak spor ve sporun etkisi üzerinde durulmalıdır.

Eleştirel teoride hakim olan ve güçlü sosyal grupların dili, medyayı, eğitimi, politik gündemi ve süregelen tartışmaları kontrol ederek adaletsizliği ve eşitsizliği meşrulaştırabildiklerini ortaya çıkarma çabası vardır (Howe, 2009, s. 130). Sporun topluma etki etmesinden hareketle, eşitsizliği meşrulaştıran dil, medya, eğitim, politik gündem gibi alanlara etki etme ve dönüşümü sağlama gücünün öne çıkarılması sağlanmalıdır. Toplumsal eşitsizlikler hakkında bilinçlendirme, politik eylem ve sosyal değişim için sporun bireylere ve topluma etkisinin gücü kullanılmalıdır. Eleştirel teoride spor vasıtasıyla eşitsiz koşullardaki dezavantajlı çocukların hikayelerinin görülmesini de sağlayarak, sosyal sorunların oluşmasındaki toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinde toplulukları ve toplumu etkileme gücünden yararlanılması üzerinde durulmalıdır.

Eleştirel kuram bir sistem olarak toplumun karmaşık bir yapıya sahip olmasından dolayı toplumu tanımlarken genel bir tanımlama yapılamayacağından hareketle, bir bütün olarak toplum üzerine odaklanmamaktadır. Bunun yerine eleştirel kuramda,

birlikte hayatlarını nasıl düzenleyecekleri üzerinde çabalayan ve diğerleri ile etkileşimde olan insanlar tarafından deneyimlenen sosyal yaşamın özelliklerinin çeşitliliği, karmaşıklığı, aykırılığı ve değişimi üzerinde durur (Coakley, 2004, s. 35). Eleştirel teorinin bu odağı koşulları dolayısıyla farklı yaşantılara sahip olan insanların spor aracılığı ile bir araya geldiği bir ortamda etkileşimlerinin sonucunda gelişen sosyal yaşama odaklanılmasını işaret etmektedir. Bu sosyal yaşam içerisinde ise eleştirel teorinin bakış açısıyla spor faaliyetlerinde toplumda var olan eşitsizlikleri, ayrımcılıkları, sosyal adaletsizliği görünür kılarak bireylerin hikayelerin duyurulması yoluyla toplumsal yaşamdaki farkındalık ve eleştirel bilincin kazanılarak dönüşümün sağlama noktası üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada daha önceki bölümlerde görüldüğü üzere sporun, çocukların hayatında fiziksel, psikolojik, sosyal gelişimlerinin desteklenmesinden başlayarak anti-sosyal davranışlardan uzak tutulmasına kadar birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla sporun, mevcut koşullarından ötürü ötekileştirilmiş, yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayan çocukların olanaklarını arttırarak sosyal yaşam içerisindeki sosyal dönüşümler sağlamada yardımcı olabileceği görülmelidir.

Örneğin Avrupa Komisyonu (2012) spor politikası raporunda sosyal ve uyum ve eşitlik başlığı altında göçmenleri de içeren dezavantajlı gruplara yönelik sporu bir araç olarak kullanarak sosyal uyum sorunlarını çözmeye yönelik çalışmalara ağırlık vermektedir. Spor, sosyal koruma sağlaması ve sosyal birliktelik inşa edilmesi niteliğinde değerlendirilmektedir. Böylelikle spor aracılığı ile ayrımcılık riski altındaki gruplara yönelik ortak yaşam alanı oluşturacak bir düzen inşa edilmesini desteklemektedir. Öte yandan sporun desteklenmesinin ekonomik gelişme ve istihdam olanakları yaratılması için bir katkı olarak ele almakta ve bu sayede özellikle dezavantajlı grupların dezavantaj yaratan koşullarında da değişim yaratmada araç olarak değerlendirmektedir. Bu örnekte görüldüğü gibi spor, dezavantajlı koşulların ve bu koşulların yarattığı sosyal, kültürel ve ekonomik hayata katıl(a)mama sonucunun değiştirilmesinde dolaylı ve doğrudan katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir politika haline getirilmesine dair bu örnek, eleştirel teorinin toplumda göçmenler gibi eşitsiz konumda bulunanlara yönelik algının şekillendirildiği politik gündem gibi hakim alanlara etki etme ve dönüşümü sağlama anlamında kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanında eleştirel teoride olduğu gibi sorunların kaynağı kişilerarası açıklamak yerine toplumsal yapı içerisinde değerlendirilerek toplum içinde yapılan dezavantajlı

konumdaki çocukların spora katılımının desteklenmesi ve olanaklar sunulmasına dair çalışmalar sayesinde sosyal birliktelik ve sosyal koruma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında mevcut sosyal düzenin dayattığı sınırlamaların dışında bir alan ve değişim ve gelişim için bir fırsat sunulmaktadır.

Spor, çok geniş bir kitleye erişim sağlaması sebebiyle kullanımının etkinliğine göre değişim ve dönüşüm aracı olarak kullanılabileceğini Nelson Mandela 2002'de yaptığı bir konuşmasında şöyle ifade etmiştir: "Biz sporla eğitim ve politikadan çok daha fazla insana ulaşabiliriz. Spor politikadan çok daha fazla güçlüdür." (Bailey, 2008, s. 85). Sporun farklı kültürleri, kökenleri bir araya getirip yarattığı sosyal dönüşümün ve değişimin kanıtını Madela'nın 1995 Rugby Dünya Kupası maçlarında görebilmekteyiz.² Mandela, sporu kitlesel duyguları harekete geçirmek ve politik algıları şekillendirmek adına güçlü bir araç olarak gördüğünü ifade eden Carlin (2008, s. 13) Mandela'nın bir konuşmasındaki: "Sporun dünyayı değiştirme gücü vardır. İlham verme ve başka çok az şeyde olan insanları birleştirme gücü vardır. Spor ırksal bariyerleri yıkma hususunda iktidarlardan daha güçlüdür. Spor, insanların anlayacağı dilde konuşur." ifadesine yer vererek bunu desteklemektedir.

Dezavantajlı koşullardaki çocukların spor vasıtasıyla kendi güçlerinin farkına varmaları, kendilerinin düşüncelerini sınırlamamaları, değişime olan inançlarını kaybetmemeleri sağlanmaya çalışılmalıdır. Mevcut olumsuz yaşam koşulları karşısında çocukların yaşamlarının dönüşümü konusunda güçlendirilmeleri spor, sanat gibi etkinliklerle sağlanabilir. Coakley, (2004, s. 35) eleştirel teoriyi kullanarak spor ile ilgili olarak çalışılan konuları sıralamıştır. Coakley'nin belirttiği bu sorulardan özellikle bu çalışmanın konusu ile ilgili olarak dezavantajlı koşullardaki çocuklar için sporun kullanımına ilişkin odaklanılması gereken sorular şöyle ifade edilebilir:

- Sosyal hayattaki güç dinamikleri spor ve spor deneyimlerini nasıl etkilemektedir?
- Spor, toplumdaki ayrıcalıklı kılma kalıplarını nasıl yeniden üretmektedir?
- Spor; ekonomik başarı veya başarısızlık, iş ve eğlence, fiziksel sağlık ve esenlik, cinsiyet ve cinsellik, ırk ve etnik köken ve fiziksel yapabilirlikler ve yetersizlikler hakkında insanların fikirleri ile nasıl ilişkilendirilir?

---

²Mandela, Güney Afrika'da beyazların üstün vatandaşlar olarak görülüp, siyahi vatandaşların ise ezildiği ve bir çok vatandaşlık hakkından mahrum olduğu bir ülkeyken birbirine düşman olan siyahi ve beyaz vatandaşlar arasındaki düşmanlık karşısında 1995 rugby dünya kupası birleştirici bir unsur olarak kullanmıştır.

- İnsanların yaşamlarında sporun yeri, amacı ve anlamı hakkında mücadele şekilleri nelerdir?
- Sporun sosyal yaşamda organizasyonu, hakim olan fikirlerin değişimi ve dirençli, meydan okuyan insanların bir alanı haline gelmesi ne zaman gerçekleşir?
- Spor deneyimleri edinmek ve sporu anlam vermek için kullanan insanların hayatlarına yansımaları ve hayat hikayeleri nasıldır?
- Süreç içinde sürekli olarak dışlanmış insanları güçlendirmek için spor organizasyonları ve oyunları aracılığıyla ne gibi stratejiler kullanılabilir?

Bu sorular eleştirel teorinin spora yaklaşımını ve dezavantajlı koşullardaki çocuk ve gençler için spor faaliyetleri ve spora katılım ile ilgili çalışmaların değişim ve dönüşüm sağlama noktasında faydalı yönlerini ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Bu anlamda Williams (1977a,1977b) spor uygulamalarının etkinliğini şöyle aktarmıştır: Spor uygulamaları ve kültür, kalıtsal eşitsizlik kalıplarını yıkabilir veya ayırım ve eşitsizliğin var olan düzenine meydan okuyabilir. Diğer yönden, belirli spor türleri de toplum ve kültür içerisindeki hakim olan ve ortaya çıkan karmaşık bir karışımı sunabilir (aktaran Horne, Tomlinson, Whannel ve Woodward, 2013, s. 51). Ama çoğunlukla spor kültürü sosyal tabakalaşmayı ve bölünmeyi ve mevcut eşitsizliklerin varolan kalıplarının yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır (Horne vd., 2013, s. 51). Ancak sporun kullanım amacına ve şekline göre topluma yön vermede güçlü bir etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Şunu belirtmek gerekir ki maddi anlamda malzeme ve saha gibi külfeti olan spor türleri örneğin tenis gibi hem sosyal tabakalaşmayı, bölünmeyi, sosyal eşitsizlikleri yeniden üretebildiği gibi yıkıcı bir etkiye de sahip olabilir. Bu çalışmada daha çok sporun bu eşitsizlikleri yıkıcı etkisine ağırlık verilmiştir. Geniş bir kitleye hitap eden farklılıkları bir araya getiren bir nevi farklılıklar şöleni olarak karşımızda duran spor özellikle çocukların gelişimi için kullanıldığında, kişisel ve sosyal dönüşüm/değişim sağlanabilmesinde ve sınıfsal farklılıkların yok edilmesinde etkili olabilecektir. Bunun yanında ayırıcı ve dışlayıcı tutumun geliştirilmesini engellenmesinde, sporun birleştirici rolünden yararlanılmaktadır.

Görüldüğü üzere eleştirel teorisyenler spor ve toplum arasında değişim ilişkisini kurmuştur. Dezavantajlı koşullardaki çocukların maruz kaldığı sosyal eşitsizlikler, sosyal dışlanmalar, etiketlenmeler, yaşam koşullarının dönüştürülmesi ve değişimi üzerinde durulduğu bu çalışma vasıtasıyla sporun çocuklar üzerinde dönüştürücü

etkileri bağlamında çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği görülmektedir. Spor faaliyetlerine katılımın özellikle de dezavantajlı grupların katılımının faydalarını belirttikten sonra Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalara da değinilmelidir.

Türkiye’de Çocuklara Yönelik Sunulan Kamusal ve Proje Temelli Spor Faaliyetlerinden Örnekler

Ülkemizde çocuklara yönelik sunulan spor faaliyetleriyle ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) ve Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB) çoğunlukla karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen bu bakanlıklar sosyal politikalarını doğrudan çocuk ve gençlerin sağlıklı bir şekilde gelişimine yönelik kurgulamaları bakımından önemlidir.

İlk olarak AÇSHB’nin çalışmalarına baktığımızda koruma altına alınmış çocuklara yönelik sosyal hizmet kuruluşlarında kalan çocuklar için çeşitli spor dallarında amatör/profesyonel sporcular yetiştirmek üzere 1986 yılında Başbakanlık Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü SHÇEK Spor (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Spor Kulübü) kurulmuştur. 2014 yılında SHÇEK Mülga olup bakanlık kurulmasıyla birlikte isim değiştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Gençlik ve Spor Kulübü (AÇSBİM Spor) olmuş ve bu kulübün her ilde kurulması yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ise GSB Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlükleriyle işbirliği halinde yapılması planlanmıştır. AÇSHB’nin sitesinden alınan bilgilere göre 3.714 lisanslı sporcu çeşitli dallarda faaliyetler yürütmekte olduğu bilgisine ulaşılmıştır (AÇSHB Spor Faaliyetleri, 2015). Çocuk Destek Merkezlerinden hizmet alan çocukların sosyal uyumunu güçlendirecek sportif etkinlikler/atölye çalışmaları kapsamında 2018 yılında 13 spor branşında toplam 132 çocuğa lisans verilmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019 aktaran TUBİM, 2019).

Bu spor kulüplerinin yanında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl müdürlükleri de çeşitli projelerle sporu teşvik etmekte ve katılımı sağlamaya çalışmaktadır. Bunlardan biri olan Eskişehir Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl müdürlüğü 2014 yılında “Sporla Mutlu Yarınlar Projesi” kapsamında yatılı bakım hizmeti alan, bakıma muhtaç ve dezavantajlı 600 bireyin sosyalleşmeleri, hayata kazandırılmaları amacı doğrultusunda yapılandırılmıştır (AÇSHB Spor Faaliyetleri, 2015). AÇSHB’nin koruma altında olmayan ancak dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuklar ve gençlere yönelik sosyal

hizmet merkezleri gibi kuruluşlar bünyesinde spor faaliyetlerinin gelişimsel katkıları göz önünde bulundurularak çalışmalar yapılması gereği ortadadır.

Spor ve gençlik ile doğrudan ilgili olan bir diğer bakanlık Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın (GSB) her ilde bulunan Gençlik Merkezlerinde eğitim ve kültür faaliyetleri adı altında eğitim-öğretim kursları, güzel sanatlar, kişisel gelişim kursları, el sanatları ve spor alanlarında eğitimler verilmekte olduğu bilinmektedir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2015). Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor ile Hayata Gülümse projesi (Sevgi Evlerinde kalan çocuklara yönelik) kapsamında 2018 yılında 58 ilde 810 gencin aktif olarak katılımı sağlanmıştır. Yine GSB çalışmaları kapsamında 2018 yılında örgün eğitimde yer alan riskli ve dezavantajlı grupta olan 2.486.133 genç, okul spor faaliyetlerine katılımı sağlanmıştır. Başta riskli gruplardaki gençler olmak üzere GSB okullardaki lisanslı sporcu sayısının artırılmasına yönelik yapılan çalışmalar kapsamında lisanslı sporcu sayısı 244.876 kişi artırılmasını sağladığını belirtmektedir (TUBİM, 2019).

İllerde yapılan proje bazlı çalışmalara baktığımızda yapılan taramalarda karşımıza çıkan örneklerden bazıları şöyledir. Spor ve dezavantajlı çocukların gelişimi hakkında yapılan projelerden biri AB'nin desteği, Gençlik ve Spor, Milli Eğitim ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bölgede faaliyet gösteren spor ve gençlik kulüpleri ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle hazırlanan "Spor Eğitimiyle Sosyal Katılımın Desteklenmesi için Teknik Yardım Projesi"dir. 2013-2015 yılları arasında Diyarbakır, Batman ve Şanlıurfa'da dezavantajlı 8 bin çocuğun sporla bölgede yaşayan çocukların yaşam standartları ve gelecekteki fırsatlarının geliştirilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir. Projenin ekip liderleri sporu bir araç olarak kullanacaklarını, spor eğitiminin çocukların gelişimi için kilit unsur olarak görüldüğünü, sporun çocukların hayatlarını yeniden yönlendirmede büyük potansiyele sahip olduğundan hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, sporun gençleri sigara, alkol, uyuşturucu gibi alışkanlıklardan ve olumsuz sosyal etkilerden koruduğunu kaydeden sporun katılımcılara zorluklarla mücadelede pozitif ve yapıcı bir yol sunduğunu, sosyal bağları güçlendiren sporun negatif sosyal güçlerin etkisini azalttığını dile getirerek, çocukları erken dönemde spora dahil etmenin onların hayatları boyunca toplumda katılımcı ve üretken bireyler olmalarını sağlayacağını bilincinde olarak böyle bir projeye başlandığı ifade edilmektedir (Haberler, 9 Kasım 2013).

Bir başka proje örneği, Edirne'de Valilik ile Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü'nün dezavantajlı çocuklar için başlattığı Emniyet Müdürlüğü ve Aile, Çalışma ve Sosyal

Hizmetler Müdürlüğü desteğiyle yürütülen “Mahalleden sahaya” projesidir. Kasım 2012 yılında başlayan proje kapsamında dezavantajlı çocukların yaşadığı 7 mahalleden yaşları 6 ile 16 arasında değişen 250 erkek, 25 kız çocuğu ile futbol, badminton, masa tenisi ve voleybol branşlarında çalışmalarla okul dışındaki boş zamanlarını değerlendirdikleri, okula devamsızlık oranını düşürdüğü ve derslerine de olumlu yansımalarının görüldüğü ifade edilmektedir (Hürriyet, 13 Kasım 2015).

Nazilli Cumhuriyet Başsavcılığı ile Nazilli Denetimli Serbestlik Şube Müdürlüğü'nün “Sporla Yaşa” başlığı ile yürüttüğü proje kapsamında 2011 yılı itibariyle risk altında bulunan 230 erkek ve 44 kız çocuğuyla çalışmalar yapılmıştır. Bu eğitimlerde çocuğun kişisel özellikleri, aile ortamları, öğrenme ihtiyaçları belirlenerek bireysel gelişimlerinin esas alınması ve toplum içinde yaşama, kurallara uyma, işbirliğine dayalı öğrenme, probleme dayalı öğrenme, grup çalışmaları gibi stratejiler benimsenmekte olduğu ifade edilmiştir (Nazilli, 12 Ocak 2012).

Bakanlık düzeyindeki bu çalışmaların yanında belediyelerin gençlik merkezleri gibi merkezlerde sundukları spor faaliyetlerinin özellikle de yerel halkın daha kolay ulaşım imkanı olması bakımından önemlidir. Belediyelerin sporun çocuklar ve gençler üzerindeki koruyucu, önleyici ve geliştirici etkisini görmesi ve bunun temelinde teşvik edici nitelikte hizmetlerini yapılandırmaları gereklidir. Ülke genelindeki tüm belediyelerinin bu kapsamda sunduğu fırsatların üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği halinde belli amaçlarla profesyonel olarak yapılandırılması ve sonuçlarının da değerlendirilmesi sunulan fırsatların olumlu sonuçlarını değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

Yukarıda hem bakanlıkları kurumsal düzeydeki çalışmalarından ve proje bazlı çalışmalardan örnekler verilmiştir. Bu örneklerde yapılan çalışmalarda sporun çocukların gelişimindeki rolünün ve çocukların hayatına anlam verme ve olumsuz davranışlardan uzaklaştırma gibi açılardan sporun araç olarak kullanılabileceği bilincinde olduğu görülmektedir. Ancak yapılan uygulamaların sürekliliği ve kapsayıcılığı önemlidir. Proje bazlı çalışmalarda da çocukların yaşamında olumlu gelişimsel etkileri görülebilecektir ancak yapılan çalışmanın süreli olması spor faaliyetlerinin sürdürülmesinde sorunlar ve çocukların sonrasında boş zaman etkinliklerinin planlanamaması riskini yaratmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada sporun çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan olumlu kazanımlar elde etmelerinden bahsedilmiştir. Bu kapsamda çalışmada özellikle dezavantajlı koşullardaki çocuklar için sporun sosyal dışlanmayı engelleme, anti sosyal davranışlardan uzaklaştırma, ayrımcılık karşıtı spor katılımcıları arasında bilinç oluşturma, gelecek için bir yatırım olabilme ve değişim ve dönüşüm için olanak sağlama etkileri öne çıkarılarak ele alınmıştır. Çalışmada yapılan araştırma örneklerine yer verilerek, yoksulluk ve yoksunluk yaşayan, olumsuz çevre koşullarından uzaklaşılmasında fırsat olarak sunulabilecek spor ve sporun sağladığı ortam ile çocuklarda özgüven sağlanması, belli bir alana karşı ilgi oluşturmaları, gelecekte beklenilere dair yeni bir bakış açısı sağlanması, olumlu karakter özelliklerinin gelişmesi gibi faydalar sağlamakta olduğu görülmüştür.

İnsan gelişiminin önündeki tarihi, sosyo-ekonomik, kültürel, çevresel, politik ve kişisel engellerin kaldırılması için çocuklara sunulacak fırsatlardan biri de spordur. Eleştirel teori bakış açısıyla, sporun özellikle dezavantajlı koşullardaki çocukların yaşamlarındaki eşitsizliğin giderilmesi için mevcut sosyal düzenin dayattığı sınırlamalardan kurtulma anlamında bir fırsat olarak ele alınmaktadır. Bireylerin yaşadıkları sorunların ve eşitsizliklerin kaynağı toplumsal yapıda aranırken, sporun da bu düzenin dönüştürülmesindeki gücüne dikkat çekilmektedir. Eleştirel teori bakış açısıyla spor vasıtasıyla, dezavantajlı koşullardaki çocukların mevcut imkansızlıklar ve yaşadıkları sorunlar karşısında değişim ve gelişim için güçlerinin var olduğu gösterilebileceğinden hareket edilmektedir. Ancak bunun için de çocuklara fırsatlar sunmak gerekmektedir. Bu yüzden de dezavantajlı koşullardaki çocukların spora katılımın teşvik edilmesi ve spora faaliyetlerine erişimin kolaylaştırılması gereklidir. Eleştirel teoride sporun bireylerin değişim ve gelişim göstermelerinde etkisinin yanında toplumu etkileme gücü üzerinde de durulması sosyal değişim için de bir araç olacağını göstermektedir.

Toplumdaki tüm bireyler düşünüldüğünde spora katılımın bireysel bir tercihin sonucu olmadığı görülecektir. Spora katılım, mevcut ekonomik duruma, sporun yaşanılan çevredeki kültürel anlamına, bireyin yatkınlığına, ailenin desteğine ve imkanlara bağlıdır. Spora katılım gösterme durumunun sporun çeşidine, yapıma ortamına, spor kursuna gitme durumuna göre sınıfsal farklılıkları doğurduğu da görülmektedir (örneğin tenis, eskrim gibi sporların mekan ve araçlarının pahalı olması dolayısıyla zengin sporu

olarak algılanması ve toplumun her kesimi tarafından yapılamaması gibi). Dolayısıyla spora katılım kişinin mevcut maddi toplumsal yaşamından ayrı tutulamaz. Bu bakımdan spor faaliyetlerine katılım maddi imkanların yetersiz olmasından dolayı sosyal ayrımı da doğurmaktadır. Bu ayrımın ortadan kaldırılması için özellikle dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuklara yönelik spor faaliyetlerine erişim için fırsatların sunulması bir başka deyişle fırsatlarda eşitlik sağlanması konusu gündeme gelmektedir.

Sporun dezavantajlı koşullardaki çocukların hayatına olumlu yansımalarının üzerinde durulduğu bu çalışma, politika üretenlerin de bu konuya dikkatinin çekilmesi noktasında önemlidir. Dezavantajlı koşullarda yaşayan çocuklarla çalışmaların artırılmasının ve çocukların eşitsiz koşullarını gidermede sporun araç olarak kullanılmasının önemi bu çalışmalarda açıkça gözükmemektedir. Ancak burada politika üreticilerinin üzerinde durulması gereken konu çocukların spora erişimlerini ve katılımlarını sağlama konusunda neler yapılması gerektiğidir? Bu noktada bireysel anlamda ailelere, okullarda ise öğretmenlere teşvik edici roller düşerken, kurumsal anlamda ise sivil toplum örgütlerine, yerel yönetimlerine, ilgili bakanlıklara (Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi) daha yapısal roller düşmektedir. Bu konuda özellikle sporun kullanım amacı doğrultusunda çeşitli dallardaki spor faaliyetlerine kolay erişim sağlayacak fırsatların oluşturulması, özendirme programlarının oluşturulması ve sporun özellikle çocuklarda oluşturduğu olumlu gelişimin farkında olunarak bu temelde teşvikinin artırılması gerekmektedir.

Yapısal düzeyinde spora teşvik çalışmalarının özellikle çocuklar için artırılması, fiziksel, bilişsel, psikolojik ve sosyal gelişimlerine olan olumlu etkisi, hayata anlam vermesi ve amaç sağlaması, mevcut psikososyal durumun iyileştirilmesi, olumsuz davranışlardan uzaklaştırıcı etkisi düşünüldüğünde sağlıklı bir gelecek inşa edilmesi için önemlidir. Her iki bakanlığın yapmış olduğu çalışmaların bu çalışmaların verimliliği, çocukların gelişimine katkıları anlamında niceliksel ve niteliksel bir bilgi bulunmaması dolayısıyla olumlu gençlik gelişimi ve spor arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalar değerlendirilememektedir. Bu konuda mevcut bulunan kuruluşların spor çalışmalarının iyileştirilmesi ve bu çalışmalarda gençlik gelişimini destekleyen araştırma ve değerlendirme çalışmalarının yapılması gereklidir. Öte yandan bakanlıkların, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin spor ve çocuklarının

gelişiminin desteklenmesi konusunda yaptıkları çalışmaların yaygınlaştırılması ve kapsayıcılığının da artırılması gereklidir.

KAYNAKÇA

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), Duyurular. 28 Ağustos 2015, 30 Kasım 2015 tarihinde <http://sporfaaliyetleri.aile.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

Avrupa Komisyonu. (2012). Developing the European Dimension in Sport. 22 Aralık 2020 tarihinde <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0012&from=EN> adresinden alınmıştır.

Bailey, H. (2008). Youth sport and social inclusion (N Holt, Ed.). Positive Youth Development Through Sports. 85-96. New York, NY: Routledge

Carlin, J. (2008). *Düşmanla Oynamak Nelson Mandela ve Bir Ulus Yaratan Maç*. Elif Ersavcı (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Chan, S. (1999). *The Role of Sports on Minority Adolescents*. Poverty & Prejudice: Our Schools Our Children, Spring Quarter, 15 Temmuz 2014 tarihinde http://www.stanford.edu/class/e297c/poverty_prejudice/school_child/hrole.htm adresinden alınmıştır.

Coakley, J.J. (2004). *Sports in Society: Issues and Controversies (8th edition ed.)*. Boston, MA: McGraw-Hill.

Coalter, F., Allison, M., ve Taylor, J. (2000). *The Role Of Sport In Regenerating Deprived Areas*, University of Edinburgh The Scottish Executive Central Research Unit, 10 Nisan 2016 tarihinde <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/156589/0042061.pdf> adresinden alınmıştır.

Coalter, F. (2005). *The Social Benefits of Sport An Overview to Inform the Community Planning Process: Institute for Sports Research University of Stirling*. Sport Scotland Research Report no.98, Edinburgh: Sport Scotland, 10 Nisan 2016 tarihinde www.sportscotland.org.uk/sportscotland adresinden alınmıştır.

Darnell, S., Wells, S., Coakley, J., ve Donnelly, P. (2007). The use of sport to foster child and youth development and education, *Literature Reviews On Sport For*

Development And Peace, s. 7-47, Canada: Commissioned by Sport for Development and Peace International Working Group (SDP IWG).

Donnelly, P ve Coakley, J. (2002). *The role of recreation in promoting social inclusion*. Perspectives on Social Inclusion Working Paper Series. Toronto: Laidlaw Foundation.

Ertat, A. (1984). Çocuk ve Spor, *Spor Hekimliği Dergisi*, 19(2), 77-79.

Fogel, C.A. (2012). Crime, Sport, And Social Policy: A Review of the Alternatives, *International Quarterly of Sport Science*, 1, 40-44.

Freiler, C. (2001). *What Needs to Change? Social Inclusion as a Focus of Well Being for Children, Families and Communities – A Draft Paper Concept*. Toronto, ON: Laidlaw Foundation.

Gençlik ve Spor Bakanlığı, (2015). Gençlik Merkezleri, 28 Ağustos 2015 tarihinde <http://genclikmerkezi.gsb.gov.tr/site/Genclikmerkezi.aspx> adresinden alınmıştır.

GSB. (2012). Dezavantajlı Gençler ve Sosyal Dışlanma, Gençlik Şurası Ön Değerlendirme Raporu, Gençlik Spor Bakanlığı Raporu. 22 Aralık 2020 tarihinde https://gsb.gov.tr/public/edit/files/Mevzuat/ulusal_genclik_ve_spor_politikasi.pdf adresinden alınmıştır.

Haberler, (2013, 9 Kasım). Güneydoğulu 8 Bin Dezavantajlı Çocuk, Sporla Eğitilecek, 28 Ağustos 2016 tarihinde www.haberler.com/guneydogulu-8-bin-dezavantajli-cocuk-sporla-5282980-haberi/ adresinden alınmıştır.

Horne J., Tomlinson, A. Whannel, G. ve Woodward, K. (2013). *Understanding Sport A socio-cultural analysis (second edition)*, London, UK: Routledge.

Howe, D. (2009). *A Brief Introduction to Social Work Theory*, United Kingdom: Palgrave Macmillan.

Hürriyet Gazetesi (2015, 13 Kasım). Mahalleden Sahaya Projesi, 29 Ağustos 2016 tarihinde www.hurriyet.com.tr/sporla-hayata-mahalleden-sahaya-37195835 adresinden alınmıştır.

Karadağ, Ö. (2008). *Ankara'da bulunan yetiştirme yurtlarında yaşayan adolesanlarda sosyodemografik özelliklerin ve fiziksel aktivite düzeyinin ruhsal belirtiler ve*

yaşam kalitesi açısından değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

King, A.C., Taylor, C.B., Haskell, W.L., DeBusk, R.F. (1989). Influence of regular aerobic exercise on psychological health: a randomized, controlled trial of healthy middle-aged adults. *Health Psychol*, 8(3):305-24. doi: 10.1037//0278-6133.8.3.305.

LeBlanc, J. ve Dickson, L. (1997). *Straight Talk About Children and Sport: Advice for Parents, Coaches, and Teachers*, Indiana & Uuml University: Mosaic Press.

Morris, L., Sallybanks, J., Willis, K., ve Makkai, T., (2003). Sport, Physical Activity and Antisocial Behaviour in Youth, *Trends&Issues in Crime and Criminal Justice*, No. 249, s.41-60.

Nazilli Haber (2012, 12 Ocak) Dezavantajlı çocuklar sporla rehabilite ediliyor, 28 Ağustos 2016 tarihinde www.nazilli.com.tr/haber/4572/dezavantajli-cocuklar-sporla-rehabilite-ediliyor.html adresinden ulaşılmıştır.

Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet*, Kasım Karataş (Çev Ed.), Nika Yayınevi: Ankara.

Raglin, J.S. (1990). Exercise and Mental Health: Beneficial and Detrimental Effects, *Sports Medicine*, 9(6), s. 323-29.

Reid, I., Tremblay, M., Pelletier, R., ve McKay, S. (1994). *Impact and benefits of physical activity and recreation on Canadian youth-at-risk*. Joint Initiative of the Inter-Provincial Sport and Recreation Council, the Fitness Directorate of Health Canada, and the Canadian Parks and Recreation Association, 7 Şubat 2015 tarihinde www.lin.ca/resource/html/documant.htm adresinden alınmıştır.

Rodgers, G. (1995). 'What is special about social exclusion?', G Rodgers, C Gore, ve J Figueiredo (Eds.). *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, s. 43–56. Geneva: International Institute for Labour Studies.

Sport England (1999). *Best Value Through Sport: The Value of Sport to Local Authorities*, Sport England, London, 10 Nisan 2016 tarihinde <http://www.sportdevelopment.org.uk/index.php/subjects/56-sport-englanddocuments/80-best-value-through-sport-the-value-of-sport> adresinden alınmıştır.

Sport England (2007). *Transforming lives - Improving the life chances and focussing the energies of children and young people through sport*, 10 Nisan 2016 tarihinde <http://www.sportengland.org/media/91502/creating-safer-communities.pdf> adresinden alınmıştır.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM). (2019). *2019 Türkiye Uyuşturucu Raporu*, Ankara: EGM Yayın.

UNICEF (2012). *Türkiye'de çocuk ve genç nüfusun durumunun analizi 2012*. 20 Aralık 2020 tarihinde <https://www.unicef.org/turkey/media/5256/file/T%C3%BCrkiye'de%20%C3%87ocuk%20ve%20Gen%C3%A7%20N%C3%BCfusun%20Durumunun%20Analizi%202012.pdf> adresinden alınmıştır.

Zakus, D., Njelesani, D. ve Darnell, S. (2007). The use of sport and physical activity to achieve health objectives, *Literature Reviews On Sport For Development And Peace*, s. 48-88, Canada: Commissioned by Sport for Development and Peace International Working Group (SDP IWG).

Zarrett, N., Lerner, R.M., Carrano, J., Fay, K., Peltz, J.S., ve Li, Y. (2008). Variations in adolescent engagement in sports and its influence on positive youth development, N.L. Holt (Ed.), *Positive youth development through sport*. s.9-23. New York: Routledge.

Özgün Makale (Nicel Araştırma)

Unique Article (Quantitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 02.10.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 30.11.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güdül Öz, H. & Yangın H. (2020). Görme engelli bireylerin cinsel sağlık ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 90-108.

GÖRME ENGELLİ BİREYLERİN CİNSEL SAĞLIK İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİ¹

Hatice GÜDÜL ÖZ²

Hatice YANGIN³

ÖZET

Bu araştırma görme engelli bireylerin cinsel sağlık ihtiyaçlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Tanımlayıcı tipteki araştırma Antalya ilinde bulunan bir görme engelli derneğine üye olan 35 görme engelli birey ile yapılmıştır. Veriler, “Veri Toplama Formu” kullanılarak toplanmıştır. Veriler, tanımlayıcı istatistikler sayı, yüzde, ortalama ile değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada görme engelli bireylerin %91.42’sinin cinsel sağlık eğitimi almadığı, eğitim alan bireylerin ise gören bireylerle birlikte eğitim aldığı bulunmuştur. Görme engelli bireylerin %62.86’sı cinsel sağlık ile ilgili aramalarını internetten yapmaktadır. Görme engelli bireylerin %82.86’sı cinsel sağlık bilgilerinin

¹ Bu makale Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Yüksek Lisans Programı “Görme Engelli Bireylere Yönelik Hazırlanan Web Tabanlı Cinsel Sağlık Eğitimin İçeriği, Kalitesi ve Kullanımının Değerlendirilmesi (2019)” başlıklı yüksek lisans tezinin 1. Aşamasına ait verilerden üretilmiştir.

² Ar. Gör. Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, e-posta: haticegudul@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7300-5126 (iletişim yazarı).

³ Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, e-posta: bhatice@akdeniz.edu.tr ORCID-ID: 0000-0002-2827-1481

yetersiz olduğunu ve sağlık profesyonellerinden eğitim almak istediklerini belirtmiştir. Görme engelli bireylerin profesyonel sağlık ekibi tarafından hazırlanan eğitim yöntemlerine uygun kapsamlı cinsel sağlık eğitimi ihtiyacı olduğu saptanmıştır. Bütüncül sağlık bakımı kapsamında görme engelli bireylere yönelik cinsel sağlık eğitimi programlarının düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsel Sağlık, eğitim, görme engelli birey, sağlık profesyonelleri

DETERMINING THE SEXUAL HEALTH NEEDS OF VISUALLY IMPAIRED INDIVIDUALS

ABSTRACT

This study aims to determine the sexual health needs of visually impaired individuals. The descriptive study was conducted with 35 visually impaired individuals who are members of a visually impaired association in Antalya. The data were collected using the "Data Collection Form". The evaluation of the data was evaluated with descriptive statistics number, percentage and average. It was determined that 91.42% of the visually impaired individuals did not receive sexual health education, and those who received education participated in the education together with typical-vision individuals. 62.86% of visually impaired individuals make their sexual health searches on the internet. The visually impaired individuals (82.86%) stated that their sexual health knowledge was insufficient and they wanted to receive training from health professionals. Conclusion: It has been determined that visually impaired individuals need comprehensive sexual health education in accordance with the training methods prepared by a professional healthcare team. Within the holistic health care, it is recommended to organize sexual health education programs for visually impaired individuals.

Key Words: Education, health professionals. sexual health, visually impaired individual

GİRİŞ

Dünya Sağlık rgt (DSÖ)' ne göre cinsel sağlık: *"Sadece hastalık, fonksiyon bozukluğu veya sakatlığın olmaması değil, duygusal, zihinsel ve sosyal olarak cinsellikle ilgili iyilik halidir. Cinsel sağlık; cinsellik ve cinsel ilişkilerde; zorlama,*

ayrımcılık ve şiddetten arınmış hem keyifli hem de güvenli cinsel deneyimlere sahip olma olasılığının sonucu olarak, olumlu ve saygılı bir yaklaşım gerektirir. Cinsel sağlığı; elde edilmesi ve bakımı; tüm kişilerin cinsel haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve yerine getirilmesini gerekli kılar” (DSÖ, 2006). Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (ICPD)’ında cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimde herkesin eşit haklara sahip olduğu vurgulanmıştır (United Nations Population Fund, 2014). Dünya Cinsel Sağlık Birliği (World Association for Sexual Health-WAS) 1999’da Cinsel Haklar Bildirgesi’ni yayınlanmış ve bildirmede; cinselliğin erotizm, haz, seks, cinsel kimlik, cinsel yönelim ve üremeyi de kapsayan insanın yaşam boyunca devam eden temel bir özelliği olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bildirmede cinselliğin herkesin hakkı olduğu ve herkesin eşit erişime sahip olduğu temel alınarak cinsel haklar kabul edilmiştir (Kismödi, Corona, Maticka-Tyndale, Rubio-Aurioles & Coleman, 2017). Ancak cinsel sağlık ilgili hizmet ve bilgiye erişim sorunları yaşayan dezavantajlı gruplar (kadınlar, engelli bireyler, mülteciler vb.) mevcuttur (Aykurt, 2020). Bu gruplardan birisi de engelli bireylerdir (Döner, 2015; Addlakha, Price & Heidari, 2017)

Engelli birey olmak toplumsal yapı içerisinde çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. DSÖ’nün yayınladığı Dünya Engellik Raporu (2011)’na göre; yeterli hizmet alamama, hizmete erişim sorunları, yetersiz politika ve finansman, toplumun engelli bireylere yönelik olumsuz tutum ve yargıları, eksik hizmet sunumu engelli bireylerin yaşadıkları temel zorluklar arasındadır (DSÖ, 2011). Çevre, ulaşım, iş istihdamı kaynaklı çeşitli sorunların yanı sıra; engelli bireyler sağlık hizmeti içerisinde cinsel sağlık ve üreme sağlığına erişim sorunları da yaşamaktadır (Döner, 2015; Ganle ve ark., 2016; Addlakha ve ark., 2017; Badu ve ark., 2019). Oysaki cinsellik, tüm insanların temel ihtiyaçlarından biri ve yaşam kalitesinin önemli bir göstergesidir. (DSÖ, 2010). Bütün insanların eşit erişim hakkına sahip olduğu cinsel sağlık hizmetleri, sosyal organizasyonun sebep olduğu damgalanma ve ayrımcılığın sonucunda özellikle engelli bireyler içerisinde yer alan görme engelli bireylere ulaşamamaktadır (DSÖ, 2015).

Görme yetersizliği olan birey yasal ve eğitsel açıdan iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. Yasal olarak görme engelli; *“cerrahi, lens ve gözlük gibi tüm düzeltmelere rağmen gören gözün olağan görme keskinliğinin 20/200 ya da daha az oranda olması veya görme açısının yirmi dereceyi geçmemesi kör, görme keskinliği 20/200 ve 20/70 arasında olan bireyler ise hafif görme engelli olarak tanımlanmaktadır”*. Dünyada

görme bozukluğu olan 285 milyon insan vardır ve bunların 39 milyonu görme kaybı yaşamaktadır (DSÖ, 2011). Türkiye nüfusunun %0.66'sını görme engelli bireyler oluşturmaktadır (TUİK, 2002). Görme yetisinin hiç ve/veya yeterli olmaması bu bireyleri cinsel yolla bulaşan hastalıklar (CYBH) (Kassa, Luck, Bekele & Riedel-Heller , 2016; de França ve ark., 2019), cinsel şiddet ve zorlama gibi konularda riskli hale getirmektedir (Döner, 2015; Rugoho & Maphosa, 2017).

Yapılan çalışmalara göre; görme engelli bireylerin cinsel sağlık hizmetlerinden yeterli yararlanmadığı ve bu açılardan yaşam kalitelerinin düşük olduğu belirlenmiştir (Döner, 2015; Rugoho & Maphosa, 2017). Döner (2015) tarafından görme engelli yetişkinlerle yapılan nitel bir çalışmada, katılımcılar cinsel sağlık bilgi düzeylerini yeterli bulmadıklarını ve cinsel sağlık eğitimi (zellikle anatomi, cinsel ilişki, aile planlaması ve CYBH) almak istediklerini ifade etmişlerdir (Döner, 2015). Gören ve görme engelli olan kadınlar ile yapılan bir çalışmada, görme engelli kadınların cinsel bilgi düzeylerinin daha düşük olduğu ve cinsellikle ilgili öğrendikleri bilgilere de gören kadınlara kıyasla daha geç ulaştıkları ortaya çıkmıştır (Vergunst ve ark., 2017). Görme engelli bireylerin cinsel sağlık ihtiyaçlarını belirlemek için ülkemizde yapılmış az sayıda çalışma vardır (İrdem, 2006; Döner, 2015; Dündar ve zsoy, 2020). Bu alışma görme engelli bireylerin cinsel sağlık ile ilgili ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Araştırma tanımlayıcı tipte yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve rneklemi

Araştırmanın evreni Antalya ilinde bulunan görme engelli derneğine ye olan 84 görme engelli birey oluşturmuştur. Örnekleme hesabına gidilmemiş ve 15 Eylül – 15 Ekim 2018 tarihleri arasında örnekleme alınma kriterlerine uyan 40 görme engelli birey araştırmaya dahil edilmiştir. Ancak beş kişi (iki kişi tedavi amacıyla, üç kişi eksik anket doldurması nedeniyle) araştırmadan çıkarılmıştır.

Araştırmaya katılmayı gönüllü kabul eden, 18-65 yaş arası olan, Türkçe okuma-yazma bilen, Snellen görme keskinliği 20/200 veya daha az olan (doğuştan ya da sonradan

görme kaybı olanlar) bireyler dahil edilmiştir. Görme engelli dışında herhangi bir fiziksel ya da zihinsel engeli bulunan bireyler araştırmadan çıkarılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri Toplama Formu: Araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda (Döner, 2015; Mekonnen, Behailu & Wakgari, 2018; de França ve ark., 2019) oluşturulan form; görme engelli bireylerin tanıtıcı özelliklerini içeren 6, cinsellik ve cinsel sağlık ile ilgili bilgi ve eğitim alma durumuna yönelik 8 ve görme engelli bireylerin internet kullanımı ve arama konularını içeren 4 soru olmak üzere toplam 18 açık ve kapalı uçlu sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde SPSS 23.0 istatistik analiz programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler sayı, yüzde, ortalama ile değerlendirilmiştir. Açık uçlu sorular kategorize edilerek sınıflandırılmıştır.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırma öncesinde, ilgili üniversitenin Tıp Fakültesi Etik Kurulu'ndan (26.09.2019/452) ve ilgili görme engelli derneğinden yazılı izin alınmıştır. Araştırmada veri yanlılığını ortadan kaldırmak için katılımcıların onamları ve anket formları ilgili görme engelli derneğin rehber öğretmeni tarafından toplanmıştır. Rehber öğretmen araştırmacılar tarafından bilgilendirilmiştir. Görme engelli bireyler araştırma hakkında yazılı ve sözlü olarak bilgilendirilmiş, katılımın gönüllük esasına dayandığı belirtilmiştir. Araştırma Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

BULGULAR

Araştırmaya katılan görme engelli bireylerin yarısından fazlası ((%65.71) 18-25 yaş aralığındadır. Katılımcıların %65.71'i erkek ve çoğunluğu (%88.57) bekadır. Ayrıca %34.29'nun üniversite eğitimi aldığı, çoğunluğunun anne eğitim ve baba eğitim düzeylerinin ilkökul (%77.14) olduğu bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların tanıtıcı özellikleri

Tanıtıcı Özellikler	<i>n</i>	%
Yaş		
18-25	23	65.71
26-59	12	34.29
Cinsiyet		
Kadın	12	34.29
Erkek	23	65.71
Medeni Durum		
Bekar	31	88.57
Evli	4	11.43
Eğitim Durumu		
Lise ve altı	23	65.71
Üniversite	12	34.29
Anne Eğitim Durumu		
Okur-yazar değil	5	14.29
İlkokul	27	77.14
Ortaokul ve Lise	3	8.57
Baba Eğitim Durumu		
Okur-yazar değil	1	2.86
İlkokul	27	77.14
Ortaokul ve Lise	7	20.00

Araştırmaya katılan görme engelli bireylere cinsellik denildiğinde akla gelen ilk kelimenin ne olduğu açık uçlu olarak sorulmuş, verilen cevaplar kategorize edilmiştir. Görme engelli bireyler cinsel ilişki/temas/yatak/seks (%60.00) ifadelerini cinsellikle ilgili akla gelen ilk kelime olarak ifade etmiştir. Ayrıca görme engelli bireylerin cinsel bilgi yaşının 13-18 (%62.86) olduğu ve büyük çoğunluğunun (%91.42) cinsel sağlık eğitimi almadığı saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların cinsellik deyince akla gelen ilk kelimeleri, cinsel bilgi alma yaşı ve cinsel sağlık eğitimi alma durumları

	<i>n</i>	%
Cinsellik Deyince Akla Gelen İlk Kelime		
Cinsel İlişki/Temas/Yatak/Seks	21	60.00
Evlilik/Çocuk/Eş	8	22.86
Zevk/Haz/Mutluluk/Bedensel Doyum	6	17.14
Cinsel Bilgi Alma Yaşı		
9-12	13	37.14
13-18	22	62.86
Cinsel Sağlık Eğitim Alma Durumu		
Evet*	3	8.58
Hayır	32	91.42

* Gören bireylerle birlikte menstrüasyon dönemine yönelik eğitim

Görme engelli bireylerin cinsel sağlık ile ilgili bilgi kaynaklarının ilk üçünü internet (%62.86), arkadaşlar (%54.29) ve aile üyeleri (%40.00) oluşturmaktadır. Sağlık profesyonelleri (%88.57) aile üyeleri (%80.00) ve internet (%42.86) cinsel sağlık eğitimi almak istedikleri kaynakların ilk üç oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsel sağlık eğitimi almak istedikleri ilk üç konuyu cinsel ilişki (%57.14), aile planlaması yöntemleri (%54.29) ve üreme organları (%48.57) oluşturmaktadır. Katılımcılar cinsel sağlık eğitimlerini Braille alfabesi (%85.71), uzaktan eğitim (%80.00), dokunma duyusu/üç boyutlu maket ve resim (%80.00) ve sesli betimlemeli resimler (%48.57) ile almak istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %82.86'sı cinsel sağlık bilgilerini yetersiz görmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların cinsel sağlık eğitimi, cinsel bilgi kaynakları ve cinsel sağlık bilgileri ile ilgili düşünceleri

	n	%
Cinsel Sağlık ile İlgili Bilgi Kaynakları*		
İnternet	22	62.86
Arkadaş	19	54.29
Aile yeleri	14	40.00
Okul dersleri	8	22.86
Sağlık profesyoneli	6	17.14
Radyo ve televizyon	4	11.43
Cinsel Sağlık Eğitimi Almak İstedikleri Kaynaklar*		
Sağlık Profesyonelleri	31	88.57
Aile yeleri	28	80.00
İnternet siteleri	15	42.86
Öğretmen	12	34.29
Aktif yaşayarak	4	11.43
Gazete ve Dergi	1	2.86
Cinsel Sağlık Eğitiminde İstenilen Konular*		
Cinsel İlişki	20	57.14
Aile Planlaması Yöntemleri	19	54.29
Üreme Organları	17	48.57
Adet Dönemi	9	25.71
Evlilikte ve Arkadaşlıkta İletişim	9	25.71
Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar	8	22.86
İstismardan Korunma	7	20.00
Doğum ve Gebelik	7	20.00
Cinsel Sağlık Eğitimini Almak İstedikleri Yöntemler*		
Brail Alfabetesi ile	30	85.71
Uzaktan Eğitim ile	28	80.00
Dokunma Duyusu / üç boyutlu maket ve resim ile	28	80.00
Sesli Betimlemeli Resimler ile	17	48.57
Cinsel Sağlık Bilgisi		
Yetersiz	29	82.86
Yeterli	6	17.14

*Birden fazla seçenek işaretlendiği için n sayısı artmıştır.

Görme engelli bireylerin internet kullanma amaçlarının içerisinde internette gezinme (%77.14), sağlık haberleri okuma (%65.71) ve sohbet etme (%60.00) ilk üç sırada yer almaktadır. Katılımcıların %74.29'unun internetten cinsellik ve cinsel sağlık ile ilgili arama yaptığı, arama konularının başında ise porno siteleri (%57.14), gebelik ve doğum (%22.86), aile planlaması ve adet dönemi (%17.14) konularının olduğu bulunmuştur. Katılımcıların tamamı internetteki cinsellik ve cinsel sağlık kaynaklarının görme engelli bireyler için erişilebilir olmadığını belirtmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların internetten arama yapma konuları ve internet kaynaklarının erişilebilirliği ile ilgili görüşleri

	n	%
İnterneti kullanma amaçları*		
İnternette gezinme	27	77.14
Sağlık haberleri okuma	23	65.71
Sohbet etme	21	60.00
Gazete ve haber kaynakları okuma	18	51.43
Film izleme	17	48.57
Kitap okuma	16	45.71
İnternet bankacılığı kullanma	9	25.71
Oyun oynama	8	22.86
Alışveriş yapma	8	22.86
Cinsellik ve cinsel sağlık ilgili arama yapma		
Evet	26	74.29
Hayır	9	25.71
Cinsellik ve cinsel sağlık ile ilgili arama konuları*		
Porno siteleri	20	57.14
Gebelik ve doğum	8	22.86
Aile planlaması	6	17.14
Adet dönemi	6	17.14
Mastürbasyon	5	14.29
CYBH	5	14.29
Ergenlik dönemi	5	14.29
Cinsel sağlık kaynaklarının erişilebilirliği		
Evet	---	---
Hayır	35	100.00

*Birden fazla seçenek işaretlendiği için n sayısı artmıştır.

TARTIşMA

Cinsellik doğumla başlayan ve hayatın sonuna kadar devam eden bir kavramdır. Oldukça geniş bir konu olan cinsellik, bilimsel perspektifleri, çeşitli şekillerde sosyal, kültürel, duygusal ve biyolojik yönlerini kapsar. Dünya üzerinde sağlık sorunlarının önemli bir kısmı cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinin yetersizliğindedir (DSÖ, 2015). Cinsel sağlık ve üreme sağlığına eşit erişim hakkı tüm bireyler için geçerlidir. Ancak ekonomik ve çevresel sorunlar, damgalanma ve toplumun önyargıları gibi çeşitli nedenlerden dolayı görme engelli bireyler cinsel sağlık hizmetine erişemeyen hatta bu hizmeti talep edemeyen önemli graplardan biridir (Ahumuza, Matovu, Ddamulira & Muhanguzi, 2014; Peta, 2017; Badu, Gyamfi, Opoku, Mprah & Edusei, 2018; Badu ve ark., 2019).

Araştırmaya katılan görme engelli bireylerin yarısından fazlası cinsel ilişki/temas/yatak/seks kelimelerini cinsellik denildiğinde akla gelen ilk kelime olarak ifade etmiştir. Görme engelli bireylerde gören bireylerle benzer cinsellik algısına sahiptir. Araştırma sonuçları görme engelli bireylerin gören bireylerle benzer cinsellik algıları olduğu desteklemektedir (Cebeci, Yangın & Tekeli, 2010; Bahar, 2018). Cinselliğin sosyal inşası sürecinde, siyasi, ekonomik, dini, toplumsal ve kültürel faktörlerin etkileri vardır. Ataerkil ve dindar kültür içerisinde cinsellik yasak ve günah olarak algılatılarak tabu haline gelmektedir. Bu durum cinsellik ile ilgili yeterli ve doğru bilgiye erişimi engelleyerek, bireyin cinsellik kavram algısının kısıtlı ve tek boyutta kalmasına neden olmaktadır (Poroy, 2010). Cinsel sağlık hizmetlerine yeterli erişemeyen engelli bireyler için ise cinsellik algısı daha da sınırlı kalabilmektedir. Araştırma sonuçlarında, görme engelli bireylerin cinsellik algılarının gören bireylerle benzer olmasının ataerkil ve dindar bir kültür içerisinde yetişmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Bu araştırmada, görme engelli bireylerin çoğunluğu cinsel bilgi alma yaşını 13-18 olarak ifade ederken, tamamına yakını cinsel sağlık eğitimi almadığı ve cinsel sağlık bilgi düzeyinin "yetersiz" olduğunu ifade etmiştir. İnsan yaşamında, kişiliğin ve cinsel kimliğin geliştiği en önemli dönem çocukluk dönemi'dir. Anne ve babaların bu süreçte kullandıkları yöntemler ve sergiledikleri davranışlar bireyin cinsellik algısının şekillenmesini derinden etkilemektedir (Tuğut & Gölbaşı, 2017). DSÖ cinsel sağlık eğitiminin belirli yaş aralıklarında (0-4, 4-6, 6-9, 9-12, 12-15, 15 ve yukarı) ve dönem özellikleri dikkate alınarak verilmesi gerektiğini önermektedir (DSÖ, 2010a). Ancak,

aile, öğretmen ve sağlık profesyonelleri tarafından görme engelli bireylerin aseksüel olduğunu düşünme, cinsel arzu ve ihtiyaçlarının olmadığına inanılması cinsel sağlık hizmetlerine erişim haklarının yok sayılmasına neden olmaktadır (Ahumuza ve ark., 2014; Kulick ve ark., 2015; Tun ve ark., 2016; Badu ve ark., 2018). Yapılan çalışmalarda; görme engelli bireylerin cinsellikle ilgili bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu (Oliveira, Cavalcante, Pagliuca, Almeida & Rebouças, 2016; Badu ve ark., 2018; de França ve ark., 2019) ve cinsel sağlığa yönelik eğitim almak istedikleri belirtmişlerdir. (Döner, 2015; Badu ve ark., 2019). Philander & Swartz (2006) tarafından yapılan bir çalışmada, görme engelli bireylerin %93'ünün HIV/AIDS'e yakalanma açısından kendilerini daha fazla risk altına gördükleri ve % 87'sinin CYBH hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade ettikleri belirtilmektedir (Philander & Swartz, 2006). Türkiye'de okul temelli cinsel sağlık eğitimlerinin olmaması ve toplumda cinselliğin konuşulmaması gerektiği inancı cinsel bilgi alma yaşını yükseltmekte ve yeterli cinsel sağlık eğitimi almayı engellemektedir (Poroy, 2010). Bu araştırma sonucunda görme engelli bireylerin 13-18 yaşlarında cinsellikle ilgili bilgi almaya başladığı ve aldığı bilgilerin ise yetersiz olduğu bulunmuştur. Ancak araştırmanın önemli bir sonucu ise, görme engelli bireylerin cinsel sağlık bilgilerini artırma talebi içinde olmasıdır.

Araştırmaya katılan görme engelli bireylerin cinsel sağlık ile ilgili bilgi kaynakları arasında internet, arkadaş ve aile üyeleri yer almaktadır. Yapılan çalışmalara göre gören ve görmeyen bireylerin cinsel bilgi kaynaklarında farklılıklar vardır. Gören bireyler daha çok arkadaş, aile, medya veya okuldan bilgi edinirken (Tekgül, Saltık & Tuncer, 2014; Tanton ve ark., 2015), görme engelli bireyler ise kitle iletişim araçları ve yazılı materyallerden bilgi edinmektedir (Olajide, Omisore, Arije, Afolabi, & Olajide, 2014; Döner, 2015; Kassa, 2016; Mekonnen ve ark., 2018; de França ve ark., 2019). Yapılan çalışmalarda görme engelli bireylerin yardımcı teknolojiler sayesinde ikinci bir kişiye bağlı kalmadan internet üzerinden bilgiye erişebildiği ve bu durumun otonomi kazanmalarına yardımcı olduğu bulunmuştur (Okonji, Lhussier, Bailey & Cattan, 2015; Rosner & Perlman, 2018). Bunun yanı sıra; görme engelli bireylerin cinsel ihtiyaçlarının olmadığına yönelik toplum, sağlık profesyonelleri (Ganle et al., 2016; Devkota, Murray, Kett & Groce, 2017) ve ailelerin olumsuz tutum ve inançları görme engelli bireylerin cinsel sağlık eğitim ve hizmetlerine erişim haklarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Kulick & Rydström, 2015; Tun ve ark., 2016; Badu ve ark., 2018). Bu tutum ve inançlar engelli bireylerin cinsel sağlık ile ilgili bilgileri güvenli olmayan kaynaklardan

ğrenme arayışına yöneltebilmektedir. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin görme engelli bireylerin cinsel sağlık gereksinimlerinin farkına varması ve bu gereksinimlere yönelik eğitimler vermesi, görme engelli bireylerin doğru, güvenilir ve kapsamlı cinsel sağlık eğitimlerine erişme hakkını destekleyecektir.

Araştırmaya katılan görme engelli bireylerin büyük çoğunluğu cinsel sağlık eğitimlerini sağlık profesyonellerinden almak istemektedir. Kapsamlı bir cinsel sağlık eğitimi; sağlık, eğitim ve yasal sistemleri tam olarak içine alması gereken, toplum destekli bir etkinliktir (DSÖ, 2010b). Ayrıca cinsel sağlık eğitimi, aile, ğretmen, akran, sağlık profesyonelleri, danışmanlık hizmetleri ve medya ile işbirliği içinde yürütülmesi gereken bir süreçtir (UNESCO, 2018). Cinsel sağlığın yeterli ve doğru bilgilerle öğrenilmesi, bireyin bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal yönlerini geliştirir. Bunun sonucunda kendine güveni, eleştirel düşünmeyi ve iletişimi artırarak bireyin yanlış bilgi ve inançlarında farkındalık kazanmasını sağlar. Kapsamlı bir cinsel sağlık eğitimin verilmesinde başta gelen güvenilir kaynaklardan birisi sağlık profesyonelleridir (DSÖ, 2010b). Kara-Ulu ve arkadaşları tarafından gören bireylerle yapılan bir çalışmada, cinsel konularla ilgili eğitimleri sağlık personeli, okul ve görsel basın aracılığıyla almak istediklerini belirtmişlerdir (Kara-Ulu, Demir, Taşar & Dallar, 2015). Görme engelli ve gören bireylerin cinsel eğitim almak istedikleri kaynakların başında sağlık personeli ve okul/ğretmen yer almaktadır. Cinsel sağlık hizmetlerinin görme engelli bireylere ulaşmasında sağlık profesyonellerinin önemli görev ve sorumlulukları vardır.

Araştırma sonuçlarına göre, görme engelli bireylerin internet kullanma amaçlarının içerisinde internette gezinme (%77.14), sağlık haberleri okuma (%65.71) ve sohbet etme (%60.00) ilk üç sıradadır. İnternet kullanımının yaygınlaşması ve yardımcı teknolojiler sayesinde görme engelli bireylerde rahatlıkla internetten yararlanabilmektedir. Bilgi teknolojilerindeki bu gelişmeler görme engelli bireylerin kimseye bağımlı olmadan bilgiye erişmesini mümkün kılmaktadır (Rosner & Perlman, 2018). Araştırmaya katılan görme engelli bireylerin internetten cinsellik ve cinsel sağlık ile ilgili arama yaptığı (%74.29) ve arama konularının ilk n porno siteleri (%57.14), gebelik ve doğum (%22.86) ve aile planlaması (%17.14) konularında yaptığı bulunmuştur. Araştırma bulgularına benzer olarak Döner (2015) alışmasında görme engelli yetişkinlerin cinsel bilgi, cinsel yaşantı ve cinsel eğitimine ilişkin görüşlerinin incelendiği nitel bir çalışmada, çalışmaya katılan görme engelli bireyler özellikle anatomi, cinsel ilişki, aile planlaması ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda

eğitim almak istediklerini; Wild ve arkadaşları (2014) çalışmalarında görme engelli öğrencilerin aldıkları eğitimlerin anatomi bilgisi ve cinsel davranışlarla ilgili riskler gibi konularla sınırlı olduğunu, cinsel eğitimin okullarda sunulandan daha geniş bir konu olduğu ifade etmişlerdir (Wild, Kelly, Blackburn & Ryan, 2014). Toplumun cinselliğe bakış açısı, ekonomik ve çevresel zorluklar, sağlık sistemindeki yetersizlikler görme engelli bireylerin cinsel sağlıkla ilgili bilgi arayışının farklı kaynaklardan edinmeye sevk etmiştir (Morrison ve ark., 2014; Ganle ve ark., 2016; Badu ve ark., 2019). Ancak internetten bilgi edinme, denetimsiz olarak paylaşılan bu bilgilerin yanlış ve/veya yetersiz olabileceği sorusunu akla getirmektedir. Can ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan bir çalışmada, sağlıkla ilgili incelenen sitelerin sadece %48'nin uzman görüşü içerdiği ve sitelerin büyük çoğunluğunda resim, grafik ve şema gibi görsellerin yoğun olduğu belirtilmiştir. Uzman görüşü alınmayan ve denetlenmeyen web sitelerinde yer alan yanlış ve yanıltıcı bilgiler kullanıcıların cinsel sağlıkları üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Can ve ark., 2014). Bundan dolayı, cinsel sağlık bilgisi içeren web sitelerinin alanında uzman sağlık profesyonelleri tarafından hazırlanması önerilmektedir.

İnternet erişiminin artması ile birlikte sağlık alanında bilgiye ve hizmete erişimin kolaylaşması hem sağlık profesyonelleri hem de hastalar/bireyler için bir fırsat olabilmektedir. İnternet sayesinde bireyler/hastalar zaman ve mekandan bağımsız geniş kitlelere ve bilgilere erişebilmektedir. İnternet sağlıklı bireylerin yaşam kalitesinin artırılmasını, hasta bireylerin bilgi ve hizmete kolay erişmesini desteklemektedir (Görkemli, 2017). Ancak araştırmaya katılan görme engelli bireylerin tamamı internetteki cinsel sağlık kaynaklarının görme engelli bireyler için erişilebilir olmadığını belirtmiştir. Oysaki Dünya Çapında Ağ Konsorsiyumu (W3C-World Wide Web Consortium) engelli bireylerin engelli olmayan bireylerle aynı bilgisayar ve web sayfalarını kullanabilmeleri için Web Erişilebilirlik Girişimi (WAI) doğrultusunda Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu 2.1 (WCAG / WIEK)'nu yayınlamıştır (W3C, 2020). Olajide ve arkadaşlarının (2014) yaptıkları çalışmada, görme engelli bireylerin cinsel sağlık ve üreme sağlığına yönelik bilgileri edinebilecekleri, Braille ya da bilgisayar gibi bağımsız şekilde karşılayabilecek alternatif erişim araçlarının olmadığı, internet erişim üzerindeki kaynaklarında WCAG kriterlerine uymadığı için sınırlı erişim sağladığı belirtilmektedir (Olajide ve ark., 2014). Sağlık alanında bilgi edinme haklarına erişmede ekonomik, çevresel ve sağlık sistemi temelli sorunlar yaşayan görme engelli

bireylerin, internet üzerinden doğru ve güvenli kaynaklara sorunsuz erişebilmeleri hem otonomi kazanmalarını hem de yaşam kalitelerini artırmaları için ciddi bir fırsattır.

SONUÇ

Görme engelli bireyler cinsel sağlık konularında önemli sorunlar yaşamaktadır. Yapılan alışmalar görme engelli bireylerin cinsel sağlık hizmetlerinden yeterli yararlanamadığı ve bu durumun görme engelli bireyleri cinsel sağlık açısından daha riskli grup haline getirdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle görme engelli bireylere cinsel sağlık eğitimi verme ve cinsel sağlıklarını geliştirmede sağlık profesyonelleri önemli bir konumdadır. Sağlık profesyonellerinin holistik bakımın bir parçası olan cinsel sağlık bakımını etkin düzeyde verebilmesi için yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Bireyselleştirilmiş cinsel bakımın sağlanabilmesi için sağlık profesyonelleri görme engelli bireylerin ihtiyaçlarını ortaya koyan çalışmalar yapılmasına öncülük etmelidir. Ayrıca sağlık profesyonelleri, multidisipliner yaklaşımı benimseyerek, engelli bireylere yönelik özel eğitim alanında uzman profesyonellerle işbirliği içinde ayrıntılı, planlı ve görme engelli bireylerin eğitim modellerine uygun cinsel sağlık eğitimi vermelidir. Görme engelli bireylere yönelik cinsel sağlık eğitimleri erişilebilir, güncel ve uygun materyal kullanılarak hazırlanmalıdır. Unutulmamalıdır ki, görme engelli bireylerin de en az gören bireyler kadar cinsel sağlık konusunda bilgi alma hakkı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Addlakha, R., Price, J., & Heidari, S. (2017). Disability and sexuality: claiming sexual and reproductive rights. *Reproductive health matters*, 25(50), 4-9.

Ahumuza, S. E., Matovu, J. K., Ddamulira, J. B., & Muhanguzi, F. K. (2014). Challenges in accessing sexual and reproductive health services by people with physical disabilities in Kampala, Uganda. *Reproductive health*, 11(1), 59.

- Aykurt, A. Y. (2020). 21. yüzyıl'da sosyal sorunlar ve dezavantajlı gruplar. *Journal of Awareness*, 5(3), 427-448.
- Badu, E., Gyamfi, N., Opoku, M. P., Mprah, W. K., & Edusei, A. K. (2018). Enablers and barriers in accessing sexual and reproductive health services among visually impaired women in the Ashanti and Brong Ahafo regions of Ghana. *Reproductive health matters*, 26(54), 51-60.
- Badu, E., Mensah, I., Gyamfi, N., Agyei-Okyere, E., Eric, A., & Adusei-Nkrumah, J. (2019). Knowledge and sources of accessing sexual and reproductive health information among visually impaired women in Ghana. *BMC research notes*, 12(1), 529.
- Bahar, M. (2018). *Y kuşağında cinsellik algısının incelenmesi: İzmir örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, Türkiye.
- Can, A., Sönmez, E., Özer, F., Ayva, G., Bacı, H., Kaya, H., ... & Aslan, D. (2014). Sağlık arama davranışı olarak internet kullanımını inceleyen bir araştırma. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 36(4), 486-494.
- Cebeci, F., Yangın, H. B., & Tekeli, A. (2012). Life experiences of women with breast cancer in south western Turkey: A qualitative study. *European Journal of Oncology Nursing*, 16(4), 406-412.
- de França, I. S. X., Coura, A. S., de Sousa, F. S., da Silva Aragão, J., Silva, A. F. R., & dos Santos, S. R. (2019). Acquiring of knowledge about sexual health by blind people: an action research. *Revista latino-americana de enfermagem*, 27.
- Devkota, H. R., Murray, E., Kett, M., & Groce, N. (2017). Healthcare provider's attitude towards disability and experience of women with disabilities in the use of maternal healthcare service in rural Nepal. *Reproductive health*, 14(1), 79.
- Döner, H. (2015). *Sexual knowledge, sexual experiences and views on sexuality education among adults with visual disabilities*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Dündar, T., & Özsoy, S. (2020). Menstrual hygiene management among visually impaired women. *British Journal of Visual Impairment*, 38(3), 347-362.

- Ganle, J. K., Otopiri, E., Obeng, B., Edusie, A. K., Ankomah, A., & Adanu, R. (2016). Challenges women with disability face in accessing and using maternal healthcare services in Ghana: a qualitative study. *PloS one*, *11*(6), e0158361.
- Görkemli, N. (2017). Sağlık İletişiminde İnternet Kullanımı zerine Bir Araştırma. *TOJDAC*, *7*(1),122-138.
- İrdem, P.F. (2006). *Görme engelli genęlerin cinsel sağlık bilgi düzeyleri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Kara-Ulu, N., Demir, H., Taşar, M.A., Dallar, Y.B. (2015). Ankara'da düşük sosyoekonomik düzeyi olan bir bölgede ergenlerin cinsel yolla bulaşan hastalıklar hakkındaki bilgi düzeyleri. *Türkiye ocuk Hastalıkları Dergisi*, *1*(1),32-8.
- Kassa, T. A., Luck, T., Bekele, A., & Riedel-Heller, S. G. (2016). Sexual and reproductive health of young people with disability in Ethiopia: a study on knowledge, attitude and practice: a cross-sectional study. *Globalization and health*, *12*(1), 5.
- Kismdi, E., Corona, E., Maticka-Tyndale, E., Rubio-Aurioles, E., & Coleman, E. (2017). Sexual rights as human rights: A guide for the WAS declaration of sexual rights. *International Journal of Sexual Health*, *29*(sup1), 1-92.
- Kulick, D. Rydstrm, J. (2015). *Loneliness and its opposite: Sex, disability, and the ethics of engagement*. Duke University Press, Durham.
- Mekonnen, M., Behailu, T., & Wakgari, N. (2018). Knowledge, Attitude, and Practice regarding HIV/AIDS among People with Disability in Hawassa City, Southern Ethiopia. *Advances in Public Health*.
- Morrison, J., Basnet, M., Budhathoki, B., Adhikari, D., Tumbahangphe, K., Manandhar, D., ... & Groce, N. (2014). Disabled women' s maternal and newborn health care in rural Nepal: A qualitative study. *Midwifery*, *30*(11), 1132-1139.
- Okonji, P., Lhussier, M., Bailey, C., & Cattan, M. (2015). Internet use: Perceptions and experiences of visually impaired older adults. *Journal of Social Inclusion*, *6*(1), 120-145.
- Olajide, F. O., Omisore, A. G., Arije, O. O., Afolabi, O. T., & Olajide, A. O. (2014). Awareness and use of modern contraceptives among physically challenged in-

- school adolescents in Osun State, Nigeria. *African Journal of Reproductive Health*, 18(2), 87-96.
- Oliveira, G. O. B., Cavalcante, L. D. W., Pagliuca, L. M. F., Almeida, P. C. D., & Rebouças, C. B. D. A. (2016). Prevention of sexually transmitted diseases among visually impaired people: educational text validation. *Revista latino-americana de enfermagem*, 24.
- Peta, C. (2017). Disability is not asexuality: the childbearing experiences and aspirations of women with disability in Zimbabwe. *Reproductive health matters*, 25(50), 10-19.
- Philander, J. H., & Swartz, L. (2006). Needs, barriers, and concerns regarding HIV prevention among South Africans with visual impairments: A key informant study. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 100(2), 111-115.
- Poroy, A. (2010). *Antik çağdan günümüze Avrupa'da cinsellik tarihi*. Dharma Yayınları, İstanbul.
- Rosner, Y., & Perlman, A. (2018). The Effect of the Usage of Computer-Based Assistive Devices on the Functioning and Quality of Life of Individuals who are Blind or have low Vision. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 112(1), 87-99.
- Rugoho, T., & Maphosa, F. (2017). Challenges faced by women with disabilities in accessing sexual and reproductive health in Zimbabwe: The case of Chitungwiza town. *African Journal of Disability (Online)*, 6, 1-8.
- Tanton, C., Jones, K. G., Macdowall, W., Clifton, S., Mitchell, K. R., Datta, J., ... & Wellings, K. (2015). Patterns and trends in sources of information about sex among young people in Britain: evidence from three National Surveys of Sexual Attitudes and Lifestyles. *BMJ open*, 5(3).
- Tekgöl N, Saltık D, Tuncer Ö. The importance of sexual health education in increasing the responsibilities of adolescents. *Journal of Tepecik Education Hospital*. 2014;24 (3):179-185.
- Tuğut, N., & Gölbaşı, Z. (2019). Okul öncesi dönem çocuğu olan (3-6 yaş) ebeveynlerin cinsel eğitim tutumlarının belirlenmesi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(3), 287-294.

Tun, W., Okal, J., Schenk, K., Esantsi, S., Mutale, F., Kyeremaa, R. K., ... & Moono, G. (2016). Limited accessibility to HIV services for persons with disabilities living with HIV in Ghana, Uganda and Zambia. *Journal of the International AIDS Society*, 19, 20829.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). Türkiye zrller Araştırması, (2002). 11 Haziran 2019 tarihinde <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf> adresinden erişildi.

UNESCO. International Technical Guidance on Sexuality Education, (2018). 15 Haziran 2020 tarihinde <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/technical-guidance-sexuality-education/en/> adresinden erişildi.

United Nations Population Fund (UNPF) International Conference on Population and Development Programme of Action, (2014). 05 Haziran 2020 tarihinde <https://www.unfpa.org/publications/international-conference-population-and-development-programme-action> adresinden erişildi.

Vergunst, R., Swartz, L., Hem, K. G., Eide, A. H., Mannan, H., MacLachlan, M., ... & Schneider, M. (2017). Access to health care for persons with disabilities in rural South Africa. *BMC health services research*, 17(1), 741.

Wild, T. A., Kelly, S. M., Blackburn, M. V., & Ryan, C. L. (2014). Adults with Visual Impairments Report on their Sex Education Experiences. *Journal of Blindness Innovation & Research*, 4(2).

World Health Organization Developing sexual health programmes. (2010a.) 04 Haziran 2020 tarihinde https://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/rhr_hrp_10_22/en/ adresinden erişildi.

World Health Organization. Sexual and Reproductive Health Defining sexual health, (2006). 07 Haziran 2020 tarihinde https://www.who.int/reproductivehealth/topics/sexual_health/sh_definitions/en/ adresinden erişildi.

World Health Organization. Sexual health, human rights and the law, 2015. 01 Haziran 2020 tarihinde

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/175556/9789241564984_eng.pdf?sequence=1 adresinden erişildi.

World Health Organization. The World Bank World Report on Disability, (2011). 25 Haziran 2020 tarihinde http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/index.html adresinden erişildi.

World Health Organization. WHO Regional Office for Europe and BZgA Standards for Sexuality Education in Europe, (2010b). 12 Haziran 2020 tarihinde https://www.bzgawhocc.de/fileadmin/user_upload/WHO_BZgA_Standards_English.pdf, adresinden erişildi.

World Wide Web Consortium Web Content Accessibility Guidelines, (2020). 01 Haziran 2020 tarihinde <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/> adresinden erişildi.

Özgün Makale (Nitel Araştırma)

Unique Article (Qualitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 14.09.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 25.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Uğuz Arsu, Ş., Sunman, G., Oruç, Ş. & Tekindal, M., (2020). Türkiye’de gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimi: Nitel bir araştırma. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 109-152.

TÜRKİYE’DE GELİŞMEKTE OLAN ÜNİVERSİTEDE ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ OLMA DENEYİMİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Şerife UĞUZ ARSU¹

Gözde SUNMAN²

Şükran ORUÇ³

Melike TEKİNDAL⁴

ÖZET

Araştırmanın temel amacı; araştırma görevlilerinin gelişmekte olan üniversiteye yönelik algılarını ve araştırma görevlisi olma deneyimlerini görünür kılmaktır. Araştırmanın amacı kapsamında bu algıları sorgulayarak tümevarımsal çıkarımda bulunmak amacıyla nitel araştırmanın veri oluşturma, analiz teknikleri kullanılmış ve fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Nitel araştırma kapsamında, amaçlı

¹ Araştırma Görevlisi Doktor, Aksaray Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü. E-posta: serifeuguz@gmail.com (İletişim yazarı). ORCID: 0000-0002-7922-4597

² Doktora Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü. ORCID: 0000-0002-8154-6827

³ Doktora Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü. ORCID: 0000-0002-8176-4058

⁴ Doçent Doktor Öğretim Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0002-3453-3273

örnekleme tekniği kullanılarak geliştirmekte olan bir üniversitede farklı fakültelerde görev alan 10 araştırma görevlisi araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma 2019 Nisan ayında gönüllülük esasıyla yapılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak meslekleri ile ilgili görüş ve algılarını belirlemek için araştırma görevlilerinden “metaforlar” ve açık uçlu sorular aracılığıyla bilgi toplanmıştır. Elde edilen veriler tematik içerik analizi yöntemi, bilgisayar destekli nitel veri analizi programı MAXQDA18.2 ile analiz edilmiştir. Programın görsel araçlarından yararlanılmıştır. İçerik analizinin sonucuna göre veriler; “geliştirmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimi” ana temasında toplanmıştır. Katılımcılar bu ana tema kapsamında deneyimlerinden bahsederken, metaforlar aracılığıyla üniversitelerine ve araştırma görevliliğine ilişkin benzetmelerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Araştırma görevlisi deneyimi, geliştirmekte olan üniversite deneyimi, nitel araştırma, fenomenolojik yaklaşım

EXPERIENCE OF RESEARCH ASSISTANT AT THE DEVELOPING UNIVERSITY IN TURKEY: A QUALITATIVE RESEARCH

ABSTRACT

The main purpose of the research is to make the perceptions of the research assistants towards the developing university and their experiences as a research assistants visible. Within the scope of the aim of the research, data generation and analysis techniques of qualitative research were used to make inductive inference by questioning these perceptions and phenomenological design was adopted as a method. Within the scope of qualitative research, 10 research assistants from different faculties of a developing university were included in the study by using purposive sampling method. The study was conducted on a voluntary basis in April 2019. Using semi-structured interview technique, information was collected from research assistants through metaphors and open-ended questions to determine their views and perceptions about their professions. The data were analyzed with thematic content analysis method, computer aided qualitative data analysis program MAXQDA18.2. The visual tools of the program were utilized. According to the results of the content analysis; the data were collected under the main theme of "the experience of being a research assistant at a developing university". While the participants talked about their

experiences within the scope of this main theme, they made analogies about their universities and research assistants through metaphors.

Keywords: Research assistant experience, developing university experience, qualitative research, phenomenological approach

GİRİŞ

Bilginin üretilmesi, bilgi akışının sağlanması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan üniversiteler, günümüz bilgi toplumunda çok önemli bir yere sahiptir. Her şeyden önce en önemli misyonu nitelikli insan yetiştirmek olan üniversiteler, seçkin kadrolar yetiştirme, bilimsel araştırmalar yapma ve araştırma sonuçlarını toplum yararına sunma konusunda sosyal ve ekonomik kalkınmaya hizmet etmektedir (Durukan, 2004, s. 20). Bu nedenle gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, yükseköğretim kurumlarının geleceklerine yön vereceğine inanmaktadır (Gedikoğlu, 1991, s. 20). Dolayısıyla eğitim öğretim kurumlarının en üst basamağını oluşturan üniversitelerin, her şeyden önce nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine hizmet eden kurumlar olarak toplum içindeki rolleri her geçen gün biraz daha artmaktadır. Üniversiteler iş imkânı yaratmayı teşvik etmekte, sosyo-kültürel hareketlilik ve yaşam kalitesine katkı sunmakta ve genç nüfusun bölgede tutulmasını amaçlamaktadır (Huggins & Cooke, 1997, s. 325; Ricci, 1997, s. 319). Bu bakımdan üniversiteler kendilerini bilgi üretmeye, araştırmaya ve öğrenmeye adanmış örgütlerdir.

Üniversitelerin bölgesel kalkınmada önemli bir unsur teşkil etmesi ve günümüzde ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlerle birlikte bölgesel kalkınmayı sağlama ihtiyacı ortaya çıkması yükseköğretime olan talebin artmasına neden olmuştur. Böylece son zamanlarda üniversite sayılarında hızlı bir şekilde artış yaşanmıştır. Ancak bu durum ülkemizde üniversitelere pek çok eleştiri yöneltmesine neden olmuştur. Bu eleştirilerin başında, üniversitelerin toplumun istek ve ihtiyaçlarına cevap verememeleri ve yeterli nitelik-nicelikte çıktı üretememeleri gelmektedir (Karakütük & Özdemir, 2011, s. 28). Bu bağlamda üniversitelerin niceliksel olarak hızlı bir artış göstermesi, pek çok niteliksel sorunla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bu sorunların bazıları özellikle gelişmekte olan üniversitelerde yabancı dil kalitesi, yönetim ve yayın kalitesi, yüksek lisans ve doktora eğitiminin niteliği olarak ifade edilebilir (Ortaş, 2002).

Üniversitelerin söz konusu rolleri dikkate alındığında, bu kurumlarda çalışan insan gücünün de nitelikli olması gerekmektedir (Yılmaz & Şahin, 2016, s. 145). Çünkü nitelikli insan yetiştirilmesinde ve gelecek nesillerin şekillendirilmesinde akademisyenlerin payı oldukça büyüktür. Bu akademisyenler içerisinde en büyük çoğunluğu ise araştırma görevlileri oluşturmaktadır (Akıtcı & Öztürk, 2016, s. 667). Yükseköğretim Kurumu'nun verilerine göre Türkiye'deki üniversitelerde Profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi ve araştırma görevlisi toplam 175.678 öğretim elemanı bulunmaktadır. Araştırma görevlisi sayısı ise 50.357'dir. Yani toplam öğretim elemanlarının % 28,6'sını araştırma görevlileri oluşturmaktadır (YÖK, 2019). Dolayısıyla araştırma görevlilerinin hem üniversiteler içerisindeki payları, hem de eğitim öğretim faaliyetleri ile akademik faaliyetlerdeki rolleri de düşünüldüğünde akademik kurumlarda yer almaları ve tutulmaları yükseköğretimin devamlılığı açısından oldukça önem taşımaktadır. Bunların yanı sıra araştırma görevlilerinin gerek lisansüstü eğitimlerine başarılı bir şekilde devam etmeleri, gerek sınav gözetmenlikleri, gerekse ders ve laboratuvar uygulamaları, ödev, proje, araştırma ve deneylere katılımı, kayıt işlemleri ve öğrenci danışmanlıkları gibi ek görevleri de bulunmaktadır (Acar, Nemutlu, Gürhan & Liman, 2004, s. 95; Korkut, Yalçınkaya & Muştan, 1999, s. 29-30). Söz konusu görevleri kapsamında, 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nun 33. Maddesinde araştırma görevlilerinin görev tanımı "yükseköğretim kurumlarında yapılan araştırma, inceleme ve deneylerde yardımcı olan ve yetkili organlarca verilen ilgili diğer görevleri yapan öğretim yardımcılarıdır" olarak ifade edilmiştir. (YÖK, 1981).

Gerek yükseköğretim kurumunda belirtildiği gibi gerekse gayri resmi olarak araştırma görevlilerinin yaptıkları görevler ve üniversitedeki rolleri göz önüne alındığında, araştırma görevliliği süreci, araştırma görevlilerinin hem kuruma hem de akademik anlamda kariyerlerine karşı olumlu ve olumsuz tutum geliştirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca; araştırma görevlilerinin çalıştıkları kurumun sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziki şartları, kurum kültürü, çalışma yaşam koşulları ve çalışma yaşamından duyulan memnuniyet, mevcut olanakları, yapmış oldukları mevcut görevler ve bu görevlerin niteliği, akademik ve bilimsel katkı gibi birçok faktör de hem mesleğe hem de üniversiteye yönelik algı ve tutumların oluşmasında büyük bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle akademik kariyerin ilk basamağı olan "araştırma görevliliği" süreci aynı zamanda mesleğe ilişkin bakış açısı, algı, tutum ve değer yargılarının şekillenmeye başladığı dönem olarak düşünüldüğünde (Yılmaz & Şahin,

2016: 146), söz konusu algıların ve deneyimlerin ortaya konulması ve bu sürecin çeşitli açılardan incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Söz konusu algı, tutum ve deneyimlere ilişkin ilgili yazın incelendiğinde, araştırma görevlileri ve meslek algısı ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası yazında yapılmış olan çalışmalar genel olarak, araştırma görevlisi mesleğine ilişkin deneyimlerine (Bayar & Bayar, 2012; Yılmaz & Şahin, 2016), araştırma görevlisi olma algısına (Yılmaz vd., 2015; Yıldız & Gizir, 2018; Yalçın vd., 2016; Kısa, 2013), araştırma görevlilerini karşılaştıkları sorunlara (Korkut vd., 1999; Anıl vd., 2015; Bakioğlu & Yaman, 2004; Kahraman, 2010) ve çalışma yaşamına ilişkin koşullar, memnuniyet ve çalışma yaşamı kalitesine (Özaslan, 2010; Yaya, 2011; Akıtcı & Öztürk, 2016) ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalarda araştırma görevlilerinin deneyimleri ve sorunlarının daha çok yukarıda bahsettiğimiz faktörler açısından incelendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bu çalışmalarda söz konusu faktörler incelenirken, araştırma görevlilerinin sorun ve deneyimlerinin üniversitelerin gelişmişlik düzeyi açısından ele alınmadığı dikkat çekmektedir. Ancak üniversitelerin gelişmişlik düzeyi, gerek araştırma görevlilerinin kendi algı ve tutumlarının oluşmasında ve kariyer süreçlerine olumlu ve olumsuz etkileri anlamında, gerekse üçüncü kişilerin üniversitenin imajına yönelik algıları anlamında önemli bir belirleyicidir. Çünkü üniversite imajına yönelik söz konusu algılar ve bu algılar sonucu ortaya çıkan resim; araştırma görevlilerinin içinde buldukları mevcut koşullarda kendi algıları ve bakış açılarını, akademik kimlik ve kariyerlerini, akademik ortamları olan üniversiteyi nasıl anlamlandırdıklarını çeşitli açılardan etkilemektedir. Özellikle yeni kurulan ve gelişmekte olan üniversiteler de her yeni oluşumun biraz sancılı olması gibi, henüz yenilik ve değişimden kaynaklı sancılı süreçler geçirmektedir (Doğan, 2013, s. 108). Bu süreçten kaynaklanan sorunlar da bütün akademik personelle birlikte en çok araştırma görevlilerini etkilemektedir. Çünkü araştırma görevliliğini yürütürken aynı zamanda akademik eğitimlerine de devam eden araştırma görevlileri, bu süreçte hem mesleki ve akademik açıdan birtakım sorunlarla karşılaşmakta hem de gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmaya ilişkin birtakım yargı ve algılara maruz kalmaktadırlar. Söz konusu algılar, deneyimler ve sorunlar yukarıda bahsedilen çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Ancak özellikle *“gelişmekte olan bir üniversite”* bağlamı çerçevesinde araştırma görevlilerinin algılarının incelendiği çok fazla çalışmanın yapılmamış olduğu ve hem ulusal hem de

uluslararası yazın açısından yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Ancak araştırma görevlilerine ilişkin ortaya konulan sorunlar ve deneyimlerin araştırma görevlilerinin çalıştıkları bağlamdan bağımsız olarak düşünülmemesi gerekmektedir. İçinde bulunulan bağlamın ve bu bağlamda ortaya çıkan algıların incelenmesi, bağlam ile ilişkili kavramların ortaya çıkarılması önemlidir. Söz konusu kavramlar günlük hayatta edinilen deneyimler sonucu ortaya çıktığı için araştırma görevlisi kavramının nasıl anlamlandırıldığı son derece önemlidir. Dolayısıyla, bu çalışma alan yazındaki eksikliği gidermek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı; *Araştırma görevlilerinin “gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmak” ile ilgili algıları ve deneyimlerini görünür kılmaktır.* Bu ana amaç kapsamında belirlenen ve nitel içerik için cevaplanmaya çalışılan alt sorular şu şekilde belirtilebilir:

- Araştırma görevlisi kavramı ne ifade etmektedir?
- Araştırma görevlilerinin görevleri nelerdir ve asli görevleri ne olmalıdır?
- Gelişmekte olan bir üniversitede “araştırma görevlisi olma” nın anlamı nedir?
- Araştırma görevlilerinin akademik kariyerleri kapsamında “araştırma görevlisi deneyimleri” neleri içermektedir?
- Gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olarak yaşadıkları deneyimler, bu deneyimlere yükledikleri anlamlar ve bakış açıları nelerdir?
- Kendilerini ve mesleklerini buldukları durum içerisinde nasıl anlamlandırmaktadırlar? Başkaları tarafından nasıl algılanmaktadırlar?
- Araştırma görevlileri ideallerindeki araştırma görevlilerini ve üniversiteyi nasıl betimlemektedirler?

Araştırma Modeli (Deseni/Tasarımı)

Bu çalışmada, gelişmekte olan bir üniversitede görev alan araştırma görevlilerinin deneyimlerini, bu deneyimlerden çıkardıkları anlamları, bakış açılarını ve gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmaya ilişkin algılarını sorgulayarak tümevarımsal çıkarımda bulunmak amacıyla nitel araştırmanın veri oluşturma, analiz

teknikleri kullanılmıştır. Buradan hareketle nitel bir araştırma yöntemi olan fenomenolojik tasarım benimsenmiştir. Fenomenolojik çalışma bireylerin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını çalan nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2020, s. 79). Fenomenolojik tasarımlar, farkında olduğumuz ancak derinlemesine bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Söz konusu olgular yaşadığımız olaylar, deneyimler, algılar, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Ancak bu farkında olduğumuz olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmez. Hem bize tümüyle yabancı olmayan hem de anlamını tam olarak kavrayamadığımız olguları araştırmayı, ortaya çıkarmayı ve yorumlamayı amaçlayan çalışmalar için olgu bilim (fenomenoloji) uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım & Şimşek 2016, s. 69). Fenomenolojik tasarımlar, bir olgu veya kavram ile ilgili deneyimlerinden çıkardıkları anlamları sorgulayan az sayıda insanla ilgilenirken, aynı zamanda bu fenomeni deneyimleyen tüm katılımcıların ortak özelliklerini tanımlamaya da odaklanır (Creswell, 2013, s. 77). Dolayısıyla bu araştırmada fenomenolojik bir tasarım kullanılmıştır, çünkü araştırma görevlilerinin deneyimlerini, bu deneyimlerden çıkardıkları anlamları, bakış açılarını ve gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmaya ilişkin algılarını betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada ele alınan fenomen, gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimidir.

Araştırmanın Katılımcıları

Katılımcılar, amaçlı örnekleme tekniğine göre seçilmiştir. Amaçlı örnekleme; araştırmanın amacına göre araştırmaya dâhil edilecek belirli konular, unsurlar ve belirlenen bir takım ölçütleri sağlayan kişilerin araştırmacı tarafından bilinci seçimini içeren örneklemedir (Higginbottom, 2004, s. 11). Amaçlı örnekleme, araştırmanın daha derinlemesine yapılabilmesi için, cevaplara ışık tutacak olan bilgi bakımından zengin durumlara odaklanır (Patton, 2014, s. 46). Bu noktadan hareketle çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden birisi olan maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme kapsamında kullanılan bu yöntemde maksat, görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır. Bu çeşitliliği sağlamak genelleme yapmak için değildir, aksine çeşitlilik gösteren durumlar arasında ortak ya da paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve buna göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymaktır (Şimşek & Yıldırım, 2016, s. 119). Bu amaçla örneklemin araştırma

konusuna ilişkin mümkün olduğunca geniş çeşitlilikte deneyim, bakış açısı, algı, durum bilgisi sağlayacak kişileri kapsamına önem verilir. Dolayısıyla katılımcıların konuya ilişkin daha kapsamlı fikirlerini öğrenebilmek adına, maksimum çeşitlilik örnekleme esas alınarak, hizmet süreleri, daha önce eğitim aldıkları üniversiteler, devam eden lisansüstü eğitim aşamaları ve bu aşamalarda eğitim aldıkları üniversitelere göre çeşitli deneyimlere sahip akademisyenler katılımcı olarak seçilmiştir. Bu kriterlerin yanı sıra uzmanlık alanlarına göre de bakış açılarında birtakım farklılıklar olabileceğinden araştırmaya katılacak araştırma görevlilerinin sağlık, sosyal, fen gibi farklı alanlarda çalışan ve farklı fakültelerde görev yapan her gruptan akademisyen araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kapsamda 4 kadın 6 erkek olmak üzere 10 araştırma görevlisi çalışmaya katılmıştır. Her bir katılımcı için “Katılımcı 1”, “Katılımcı 2” şeklinde takma isim kullanılmıştır. Katılımcıların demografik bilgilerinde yaş, cinsiyet, çalışma süresi, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim bilgileri yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Çalışma Süresi	Lisans Eğitimi	Yüksek Lisans Eğitimi	Doktora Eğitimi
1	31	Kadın	3	Erzincan Üniversitesi	University of Leicester	Gazi Üniversitesi
2	31	Erkek	5	Selçuk Üniversitesi	Selçuk Üniversitesi	Selçuk Üniversitesi
3	37	Kadın	5	Süleyman Demirel Üniversitesi	Süleyman Demirel Üniversitesi	Süleyman Demirel Üniversitesi
4	31	Erkek	6	Pamukkale Üniversitesi	İstanbul Üniversitesi	Ankara Üniversitesi
5	32	Erkek	6	Ankara Üniversitesi	Aksaray Üniversitesi	Aksaray Üniversitesi
6	31	Kadın	6	Uşak Üniversitesi	Aksaray Üniversitesi	Gazi Üniversitesi
7	31	Erkek	7	Aksaray Üniversitesi	Aksaray Üniversitesi	İstanbul Üniversitesi
8	30	Erkek	8	Gazi Üniversitesi	Gazi Üniversitesi	Ankara Üniversitesi
9	32	Erkek	10	Ege Üniversitesi	Selçuk Üniversitesi	Ankara Üniversitesi
10	34	Kadın	10	Aksaray Üniversitesi	Aksaray Üniversitesi	Aksaray Üniversitesi

Tablo 1’ de görüldüğü gibi katılımcıların 6’sı erkektir. Erkeklerin yaşları 30 ile 34 arasında değişmektedir. Diğer katılımcılar (4 kişi) kadındır. Yaşları 31 ile 37 arasında

değişmektedir. Katılımcıların çalışma süreleri 3 ile 10 yıl arasındadır. Katılımcılar, doktora eğitimlerine Gazi Üniversitesi (2), Selçuk Üniversitesi (1), Süleyman Demirel Üniversitesi (1), Ankara Üniversitesi (3), Aksaray Üniversitesi (2) ve İstanbul Üniversitesi'nde (1) devam etmektedir.

Veri Oluşturma Yöntemi

Veri toplama sürecine başlamadan önce alan yazın dikkate alınarak bir soru yönergesi hazırlanmıştır. Daha sonra soru yönergesi için üç uzmanın görüşü alınarak, gerekli düzenlemeler yapılmış ve nihai görüşme formu oluşturulmuştur. Çalışmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak derinlemesine görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Görüşme öncesi katılımcılar araştırmanın amacı, uygulanma yöntemi, görüşmelerin gizliliği vs. gibi konularda bilgilendirilerek araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını belirten sözlü ve yazılı onamları alınmıştır. Ayrıca onam formu ile birlikte kısa bir demografik bilgi formu ile katılımcıların demografik bilgileri de alınmıştır. Katılımcılardan öncesinde randevu alınarak, kendileri için uygun olan zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 35-40 dakika sürmüştür. Görüşmeler 4-11 Nisan 2019 tarihleri arasında yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştirmiştir. Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Katılımcılardan alınan bilgilerin gizliliği konusunda katılımcılar bilgilendirilmiştir.

Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmada verilerin analiz yönteminde; öncelikle yapılan her bir görüşmenin ses kaydı alınmış ve ses kayıtlarının deşifreleri yapılmıştır. Deşifresi yapılan ses kayıtları bilgisayar destekli nitel araştırma programı MAXQDA 18.2 ile analiz edilmiştir. Ayrıca araştırmanın sonuçları MAXQDA 18 nitel analiz programından "Görsel Araçlar" ile haritalandırılmıştır (Tekindal, 2018). Analizde araştırmanın amacına uygun olarak tematik içerik analizi yapılmıştır. Tematik içerik analizi; aynı konuda yapılan çok sayıda araştırma bulgularının oluşturulan tema ve kategoriler çerçevesinde eleştirel bir bakış açısıyla incelenmesi, sentezlenmesi ve yorumlanmasıdır (Özkaral & Taş, 2017, s. 651). Daha genel olarak, içerik analizi nitel materyali alarak temel tutarlılıklar ve anlamları belirlemeye yönelik nitel verileri indirgemek ve anlamlandırmak için kullanılır (Patton, 2014, s. 453). Buradan hareketle; bu çalışmada Moustakas (1994) tarafından tanımlanan fenomenoloji prosedürleri takip edilmiştir. İlk olarak, genel anlayış için

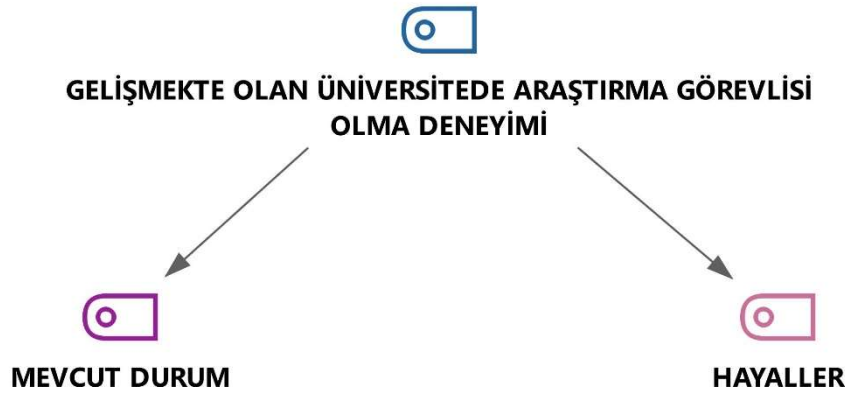
transkriptler okunmuş ve deneyimle ilgili her ifade listelenmiştir. Ardından, anlam birimlerinden temalar kümelenmiş ve oluşturulmuştur. Son olarak, bir bütün olarak deneyimin özünün bileşik bir tanımı geliştirilmiştir.

BULGULAR

Yapılmış olan araştırmada katılımcıların gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimi incelenmek istenmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırma analizi iki bölümden oluşmaktadır. Öncelikle katılımcıların demografik bilgileri ve sonrasında içerik analizi yer almaktadır. İçerik analizinin sonucuna göre veriler “*Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimi*” ana teması altında toplanmıştır.

Gelişmekte Olan Üniversitede Araştırma Görevlisi Olma Deneyimi

Ana temalara ait detaylı tematik içerik analizi aşağıdaki başlıklarda incelenmektedir. Öncelikle, ilk ana tema incelendiğinde, karşımıza mevcut durum ve hayaller kavramları çıkmıştır.

Şekil 1. İçerik analizi ana temaları (MAXQDA-codes-sub-codes).

Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimi odağında elde edilen alt temalar Şekil 1’de de görüldüğü gibi “mevcut durum” ve “*hayaller*” olmak üzere iki ana temada incelenmiştir.

Mevcut Durum

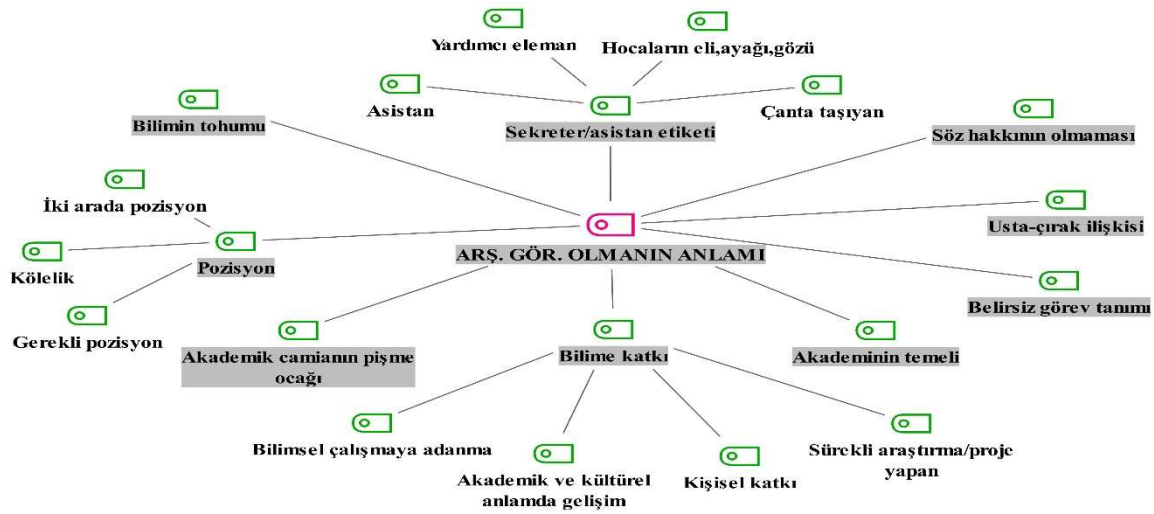
Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyiminde yer alan “*mevcut durum*” teması “*Araştırma görevlisi deneyiminde mevcut durum*” ve “*Gelişmekte olan üniversite deneyiminde mevcut durum*” olmak üzere iki alt temada ele alınabilir.

Araştırma Görevlisi Deneyiminde Mevcut Durum

Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimi incelendiğinde “Araştırma görevlisi deneyiminde mevcut durum” alt teması kapsamında “araştırma görevlisi olmanın anlamı”, “mevcut görevleri”, “deneyimleri”, “araştırma görevlisi benzetmesi” olarak ele almak mümkündür. Bu alt temalar ayrı ayrı alt bölümlerde incelenmektedir. Öncelikle mevcut durum kapsamında alt temalar aşağıdaki gibi ayrı ayrı incelenmiştir.

“Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamı”: Akademik camianın pişme ocağı mı? Kölelik mi?

“Araştırma görevlisi olmanın anlamı” incelendiğinde katılımcılar birçok farklı anlamları ifade etmişlerdir. Şekil 2’de de görüldüğü gibi katılımcılar araştırma görevliliğini, “sekreter/asistan”, “bilimin tohumu”, “söz hakkının olmaması”, “pozisyon”, “akademik camianın pişme ocağı”, “bilime katkı”, “akademinin temeli”, “belirsiz görev tanımı” ve “usta-çırak ilişkisi” olarak görmektedirler.

Şekil 2. Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamı (MAXQDA-codes-sub-codes).

Bu gün gördüğümüz profesörlerin de %90 diyorum, maalesef dışarıdan gelen hocalar da olabilir, %90'nı bu ocaktan yetiştirmiştir. Bu bir nevi akademik camianın pişme ocağı olarak düşünebiliriz. Burada ne kadar pişerseniz o kadar iyi bir akademisyen olabilirsiniz. Hani bilimin tohumu araştırma görevlisi. Eğer bu gün bilim devam edecekse araştırma görevlileri olmak zorunda. (05-E-32-İÇ).

Bunun yanı sıra kullanılan tabiri asistan. Aslında asistan bizim kendi ismimiz değil, asistan bana göre araştırma görevlisinin ruh halini yansıtan bir kavram. Yani araştırma görevlisi, araştırma görevlisi olarak davranmıyor belli bir süre sonra. O da asistanmış gibi, asistandan

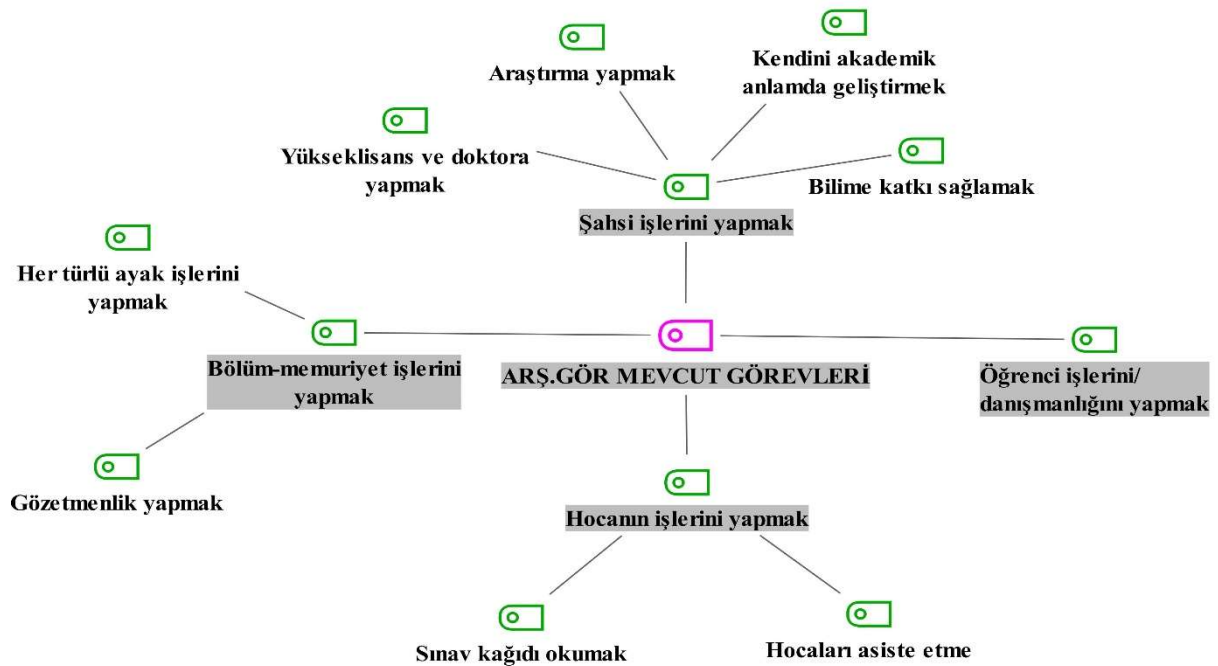
kastım bir hocanın yardımcısıymış gibi, sanki kendisi hiç bir zaman hoca olmayacakmış gibi, hep böyle bir algı var. (07-E-31-DİŞ).

Bana göre Türkiye’de standartların üzerinde bir pozisyon araştırma görevliliği. Fakat maalesef iş tanımı net belli olmadığı için son derece istismara müsait, mobbinge açık bir pozisyon. Dolayısıyla aslında fena maaş alınmıyor fakat köleliğin bir tık üzerinde diyeyim (04-E-31-DİŞ).

“Araştırma Görevlilerinin Mevcut Görevleri”: Araştırma yapmak mı? Araştırma dışında her şeyi yapmak mı?

“Araştırma görevlisi deneyimi” ana temasının “mevcut durum” alt teması içerisinde “araştırma görevlilerinin mevcut görevleri” yer almaktadır.

Şekil 3’de görüldüğü gibi katılımcıların mevcut görevleri kapsamında belirttikleri görevler arasında; Hocaları ile ilgili olarak; “sınav kâğıdı okumak”, “hocanın etrafında dolanmak”, “hocaları asiste etme”, “alan dışı dersi birebir takip etme ve ders anlatma” ve “hocalara yağ çekme”, “hocanın işlerini yapmak”; “her türlü ayak işlerini yapmak”, “köle olarak değerlendirilmek” gibi görevleri olduğunu belirtmişlerdir.

Şekil 3. Araştırma Görevlisinin Mevcut Görevleri (MAXQDA-codes-sub-codes).

Ayrıca hocaların işlerini yapmakla birlikte “bölüm/memuriyet işlerini yapmak”; “yüksek lisans ve doktora yapmak”, “araştırma yapmak”, “kendini akademik anlamda geliştirmek” ve “bilime katkı sağlamak” gibi görevleri bulunmaktadır. Bunlarla birlikte

öğrenciler bağlamında “öğrenciye psikolojik danışmanlık yapmak” ve “öğrenci danışmanlığı yapmak” gibi görevleri sürdürdüklerini belirtmişlerdir.

Araştırma görevlisinin görevleri araştırmaktır işte adı üstünde. Literatür taramak, bilimsel olarak yapılan çalışmaları incelemek, bunlardan yola çıkarak kendi çalışmaları için planlar yapmak (09-E-32-İÇ).

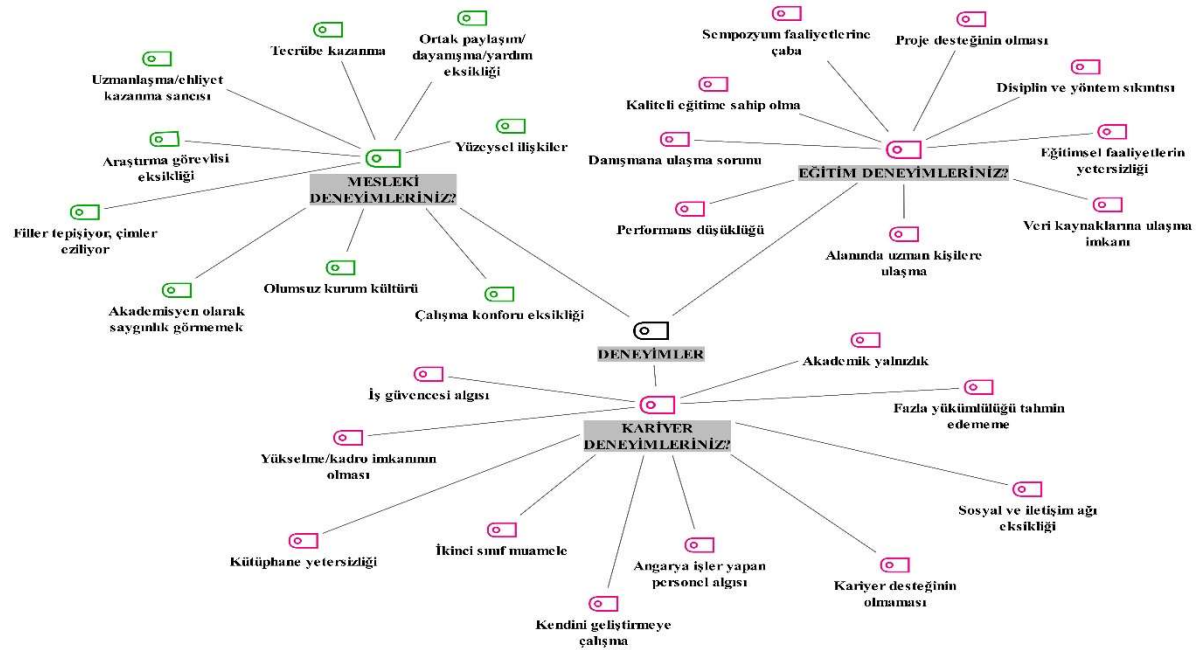
Memur işi çok yapıyoruz. Normal memurun yapması gereken var. Akademisyenin yapması gereken var. Bizim tamamen derse ilişkin oluyor ama derse ilişkin dışında işte enstitünün işlerini de yapıyoruz. İşte buradaki fakültenin işlerini de yapıyoruz. Onlar biraz yorucu oluyor (01-K-31-DİŞ).

Bu görevleri gerçekleştirirken de “sen asistansın 7/24 niye peşimden gelmiyorsun” ve “sen kimsin ki araştırma görevlisin” gibi araştırma görevlisi etiketi ile hakarete maruz kalmaktadırlar.

7/24 Sen asistansın peşimden niye gelmiyorsun gibi muhabbetler olmaması lazım...ya da itiraz etseniz bile sen kimsin ki araştırma görevlisin deyip hakaretler... (01-K-31-DİŞ).

“Araştırma Görevlilerinin Deneyimleri”: Filler tepişir, çimler ezilir.

“Araştırma görevlisi deneyim” ana temasının “mevcut durum” alt teması içerisinde “araştırma görevlilerinin deneyimleri” yer almaktadır.

Şekil 4. Araştırma Görevlisi Deneyimleri (MAXQDA-codes-sub-codes).

Şekil 4’de görüldüğü gibi “Araştırma görevlisi deneyimleri”, “eğitim deneyimi”, “kariyer deneyimi” ve “mesleki deneyim” olmak üzere dört ana temada ele alınmaktadır.

Mesleki Deneyimler odağında katılımcılar çalışma hayatlarında mesleki deneyimlerini etkileyen olumsuzluklara değinmişlerdir. Bu olumsuzlukların “ortak paylaşım/dayanışma/yardım eksikliği”, “araştırma görevlisi eksikliği”, “uzmanlaşma/ehliyet kazanma sancısı” ve “akademisyen olarak saygınlık görmemek” olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, “tecrübe kazanma” temasında Şekil 4’te de görüldüğü gibi “fazla iş yükü”, “bilimsel ortamda bulunmak” ve “her şeyi yapmak” alt temaları ön plana çıkmıştır. Bu tema altında katılımcıların büyük çoğunluğu bahsedilen bu faktörlerden aslında rahatsız olduklarını dile getirmeye çalışmışlardır. Ancak gerek araştırmacı günlüğünden gerekse görüşme sırasında araştırmacıların izleniminden, katılımcıların çok fazla olumsuz konuşmak istemedikleri, bu konuşmaların gizli kalacağından tekrar tekrar emin olmak istedikleri anlaşılmıştır. Burada “etik kaygı” karşımıza çıkmaktadır. Bu kaygıya ise hem çalıştıkları kurum hakkında olumsuz yorum yapmaktan çekinmeleri hem de araştırmacılarla aynı kurumda çalışıyor olmalarının sebep olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak, bahsedilen faktörlerin kısa vadede mesleki deneyimlerini olumsuz olarak etkilediğinden ancak bu duruma iyi yönden baktıklarında uzun vadede kendilerine tecrübe kazandıracığından da bahsetmişlerdir.

Yani bu böyle olmasa daha iyi tabi ki ama bunu olumlu açıdan değerlendirecek olursak ne kadar çok iş yükü olursa insan o kadar çok şey öğrenmiş oluyor. Bu gün bir araştırma görevlisi, araştırma görevliliğinin ardından bir bölüm başkanlığı yapabilir. Bu seviyeye erişiyor neredeyse. Bu bizi mesleki anlamda daha fazla geliştiriyor. Ne kadar çok iş yükümüz olursa o kadar yol kastetmiş oluyoruz çünkü. (09-E-32-İÇ).

Eğitim Deneyimleri odağında katılımcılar; iş yükünden kaynaklanan “performans düşüklüğü”, eğitimde eksiklik olarak gördükleri “disiplin ve yöntem sıkıntısı” gibi eğitim deneyimlerini etkileyen olumsuzluklara değinmişlerdir. Buna karşın nitelikli hocalara sahip olduklarını düşündükleri için ise, “kaliteli eğitime sahip olma” alt temasına değinmişlerdir. Buna karşın yine de dışarıdan ders anlamında destek almak istediklerinde, olumsuz bir tutumla karşılaştıkları için “dışarıdan ders alınamaz algısı” alt teması da ortaya çıkmıştır. Ayrıca özellikle fen bilimleri alanındaki katılımcılar, daha çok çalışmalarını uygulamalı olarak yürüttükleri için “eğitimsel faaliyetlerin yetersizliği” temasında “eğitimde uygulama yetersizliği” alt temasına değinirken, diğer yandan üniversitenin eğitimsel faaliyetlere yönelik bir çabasının olduğunu da düşündüklerini ifade etmişler ve dolayısıyla “sempozyum faaliyetlerine çaba” teması ön plana

çıkmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken ve katılımcılar tarafından sıklıkla değinilen en önemli nokta ise “*danışmana ulaşma sorunu*” ve “*alanında uzman kişilere ulaşma*” alt temalarında ortaya çıkmıştır. Buradaki en büyük farklılık doktora eğitimine dışarıda ve içeride devam eden katılımcıların ifadelerinde ortaya çıkmaktadır. Dışarıda doktora eğitimine devam eden katılımcılar söz konusu durumda eksiklik yaşadığını, içeride doktora eğitimine devam eden katılımcılar ise bu durumun bir eksiklik yaratmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca “*veri kaynaklarına ulaşma imkânı*” alt temasında da katılımcılar arasında çelişkili ifadeler ortaya çıkmıştır. Bazı katılımcılar veri kaynaklarına ulaşma konusunda üniversitenin kaynaklarının yeterli olduğunu, bazıları ise kaynakların yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Farklı yerde, işte ona her an ulaşamadığım için ne kadar mail ile telefonla da olsa fiziksel görüşme kadar olmuyor. Ya da fiziksel görüşmeyi işte belli günler yapıyorsunuz, o günler de kısıtlı oluyor, hocanın size ne kadar zaman verebileceğine bağlı olarak değişiyor. Her an aklınıza takılan bir şeyi sormak için, sorabileceğiniz bir kişi yok. Diğer üniversitelerde olanak daha fazla (03-K-37-DIŞ-SOSYAL).

Bu artık üniversitelerden veya herhangi bir kurumda olmaktan çıktı, çünkü artık internet var, ulaşım araçları çok kolay. Yani aslında hani eskisi kadar buna ihtiyaç yok. Önceden telefon ile bile ulaşmak bir hocaya zormuş. Biz o dönemleri yaşamadık ama şimdi öyle bir durum yok yani, atlayıp gidebiliyoruz, konuşabiliyoruz veya telefonla görüşebiliyoruz, mailleşebiliyoruz. Dolayısı ile üniversiteden bence çok bağımsız bir şey haline geldi artık. Evet üniversitemizde bölüm bazımızda, benim alanımda belki çalışan çok hoca olmayabilir ama ulaşabiliyor muyum, ulaşabiliyorum. (05-E-32-İÇ-FEN).

Kariyer Deneyimleri odağında katılımcılar; bir çalışma ekibi eksikliğinden dolayı “*akademik yalnızlık*”, mesleğin yükümlülüklerini öngöremediklerinden dolayı “*fazla yükümlülüğü tahmin edememe*” , karşılaştıkları muamelelerden dolayı “*ikinci sınıf muamele*” ve “*angarya işler yapan personel algısı*” gibi kariyer deneyimlerini etkileyen olumsuzluklara değinmişlerdir. Ayrıca katılımcılar hem kariyer desteği ve yönlendirmesi anlamında hem de çalışma ekibi ve iletişimi anlamında “*sosyal ve iletişim ağı eksikliği*” ve “*kariyer desteğinin olmaması*” alt temalarına değinmişlerdir.

İşte bir sosyal ağı, iletişim ağı kurmamız gerekiyor akademik anlamda. Yine hocaların tavsiyesinin olması lazım ki birden bire kendimiz bir iletişime geçemiyoruz. O da bence yetersiz. Kariyer anlamında da pek yani öğrencilerimize bile kariyer günleri, yakın zamanda düzenlemeye başladık. İlk zamanlar yoktu. Oryantasyon programı vs. (01-K-31-DIŞ).

Kariyer deneyimleri temasında en dikkat çekici nokta ise “*norm kadro sorunu*” ve “*alanında kadro alamama*” alt temalarına sahip “*iş güvencesi algısı*” ana temasında ve

“hızlı kadro alma” alt temasına sahip “yükselme/kadro imkânının olması” ana temasında ortaya çıkmıştır. Söz konusu temalarda katılımcılar tezat ifadeler kullanmışlardır. Bazı katılımcılar “norm kadro” sorunundan dolayı özellikle alanında kadro alma anlamında sıkıntılar olduğunu belirtirken, bazıları ise kadro alma anlamında sıkıntılar olmadığını ifade etmişlerdir.

Norm kadro meselesi çıktı yakın zamanda. O mesela her şeyi, düzeni alt üst eden bir şey oldu. İhtiyacı olan bölümün hoca almasını engelliyor, ihtiyacı ne diyelim, normal bölümdeki hocaların da rahatını bozuyor yani. Şimdi İİBF'den orada norm kadro dolayısı ile yer bulamıyor, doçent olacak hocamız atıyorum, bir şekilde istemediği bir yere gidiyor, o açıdan bir sıkıntı var. İşte norm kadro meselesi var (08-E-30-DİŞ).

Yükselme kriteri. Yükselme veriler yani gördüğüm kadarıyla kadro veriyorlar. Üniversitede bu açıdan bir sorun çıkartmıyorlar. Yani yükselme açısından bu, bence bir sıkıntı yok. Burada küçük üniversitenin herhalde en büyük avantajlarından biri. Çabucak kadroyu verme olayları. Yine bekleniyor bir 1 sene kadar en fazla. Yine o 1 sene sonunda kadronu alacağını biliyorsun ama kötü yani birebir alanında alamıyorsun tabii. İşte Meslek Yüksek Okulunda alabiliyorsun ya da hiç alakanın, ilgi alaka olmayan alanda alabiliyorsun. Burada işte İBF mezunu olup da Spor Bilimlerinde alanı gördük (01-K-31-DİŞ).

Bazı katılımcılar da “iş güvencesi algısı” temasında farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Katılımcıların görüşleri arasındaki farklılıkta; katılımcılardan birinin bütün eğitim sürecini ve çalışma sürecini doğup büyüdüğü şehirdeki mevcut üniversitede gerçekleştirmiş olmasına karşın, diğer katılımcının mevcut üniversitede sadece çalışma sürecini yaşamış olması etkili olabilir. Ayrıca katılımcılardan birinin 50d değerinin ise ÖYP kadrosunda olmasından kaynaklı olarak güvenlik duygusunun da bu farklılıkta etkisi olduğu düşünülebilir.

Ondan sonra bizim burada ise, bildiğim kadarıyla, yani ben ÖYP ile girdim. 33 A kadrosu hakkım vardı zaten fakülteden. Ama normal alımlarda sanırım 50d ile alıyordu. Sonradan yeterliliği geçince 33'e geçiriyordu. O yüzden üniversitemizin şey akademisyenler, özellikle araştırma görevlilerine bir gelecek teminatı verdiğini düşünüyorum (02-E-31-DİŞ).

Ben uzun yıllar 50d'liydim. O nedenle iş güvencesi son bir iki yıldır hissediyorum. 33'e geçtikten sonra hissetmeye, kısmen hissetmeye başladım o da. (Gülerek). Bütün kesinlikle değil. Ama hani her sözleşmemi de imzalanacağı gün geldiğinde "Ya acaba yenilerler mi?" endişesi çok da duymuyorum artık. Bu da yeni, bir iki senelik gelişme. Ondan önce gerçekten her yıl o kabusu görüyordum. Çünkü hani özel bir kriter de kullanabilirler, ona dair bir güvence hissetmiyorum üstümde. Kadromu vereceklerine ilişkin de doktoramı aldıktan sonra bir güvence hissetmiyorum (10-K-34-DİŞ).

“Benzetme (Mevcut Araştırma Görevlisi)”: “Çiçek ile Çalı süpürgesi” arasında gidip gelme

“Araştırma görevlisi deneyimi” ana temasında mevcut durum içerisindeki benzetme alt teması incelendiğinde katılımcılar kendileri ile ilgili farklı benzetmelerde bulunmuşlardır. Bunlar; “futbol oyuncusu”, “çiçek”, “mutluluk”, “yönetici adayı”, “çalı süpürgesi”, “kadim ve eski bir üniversite”, “yazar”, “veri”, “üst düzey bürokrat”, “sıradan bir öğretmen”, “inşaat işçisi”, “pazarıcı”, “her şey”, “7/24 iş/mesai”, “yuva”, “işçi” ve “göz” şeklindedir.

Bitkiye benzetirsin, herhangi bir bitki, ne olabilir; bir çiçeğe benzetirsin. Niye çiçeğe benzetirsin; gerçekten araştırma görevliliği doğru yapılırsa hani onun, öncelikle ekim süreci. İşte başlangıç sürecini yansıtır. Onun gelişim süreci, biraz büyüme süreci, onun boyunun uzaması, sonra onun verimli bir şekilde, elde ettiği tecrübeyi aktarma süreci de bunun çiçek açması. İnsanlara pozitif bir enerji verme sürecini yansıtır (07-E-31-DİŞ).

Kendi kurumumuzla ilgili motivasyonumuzdan dolayı söyleyeyim. Süpürge, çalı süpürgesi, ot süpürge. Süpürge yani benzeteceğim de. Çünkü süpürge gibi kullanılıyor. Pozisyonumuz bundan ibaret (10-K-34-DİŞ).

Özetle; mevcut durum kapsamında katılımcılar genel olarak araştırma görevlisi olmanın anlamından, mevcut durumda yapmakta oldukları görevlerden ve yaşadıkları deneyimlerden bahsetmişlerdir. Araştırma görevlisi olmanın anlamı, özellikle belirsiz görev tanımlarından dolayı birçok katılımcı için kölelik, araştırma görevlisi yerine asistan olarak etiketlenmek gibi olumsuz ifadeleri çağrıştırmakta; bazı katılımcılar için ise araştırma görevliliğinin hem kişisel hem de akademik katkı sağlayan tecrübe süreci olduğuna dair olumlu anlamlar çağrıştırmıştır. Ayrıca katılımcılar, mesleki, eğitim ve kariyer deneyimlerinden ve bu deneyimleri etkileyen olumlu ve olumsuz durumlardan bahsetmişlerdir. Mevcut görevleri kapsamında ise en çok yapmakta oldukları görevlerin çokluğundan ve bu durumun bilimsel çalışmalar yapmalarına engel olabileceğinden ve aynı zamanda olumlu bakış açısıyla da bu görevlerin kendilerine tecrübe kazandırdığından bahsetmişlerdir. Son olarak ise; tüm bunlar göz önüne alınarak mevcut durum içerisinde araştırma görevliliği kavramına dair benzetmelerde bulunmuşlardır. Katılımcılar, mevcut durumu değerlendirirken aynı zamanda araştırma görevliliğinin nasıl olması gerektiğinden ve ideallerindeki araştırma görevliliğinden de bahsetmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların söz konusu değerlendirmeleri “*mevcut durum*” kapsamında ele alınırken, olması gereken ve ideallerine ilişkin değerlendirmeleri ise “*hayaller*” kapsamında ele alınmıştır.

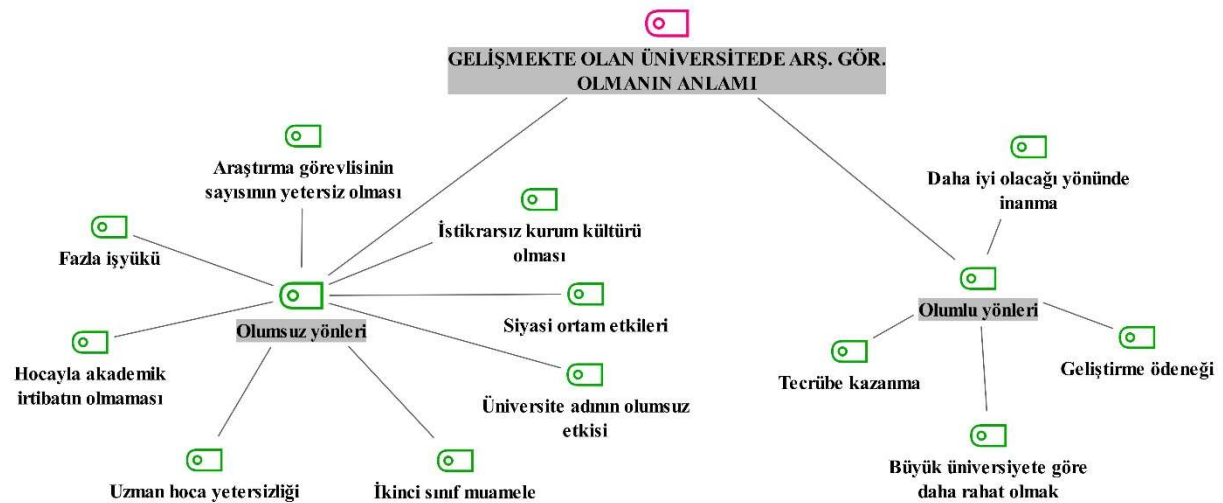

Gelişmekte Olan Üniversite Deneyiminde Mevcut Durum

Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyiminde yer alan “*mevcut durum*” teması kapsamında ikinci olarak ön plana çıkan tema ise “*gelişmekte olan üniversite deneyiminde mevcut durum*” şeklindedir. Bu tema odağında ön plana çıkan temalar ise “*gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın anlamı*”, “*mevcut olanaklar*”, “*deneyimleri*”, “*üniversite etiketi*”, “*benzetme*” ve “*ilişki*” şeklindedir. Bu kapsamda alt temalar aşağıdaki gibi ayrı ayrı incelenmiştir.

“Gelişmekte Olan Üniversitede Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamı”

“Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın anlamı” on dört ayrı alt temada ele alınabilir. Şekil 5’te görüleceği gibi “*gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın anlamı*” teması “*araştırma görevlisi sayısının yetersiz olması*”, “*fazla iş yükü*”, “*hocayla akademik irtibatın olmaması*”, “*uzman hoca yetersizliği*”, “*zor/problemlili*”, “*yük/sorumlulukların fazla olması*”, “*ikinci sınıf muamele*”, “*üniversite adının olumsuz etiketi*”, “*siyasi ortam etkileri*” ve “*istikrarsız kurum kültürü olması*” alt temalarını içeren “*olumsuz yönleri*” ile “*daha iyi olacağı yönünde inanma*”, “*geliştirme ödeneği*”, “*büyük üniversiteye göre daha rahat olmak*” ve “*tecrübe kazanma*” alt temalarını içeren “*olumlu yönleri*” ana temalarından oluşmaktadır.

Şekil 5. Gelişmekte Olan Üniversitede Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamı (MAXQDA-codes-sub-codes).

Özellikle katılımcıların birçoğu “yük/sorumlulukların olması” alt temasında “çok fazla beklenti”, “mesai saatlerinde akademik çalışma yapamamak” ve “mesai saatlerinde hocayla ilgilenme” konularına değinmişlerdir.

Üniversite geliştirmekte olduğu için akademik personelden proje veya çalışma anlamında beklentileri yüksek oluyor. Ne demek istiyorum yani, en basiti kendi üniversitemiz, dediğiniz gibi geliştirmekte olan bir üniversite, dolayısı ile araştırma görevlilerinden beklentileri daha fazla oluyor (09-E-32-İÇ).

“Araştırma görevlisinin sayısının yetersiz olması” alt teması ise fakülteden fakülteye farklılık göstermekle birlikte en çok fen bilimleri alanında ve yeni kurulan fakültelerde görev alan katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu durumun neden olduğu “fazla iş yükü”nden de bahsetmişlerdir.

O yüzden geliştirmekte olan üniversitelerde daha fazla araştırma görevlisi olmalı. Zaten dinamik kadro, doktor öğretim üyesi sayısı gibi araştırma görevlisinin sayısının da artması gerektiğini düşünüyorum. Bu açıdan ben çok dezavantajlıyım. Yani gelişmiş üniversitelerde hoca sayısı tabi bölümdeki hoca sayısı fazla olduğu için iş yükü fazla olabiliyor ama orada da yine araştırma görevlisi sayısı da fazla. Yani onlara göre benim böyle bir dezavantajım var. Az olmamız.(06-K-31-DİŞ).

Ayrıca katılımcılar geliştirmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın olumsuz yönlerinde “üniversite adının olumsuz etkisi” ve “zor/problemlı” alt temalarına değinmişlerdir.

İkincisi belki bir dezavantaj mıdır, bilmiyorum ama, belki adıdır. Yani insanlar dünyaları da yapsanız adından dolayı sizi ne yapabiliyor, geri plana itebiliyor (05-E-32-İÇ).

Geliştirmekte olan üniversitelerde araştırma görevlisi olmak zor. Çünkü imkanlar kısıtlı. Aynı zamanda buradaki hocaların da yeterli bilgi düzeyinin olduğunu düşünmüyorum. Özellikle hani profesör sayısı zaten az. Her ana bilim dalında hoca yok (...). O yüzden onlardan yararlanamıyoruz. Çünkü bizim gibi yeni öğreniyor. Sanki bir araştırma görevlisi gibi araştırma yapmayı yeni öğreniyor, bir proje yapmayı bilmeyen, hani bu anlamda hocalar var. Çünkü profesör sayımız yok, doçent sayımız yeterli değil, bundan dolayı zor. Bir kılavuzunuz yok hani size yön verecek, her şeyi kendi çabalarınız ile elde ediyorsunuz ve buna aynı zamanda yola harcadığınız, doktora yaparken harcadığınız şeyleri de sayarsak; zamanı, işte maddi manevi yıpranmayı da katarsak geliştirmekte olan bir üniversitede şey olmak zor. (03-K-37-DİŞ).

Bunlara ek olarak; katılımcılardan birisi, söz konusu bu olumsuz yönlerin ortaya çıkmasının nedeni olarak görülebilecek bir tema olan “istikrarsız kurum kültürü”nden bahsetmiştir.

Bizde bazen idari personel dahi bazı bürokratik konularda ne yapacağını bilmez halde olabiliyor. Bizim mevzuatı kurcalamamız gerekebiliyor. Halbuki bunu zaten idari personelin bilmesi lazım. Bunu işte yeni bir okul olmakla ilgili. Kurumsal kültürümüzün daha yeni oluşmakta olmasıyla ilgili olabilir. Bir diğer husus, son olarak söyleyebileceğim, sanki büyük üniversitelerde biraz daha az idareci merkezli olunuyor da bizde geliştirmekte olan üniversitelerde yönetici ne derse o merkezli olarak, kurum kültürü geçici bir şekilde şekilleniyor. E kalıcı bir kültür oluşmuyor diye düşünüyorum. E bu da bir handikap, her yeni gelen yöneticiyle birlikte yeni bir kurallar silsilesi devreye giriyor. Dolayısıyla bir kültür stabil istikrarlı bir kültür oluşmamış oluyor. Hatta var olan bölümler içinde var olan kültürlerinde yok olduğunu söyleyebiliriz (10-K-34-DİŞ).

Bu olumsuz yönlerin yanı sıra katılımcılar *“geliştirme ödeneği”* nin, geliştirmekte olan üniversitenin olumlu bir yönü olduğundan bahsetmişlerdir.

Geliştirmekte olan bir üniversitenin olumlu yönlerinden başlayacak olursak aslında bize avantajları var. Nasıl avantajları var? Bir kere maddi bir avantajı var. Geliştirmekte olan üniversitelere ekstra ödenekler var, biliyorsunuz. Gelişme nedeniyle maaşlarımız İstanbul'daki, Ankara'daki araştırma görevlisinden daha fazla (04-E-31-DİŞ).

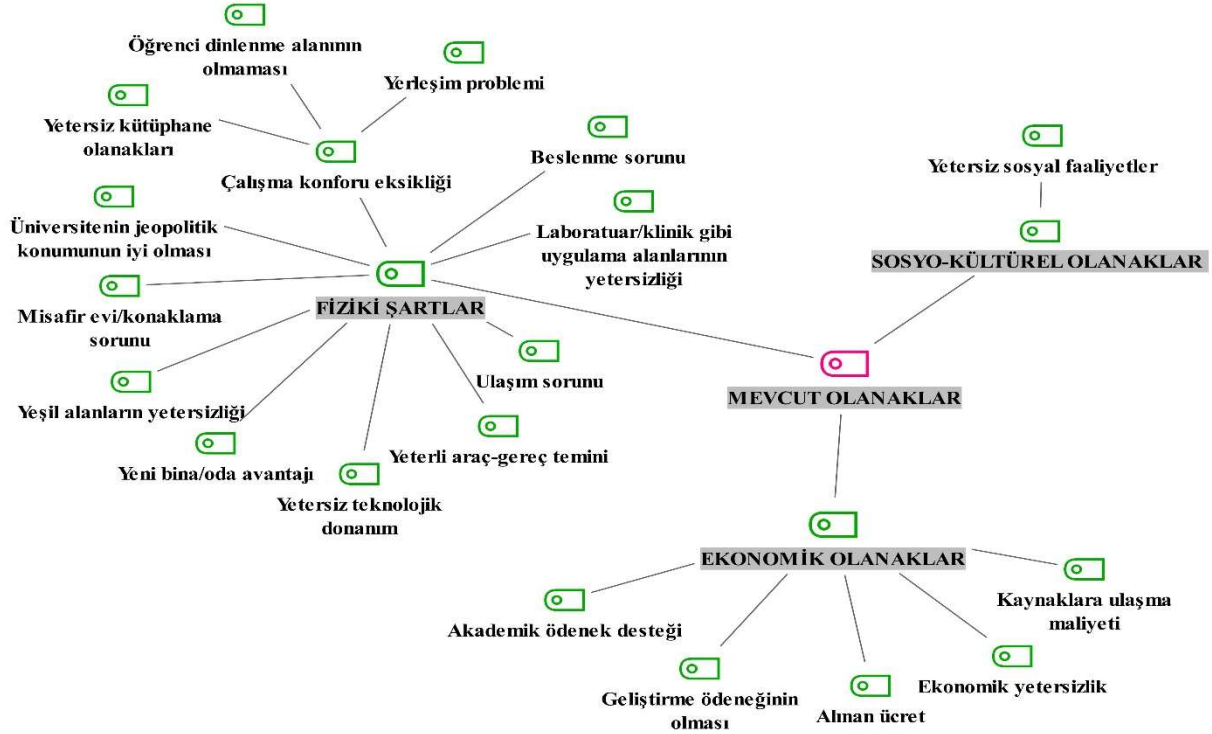
Katılımcılar, geliştirmekte olan üniversitenin bu olumsuz ve olumlu yönlerden bahsederken; gelişmiş üniversitelerle kıyaslama yapmışlardır. Özellikle gelişmiş üniversiteye göre; geliştirmekte olan üniversitede, yönetimin anlayışı nedeniyle *“görevlendirme izni fırsatının olması”*; küçük bir şehirde olması ve sayı olarak az olunması nedeniyle *“yakın ilişkilerin olması”*; binaların ve üniversitenin yeni olması nedeniyle *“yeterli araç-gereç temini”* ve yine hoca ve öğrenci sayılarının daha az olması nedeniyle *“daha az yoğun çalışma koşulları”* gibi olumlu farklarına değinmişlerdir. Ayrıca, kurum kültürünün oturmamış olması nedeniyle *“hızlı bürokrasi olmaması”*; alanında uzman hoca yetersizliği nedeniyle *“alanındaki hocayla sürekli irtibat halinde olamama”* ve *“akademik katkının yetersiz olması”*; fazla iş yükünden dolayı *“sürekli akademik faaliyet yapamama”*; *“gelişmiş olanakların olmaması”*; gelişmiş üniversitelerde bir mesai beklentisi yokken geliştirmekte olan üniversitelerde *“mesai beklentisinin olması”* ve *“bütçe probleminin olması”* gibi olumsuz farklarına değinmişlerdir. Buna karşılık bazı katılımcılar ise *“idari görev”*; *“yetersiz oda”* ve *“hocanın şahsi işleri”* temalarıyla gelişmiş ve geliştirmekte olan üniversite arasında herhangi bir farkın olmadığını belirtmişlerdir.

Aslında araştırma görevlisi hemen hemen her yerde benzer işler ve benzer sıkıntılar ile karşılaşılıyor (05-E-32-İÇ).

“Mevcut Olanaklar”

“Mevcut durum” ana temasının “Gelişmekte olan üniversite deneyiminde mevcut durum” alt teması içerisinde “mevcut olanaklar” yer almaktadır.

Şekil 6’da görüldüğü gibi “mevcut olanaklar” teması “sosyo-kültürel olanaklar”, “ekonomik olanaklar” ve “fiziki şartlar” olmak üzere üç ayrı temada ele alınmaktadır. Söz konusu olanakların, ayrı ayrı alt temaları aşağıda incelenecektir.

Şekil 6. Gelişmekte Olan Üniversitede Mevcut Olanaklar (MAXQDA-codes-sub-codes).

Sosyo-kültürel olanaklar odağında katılımcılar sosyal faaliyetlerin “yetersiz” olduğunu belirtmektedirler.

Ama sosyo-kültürel olanaklar evet kısıtlı. Gerçi çok fazla sayıda konferans oluyor. Bunu birazcık üniversitemiz yenmeye çalışıyor ama örneğin bir sinema festivali veya kültürel olarak bunlara tiyatroya katılma, hani farklı şeyler yok. Öğrencilerin ve akademik personelin katılacağı sosyal olanaklar daha az, sosyo-kültürel olanaklar daha az.. Kültürel anlamda farklı şeyler yok (03-K-37-DİŞ).

Ekonomik olanaklar odağında; “Alınan ücret” alt temasında katılımcıların çoğu gelişmiş üniversitelere göre bir fark görmediklerini ve hatta küçük şehir avantajı olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcılar, “kaynaklara ulaşma maliyeti”, “ekonomik yetersizlik” ve “akademik ödenek desteği” temalarında ise ekonomik olanaklar açısından dezavantajlı durumda olduklarını dile getirmişlerdir.

Bizim maaşımız diğer üniversitelere göre daha az değil. Hatta küçük bir şehirde yaşadığımız için masrafımız da daha az. Büyük şehirde kurumlaşmış bir büyük şehir üniversitesinde araştırma görevlisi yapan birisine göre maddi refahımız daha çok da olabilir onu bilmiyorum (10-K-34-DİŞ).

Fiziki şartlar odağında katılımcılar; çalışma konforu eksik olduğunu, beslenme, ulaşım, misafirevi/konaklama sorunları yaşadıklarını, yetersiz teknolojik donanım, yetersiz yeşil alan, yetersiz laboratuvar/klinik gibi uygulama alanı gibi eksikliklerden bahsederken; yeni bina/oda avantajından ve üniversitenin jeopolitik konumunun iyi olmasından da bahsetmişlerdir. İlk olarak *“çalışma konforu eksikliği”* temasında katılımcılar, *“yetersiz kütüphane olanakları”, “öğrenci dinlenme alanının olmaması”* ve *“yerleşim problemi”* konularına değinmişlerdir. Ayrıca *“yeni bina/oda avantajı”* temasında da benzer konulara değinmişler ancak tezat ifadelerde bulunmuşlardır. Şöyle ki, bazı katılımcılar, özellikle yeni kurulan fakültelerin ve odaların yeni olmasından memnun ancak uzun vadede yetersiz kalabileceğinden bahsetmişlerdir. Bazı katılımcılar ise, çalışma konforunun yetersiz olduğundan, herhangi bir durumda oda dışında çalışılabilecek veya dinlenilebilecek bir ortamın olmadığından bahsetmişlerdir.

Bunun yanında ikincisi, fiziki şartlar işte.. Çünkü fiziki şartlar biraz da bina ya da yapısal faktörler olduğu için, bunlar da genel manada eksiklik var mı bilmiyorum ama mesela kendi binamız yapıldı, fiziki anlamda şu an mevcut durumu sağlıyor ama ilerleyen dönemlerde, bir kaç yıl sonra mesela, yine işte herkesin odayı ikiye bölünmesi ya da çalışma ortamının biraz daha darlaşması, o da tabii motivasyonu biraz daha düşürebilir (07-E-31-DİŞ: 35).

Ders çalışacağım daha farklı ortamlar olabilir. Sadece odada mesela çalışılmıyor. Başka yere geçebiliyorsun. Yine odalar 2 kişilik olması dezavantaj çünkü çok fazla öğrenci gelmiş oluyor ya da karşı tarafın öğrencisi gelmiş oluyor. Akademisyenler için bir dinlenme alanı oluşturulabilirdi. İşte çay, kahve içebileceği ya da dinlenebileceği ya da odasına biri geldiği zaman alıp da oraya götürebileceği. Karşı tarafa iş imkanı, en azından çalışabilsin diye bir ortam sağlanabilirdi.. Ya da sadece ders çalışmak için hafif rahatlatıcı müziğin olduğu bir ortamda çay, kahve alabileceğimiz işte o olabilir. Yani böyle ortamlarda çok yok maalesef (01-K-31-DİŞ).

Bu olanakların yetersiz olmasının yanı sıra katılımcılar, kampüs içinde yeme-içme alanlarının yetersiz ve pahalı olmasından dolayı *“beslenme sorunu”* olduğunu ve katılımcıların kampüs içinde misafirlerini ağırlayabilecekleri bir yer olmamasından dolayı da *“misafir evi/konaklama sorunu”* olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, *“ulaşım sorunu”* olduğunu ancak bunun daha çok belediyenin sorumluluğunda olduğunu yine

de en azından kampüs içi ulaşımın ücretsiz olması gerektiği ve ek olarak tramvay, ring vs. gibi kampüs içi alternatif ulaşım olanaklarının sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ulaşım normalde üniversite ile ilgili çok da değil de çoğu biraz daha belediye ile ilgili, o anlamda sorun var ama. Ulaşım da kesinlikle sorun var. Çünkü bunu, biz kendimiz çok kullanmadık da öğrencilerimizin mevcut durumda da dinleyebiliriz, görebiliyoruz ya da kendimiz de gözle görebiliyoruz. Yoğun bir araca doldurma. Ama bu da yarım saatte bir olsun, öğrencinin psikolojikman, mental olarak da üniversiteden de soğumasına sebep oluyor aynı zamanda. Ama bu anlamda iyileştirme yapılabilir (07-E-31-DİŞ).

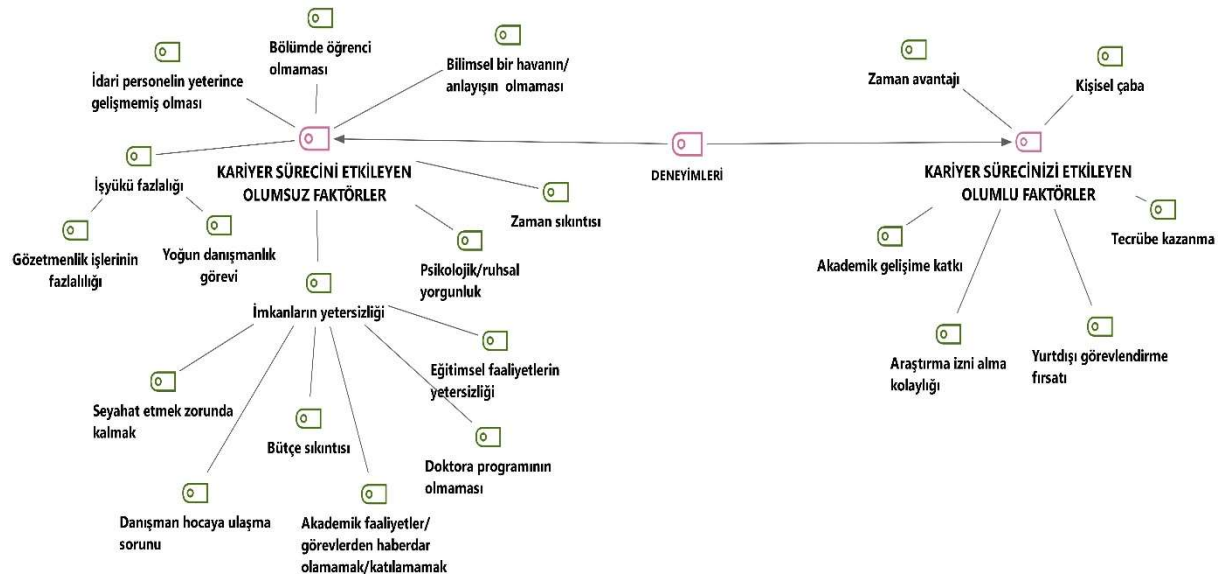
Bunlara ek olarak katılımcılar; *“yetersiz teknolojik donanım”, “yeterli araç-gereç temini”, “laboratuvar/klinik gibi uygulama alanlarının yetersizliği”,* temalarına değinmişlerdir. Ancak burada çelişkili ifadelerde bulunmuşlardır. Şöyle ki, özellikle fen bilimleri fakültelerinde görev alan katılımcılar uygulamalı olarak çalıştıkları için laboratuvar/klinik açısından olanakları yetersiz bulurken, sosyal bilimler fakültelerinde görev alan katılımcılar ise kendilerine gerekli araç-gereç sağlandığı için oda ve teknolojik donanımlar açısından olanakları yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir.

Araç gereçlerimiz, masa olsun bilgisayar olsun temin etmede, hani temin edildi. Ama her zaman bir vardı şey olarak. Burada ise yani hemen sağlanıyor, temin ediliyor. Dolabımız olsun, masamız olsun, bilgisayarlarımız olsun, yazıcımız olsun. O tür donanımlar eksiksiz veriliyor burada (02-E-31-DİŞ-SOSYAL).

Fiziki şartlar, bizim binamız yeni güzel. Eski bir bina değil ama hala hastanemizde kliniklerimiz yok. Yine fizik şartlar bu açıdan yetersiz. Ama bina olarak yeni (06-K-31-DİŞ-FEN).

“Gelişmekte Olan Üniversite Deneyimleri”

“Gelişmekte olan üniversite deneyiminde mevcut durum” ana temasının *“deneyimleri”* alt teması içerisinde *“kariyer sürecini etkileyen olumlu faktörler”* ile *“kariyer sürecini etkileyen olumsuz faktörler”* temaları yer almaktadır.

Şekil 7. Gelişmekte Olan Üniversite Deneyimleri (MAXQDA-codes-sub-codes).

Şekil 7’de görüldüğü gibi, gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlilerinin kariyer sürecini etkileyen olumsuz faktörler arasında; *“imkânların yetersizliği”* teması, *“iş yükü fazlalığı”*, *“idari personelin yeterince gelişmemiş olması”*, *“bölümde öğrenci olmaması”*, *“bilimsel bir havanın/anlayışın olmaması”*, *“zaman sıkıntısı”*, *“psikolojik/ruhsal yorgunluk”* şeklindedir. Bununla birlikte olumlu faktörlerin ise; tecrübe kazandıklarını, zaman avantajı olduğunu, akademik gelişimlerine katkı sağladığını, kişisel çaba harcadıklarını, araştırma izninin daha kolay aldıklarını ve yurtdışı görevlendirme fırsatlarının daha çok olduğunu belirtmişlerdir.

Olumsuz Faktörler: *“Kariyer sürecini etkileyen olumsuz faktörler”* ana temasında göze çarpan ilk tema *“idari personelin yeterince gelişmemiş olması”* alt temasıdır. Bu tema, katılımcıların sıklıkla rahatsızlığını dile getirdikleri *“fazla iş yükü”* nün sebebi olabilir. Çünkü gelişmekte olan bir üniversitede idari personelin de yeterince gelişmemiş olması, birçok idari görevin araştırma görevlilerine yüklenmesine neden olabilmektedir. Hatta bunun sebebi de, daha önce *“gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın anlamı”* ana temasının *“istikrarsız kurum kültürü”* alt temasında değindiğimiz gibi, gelişmekte olan bir üniversite olması ve sıklıkla yönetimin değişmesi nedeniyle, her yöneticiyle birlikte yeniden düzenlenen kurum kültüründen kaynaklanabilir.

Personeller de aynı şekilde zaman içerisinde tecrübe elde ediyorlar, teknolojiye ya da bu tarz kitle iletişim araçlarına daha hâkim bireyleriz. Dolayısı ile yazı işleri olsun, öğrenci işleri

olsun ya da bir taslak, bu tarz şeyler belirleneceği zaman gelişmekte de olan bir üniversite olduğundan dolayı bizlerden de destek almaları fazlası ile gerekiyor birimlerin (09-E-32-İÇ).

Gelişmiş üniversitelerde birçok şey oturmuş ve bu işleri yapan memurlar var. Bizde zaten memur ile de ilgili sıkıntı olduğu için sayısında bu tarz şeyleri de kim, araştırma görevlisi yapacak. Bu açıdan bayağı dezavantajlı. Yani diğer arkadaşlarımla kendi meslekleri ile ilgili işler yaparken, angaryası dahi olsa, yine laboratuvarın işini veya bölümün işini yapıyorlar (06-K-31-DIŞ).

“İdari personelin yeterince gelişmemiş olması” temasının göze çarpmasının bir diğer sebebinin; katılımcılar idari personelin yeterince gelişmemiş olmasının kendilerine yüklenen angarya işlerden dolayı *“zaman sıkıntısı”* yaşamalarına ve *“psikolojik/ruhsal yorgunluk”* hissetmelerine neden olduğunu belirtmişlerdir.

Yazı ile ilgili işte mesela biz daha önceki süreçte yazı işlerini hep kendimiz yapıyorduk. Elle yazıyorduk, gelen dilekçeyi imzalıyorduk, bunu matbu deftere geçiyorsun, yazıyı alıyorsun, bölümü ana bilim dalı vs. hepsi araştırma görevlisinin üstünden gidiyor. Bu tarz şeyler seni gündelik hayattan, aslında akademik o ilk başta söylediğim yüksek lisans doktora ve akademik çalışmalar yaparak öğretim üyeliğine hazırlanma sürecindeki iş formatının dışında olduğu için bu seni o anlamda o yapman gereken işlerden soğutuyor. Çünkü zamanın bunlar ayırdığın zaman diğer kalan zamanda da psikolojikman yorgun oluyorsun, zaman da olsa çalışmıyorsun, odaklanamıyorsun. Tezse tezine, makaleye makale. Bu seni biraz daha yoruyor. O yüzden biraz daha böyle mevcut bizim taşra üniversite de diyebiliriz, bu tarz üniversitede personel eksikliğinden dolayı özellikle idari personel eksikliğinden dolayı idari işler ile araştırma görevlilerin çok içli dışlı olması... Öğretim üyesi fazlında ben şahsen çok sorun yaşamadım da öğretim üyelerinin bize baskı yapması vs. bu tarz bir şey ile hiç karşılaşmadım. Kendi bölümümdeki ikili ilişkilerimiz, sağ olsun hocalarımız ile ilişkilerimiz iyi ama bizim daha çok zorlandığımız nokta işte idare, o da personel eksikliğinden dolayı, idari işlerde daha çok böyle zaman geçirmemiz, o da bizi ister istemez kişisel akademik çalışmalarda zamanı aldığı için, zamanı çaldığı için ona hem motivasyon olarak katkı sağlayamıyor, hem performans düşüklüğüne neden oluyor hem de ruhsal anlamda yorgunluğa neden olduğu için konsantrasyonu sağlamak biraz daha zaman alıyor. O olumsuz bir şey, dezavantaj diyebiliriz. (07-E-31-DIŞ).

Doktora eğitimine dışarıda devam eden katılımcılar aynı kurumda doktora yapmadıkları için *“seyahat etmek zorunda kalmak”* temasına değinirken; doktora eğitimine içerde devam eden katılımcılar ise *“laboratuar analizleri için sürekli şehir dışına gitmek”* ve *“laboratuar sıkıntısı”* nedeniyle *“seyahat etmek zorunda kalmak”* temasına değinmişlerdir.

Olumlu Faktörler: Katılımcılar kariyer süreçlerini etkileyen olumlu faktörlerden bahsederken en çok değindikleri temaların “*tecrübe kazanma*” ve “*akademik gelişime katkı*” olduğu görülmektedir. Daha önce de mesleki deneyimler ana temasında geçen “*tecrübe kazanma*” temasında katılımcılar idari görevlerin ve iş yükünün kazandırdığı tecrübeden bahsederken, bu temada ise akademik anlamda verimlilik ve tecrübe kazandıklarından bahsetmişlerdir.

Olumlu yönler, az önce söylediğim gibi gelişimimize daha kişisel, akademik gelişimimize daha doğrusu, kişisel demeyelim daha doğru olur, akademik gelişimimize daha olumlu katkılar sağlıyor (09-E-32-İÇ).

“*Zaman avantajı*” temasında ise katılımcı ifadelerinde hem zaman anlamında hem de üniversitelerin gelişmişlik düzeyi anlamında çelişkiler olduğu göze çarpmaktadır. Bazı katılımcılar üniversite ve idari personelin yeterince gelişmediği için idari görevlerin fazla olmasından kaynaklı zaman sıkıntısı yaşadığını belirtirken, bazıları ise aksine daha gelişmiş üniversitelerde idari görevlerin fazla olmasından kaynaklı, zaman avantajı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebi bu katılımcıların bazılarının sadece gelişmekte olan üniversitede, bazılarının ise her ikisinde de mesleki deneyim yaşamış olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Olumlu yönleri, Akademik anlamda daha fazla vakit bulabiliyorum (02-E-31-DİŞ).

En başta belirttiğim gibi bazı dönemler oluyor, orada çok böyle zamansal açıdan sıkıntı yaşıyorum. Yani af edersiniz insan bazen tualete gitmeye fırsat bulamıyor. Yemek zaten, öğle yemeği yemiyorum yani, genelde odada olurum. O anlamda sıkıntılarımız oluyor (08-E-30-DİŞ).

“Üniversite Etiketi”: Taşra/ kırsal üniversite algısı

“*Gelişmekte Olan Üniversite Deneyiminde Mevcut Durum*” ana temasının “*üniversite etiketi*” kapsamında katılımcılar gelişmekte olan üniversitelerin, şehre yönelik negatif algının varlığından, acıyarak bakma/küçümseme yaşandığından, ikinci sınıf üniversite olarak görüldüğünden, “*taşra/kırsal*” üniversite olarak görüldüğünden ve üniversitenin cazip olmadığından bahsederek, gelişmekte olan üniversitelerin olumsuz damgalanmaya sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Şimdi şey öncelikle herkes son yıllarda tanınmaya başladı ama ilk zamanlar kimse bilmiyordu, aa öyle bir üniversite mi var, yeni mi açılmış, ne olmuş falan diye... Biraz kırsal ve taşra olarak görüyorlar. Taşra üniversitesi. Öyle algılayanlar, anlatanlar vardı kongrelerde. Taşra üniversitelerinden gelen, taşra üniversitesinde görev yapan vb. Böyle bir hoş olmayan bana göre, bir şey var. Çünkü taşra gibi bir ayrım bence yanlış bir ayrım

Şerife Uğuz Arsu, Gözde Sunman , Şükran Oruç, Melike Tekindal

diye düşünüyorum. Gelişmekte olan gibi bir ayırım daha doğru bir ayırım. Taşra üniversitesi olarak görüyorlar. Oradaki personeli de daha az bilgili olarak görüyorlar. Üniversiteyi daha az bilgili olarak görüyorlar. Zaten ismini yazınca biraz daha sizi şey, bilimsel açıdan daha düşük olduğunu, kalitesiz olduğunu düşünüyorlar (03-K-37-DİŞ).

Paketinden çıkmış gibi, jelahtinli falan diyorlar, yeni diyorlar öyle bir üniversite diyorlar, binalarımız hep yeni yeni olduğu için (06-K-31-DİŞ).

“Üçüncü kişi algısı ile ilgili anı” temasında katılımcılar çalışmakta oldukları kurumun üçüncü kişiler tarafından nasıl algılandığına dair yaşadıkları anıları anlatmışlardır.

Ben bir Shakspeare sempozyumu dinledik biz. Oraya da ben de yazabilirdim ama yazmadım, biraz tembellek ettim. Arkadaşım bildiri yazdı. İşte organizasyon komitesindeki genç arkadaş bizi, hatta "Anadolu'dan gelenler var aramızda." falan diye işaret etti yani. Biz de böyle çok ifşa olmuş ve kötü bir şey yapmış gibi hissettik. Anadolu'dan gelmenin hiçbir kötü tarafı yok ama hani Boğaziçi Üniversitesindeki bir sempozyumda demek ki garip karşılanabiliyor Shakespeare sempozyumuna giden, Anadolu Üniversitesinin akademisyeni, tuhaf gelebiliyor demek ki (Gülerek). O da biraz bizi nasıl algıladıklarıyla ilgili ipucu veriyor (10-K-34-DİŞ).

“Benzetme (Mevcut Üniversite)”: Toy bir at

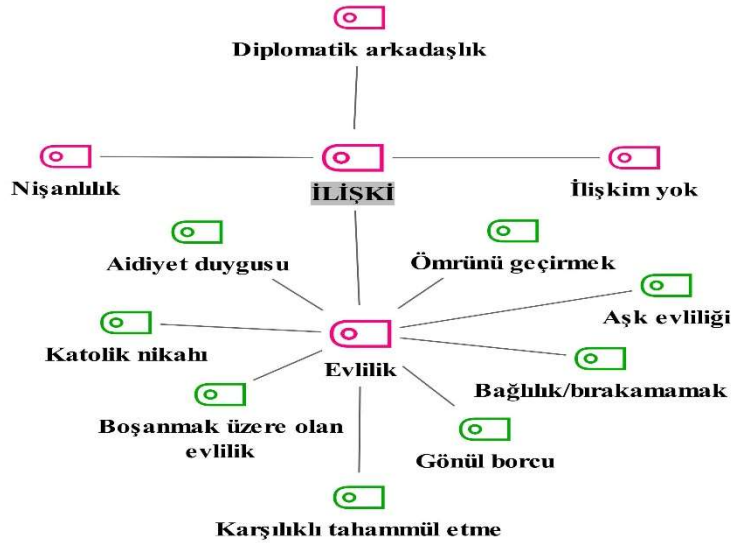
“Gelişmekte Olan Üniversite Deneyiminde Mevcut Durum” ana temasının **“benzetme”** alt teması sekiz ayrı alt temada ele alınabilir. Söz konusu temalar; **“toy bir at”**, **“şahin marka araba”**, **“gölet”**, **“gençlik/yenilik”**, **“mutluluk”**, **“gelişmekte olan devlet”** ve **“akıl hastanesi”** şeklindedir.

Çalışmakta olduğum üniversiteyi, Şahin (marka) arabasına benzetebilirim. Niye dersiniz, normalde araç gidiyor bir şekilde gidiyor. Yani çok böyle, lüks araba demiyorum. Niye lüks araba demiyorum, (...) çünkü kültürel bir öge olduğu için, ben özellikle onu mizah olsun diye söyledim. Onun normalde Şahin arabaları değerlidir, sahipleri tarafından hoşuna gider, beğenir ama dışarıdaki araçlara göre daha biraz daha şeydir, daha geride kalmıştır, daha biraz daha şeydir. Bizim genelde Anadolu'daki, taşradaki üniversitelerinde, Anadolu üniversiteleri diyeyim, biraz daha genelde bu yönde. Biraz böyle donanımı fiziki şartları eksik ama bir gelişim sürecinde olan üniversiteler. Bazı eksiklikleri olduğu için bazı yönlerinde de yani ufak tefek bazı yönlerinde de böyle toparlanma süreci olduğu için o yüzden böyle Şahin arabası daha çok şey yani (07-E-31-DİŞ).

Çalışmakta olduğum üniversite daha çok toy bir at. Yani henüz daha böyle kırlara açılmamış. Koşmayı öğrenememiş bir tay yani. Niye diye soracak olursanız, bazı şeyleri yapıyoruz, yapmaya çalışıyoruz daha doğrusu ama eksiklerimiz var (08-E-30-DİŞ).

“Üniversite ile Arasındaki İlişki”: Katolik nikahı

Katılımcılara gelişmekte olan üniversite ile arasındaki ilişki düzeyi sorulduğunda katılımcılar ilişkilerini (Şekil 8) *diplomatik arkadaşlığa, nişanlılığa, evliliğe benzetmiştir*. Kimisi de ilişkisinin olmadığını ifade etmiştir. Üniversite ile ilişkisinin evlilik düzeyinde olduğunu düşünen araştırma görevlileri ise evlilik ilişkilerini; *“Katolik nikahı”, “boşanmak üzere olan evlilik”, “karşılıklı tahammül etme”, “gönül borcu”, “bağlılık/bırakamamak”, “aşk evliliği” ve “ömrünü geçirmek” ve “aidiyet duygusu”* olarak betimlemişlerdir.

Şekil 8. Üniversite ile Arasındaki İlişki (MAXQDA-codes-sub-codes).

Katılımcıların benzetmelerine bakıldığında katılımcıların üniversiteleri ile aralarındaki ilişkide daha çok bağlılıklarını temel alacak şekilde benzetmelerde buldukları görülmektedir. Buna göre üniversiteleri ile aralarındaki ilişki, bazı katılımcılar için boşanmanın olmadığı yani isteseler de bırakamayacakları ve mecbur oldukları bir Katolik nikahına, bazıları için *“karşılıklı tahammül etme”, “gönül borcu”, “bağlılık/bırakamamak” gibi temalarla tahammüle dayalı bir ilişki olduğu ve gönül borcu hissettikleri için bırakamadıkları; bazıları için ise olumlu anlamda “aşk evliliği”, “ömrünü geçirmek” ve “aidiyet duygusu” hissettikleri bir ilişki olduğu* görülmektedir. Dolayısıyla da katılımcıların üniversiteleri ile olan ilişkileri bazıları için zorunluluk, bazıları için tahammül bazıları için ise bağlılık ve aidiyeti ifade ettiği görülmektedir.

Ayrıca burada özellikle belirtilmesi gereken en dikkat çekici nokta; katılımcılar hangi benzetmeyi yapmış olurlarsa olsunlar, benzetme nedenlerinin temelini karşılıklı beklenti, karşılıklı idare etme ve alttan alma ve karşılıklı tahammül etme olduğunu da belirtmişlerdir.

Norm kadrodan önce norm kadrodan sonra (Konuşmacı gülüyor) Diye ikiye ayırabilirim. Norm kadrodan önce flört iken norm kadrodan sonra katolik nikahına dönüştü. Yeni bir yasa çıktı zaten biliyorsunuz. Yani o yüzden herkesin yer değiştirmesi oldukça zor şu anda. Katolik nikahı olarak evliyiz. Evet katolik yani şu an. Katolik nikâhım var. Böyle normal dini resmi falan değil katolik, boşanması zor yani (06-K-31-DİŞ).

Ya her şey de üniversiteye yani hani karşılıklı bir şeyler yapmak zorundasın yani hani pat diye atamıyorsun, bırakamıyorsun. Yani sonuçta işte kadro gelecek mesela. Vermesi lazım bir bağımlılık içerisindeyiz yani alttan almanız gerekiyor. Bazen yönetimin alttan alması gerekiyor bazen bizim alttan almamız gerekiyor. Yani evlilikte de öyle oluyormuş ya. Alttan almalar şeklinde. Birbirini idare etmeler şeklinde. E bizim de öyle hani ya da diyorum ya idari iş yapma durumumuz yok ama işte bir bağımlılığımız olduğunu biliyoruz. Alttan alıyoruz, tamam diyoruz (01-K-31-DİŞ).

Özetle; mevcut durum kapsamında katılımcılar genel olarak gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın anlamından, mevcut olanaklardan ve yaşadıkları deneyimlerden bahsetmişlerdir. Katılımcılar gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın olumlu ve olumsuz yönlerine ve genel olarak en çok, gelişmekte olan bir üniversitenin getirmiş olduğu çok fazla beklenti, akademik ve idari personel yetersizliği, iş yükü ve alanında uzman hocalara ulaşma gibi olumsuzlara değinmişlerdir. Bunların yanı sıra yine gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmanın tecrübe kazanma, iş güvencesi ve kadro imkanları, geliştirme ödeneği gibi avantajlarına da değinmişlerdir. Ayrıca katılımcılar gelişmekte olan üniversitenin; sosyo-kültürel, fiziki ve ekonomik olanaklarını değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmelerde genel olarak, katılımcıların üniversitenin fiziki ve sosyo- kültürel olanaklarının yetersiz olduğuna, sadece alınan ücret ve ödenekler açısından ekonomik olanakların yeterli olduğuna değinmişlerdir. Bunların yanı sıra katılımcılar, gelişmekte olan üniversitedeki deneyimlerinden bahsetmişlerdir. Deneyimlerinden bahsederken en çok angarya işler, yükümlülükler ve bunların getirmiş olduğu zaman sıkıntısı ve ruhsal yorgunluklara değinmişlerdir. Söz konusu bu zorlukların ise; akademik anlamda çalışmamak, imkânların yetersizliği ve danışman hocaya ulaşamamanın kariyer süreçlerini olumsuz etkilediğinden; zaman avantajı, akademik gelişime katkı, tecrübe kazanma ve araştırma izni olanaklarının ise kariyer süreçlerini olumlu etkilediğinden bahsetmişlerdir.

Son olarak katılımcılar, gelişmekte olan üniversiteye ilişkin kendi algı ve değerlendirmelerinin yanı sıra gelişmekte olan üniversitenin üçüncü kişiler tarafından nasıl algılandığına ilişkin deneyimlerinden de bahsetmişlerdir. Genel olarak gelişmekte

olan bir üniversitenin üçüncü kişiler tarafından, Anadolu üniversitesi, taşra üniversitesi, sıradan, ikinci sınıf, cazip olmayan ve prestijiz bir üniversite gibi algılandığını deneyimlerlerken, acıyarak bakma, olumsuz ima ya da üniversite adını kullanmak istememek gibi davranışlarla da karşılaşmışlardır. Ancak, bunların yanı sıra gelişmekte olan üniversiteye yönelik daha çok yolu olduğu ve iyi yerlere geleceğine yönelik düşüncelerin de var olduğundan bahsetmişlerdir. Ayrıca katılımcılar bütün bu deneyimleriyle birlikte üniversitelerini “*gelişmekte olan bir devlet*” ve “*toy bir at*” gibi metaforlara ve üniversiteleri ile arasındaki ilişkiyi ise genel olarak zorunlu bir bağıllık düşüncesi ile evliliğe benzetmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların söz konusu değerlendirmeleri “*mevcut durum*” kapsamında ele alınmıştır. Olması gereken ve ideallerine ilişkin değerlendirmeleri ise “*hayaller*” kapsamında ele alınacaktır.

Hayaller

Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyiminde yer alan “*hayaller*” teması “*Araştırma görevlisi olmada hayaller*” ve “*Gelişmekte olan üniversite deneyiminde hayaller*” olmak üzere iki alt temada ele alınabilir.

Araştırma Görevlisi Olmada Hayaller

Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimi incelendiğinde “*Araştırma görevlisi olmada hayaller*” temasını katılımcılar “*araştırma görevlilerinin olması gereken görevleri*” ve “*ideallerindeki araştırma görevlisi benzetmesi*” şeklinde ele almışlardır. Öncelikle hayaller kapsamındaki alt temalar aşağıdaki gibi ayrı ayrı incelenmiştir.

“*Olması Gereken Görevleri*”: *Yaptığı işin hakkını vermek*

Araştırma görevlilerinin “*Hayaller*”i kapsamında “*olması gereken görevleri*” farklı farklı gündeme gelmiştir. Bunlar; “*adab-ı muaşerete uygun davranmak*”, “*proje yapmak*”, “*esnek çalışma özgürlüğü*”, “*bölüm işlerini yapmak*”, “*kendini akademik çalışmaya adanmak/kendini doldurmak*”, “*sadece araştırma yapmak*”, “*alanında uygulamalara (ders, öğrenci tanımak) katılmak*”, “*gerektiğinde hocayla irtibata girmek*”, “*topluma katkı sağlamak*”, “*ders anlatma yükümlülüğünün olmaması*”, “*bilimsel yayın yapmak*”, “*öğretim üyeleri ile aynı haklara sahip olmak*”, “*dil eğitimi almak*”, “*eğitim öğretim faaliyetlerine katkı sağlamak*”, “*usta-çırak ilişkisi içinde olmak*”, “*yaptığı işin hakkını vermek*”, “*şahsi işlerini yapmak*”, “*işgücü/beyin gücü kullanmak*” ve “*kendini geliştirmek*” şeklindedir. Katılımcıların belirttiği gibi araştırma görevlileri kendilerini bilim

yapma için özgür olabilecekleri, araştırma yapabilecekleri, zamanları eğitimleri, araştırmaları ve dersleri için kaliteli kullanabilecekleri, haklarının korunduğu ve savunulduğu, eğitimlerinin sürekliliğin korunduğu bir sistem kapsamında görevlerini sürdürmek istemektedirler.

Araştırma görevlisinin asıl görevini söyleyeyim, sonra algılanış şeklini söyleyeyim. Araştırma görevlisinin asıl görevi, normalde dediğimiz gibi 2547 sayılı mevzuatın maddesine bağlı YÖK'ün, bu çerçevede araştırma görevlisi normalde kendi eğitim sürecini tamamlamak ile yükümlü olan bir unvan diyeyim. Bunun yanında ne yapması lazım, yüksek lisans sürecinde, doktora sürecinde, çalışmaları çerçevesinde yapması ve bunları düzenli bir şekilde devam ettirmesi, bunun yanında akademik çalışmaların da kendi akademik çalışmaları çerçevesinde geliştirmesi lazım. Bunlar proje, tez vs. çalışmalar söylenebilir (07-E-31-DIŞ).

Asıl olması gereken şey. Yardımcı olması ve katkıda bulunması. Aynı zamanda onlardan da öğrenebilmesi... Usta –çırak ilişkisinin olması gerekiyor araştırma görevlisi ile hocalar arasında (03-K-37-DIŞ).

“Benzetme (İdealindeki Arş. Gör.)”: Ansiklopedi

Araştırma görevlilerinin hayalleri kapsamında “ideallerindeki araştırma görevlisi benzetmesi” incelendiğinde; kendilerini; “ansiklopediye”, “karmaşık bir mekanizmaya”, “bilgisayara”, “kaliteli futbolcuya”, “yazara”, “çok okuyan seyyaha”, “basamağa”, “kitaba” ve “sürekli araştırma yapan insana” benzetmişlerdir.

Çünkü ansiklopedi, şöyle baktığım zaman hep böyle ürkütür, nasıl bitireceğiz, nasıl okuyacağız, okuduğumuzu anlayabilir miyiz, o açıdan, kapağı olsun, genişliği olsun, sayfa sayısı olsun, ansiklopedi her zaman bana babayiğit gelmiştir. O yüzden ben de ona benzeteyim (09-E-32-İÇ).

Yani zaten kimsenin idealinde araştırma görevliliği mesleği olamaz, o bizim için bir basamak. Yani ebediyen burada kalmayı planlamıyorsak, öyle insanlar da var. Seçimlerine de saygı duymak lazım. Ama ben ebediyen burada durmayı planlamıyorum. İdeal bir araştırma görevliliği tanımı veya bir şeye benzetmem de söz konusu değil. O bizler için bir basamak. Atlayıp geçeceğim (10-K-34-DIŞ).

Katılımcılar hayalleri kapsamında öncelikle olması gereken görevlerinden bahsetmişlerdir. Özellikle yapmakta oldukları bölüm işleri, idari görevler ve eğitim – öğretim faaliyetlerine katkı sağlamak gibi görevlerin usta- çırak ilişkisi içerisinde tecrübe kazanmak anlamında yapılabileceğini ancak bunların yanı sıra asıl olması gereken görevlerinin sadece araştırma yapmak ve kendini geliştirmek olduğundan

bahsetmişlerdir. Bu çerçevede ideallerinde araştırma görevlisine dair benzetmelerde bulunmuşlardır. Genel olarak katılımcılar hayallerinde çok okuyan ve araştırma yapan, kendine geliştiren, işini iyi yapan, özgür ve üretken bir araştırma görevlisi resmetmişlerdir. Özetle; Araştırma görevlilerinin ideallerindeki araştırma görevlisi benzetmesi ile var olan durumlarına yönelik benzetmeleri arasında farklar bulunmaktadır. Var olan duruma yönelik benzetmelerinde karşılaştıkları zorluklar üzerinden benzetmelerini yaparken, ideallerindeki benzetmelerde hayal ve isteklerini belirtmişlerdir.

Gelişmekte Olan Üniversite Deneyiminde Hayaller

Hayaller kapsamında yer alan *“benzetme (idealindeki üniversite)”* alt teması aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

***“Benzetme (idealindeki Üniversite)”*: Aristo okulu**

Gelişmekte olan üniversite deneyiminde hayaller kapsamında katılımcılardan ideallerindeki üniversiteyi tanımlamaları istenmiştir. Araştırma görevlileri ideallerindeki üniversiteyi tanımlarken birçok farklı kavramı gündeme getirmiştir. Bu kavram ve benzetmeler; *“Aristo okulu”, “maket”, “cennet”, “işyerinde mutluluk”, “huzurlu bir ortam”, “stressiz bir ortam”, “cumhurbaşkanlığı”, “İngiltere’de bir üniversite”, “üretkenliğin azalmayacağı”, “güler yüzlü ortam”, “bilim ortamı”, “yuva”, “kütüphane”, “insan olduğunu hissettiren bir ortam”* ve *“saray bahçesi”* şeklindedir.

İdealimdeki. Hiç denenmemişi deneyen ve aklın, mantığın ve vahyin, vahiy dediğim ulu heyetin, beyin ve aklın ve deneyin ön planda olduğu bir Aristo Okulu. Çünkü özgürlük, mantık, akıl, imkan var ve hepsinin bir olması işte birini doğuruyor. Bilim, barınabildiği yerde, sevildiği yerde, okşandığı yerde durur. Olmadığı yerde çeker gider başka yer (04-E-31-DİŞ).

Görüldüğü gibi katılımcı *“Aristo okulu”* benzetmesi ile Aristoteles’in Atina’da kurmuş olduğu felsefe okulu ile bağdaştırarak hayalindeki üniversiteyi Aristo okuluna benzetmiş ve hayalindeki üniversitenin tıpkı Aristo okulundaki gibi aklın ve mantığın ön planda olduğu bir üniversite olduğunu belirtmiştir. Ayrıca katılımcılar *“hayaller”* kapsamında ideallerindeki üniversiteyi genellikle üretkenliğin azalmayacağı, stressiz, huzurlu, mutlu ve güler yüzlü bir bilim ortamına benzetmişlerdir. Bütün bunlardan hareketle, bu araştırmada, gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmaya ilişkin araştırma görevlilerinin algıları ve deneyimleri ortaya konulmuş ve araştırma görevliliği süreci çeşitli açılardan incelenmiştir. Gelişmekte olan bir üniversitede çeşitli

fakültelerde görev alan araştırma görevlileri ile yapılan görüşmelerin içerik analizi sonucunda; katılımcılar geliştirmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmayı “*mevcut durum*” ve “*hayaller*” odağında değerlendirmişlerdir. Söz konusu değerlendirmelerini yaparken hem içinde buldukları mevcut durumu ve üniversitenin mevcut olanaklarını olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alarak ifade ederken, aynı zamanda ideallerindeki araştırma görevliliği ve üniversiteyi de anlatmışlardır. Özetle; analiz sonucunda katılımcılar, geliştirmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmaya yönelik deneyimlerini hem olumlu hem de olumsuz bir portre olarak resmetmişlerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilginin öneminin giderek arttığı günümüz bilgi çağında, bilimin yuvası olarak tabir edebileceğimiz üniversiteler, hem bilimsel bilginin üretilmesi hem de eğitim öğretim faaliyetlerinin son basamağı olması açısından bireylere bilgi, beceri ve davranışlar kazandıran kuruluşlar olarak büyük bir önem arz etmektedir. Üniversitelerin söz konusu işlevi içerisinde ise eğitim öğretim faaliyetleri ve akademik kariyerin ilk basamağında yer alan araştırma görevlilerinin rolü oldukça önemlidir. Buradan hareketle alan yazında, üniversitelerde görev alan araştırma görevlilerine ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Bayar & Bayar, 2012; Yılmaz & Şahin, 2016; Yılmaz vd., 2015; Yıldız & Gizir, 2018; Yalçın vd., 2016; Kısa, 2013; Korkut vd., 1999; Anıl vd., 2015; Bakioğlu & Yaman, 2004; Kahraman, 2010; Özasan, 2010; Yaya, 2011; Akıtcı & Öztürk, 2016). Söz konusu çalışmalarda genel olarak araştırma görevliliğine ilişkin deneyimler, algılar ve sorunlar incelenmiştir. Ancak, araştırma görevliliği pozisyonunun ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesi ve yapılan çalışmalarda da daha çok araştırma görevliliğine ilişkin sorunlara ve deneyimlere değinilmesi nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası yazın açısından yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir (Karataş, Özen & Gülnar, 2017). Ayrıca yapılan çalışmalarda çeşitli üniversiteler incelenmiş olmakla birlikte “geliştirmekte olan üniversite” bağlamında da çok fazla çalışmanın yapılmamış olduğu görülmektedir. Ancak araştırma görevlilerine ilişkin ortaya konulan sorunlar ve deneyimlerin araştırma görevlilerinin çalıştıkları bağlamdan bağımsız olarak düşünülmemesi gerekmektedir. Bu açıdan içinde bulunulan bağlamda ortaya çıkan algıların incelenmesi, bağlam ile ilişkili kavramların ortaya çıkarılması da son derece önemlidir. Dolayısıyla alan yazındaki eksikliği

gidermeyi amaçlayan ve araştırma görevlilerinin, “gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmak” ile ilgili deneyimlerine yükledikleri anlamları inceleyen bu araştırmada ortaya çıkan sonuçlar ve dikkat çekici noktalar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

Katılımcılar araştırma görevliliği kavramının anlamını; “*sekreter/asistan*”, “*bilimin tohumu*”, “*söz hakkının olmaması*”, “*olmasa da olur*”, “*pozisyon*”, “*akademik camianın pişme ocağı*”, “*bilime katkı*”, “*akademinin temeli*”, “*belirsiz görev tanımı*”, “*usta-çırak ilişkisi*”, “*çanta taşıyan*”, “*hocaların eli, ayağı, gözü*” olarak tanımlamışlardır. Ancak burada dikkat çeken nokta; katılımcılar söz konusu tanımlamaları yaparken, tanımlara ilişkin algılarının çıkış noktasının, araştırma görevliliğinin yaygın kullanılan tabirinin “*asistan*” olması ve bu tabirin hem öğrenci hem de hocaların gözünde olumsuz bir algı yaratması ve zamanla araştırma görevlisinin bile kendini “*asistan*” olarak görmeye başlamasının etkili olduğu bütün katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır. Benzer şekilde Kısa (2013) ve Yılmaz vd. (2015) ’in çalışmasında da araştırma görevlilerinin mesleklerini “*jokere*”, “*çıraklık ve sekreterliğe*”, “*çaresiz kişilere*”, “*işçi arılara*”, “*itaatkâr insanlara*”, “*kölelere*” ve “*çaylağa*” benzettiklerini ortaya koymuştur.

Katılımcıların mevcut görevleri kapsamında belirttikleri görevler arasında; Hocaları ile ilgili olarak; “*sınav kâğıdı okumak*”, “*hocanın etrafında dolanmak*”, “*hocaları asiste etme*”, “*alan dışı dersi birebir takip etme ve ders anlatma*” ve “*hocalara yağ çekme*”, “*hocanın işlerini yapmak*”; “*her türlü ayak işlerini yapmak*”, “*köle olarak değerlendirilmek*” gibi görevleri olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca hocaların işlerini yapmakla birlikte “*bölüm/memuriyet işlerini yapmak*”; “*yüksek lisans ve doktora yapmak*”, “*araştırma yapmak*”, “*kendini akademik anlamda geliştirmek*” ve “*bilime katkı sağlamak*” gibi görevleri bulunmaktadır. Bunlarla birlikte öğrenciler bağlamında “*öğrenciye psikolojik danışmanlık yapmak*” ve “*öğrenci danışmanlığı yapmak*” gibi görevleri sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Anıl vd.(2015), Bakioğlu & Pekince (2011) ve Korkut vd., (1999)’nin araştırma sonucunda da araştırma görevlilerinin en önemli sorunlarından birinin idare tarafından verilen fakülte işlerinin yoğunluğu ve akademik olmayan işlere yönlendirme olduğu, akademik olmayan işlere yönlendirme sorununun temelde YÖK’ün araştırma görevlisi tanımı yapmamasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu görevleri gerçekleştirirken de “*sen asistansın 7/24 niye peşimden gelmiyorsun*” ve “*sen kimsin ki araştırma görevlisin*” gibi hakaretlere maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, İlhan, Özkan, Kurtcebe & Aksakal

(2009)'nin çalışmasının sonuçlarında araştırma görevlilerinin, daha üst kıdemli akademik personel tarafından yüksek oranda duygusal/sözel şiddete maruz kaldıkları ortaya konmuştur.

Katılımcılar akademik kariyer hikâyelerinden bahsederken, kitap okumayı, yazmayı, öğrenmeyi ve öğretmeyi sevmeleri nedeniyle hemen hemen hepsinin ilk kariyer hedefinin akademisyenlik olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmanın sonuçlarından farklı olarak, Karataş vd., (2017)'nin çalışmasında katılımcıların akademik kariyer hikâyelerinde, araştırma görevliliği mesleğini seçmelerinde “*çevresel faktörlerin etkisi*” teması ortaya çıkmış ve genellikle katılımcılar başka mesleklerdeki olumsuz deneyimlerinin ardından araştırma görevliliği mesleğine geçiş yapmışlardır. Bu çalışmada ise; mesleği seçmelerinde “*kitap okumayı, yazmayı, öğrenmeyi ve öğretmeyi sevme*” teması ortaya çıkmış olup, araştırma görevliliği katılımcıların çoğunun ilk mesleği olmakla birlikte tüm katılımcıların ilk araştırma görevlisi deneyimidir.

Ayrıca katılımcılar, deneyimleri kapsamında genellikle; “*ortak paylaşım/dayanışma/yardım eksikliği*”, “*araştırma görevlisi eksikliği*”, “*uzmanlaşma/ehliyet kazanma sancısı*”, “*akademisyen olarak saygınlık görmemek*”, “*tecrübe kazanma*”, “*fazla iş yükü*”, “*bilimsel ortamda bulunmak*” ve “*her şeyi yapmak*” gibi mesleki deneyimleri olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlar Doğan (2013)'in çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Eğitim deneyimlerinden bahsederken ise; genellikle “*eğitimsel faaliyetlerin yetersizliği*”, “*alanında uzman kişilere ulaşma*”, “*veri kaynaklarına ulaşma imkânı*”, “*disiplin ve yöntem sıkıntısı*” ve “*danışmana ulaşma sorunu*” gibi temalara özellikle değinmişlerdir. Karadağ & Özdemir (2017) ve Ayaş & Kala (2007) tarafından yapılan araştırmalar da benzer sonuçları vermektedir. Son olarak özellikle belirttikleri kariyer deneyimleri ise; “*iş güvencesi algısı*”, “*norm kadro sorunu*”, “*alanında kadro alamama*” ve “*kariyer yönlendirmesinin olmaması*”dır. Katılımcıların bazıları gelişmekte olan üniversitede daha çok iş güvencesi algısına sahip olduklarını, kadro alma konusunda üniversitelerinin teminat verdiğini düşündüklerini dile getirirken, bazıları ise kadro alma anlamında sıkıntılar olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlara paralel olarak İyem, Özdemir, Arslan Dişli & Yılmaz (2016)'nin çalışmasında da norm kadro ile ilgili iş güvencesi algısı anlamında endişeler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcılar, araştırma görevliliği mesleğine ilişkin *“futbol oyuncusu”, “çiçek”, “mutluluk”, “yönetici aday”, “çalı süpürgesi”, “kadim ve eski bir üniversite”, “yazar”, “veri”, “üst düzey bürokrat”, “sıradan bir öğretmen”, “inşaat işçisi”, “pazarıcı”, “her şey”, “7/24 iş/mesai”, “yuva”, “işçi”* ve *“göz”* şeklinde benzetmeler yapmışlardır. Yılmaz vd., (2015)’nin araştırmasında da *“öğrenci”, “artist”, “öğretmen”, “işçi”, “hamal”* ve *“araştırmacı”* metaforları ön plana çıkmıştır.

Katılımcılar *“hayaller”* kapsamında ise asıl olması gereken görevlerden ve hayallerindeki araştırma görevliliği mesleğinden bahsetmişlerdir. Olması gereken görevler içerisinde özellikle vurgulanan görevler; *“kendini geliştirmek”, “proje yapmak”* ve *“sadece araştırma yapmak”* şeklindedir. Katılımcılar, ideallerindeki araştırma görevliliğine ilişkin; *“kitap”, “bilgisayar”, “ansiklopedi”, “özgür, rahat, üretken bir yazar”* ve *“basamak”* şeklinde benzetmelerde bulunmuşlardır. Çeliköz & Türkan (2016)’nın çalışmasında da araştırma görevliliği kavramına ilişkin benzer temalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırma görevlilerinin asıl olması gereken görevleri; *“akademik görevler”* ve *“yetkili organlarca verilen diğer işler”* kategorileri altında toplanmıştır. *“Akademik görevler”*; *akademik gelişimine katkı”, araştırma-inceleme yapmak”, “alana katkı”, “bilimsel yön”, “ölçek ve veri Toplamak”, “tez ve makale çalışmaları”, “alan hâkimiyeti”* kodlarından oluşmaktadır. *“Yetkili organlarca verilen diğer işler”* kategorisi ise *“derslere girmek”* ve *“tecrübe kazanmak”* kodlarından oluşmaktadır. Katılımcılar araştırma görevlilerinin olması gereken görevlerinde *“akademik görevler”* temasına yoğun olarak vurgu yapmışlardır (Çeliköz & Türkan, 2016).

Katılımcılar, gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın anlamı kapsamında deneyimlerinden bahsederken, araştırma görevlisi deneyimi ile benzer konulara değinmişlerdir. Ancak diğerinden farklı olarak, *“ikinci sınıf muamele”, “yük/sorumlulukların fazla olması”, “uzman hoca yetersizliği”* ve *“araştırma görevlisi sayısının yetersiz olması”, “istikrarsız kurum kültürü”, “mesai saatlerinde akademik çalışma yapamama”* gibi deneyimler gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın ortaya çıkardığı durumlardır. Doğan (2013)’ın yeni kurulan üniversitelerin sorunlarını araştırdığı çalışmasıyla örtüşmektedir. Ayrıca katılımcılar, deneyimlerinden bahsederken, gelişmiş üniversite ile farklarına da değinmişlerdir. Bazı katılımcılar, özellikle gelişmiş olanaklar ve akademik katkı anlamında farklılıklar olduğunu ifade ederken; bazı katılımcılar ise araştırma görevlisi olmanın, özellikle idari görevler ve

hocaların şahsi işleri anlamında, üniversitenin gelişmişlik düzeyi açısından bir farklılık yaratmadığını düşünmektedir.

Üniversitenin olanakları hakkındaki değerlendirmelerinde katılımcıların hemen hemen hepsi, gelişmekte olan üniversitenin; sosyo-kültürel ve fiziki şartlarının büyük ölçüde yetersiz olduğuna dikkat çekmişlerdir. Özellikle kütüphane, yeşil alanlar, laboratuvar, öğrenci dinlenme alanları, sosyal faaliyetler gibi konularda yetersizliklerin söz konusu olduğunu dile getirmişlerdir. Sosyo- kültürel ve fiziki şartların yetersizliği şeklindeki sonuçlar, Korkut vd., (2004) ve Doğan (2013) 'ın çalışma sonuçlarıyla paralellik gösterirken; Bakioğlu & Yaman, (2004)'ın çalışmalarında ekonomik sıkıntılar açısından farklılık göstermektedir. Bu çalışmada katılımcılar, sadece geliştirme ödeneği açısından ekonomik olanakların yeterli olduğuna ve diğer üniversitelere göre avantajlı durumda olduklarına değinmişlerdir. Alınan ücret açısından diğer üniversiteler ile bir fark olmadığını ve özellikle küçük şehir avantajını da göz önüne alarak ücretin oldukça yeterli olduğunu, daha çok sosyo-kültürel olanaklar ve fiziki şartlar açısından sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Gelişmekte olan üniversite deneyimleri kapsamında, katılımcılar araştırma görevlisi olma deneyimlerine benzer, ancak gelişmekte olan üniversite bağlamında, özellikle *“angarya işler”, “idari personelin yeterince gelişmemiş olması”, “fazla yükümlülüğü tahmin edememe”, “zaman sıkıntısı”* ve *“seyahat etmek zorunda kalmak”* gibi yaşadıkları zorluklara değinmişlerdir. Ayrıca, araştırma görevlisi olma deneyimlerinden farklı olarak ve gelişmekte olan üniversite bağlamında ise, *“akademik anlamda çalışmamak”, “imkânların yetersizliği”, “danışman hocaya ulaşma sorunu”, “doktora programının olmaması”, “zaman avantajı”, “araştırma izni alma kolaylığı”,* ve *“yurtdışı görevlendirme fırsatları”* gibi daha çok kariyer süreçlerini etkileyen olumlu/olumsuz durumlardan söz etmişlerdir. Alan yazındaki çalışmalarda da, araştırma görevlilerinin kariyer süreçlerini etkileyen olumlu/olumsuz temalar benzer şekildedir (Bakioğlu & Yaman, 2004; Bakioğlu & Pekince, 2011; Yılmaz & Şahin, 2016; Karataş vd., , 2017; Doğan, 2013).

Araştırmanın temel amacını yansıtması nedeniyle *“üniversite etiketi”* temasının üzerinde önemle durulması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü katılımcıların üniversitelerin gelişmişlik düzeyi fark etmeksizin, sıklıkla üzerinde durdukları temel sorunlar, imkânlar ya da olumsuzluklar birçok araştırma görevlisinin deneyimledikleri ve alan yazında birçok araştırmada incelenen durumlardır. Yapılan çalışmalardaki

sonuçlara benzer şekilde bu çalışmada da, araştırma görevlilerinin mevcut görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilmeleri için çalışma koşulları ve üniversite olanaklarındaki olumsuz faktörlerin ortadan kaldırılması gerektiği düşünülmektedir (Yılmaz & Şahin, 2016). Ancak burada esas olan, bütün araştırma görevlilerinin yaşamış olduğu deneyimlere ek olarak gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın yarattığı algı ve deneyimleri ile bunların araştırma görevlileri üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla bu temada katılımcılar, yukarıda bahsedilen faktörleri “*gelişmekte olan üniversite*” algısı çerçevesinde ele almışlar ve üniversitelerinin kendi bakış açılarının yanı sıra üçüncü kişiler tarafından da nasıl algılandığını ve etiketlendiğini değerlendirmişler ve buna yönelik yaşamış oldukları deneyimlerinden bahsetmişlerdir. Buradan hareketle, çalışma koşullarındaki olumsuzların yanı sıra gelişmekte olan üniversitedeki araştırma görevlilerinin üniversitelerine yönelik olumsuz algı ve etiketlemelerin de ortadan kaldırılması gerektiği düşünülmektedir.

Bu noktada katılımcılar; üniversitelerine yönelik en çok taşra/kırsal, gelişmekte olan, ikinci sınıf, cazip olmayan, prestijsiz, sıradan üniversite gibi algıların olduğundan bahsetmişlerdir. Çok az katılımcı ise; “*iyi yerlere geleceği inancı*”, “*paketinden yeni çıkmış gibi/ jelahtinli*” ve “*daha yolu var*” şeklinde olumlu yönde algılandığına dair ifadelerde bulunmuşlar ve bu ifadelerinde genel olarak olumlu inançtan kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Ayrıca katılımcılar üniversitelerine yönelik üçüncü kişi algısına ilişkin yaşamış oldukları anılardan bahsetmişler ve bu konuda çok sıkıntı yaşadıklarını, üniversite algısından dolayı kendilerine karşı olumsuz ima ve davranışlarda bulunulduğunu, bazı durumlarda üniversitelerinin adını kullanmak istemediklerini, bürokratik işlemler gibi bazı durumlarda da üniversite adı nedeniyle sıkıntı yaşadıklarını özellikle belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar bütün bu deneyimleriyle birlikte üniversitelerini “*gelişmekte olan bir devlet*”, “*toy bir at*”, “*şahin marka araba*”, “*akıl hastanesi*”, “*gölet*”, “*mutluluk*”, “*gençlik/yenilik*” gibi metaforlara ve üniversiteleri ile arasındaki ilişkiyi ise genel olarak karşılıklı tahammül etme, alttan alma beklenti ve idare etme düşünceleri ile evliliğe benzetmişlerdir.

Katılımcılar “*hayaller*” kapsamında ise ideallerindeki üniversiteye ilişkin benzetmelerde bulunmuşlardır. Katılımcılar ideallerindeki üniversiteyi; “*cennet*”, “*maket*”, “*Aristo okulu*”, “*saray bahçesi*”, “*yuva*”, “*bilim ortamı*”, “*huzurlu bir ortam*”, “*stressiz bir ortam*” olarak tanımlamışlardır. Benzetmelerde dikkat çekici nokta, katılımcılar araştırma görevliliğine ilişkin yaşamış oldukları deneyimlerde genel olarak iş yükü ya da

akademik anlamda sıkıntılara değinirken, ideallerindeki üniversiteye ilişkin benzetmelerini daha çok çalışma ortamına ve bu ortama yönelik hislerine dayalı olarak yapmışlardır. Araştırma görevlilerinin idealindeki üniversiteyi belirlemeye yönelik alan yazında Tural & Şahin (2013)'in üniversite öğrencilerinin ideal üniversite benzetmelerine yönelik yapmış oldukları çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırmanın amacı *“Araştırma görevlilerinin ‘gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmak’ ile ilgili algıları ve deneyimlerini görünür kılmaktır”*. Buradan hareketle katılımcıların deneyimlerine ve algılarına odaklanılmıştır. Özetle; gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olarak katılımcılar mesleki, eğitimsel ve kariyer deneyimlerine ilişkin olumlu ve olumsuz bakış açılarını dile getirirken aynı zamanda bu deneyimlerin genel olarak kendilerine tecrübe kazandırdığından bahsetmişlerdir. Ayrıca katılımcılar gelişmekte olan üniversitenin olanaklarının yetersiz olduğuna ancak bu yetersizliklerin giderilmesi yönünde çabalar olduğuna değinmişlerdir. Son olarak katılımcılar, özellikle katıldıkları çeşitli akademik faaliyetlerde, gelişmekte olan üniversiteye ilişkin negatif algılarla karşılaştıklarını, bu durumun hoş olmadığını ve çoğu zaman kendilerini rahatsız ettiğini dile getirmişlerdir. Sonuç olarak, araştırma görevlilerinin gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olma deneyimleri birçok olumlu ve olumsuz deneyimleri içermektedir. Gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmaya ilişkin olumlu deneyimleri daha çok büyük üniversitelere göre hem çalışma şartları ve iş yükü açısından hem de geliştirme ödeneği gibi konular açısından değerlendirmişlerdir. Bu deneyimleri ise genel olarak üniversitenin olanakları ve gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın olumlu/olumsuz yönleri ile bireysel deneyimleri şeklinde ele almışlardır. Üniversitenin olanaklarını fiziki, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak değerlendiren katılımcılar daha çok olanakların yetersizliğini dile getirmişlerdir. Gelişmekte olan üniversitede araştırma görevlisi olmanın olumlu ve olumsuz yönlerini ise en çok iş yükü, ikinci sınıf muamele görmek, imkanların yetersizliği ve tecrübe kazanma açısından değerlendirmişlerdir. Son olarak bireysel deneyimlerini ise eğitim, mesleki ve kariyer deneyimleri şeklinde değerlendiren katılımcılar bu deneyimleri sonucunda gelişmekte olan bir üniversitede araştırma görevlisi olmanın üçüncü kişiler tarafından *“taşra/kırsal üniversite”* algısı yarattığını ve birçok akademik ortamda önyargılara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Acar, A., Nemutlu, E., Gürhan, G. , Liman, V. (2004). HÜ Eczacılık Fakültesi Araştırma Görevlilerinin İş Memnuniyeti ve Bunu Etkileyen Faktörler. *HÜ Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 95-106. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/842205>
- Akıtıcı, S., Öztürk, M. (2016). Araştırma Görevlilerinin İş Doyumlarının Bireysel ve Demografik Açından İncelenmesi: SDÜ Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21(2), 667-692. <http://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2016-cilt-21-sayi-2-yazi18-28042016.pdf>
- Anıl, D., Ertuna, L., Uysal, İ. (2015). Türkiye'deki Araştırma Görevlilerinin Mesleki Sorunlarının İkili Karşılaştırma Yoluyla Ölçeklenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 6(2), 279-292. <https://doi.org/10.21031/epod.14618>
- Ayas, A., Kala, N. (2007). Danışman- Lisansüstü Öğrenci İlişkisinde Beklentiler ve Karşılaşılan Problemler, III. Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, 17- 20 Ekim, Eskişehir.
- Bakioğlu, A., Pekince, D. (2011). Araştırma Görevlilerinin Kariyer Gelişimlerine Bölümlerdeki Destek Kültürünün Etkisi. *Uluslararası Yüksek Öğretim Kongresi: Yeni Yönelimler ve Sorunlar*. 2(11), 1272-1280.
- Bakioğlu, A., Yaman, E. (2004). Araştırma Görevlilerinin Kariyer Gelişimleri: Engeller ve Çözümler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 1-20. <http://dSPACE.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/3246/912-1772-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Bayar, S. A., Bayar, V. (2012). Akademisyen ve Öğrencilerin Araştırma Görevliliğine İlişkin Metaforik Algıları. *Eğitimde Politika Analizi*, 1(1), 26-48. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/794076>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Nitel Araştırma Deseni*. Çev., Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çeliköz, N., Türkan, A. (2016). Öğretmen Adaylarının Araştırma Görevlilerine Yönelik Algıları. *Journal of Research in Education and Teaching*. 5(13), 109-117. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/13.nadir_celikoz_.pdf
- Doğan, D. (2013). Yeni Kurulan Üniversitelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 108-116. <https://doi.org/10.5961/jhes.2013.065>
- Durukan, H. (2004). Ülkemizin Kalkınmasında Çağdaş Üniversitelerin Yeri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 19-25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/67142>
- Gedikoğlu, T. (1991). Çağdaş Yükseköğretim: Önemi, Sorumlulukları, Planlı Değişim ve Yönetim. 11 Mayıs 2019 tarihinde <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/6044> adresinden erişilmiştir.
- Huggins, R., Cooke, P. (1997), The Economic Impact of Cardiff University: Innovation, Learning and Job Generation. *GeoJournal*, 41(4), 325-337. <https://doi.org/10.1023/A:1006863820399>
- İlhan, M. N., Özkan, S., Kurtcebe, Z. Ö., Aksakal, F. N. (2009). Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde Çalışan Araştırma Görevlileri ve İntörn Doktorlarda Şiddete Maruziyet ve Şiddetle İlişkili Etmenler. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28(3), 15-23. http://www.thb.hacettepe.edu.tr/arsiv/2009/sayi_3/baslik3.pdf
- İyem, C., Özdemir, Y., Arslan Dişli, G., Yılmaz, C. (2016). Kamu Çalışanlarının Norm Kadro Algısı: Bir Devlet Üniversitesi Örneği. International Congress of Management Economy and Policy. ICOMEP 2016, 26-27 Ekim 2016, İstanbul.
- Kahraman, A. B. (2010). Lisansüstü Eğitim Yapmak Amacıyla Başka Bir Üniversitede Görevlendirilen Araştırma Görevlilerinin Yaşam Tarzı Profilleri ve Problemleri (Hacettepe Üniversitesi örneği). *Journal of World of Turks*, 2(2), 243-257. http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/133/ab_kahraman

- Karadağ, N., Özdemir, S., (2017). Türkiye’de Doktora Eğitimi Sürecine İlişkin Öğretim Üyelerinin ve Doktora Öğrencilerinin Görüşleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 267-281. <https://doi.org/10.5961/jhes.2017.206>
- Karakütük, K., Özdemir, Y. (2011). Bilim İnsanı Yetiştirme Projesi (BİYEP) ve Öğretim Üyesi Yetiştirme Programının (ÖYP) Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 26-38. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/150/282>
- Karataş, T., Özen, Ş., Gülnar, E. (2017). Akademisyenlerin Kariyer Basamakları ve Yükseltme Ölçütlerine İlişkin Görüşleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 7(2), 82–93. <https://doi.org/10.2399/yod.17.006>
- Kısa, N. (2013). Araştırma Görevlilerinin Metaforik Algıları: Kim Onlar? Kim Olmalılar?, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 47-66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181443>
- Korkut, H., Yalçınkaya, M., Muştan T. (1999). Araştırma Görevlilerin Sorunları. *Eğitim Yönetimi*. 17, 19-36. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108573>
- Ortaş, İ. (2002). Üniversitelerin Sorunları. *I. Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 2(4), 3.
- Özaslan, G. (2010). *Araştırma Görevlilerinin Çalışma Yaşamı Kalitesinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özkaral, T. C., Mentiş Taş, A. (2017). Sosyal Bilgiler Ve Karşılaştırmalı Eğitim Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının İncelenmesi: Bir Meta-Sentez Çalışma Örneği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(25), 651-670. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12143> ISSN: 1308-2140.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri Çev.*, Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Ricci, M. (1997), The Urban Role of a New University: A Case Study of Cheeti-Pescara, Abruzzo, Italy. *GeoJournal*, 41(4), 319- 324. <https://doi.org/10.1023/A:1006818008621>
- Silver, C., Lewins, A. (2018). *Nitel Araştırmalarda Yazılım Kullanımı Adım Adım Rehber*. Çev., Melike Tekindal. Ankara: Nika Yayınevi.

- Tural, D., Şahin, S. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Kendi Üniversite ve İdeal Üniversite Algıları: Gaziantep Üniversitesi Örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 209-240. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/310/makaleler/11/2/arastirmax-universite-ogrencilerinin-kendi-universite-ideal-universite-algilari-gaziantep-universitesi-ornegi.pdf>
- Tüzel, E. (2009). Araştırma Görevlilerinin Maruz Kaldıkları Yıldıma (Mobbing) Davranışlarının Araştırma Görevlilerinin Sahip Oldukları Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi (Gazi Eğitim Fakültesi Örneği). I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 1-3 Mayıs, Çanakkale.
- Yalçın, M., Aydoğdu Özoğlu, E., Dönmez, A. (2016). Öğretim Elemanlarının Araştırma Görevlisi Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 41(185), 19-32. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2016.4435>
- Yaya, D. (2011). *Eğitim Fakültelerindeki Araştırma Görevlilerinin Çalışma Yaşamlarına İlişkin Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S., Gizir, S. (2018). Öğretim Üyelerinin Üniversite, Akademisyenlik ve Bilimsel Araştırma Kavramlarına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığıyla İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 33(3), 743-762. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2018036944>
- Yılmaz, F., Yılmaz, F., Göçen, S. (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Araştırma Görevlisi Algısı: Metaforik Bir Araştırma. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-1(23), 143-157. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/93196>
- Yılmaz, K., Şahin, T. (2016). Eğitim Fakültelerindeki Araştırma Görevlilerinin Mesleki Deneyimlerinin İncelenmesi: Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma. *Journal of Educational Sciences*, 44, 143-168. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.286491>

YÖK (1981). Yüksek Öğretim Kanunu. 3 Nisan 2019 tarihinde <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2547&MevzuatIsmi=0&sourceXmlSearch> adresinden erişilmiştir.

YÖK (2019). Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi. 28.12.2019 tarihinde istatistik.yok.gov.tr adresinden erişilmiştir.

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 21.10.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 15.11.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153-182.

NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ OLARAK FENOMENOLOJİK YAKLAŞIMIN KAPSAMI VE SÜRECİNE YÖNELİK BİR DERLEME

Melike TEKİNDAL¹

Şerife UĞUZ ARSU²

ÖZET

Nitel araştırmaların temel amacı algı ve deneyimlerin açığa çıkarılmasını sağlamaktır. Farklı yaklaşımların kullanıldığı nitel araştırmalar her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu yöntemlerden birisi olan fenomenolojinin amacı da yaşanan deneyimin anlamlandırılmasıdır. Ancak fenomenolojik yaklaşım, güçlü felsefi kökenleri olan ve bazen araştırmacılar için zor olabilen bir yöntemdir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı söz konusu yöntemlerin kullanımına ilişkin yöntembilim eksikleri ve uygulama sorunlarına karşı kavramsal bir zemin oluşturmak, genel ve pratik bilgiler sunmak ve fenomenolojik yaklaşıma sahip nitel bir araştırma tasarlayan araştırmacılara rehber niteliğinde genel bir çerçeve sağlamaktır. Bu kapsamda çalışmada nitel araştırma tasarımı ile birlikte fenomenolojik yaklaşımın tanımı, temelleri ve özelliklerine yer

¹ Doçent Doktor Öğretim Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0002-3453-3273

² Araştırma Görevlisi Doktor, Aksaray Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü. E-posta: serifeuguz@gmail.com (İletişim yazarı). ORCID: 0000-0002-7922-4597

verilmiştir. Ayrıca nitel araştırma ile birlikte fenomenolojik bir araştırma yaparken, etik konular ve araştırmacının rolü de dahil olmak üzere izlenilmesi gereken aşamalar detaylı şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, Nitel Araştırma Süreci, Fenomenoloji, Araştırma Dizaynı

A REVIEW ON THE SCOPE AND PROCESS OF PHENOMENOLOGICAL APPROACH AS A QUALITATIVE RESEARCH METHOD

ABSTRACT

The main purpose of qualitative research is to reveal perceptions and experiences. Qualitative studies using different approaches are becoming widespread every day. The purpose of phenomenology, which is one of these methods, is to make sense of the experience. However, phenomenological research is a method that has strong philosophical roots and can sometimes be difficult for researchers. Therefore, the purpose of this study is to create a conceptual basis against methodological deficiencies and application problems regarding the use of these methods, to provide general and practical information, and to provide a general framework as a guide for researchers designing a qualitative research with phenomenological approach. In this context, the definition, foundations and features of the phenomenological approach are included in the study together with qualitative research design. In addition, while conducting a phenomenological research with qualitative research, the stages to be followed, including ethical issues and the role of the researcher, are discussed in detail.

Keywords: Qualitative research, Qualitative Research Process, Phenomenology, Research Design

GİRİŞ

Nitel araştırma birçok bilim dalı tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde özellikle sosyal bilimlerde kullanılan nitel araştırma yöntemleri artık sağlık bilimleri de başta olmak üzere birçok bilim dalı tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Nitel araştırmada, araştırma sürecinde, çalışmanın amacı, araştırma soruları, veri oluşturma, veri analizi, rapor yazma, geçerlik ve değerlendirme standartlarını içeren aşamalar bulunmaktadır.

Ayrıca söz konusu aşamalardan oluşan nitel araştırma birçok yaklaşımı da içermektedir. Anlatı araştırması, kuram oluşturma, etnografi, durum çalışması ve fenomenoloji gibi farklı araştırma yaklaşımları nitel araştırma kapsamında yaklaşım olarak kullanılmaktadır. Anlatı araştırması, bir olay veya birbiri ile ilişkili kronolojik ilişkisi bulunan olaylar ve katılımcılar tarafından anlatılan bireysel öykülere odaklanırken, fenomenoloji bir grup bireyin ortak deneyimlerini vurgulamakta ve kuram oluşturma çalışması ise betimlemenin ötesine geçerek bir süreç veya eyleme ilişkin kuramsal açıklama ortaya koymaktadır. Etnografik araştırma ise ortak kültüre sahip bir grubun değer, davranış, inanç ve dilinin paylaşılan ve öğrenilen modellerini tanımlayan ve yorumlayan bir yaklaşımdır, durum araştırması gerçek yaşam, güncel sınırlı bir durum veya çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkındaki çoklu bilgi kaynakları (gözlem, mülakat, doküman vs) aracılığıyla derinlemesine bilgi toplayarak bir durum betimlemesi ortaya koyan bir yaklaşımdır (Creswell, 2020, s. 72-98).

Özellikle nitel araştırma yöntemleri içinde etnografi, kuram oluşturma gibi daha çok zaman, deneyim isteyen nitel araştırma yaklaşımlarına göre fenomenolojik yaklaşım araştırmacılar tarafından daha uygulanabilir olarak nitelendirilmektedir (Cresswell, 2013). Dolayısıyla fenomenolojik yaklaşım uygulanabilirliği nedeni ile araştırmacılar tarafından daha çok tercih edilir niteliktedir. Bu kapsamda literatürde nitel araştırmayı ve yöntemlerini açıklayan birçok yazım (Miller, 2003; Öktem, 2005; Starks & Trinidad, 2007; Wilson, 2015, Kocabıyık, 2016) olmasına karşın, araştırma sürecinin başından sonuna kadar kapsayacak şekilde fenomenolojik yaklaşımın içeriğinin ve sürecinin ele alındığı Türkçe literatür kısıtlıdır. Ayrıca araştırmacıların bir fenomenolojik araştırma yapmak istediklerinde yararlanabilecekleri genel bilgilerin bir arada alındığı, pratik bilgilere yer veren bir kaynağın, araştırmacılara yararlı olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenlerle bu makalenin motivasyonu fenomenolojik araştırma yapmak isteyen her alandan araştırmacıya rehber niteliğinde bir kaynak sunabilmektir. Bu doğrultuda derleme niteliği taşıyan bu makalenin amacı; fenomenolojik yaklaşıma sahip nitel araştırma yapan araştırmacılara yönelik nitel araştırma ve fenomenolojinin temelleri, özellikleri ve genel aşamaları ile birlikte; fenomenolojik araştırma metodolojisine ilişkin aşamaların detaylı şekilde açıklanmasıdır. Bu nedenlerle makale içeriğinde öncelikle nitel araştırma tasarımı ile birlikte fenomenolojik yaklaşımın tanımı, temelleri, özelliklerine yer verilmiştir. Sonrasında da nitel araştırma ile birlikte fenomenolojik yaklaşıma sahip araştırma yaparken izlenilmesi gereken aşamalar detaylı şekilde ele

alınmıştır. Bunlarla birlikte etik konular ve araştırmacının rolüne de yer verilmiştir. Ayrıca belirsiz kavramları ve metodolojik teknikleri göstermenin en iyi olduğu düşüncesinden hareketle ve açıklamaları kolaylaştırmak adına fenomenolojik araştırma yönteminin nasıl uygulanacağına ilişkin örnekler sunulmuştur.

Nitel Araştırma ve Fenomenolojik Yaklaşımın Tanımı ve Temelleri

Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi farklı nitel veri oluşturma yöntemlerinin kullanıldığı, bakış açılarının, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 41). Nitel araştırma, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Dilbilim gibi insan davranışının incelenmesine ilişkin bazı ortak noktaları içeren çeşitli disiplinlere dayanmaktadır. Bu disiplinlerin tamamı insan davranışının karmaşık ve çok boyutlu yapısı olduğu varsayımından hareketle insan davranışının ancak bulunduğu ortam içerisinde en iyi şekilde anlaşılabilceğini; fen bilimlerinde yaygın olarak kullanılan mekanik anlayışın aksine insan davranışının doğasına uygun farklı bir anlayış benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle söz konusu disiplinler nitel araştırma yöntemlerini kullanma biçimleri açısından farklılıklar olduğunu ve insan davranışının doğasına uygun nitel yöntemlerin kullanılmasının daha uygun olacağını işaret etmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s.42-48). Bu anlamda nitel yöntemler çatısı altına giren anlatı araştırması, kuram oluşturma, etnografi, durum çalışması ve fenomenoloji gibi birden çok araştırma yaklaşımı bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımlardan biri olan fenomenolojinin temeli ise filozof Edmund Husserl'in yirminci yüzyıldaki çalışmalarına dayanmaktadır (Öktem, 2005, s. 28). Fenomenolojinin amacı insan deneyimini anlamaktır (van Manen, 2007, s.12). Bu amaçtan hareketle fenomenoloji, yirminci yüzyılın başından beri yaşanan deneyimi anlamlandırmaya çalışan felsefi bir hareketten doğmuştur (Wilson, 2015, s.38). Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995, s. 1124). En kapsamlı anlamıyla fenomenoloji, tek bir kişiye ait olan yaşanmış deneyimlerin toplamına atıfta bulunur (Giorgi, 1997, s.236). Fenomenoloji özellikle sosyal ve sağlık bilimlerinde, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Fenomenolojik Yaklaşım Ne Zaman ve Neden Kullanılır?

Fenomenoloji farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derin bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Olaylar, deneyimler, algılar ve ya da durumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan bu olgularla günlük yaşantımızda farklı şekillerde karşılaşabiliriz. Ancak bu durum söz konusu olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla fenomenoloji günlük olarak sıklıkla karşılaştığımız, bize yabancı olmayan ancak tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için kullanılmakta ve uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 69). Örneğin; “çalışma yaşamında mobbing” kavramı günlük yaşamda sıklıkla karşılaştığımız ve çevremizde birçok kadından duyduğumuz bir olgu olabilir. Mobbing konusunda yapılan çalışmalar da mobbing ile diğer değişkenlerle ilişkileri (kadın olmak, ataerki, rekabet gibi) hakkında bilgi verebilir. Ancak mobbing iş yaşamında kadınlar için ne anlama gelmektedir? Mobbing kadınları hem iş hem de özel yaşamlarında nasıl etkilemektedir? Mobbinge uğrayan kadınlar, mobbing sonucunda neler yaşamaktadır? Fenomenolojik çalışmalar bu tür konulara odaklanarak mobbingin farklı açılardan ne anlama geldiğini ve kadınların mobbing deneyimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayabilir.

Örneğin; Brown, Sorrell, McClaren & Creswell (2006) tarafından yapılan çalışmada yazarlar, karaciğer nakli için bekleme süresinin, hastalık ve ölümlerle ilişkili olarak belirsizlikle dolu ve zor bir zaman dilimi olduğu düşüncesinden hareketle, bir nakil hastası için beklemenin ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için bu fenomenolojik çalışma tasarlamışlardır. Çalışmada karaciğer yetmezliği olan kişilerin bir nakil için bekleme deneyiminin anlamını keşfetmeyi amaçlamışlardır.

Yukarıda bahsedildiği gibi fenomenoloji birçok alanda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada araştırmacıların fenomenolojiyi neden bu kadar çok tercih ettikleri ya da fenomenolojinin bu kadar yaygın olarak kullanılmasına imkan sağlayan özelliklerinin neler olduğu önem arz etmektedir. Dolayısıyla nitel bir araştırma tasarlayacak olan ve bu çalışmada fenomenolojik bir yaklaşımı benimseyecek olan araştırmacıların öncelikle fenomenolojinin temelini, özelliklerini ve mantığını kavramaları ardından da nitel araştırma ile birlikte fenomenolojik araştırma sürecine hakim olmaları gerekmektedir.

Nitel Araştırma ve Fenomenolojik Yaklaşımın Temel Özellikleri

Nitel araştırma alan yazınında nitel araştırmanın özellikleri farklı başlıklar altında ele alınmakla birlikte en çok karşılaşılan birtakım ortak özellikleri vardır. Nitel araştırmanın en temel özelliği “doğal ortama duyarlık” ile araştırmanın konusunu oluşturan olgu ya da olayların doğal ortamda gerçekleştirilmesidir. Nitel araştırma, “araştırmacının rolü” ile araştırmanın doğal bir parçası olan araştırmacının kendisinin veri oluşturma aracı olmasına, araştırma kapsamında katılımcılarla birebir ilişki kurmasına, alanda farklı bakış açıları ve deneyim kazanmasına imkan tanımaktadır. Ayrıca nitel araştırma “bütüncül yaklaşım” özelliği ile değişkenlerin tek başına anlamlı olmadığı düşüncesiyle araştırma değişkenlerini ilgili diğer değişkenlerle olan etkisini de dikkate alarak bütüncül bir resim sunmaktadır. Nitel araştırmada temel amaç, katılımcıların deneyim ve bakış açılarına odaklanarak onların “algı ve deneyimlerinin ortaya konmasını” sağlamaktır. Nitel araştırmanın bir diğer özelliği nicel araştırmalardan farklı olarak neden- sonuç ya da test edilmek istenen bir kuram ve hipotezden ziyade “tümevarımcı analiz” ile araştırmacının topladığı verileri anlamlandırma ve bu verilerden yola çıkarak kuram oluşturmaya imkan sağlamasıdır. Bunların yanı sıra nitel araştırma “araştırma deseninde esneklik” özelliği ile araştırmanın amacına uygun yöntem veya yöntemlerin seçilmesi yani çoklu yöntem kullanımını içermektedir (Creswell, 2020; Yıldırım ve Şimşek, 2016; Patton, 2018).

Nitel bir araştırma yürütecek olan araştırmacı araştırmasını nitel yaklaşımın temel özellikleri çerçevesinde sürdürebilmesi, araştırmasında kullanacağı yaklaşıma karar verebilmesi ve bu yaklaşımı rahat bir şekilde kullanabilmesi için hem nitel araştırma hem de nitel araştırma yaklaşımlarına ilişkin bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu bakımdan nitel araştırmanın sahip olduğu özellikleri de göz önünde bulundurarak nitel bir araştırma tasarlayan ve bu araştırmada fenomenolojik bir yaklaşım benimseyen araştırmacının fenomenolojinin karakteristik özelliklerine hakim olması araştırmanın özlü ve net bir şekilde sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Giorgi (1997, s. 236) nin de belirttiği gibi fenomenolojinin iyi bir değerlendirmesini yapabilmek için onun ayırt edici özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. “İnsan deneyimini anlama” amacı ile felsefi bir hareketten doğan fenomenolojinin temel karakteristik özelliği ise “yaşanmış deneyimi anlamlandırmaya çalışmasıdır”. Dolayısıyla fenomenolojik araştırmalarda araştırılacak “fenomene” vurgu yapılarak katılımcıların bu fenomene ilişkin algıları ve bakış açıları, bu fenomeni nasıl anlamlandırdıkları, fenomeni nasıl deneyimledikleri ve

bu deneyimlerini nasıl betimledikleri üzerine odaklanılmaktadır. Odaklanılan bu fenomen bir kavram, bir düşünce ya da bir duygu olabilmektedir. *Örneğin*; Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada, sağlıklı ilgili bir düşünce olarak karaciğer nakli için bekleyen hastaların deneyimlerinin incelenmesi gibi ele alınabilir.

Fenomenolojinin bir diğer özelliği ise “felsefi tartışmalara” yer vermesidir. Nitel araştırmanın kuramsal temellerini oluşturan disiplinlerden biri olan felsefe, anlamlar, mantık, gerçek, gerçekle ilgili değerler, algılar ve insanların bu algılara ilişkin deneyimleri üzerinde durmaktadır. Nitel araştırmanın temellerini oluşturan bakış açılarından biri olan fenomenoloji de olguların açıklanması ve betimlenmesine odaklanmaktadır. Bu noktada kesişen fenomenoloji ve felsefe nitel araştırmanın odaklandığı alanlarla uyumaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 71). Son olarak fenomenolojiyi diğer yaklaşımlardan farklılaştıran en önemli özelliği ise “ortak deneyimlerin özünün olduğu” varsayımına dayanmasıdır. Bu varsayım fenomenolojik araştırmaların tanımlayıcı özelliği haline gelmiştir. Bu varsayımdan hareketle fenomenoloji, ortak deneyimlenmiş bir fenomen aracılığıyla oluşturulmuş anlayışların temel anlamlarını, deneyimlerini (özünü) betimlemektedir. Fenomenoloji içinde "deneyim" kelimesine daha kesin bir anlam verilmektedir. *Örneğin*; bir anne olmanın özü, bir kadın olmanın özü ya da karaciğer nakli için bekleyen hasta olma deneyiminin anlamı gibi. Ayrıca fenomenolojik araştırmalarda yer alan ve bireylerin deneyimlerinin yani özünün tartışıldığı betimleyici bölüm fenomenolojik araştırmanın son noktasıdır (Patton, 2018, s. 106; Creswell, 2020, s. 81; Giorgi, 1997, s.236).

Fenomenolojinin belirleyici özelliklerinin yanı sıra nitel araştırma sürecine ilişkin de birtakım özellikleri (veri kaynakları, veri oluşturma süreci, veri analizi vs) bulunmaktadır. Bu özellikler aynı zamanda nitel araştırmanın özellikleri ve süreçleri ile de birbirine benzemektedir. Bununla birlikte Norlyk & Harder (2010, s. 420)'a göre bilimsel bir araştırma yönteminden ziyade bir felsefe olan fenomenolojide önemli bir çeşitlilik vardır ve böylece fenomenolojiye ilişkin farklı amaçlar, farklı veri analizi yaklaşımları ve farklı özellikleri de vardır. Dolayısıyla bu karmaşıklık, araştırmacıları fenomenolojik araştırmanın amaçlarını ve bu hedeflere ulaşmak için seçtikleri yöntemleri yeniden gözden geçirmeye zorlamaktadır. Buradan hareketle fenomenolojik bir araştırma tasarlayan araştırmacılara rehber olması açısından, söz konusu özelliklerin, bu araştırmalar yürütülürken takip edilecek olan aşamalar içerisinde anlatılmasının daha açıklayıcı olacağı düşünülmektedir.

Fenomenolojik Yaklaşımın Temel Aşamaları

Nitel araştırma döngüsel bir süreç olmakla birlikte Creswell (2020, s. 51)'in de belirttiği gibi her araştırmanın gerektirdiği ortak aşamalarla nitel araştırmanın bilimsel yöntem süreci içinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu bakımdan nitel bir araştırma sürecinde genel olarak *ilk aşama* bir konu ve temel bir araştırma alanı oluşturulduktan sonra literatürdeki boşluk ya da eksikliğe ilişkin problemin belirlenmesidir. *Sonraki aşamalarda* araştırmacı probleme ilişkin literatürü incelemekte, sorular sormakta, veri oluşturmakta ve daha sonra bunları analiz ederek raporunu yazmaktadır. Ancak bu genel sürecin yanı sıra nitel araştırmada esnek bir yaklaşım söz konusu olduğu için araştırma süreci içinde karşılaşılan yeni durumlar ve analizlere göre tekrar ve tekrar biçimlendirilebilmektedir. Ancak genel anlamda tüm nitel yöntemler temelde bu aşamalardan geçmektedir.

Özellikle fenomenolojide araştırma metodolojisi açık uçludur ve iki nedenden ötürü kesin olmaktan ziyade düşündürücüdür. Birincisi fenomenoloji oldukça yeni bir alandır. İkinci ve en önemlisi, bir yöntemin tüm araştırma problemleri için uygun olmayabileceğidir (Knaack, 1984, s. 111). Bu açıdan araştırmanın tasarlanması ve metodolojisi çalışmanın niteliği açısından son derece önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmada söz konusu aşamaların her birini fenomenolojik yaklaşımla tutarlı hale getirmek ve süreci doğru sürdürebilmek adına fenomenolojik bir yaklaşım benimsenen araştırmalarda takip edilmesi gereken aşamalar ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Alanyazında fenomenolojik araştırmaların yürütülmesi ve sürecine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır (Giorgi, 1997; Wilson 2015; Van Manen 2007; Miller 2003). Norlyk & Harder (2010, s. 422-423) çalışmalarında fenomenolojik çalışmalarını sunan makaleleri analiz etmek ve bulgular ışığında bilimsel kriterleri ele almak amacıyla 88 makaleyi incelemişlerdir. Buna göre yazarlar fenomenolojik çalışmalarda başvurulan birincil kaynakların Giorgi; Colaizzi; Van Manen; Pollio; Polkinghorne; Ricoeur; Benner; Dahlberg, Patton gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu çalışmalar özellikle yeni başlayanlar için rehber niteliği taşımaktadır.

Miller (2003, s. 72), çalışmasında Van Manen (1990)'in yaklaşımının fenomenolojide yeni başlayan araştırmacılar için kılavuz olduğunu ve yazarın yaklaşımındaki altı faaliyetin araştırmanın metodolojik yapısını sağladığını belirtmiştir. Buna göre araştırmacıların gerçekleştireceği faaliyetler sırasıyla Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Fenomenolojik araştırmanın aşamaları ve metodolojik yapısı

(1) Ciddi olarak dikkatini çeken ve ilgilendiği bir fenomene yönelme
(2) Deneyimi kavramsallaştırmak yerine yaşanan deneyimi araştırma
(3) Fenomeni karakterize eden temalar üzerinde derinlemesine düşünme
(4) Yazma ve yeniden yazma sanatıyla fenomeni tanımlama
(5) Fenomenle güçlü ve odaklı pedagojik bir ilişki sürdürme
(6) Araştırma bağlamını parçaları ve bütünü dikkate alarak dengeleme

Kaynak: Miller, S. (2003)

Tablo 1’de görüldüğü gibi aslında fenomenolojik yaklaşımda ele alınan fenomenin deneyimler ile birlikte ele alınarak bütüncül şekilde incelenmesi gerekmektedir. Her bir aşama fenomen ile ilgili olmalı ve ele alınan fenomenin odağından şaşmamalıdır.

Wilson (2015) ise “fenomeneolojik araştırma rehberi” başlıklı çalışmasında yedi fenomenoloji adımından bahsetmiştir. Bu adımlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Fenomenolojik araştırma adımları

Kapsamlı Anlam Fikri	İnsanlar doğal olarak dünyalarını anlamlı olarak deneyimlemeye eğilimlidirler. Anlam, duygulara, uygulamalara ve bilişlere gömülüdür.
Kişi ve Dünya	Bir kişinin yaşadığı deneyimi objektif olarak ne kadar araştırabilirsiniz? Kendi varsayımlarınızın ve önyargılarınızın bile farkında mısınız?
Yaşanan deneyimin sürekliliğine ilişkin noktalar	Bazı gizli bilgiler asla açığa çıkarılmayabilir, ancak düşünceler, duygular ve uygulamalara odaklanarak erişebileceğimiz bilgiler hem tanımlanabilir hem de yorumlanabilir.
Fenomenolojinin faydaları	Fenomenoloji, bir durumun daha derin insani yönlerini ortaya çıkarır ve açıklar, ruh hali, hisler ve duygularla ilgilenir. Bu gelişmiş anlayış, uygulayıcıları ve hizmet kullanıcılarını güçlendirebilir.
Fenomenolojik araştırmanın temel bileşenleri	Merakla yönlendirilen bir araştırma sorusu, bir çalışmanın tasarımını bilgilendirir. Katılımcıların, yaşadıkları deneyimleri keşfetmeye ilgi duymaları ve kendilerini adanmaları gerekir ve bu, kaliteli verilerin oluşturulmasına yardımcı olur. Etkili bir analitik çerçeve, analizin kalitesini artırabilir.
Literatürdeki ipuçları	Fenomenoloji, bireysel biyografiler, sosyal normlar veya tutumlardan ziyade, belirli bir deneyime veya bir kişinin algısının nesnesine odaklanır. Moda olan temel sözcükleri, "parantez", "öz" ve "yaşanmış deneyim" i içerir.
Sınırlamalar	Fenomenolojik araştırma teori üretmez. Herkesten yüksek düzeyde kişisel katılım gerektirir ve güven sınırlayıcı bir faktör olabilir.

Kaynak: Wilson, A. (2015)

Tablo 2’de görüldüğü gibi, fenomenolojik yaklaşım aslında çok boyutlu düşünmeyi, anlamlandırmayı gerektirmektedir. Duygu, düşünce, deneyim odağında şekillenen fenomenolojik yaklaşım araştırmacıların bulunduğu yer, önyargıları ve varsayımları ile de yakından ilgilidir.

Yukarıda bahsedilen genel aşamaların yanı sıra temelde nitel araştırma süreci ile birlikte ele alınan aşamalar fenomenolojik bir çalışma için karar vermede önemli olan etkenler, izlenen adımlar ve fenomenolojik bir araştırma tasarımı ile ilgili bilgilere yer verilmesi sürecin daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Fenomenolojik Bir Araştırma Sürecinin Basamakları

Bu bölümde araştırma probleminin belirlenmesi, problemin ve amaç cümlesinin yazılması, araştırmanın tasarımı, kavramsal çerçevenin oluşturulması, katılımcıların belirlenmesi, veri oluşturma süreci, verilerin analizi ve sunumu bölümleri yer almaktadır. Ayrıca, geçerlik, güvenilirlik etik ve araştırmacının katılımcı rolü detaylandırılmıştır.

Araştırma Probleminin Belirlenmesi

Her çalışma bir amaç üzerine tasarlanmaktadır ve bütün araştırmaların ilk aşamasını araştırma probleminin belirlenmesi oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda, araştırmacının tüm aşamaları karşılıklı etkileşim içerisinde olduklarından, nicel araştırmalarda olduğu gibi araştırmacının bütün aşamalarından etkilenmeyen bir aşama değildir. Nitel araştırmalarda araştırma problemi araştırmacının tüm aşamalarını etkilemekte ve araştırmacının diğer aşamalarında ortaya çıkan analizle kapsamı ve derinliği değiştirilebilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 83). Araştırma problemi belirlenirken ilk olarak alan yazındaki bir boşluğa ya da çözülmesi gereken bir soruna odaklanılmaktadır. Fenomenolojik bir çalışmada araştırmacı ilk olarak probleminin fenomenolojik yaklaşıma uygun olup olmadığını belirlemelidir.

En uygun problem türü temelde yaşanmış deneyimleri anlama ve betimlemenin önem arz ettiği bir problem olmasıdır. Fenomenolojik araştırma, bir kişinin belirli bir deneyime sahip olmasının nasıl bir şey olduğu konusunda merakla başlamalıdır. Bu merak araştırmayı yönlendirecek ve araştırmacının odaklanmasına yardımcı olacaktır. Daha sonra çalışmanın ilgili olduğu bir fenomen belirlenmektedir (Creswell, 2020, s. 83; Wilson, 2015, s. 41). Ancak öncesinde her zaman ilgilenilen konu veya olgunun bir tanımı gelir. Yaşanmış deneyimlerin anlamlarının keşfedilmesi ve ifade edilmesi için

bir başlangıç noktası olarak şeyin kendisine gitmek, bir araştırma sorusunun formüle edilmesine yardımcı olur. Araştırma sorusu, herhangi bir projenin hem deneysel hem de teorik bir bileşenini gerektirir (Kleiman, 2004, s. 10). Kısaca fenomenolojide genel olarak temel soru; bir kişi veya gruptaki bireylerin bu fenomene ilişkin deneyimlerinin anlamı, yapısı ve özü nedir? şeklindedir (Patton, 2018, s.133).

Örneğin; araştırma probleminin belirlenmesine ilişkin olarak Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada yazarların araştırma problemini belirleme süreçleri şu şekildedir:

Bu çalışmada yazarlardan biri (J.S.), büyük bir nakil merkezinde karaciğer nakli için aday olarak başvuran ve hastalığı son aşamada olan tüm hastaların değerlendirilmesi ve seçiminden sorumlu bir psikiyatristtir. Yazar, bu çalışmanın, bekleme listesindeki birçok hastanın, beklemenin belirsizlikleriyle mücadele etmeleri ve acı çekmelerinde kendisi ve nakil ekibinin de sorumlu olmasına ilişkin hissettiği suç ortaklığı duygusuyla başlatıldığını belirtmiştir. Ayrıca yazarlar, bekleme sürecinde olanlar için karaciğer nakli sürecinin karmaşık ve riskli olması, bu hastaların acı çekme ya da organ işlevinin eski haline getirilmesi ile ilgili endişelerinin daha düşük yaşam kalitesine sebep olması gibi nedenlerle de bu deneyimin karmaşıklıklarının daha yakından incelemeyi gerektirdiğini ve bu incelemenin çalışmalarının nihai amacı olduğunu dile getirerek araştırma probleminin belirlenmesi sürecini anlatmışlardır.

Araştırma Problemi ve Amaç Cümlesinin Yazılması

Problem cümlesinin yazılmasına ilişkin Creswell (2020) hem nitel araştırmada hem de fenomenolojik araştırmalarda bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Creswell (2020, s. 133-136)'e göre iyi bir nitel araştırma çözümlenmesi gereken bir problemle başlamaktadır. Bu problem çalışılacak konunun gerekçesini ortaya koymaktadır. İyi bir giriş ve araştırma problemi cümlesi yazabilmek için önemli olan unsurlar; okuyucunun ilgisini çeken ve devamında araştırmanın konusunu açıklayan bir cümle ile başlanması, ardından çalışma yapma ihtiyacına neden olan araştırma probleminin tartışılması, bu problemi irdeleyen bilimsel literatürdeki en son çalışmaların özetlenmesi, mevcut literatürün problemi anlamadaki eksikliklerinin olduğunun gösterilmesi ve sonrasında hedef kitlenin bu çalışmadan nasıl faydalanacağına tartışılmasıdır. Son olarak ise buradan hareketle çalışmanın amacının ne olduğuna ilişkin amaç cümlesinin yazılmasıdır. Söz konusu süreç Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Problemi Oluşturma ve Amaç Cümlesi Yazma Süreci

Amaç cümlesi araştırmamanın başlıca geyesini ve yol haritasını sunmaktadır. Dolayısıyla amaç cümlesinin dikkatli bir şekilde yapılandırılması, açık ve öz bir dille yazılması gerekmektedir. Creswell (2020, s. 136-139)'e göre; fenomenoloji gibi özel bir yaklaşıma sahip nitel bir araştırmada iyi bir giriş ve amaç cümlesi yazabilmek için kullanılan temel terimler ve dikkat edilmesi gereken unsurlar vardır. Bunlar; ilk olarak çalışmada, veri oluşturma, analiz ve raporun yazılması aşamalarında kullanılacak olan özel nitel yaklaşım tanımlanır. Bu açıklamalar yapılırken, özellikle fenomenolojik araştırmalar için “betimlemek”, “yüklenmiş anlam”, “deneyimler” ve “öz” gibi dikkat çeken ve en çok kullanılan terimler amaç cümlesinde yer verilmektedir. İkinci olarak araştırmada ortaya çıkarılan ve incelenen “merkezi fenomen” tanımlanır. Söz konusu tanımlamayı araştırmamanın başında belirgin bir şekilde yapmak zor olsa da genel bir tanımlamaya yer verilmelidir.

Örneğin; fenomenolojik bir çalışmada amaç cümlesi yazılmasına ilişkin bir örnek teşkil etmesi bakımından Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada, giriş bölümünde, ilk olarak bir hastalık nedeniyle ortaya çıktığından ve hastalığın sürecinden bahsedilmiş, ardından ne kadar kişinin bu hastalıktan mustarip olduğundan ve hastalık sürecinin zorluklarından bahsedilmiş. Son olarak bu hastalığın neden incelenmesi gerektiğinden bahsedilerek araştırmamanın amacı yazılmış ve giriş bölümü

tamamlanmıştır. Aynı şekilde özet bölümünde de tüm bu aşamalar kısaca özetlenmiştir. Buradan hareketle çalışmanın amaç cümlesi şu şekildedir:

“Nakil yolculuğu, aşağıdaki kilometre taşlarını içeren karmaşık bir süreçtir. Cerrahlar, hepatologlar, psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları, beslenme uzmanları vb. tarafından yapılan kapsamlı bir değerlendirmeden sonra, hastalar bekleme listesine alınmak üzere seçilir (yaklaşık üçte biri değerlendirilir), bir çağrı cihazı verilir ve tıbbi hastanede olmaları söylenir. Merkez, çağrıldıkları andan itibaren 4 saatten fazla nakil için hazırdır. Daha sonra hastalığın şiddetine göre önceliklendirilirler (MELD tarafından ölçüldüğü üzere). Bekleme süresi daha sonra kişinin MELD'si, organ mevcudiyeti ve kan grubu arasındaki eşleşmeye göre belirlenir. Bu deneyimin karmaşıklıkları ve nüansları daha yakından incelemeyi gerektirir ve bu inceleme yazarların nihai amacıdır. Bu nedenle, fenomenolojik çalışmamızın amacı, karaciğer yetmezliği olan kişilerin, orta batıdaki büyük bir nakil merkezinde bir nakil bekleme deneyiminin ne anlama geldiğini keşfetmektir”.

Araştırma Tasarımı

Araştırma tasarımı, yaratıcılık için bir fırsattır. Araştırma sorusu aracılığıyla bir merak durumundan araştırma amaçlarını tatmin edecek bir stratejiye nasıl ilerleyeceğinizi bulmayı gerektirir. Araştırma bağlamı çok önemlidir. Belirli bir hastalığa sahip olmanın yaşanmış deneyimini keşfetmek istiyorsanız, hastaları gözlemlemek için zaman geçirmeli misiniz ve öyleyse, bunu nasıl yönetirsiniz? Hastalarla görüşürken iletişim problemleri yaşayabilir misiniz? Bu sorulara karşılık deneyim hakkında veri oluşturmanın birden fazla yolunu bulmak faydalı olacaktır. Ayrıca, verileri oluşturmak ve analiz etmek için gereken becerilerin çeşitliliğini ve bu becerileri geliştirmek için mevcut olan her türlü desteği dikkate almak da yararlıdır. Araştırma tasarımının altında yatan temel düşüncelerden biri, yaşanmış deneyimin doğasına ve onu tanımanın yollarına ilişkin bakış açısını belirleme ihtiyacıdır. Hangi pozisyonda alınırsa alınsın, araştırmacı ve katılımcının sadece farkında oldukları önyargılarla yüzleşebileceklerinin farkına varmak önemlidir (Wilson, 2015, s. 41).

Bu kapsamda araştırma tasarımı araştırmacının merak ettiği, cevabını bulmak istediği soruyu en iyi şekilde nasıl elde edebileceğine yönelik stratejisini belirlemesini, süreçte yaşayacağı güçsüzlükleri, sahip olduğu güçleri öngörmesini ve bir plan yapmasını içerir. Bu bağlamda araştırmaya başlamadan önce sürece ilişkin kararlar alması gerekmektedir. Bu kararlar doğrultusunda araştırma tasarımı belirlenmiş olur.

Örneğin; Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada yazarlar, araştırma tasarımı ve yaklaşım seçimine ilişkin aldıkları kararları şu şekilde açıklamışlardır:

“Fenomenolojik araştırmada, yaşanmış deneyimlerin bilincinin yapısı, okuyucuya bir deneyimin temel, değişmez yapısının anlayışını doğru bir şekilde vermek amacıyla araştırılır. Fenomenolojik yaklaşımın kullanımını içeren kronik hastalık üzerine yapılan önceki araştırmalar, hastalar için bir hastalığın, bir değişkenler listesine veya bir teoriye kolayca indirgenmeyen, yaşanmış bir deneyim olduğu fikrini desteklemektedir. ESLD ile yaşamak ve bir nakil beklemek, hastalık ilerledikçe ve sonuçları bilinmediğinde kendi başına deneyimler haline gelir. Bu anlayışla, sorgulama geleneği olarak fenomenolojiyi seçtik.”

Kavramsal Çerçevenin Oluşturulması

Araştırma probleminin kavramsal ve kuramsal çerçevesinin oluşturulması, araştırma deseninin amaca dönük ve kendi içinde tutarlı olması açısından büyük önem taşımaktadır. Kuramsal çerçeve araştırmacıya, açıklamalar ve analizlerin ayrıntılandırılması, kullanılan terimlerin ne anlama geldiğinin açıklığa kavuşturulması, problemle ilgili boyutların tanımlanması ve bu boyutlar arasındaki ilişkilerin saptanmasının yanı sıra analiz aşamasında kullanılacak temaların seçilmesinde yardımcı olur. Ancak her nitel araştırma problemi için özellikle de ilk defa araştırılan problemler için kuramsal altyapı oluşturmak mümkün olmayabilir. Böyle durumlarda ise daha esnek bir araştırma deseni benimsenmesi ya da araştırma sürecinde elde edilen bulgulara göre çerçevenin oluşturulması ihtiyacı doğabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 83-84; Kleiman, 2004, s. 11). Görüldüğü gibi kavramsal çerçeve araştırılmak istenen konuya ait olan kavramlar ve terimleri açıklamaya yardımcı olmak, analiz sonuçlarını desteklemek ve bu sonuçlar ile ilişki kurmak, konuya ait boyutlar açıklamak için önceden ya da araştırma sürecinde yazılır. Buradaki önemli konu nitel araştırmanın döngüsellik ilkesi (aşamalı ve yinelenerek gelişme) kapsamında ele alınabilecek olan “araştırma sürecinde” de kavramsal bilgilerin güncellenip yazılabileceğidir. Bu esneklik araştırma sürecinde araştırmacıyı güçlendiren ve rahatlatan bir durumdur.

Katılımcıların Belirlenmesi

Araştırma sorusu belirlendikten sonra fenomen hakkında fikir verecek katılımcıların popülasyonu ve sayısı belirlenmelidir (Kleiman, 2004, s. 11). Nitel araştırmalarda

çalışma grubunun büyüklüğü, araştırılacak konunun doğası, çalışmanın tasarımı, kapsamı ve verilerin çeşidi göz önünde bulundurularak belirlenmektedir. Çalışılan konu açık, net ise ve bilgi görüşmelerde kolayca elde edilebiliyorsa daha az katılımcı gerektirirken; konu ilgi çekici, anlaşılması zor ise ve katılımcılar konu hakkında konuşurken çekiniyorlarsa daha çok katılımcıya ihtiyaç vardır (Morse, 2000, s. 4-5). Çünkü amaç belirlenen konu odağında deneyimi elde etmektir.

Fenomenolojik araştırmalarda araştırmacının odaklandığı fenomeni ya da araştırılan gerçekliği yaşayan, fenomen ile ilgili deneyimi olan, bu fenomeni dışarı vurabilecek veya yansıtabilecek bireylerden ya da gruplardan bilgi toplanmaktadır. Herkes fenomenolojik araştırmacının açık uçlu doğasına uygun değildir. Fenomenolojik araştırmaya katılanlar, yaşadıkları deneyimleri keşfetmeye ilgi duymalı ve kendini adanmalıdır (Wilson, 2015, s. 41; Creswell, 2020, s. 83; Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 71; Yüksel & Yıldırım, 2015, s.9). Bu nedenle fenomenolojik çalışmalarda çalışma grubu amaca yöneliktir ve katılımcılar araştırılan deneyimi yaşadıkları için seçilirler (Baker, Wuest & Stern, 1992, s. 1357). Bu bağlamda fenomenolojik araştırma yapılırken, belirlenen fenomeni deneyimlemiş katılımcılar belirlenmelidir. Bir hastalık konusunda nitel araştırma düşünüyorsanız, mutlaka o hastalığı deneyimleyen katılımcılarla görüşmelisiniz.

Örneğin; Brown vd. (2006)'nin çalışmasında büyük bir orta batı üniversitesi tıp merkezinde karaciğer nakli bekleyen 6 hastayla görüşme yapılmıştır. Çalışmaya 46 ila 63 yaşları arasında değişen beyaz iki kadın ve 4 erkek katılmıştır.

Creswell (2020, s. 157)'e göre fenomenolojik araştırmalarda katılımcı seçim stratejileri oldukça dar aralıktadır. Fenomenoloji için özellikle uygun olan strateji katılımcıların amaçlı seçilmesidir. Fenomenolojik araştırmalar, tek vakalara veya tesadüfi veya kasıtlı olarak seçilmiş katılımcılara uygulanabilir. Katılımcılar, araştırmacının, bir katılımcıdan çalışmayı diğer katılımcılara tavsiye etmesini isteyerek örneği genişletme yöntemini kullandığı *kartopu stratejisi* ya da paylaşılan deneyimleri olan bir katılımcı grubu seçmek için tüm katılımcılar için bazı ortak kriterler belirlediği *ölçüt temelli strateji* ile seçilebilmektedir. Tek vaka çalışmaları, "farklı" durumları aydınlatmak veya bunlara dikkat çekmek için tutarsızlıkları ve sistem hataları gösteren sorunları belirleyebilirken, diğer taraftan küçük bir katılımcı grubu olmadan olumlu çıkarımlar yapmak daha zordur. Birden çok katılımcının olduğu araştırmalarda, birden fazla katılımcıyla odaklar tekrarlamaya başladığında yapılabilecek çıkarım gücü artar. Araştırmacı gerekli veri

gereksinimleri karşılanana kadar katılımcıları ekleyebilmektedir (Kleiman, 2004, s. 11; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 19; Lester, 1999, s. 1). Bu durum verilerin doyuma ulaşması ile açıklanabilir.

Fenomenolojik araştırmalarda bir kişiden (Dukes, 1984) 325 (Polkinghorne, 1989) kişiye kadar katılımcının yer aldığı çalışmalar vardır (Creswell, 2020, s. 159). Kleiman (2004, s. 11) ve Starks & Trinidad (2007, s. 1375), genellikle bir ile maksimum 10 kişi arasında değişebileceğini önerirlerken; Yıldırım & Şimşek (2016, s. 71) katılımcı sayısının 10'u geçmemesi gerektiğini, Wilson (2015, s. 41) ise katılımcı sayısının üçten bire kadar düşebileceğini ve genellikle 6 ile 20 arasında değiştiğini, ancak katı bir kural olmadığını belirtmiştir.

Görüldüğü gibi literatürde katılımcıların belirlenme sayıları farklılık göstermektedir. Bu durumda probleme ve fenomene dayalı olarak amaçlı olarak belirlenen katılımcılardan alınan bilgilerin doyuma ulaştığı düşünülen katılımcıya kadar görüşmeler devam edilmelidir. Katılımcı sayısında en az ya da en çok değer bulunmamaktadır. Araştırmacı görüşmelerden elde ettiği bilgilerin kendini tekrarladığı zamanda görüşmelerini bitirebilir.

Veri Oluşturma/Toplama Süreci

Nitel araştırmalarda veriler genellikle görüşmeler veya odak grupları aracılığıyla toplanır, ancak çeşitli türlerdeki metinler de kullanılabilir. Her yaklaşım, incelenen fenomeni deneyimlemiş katılımcıların amaçlı olarak seçilmesini içerir. İncelenen kavram veya deneyim, analiz birimidir. Tek bir kişinin yüzlerce veya binlerce kavram üretebileceği düşünüldüğünde, zengin veri kümeleri oluşturmak için büyük örneklerle ihtiyaç duyulmayabilir. İhtiyaç duyulan tam kişi sayısı ve kişi başına görüşme sayısı, çalışmanın amaçlarına ve amacına bağlıdır (Starks & Trinidad, 2007, s. 1375). Creswell (2020, s. 159)'e göre; nitel araştırmada veri formları gözlemler (katılımsız-katılımlı gözlem), görüşmeler (kapalı-açık uçlu), dökümanlar (özel-resmi belgeler) ve görsel-işitsel materyaller (fotoğraflar, mailler, video kayıtları) olmak üzere temelde dört bilgi türü altında toplanmaktadır. Fenomenolojik çalışmalarda ise veri oluşturma genellikle derinlemesine ve çoklu görüşmeler kullanılarak yapılmaktadır. Ayrıca katılımcı gözlemi, eylem araştırması, odak gruplar ve kişisel metinlerin analizi dahil olmak üzere çeşitli yöntemler kullanılabilir. Önemli olan, araştırma konularına odaklanmayı sürdürmek ile araştırmacının gereksiz etkisinden kaçınmak arasında bir denge kurmak için pratikte zaman ve fırsatlarla kısıtlanan minimum yapı ve maksimum

derinliktir. İyi bir ilişki ve empati düzeyinin oluşturulması, özellikle katılımcının güçlü kişisel deneyimlerini araştırırken derin bilgi elde etmek için çok önemlidir (Giorgi, 1997, s. 245; Lester, 1999, s.2). Başarılı bir çalışma için kaliteli veriler çok önemlidir. Ayrıca bir araştırma günlüğü tutmak, dönüşümsel bir yaklaşımı desteklemeye yardımcı olacaktır (Wilson, 2015, s. 42). Görüldüğü gibi fenomenolojik yaklaşımda her bir katılımcıdan derinlemesine bilgi edinmek önemlidir. Bu derin bilgiye ulaşabilmek içinde araştırmacı ve katılımcı arasında empatik ve güvene dayalı ilişki kurulmalıdır. Bu noktada araştırmacının veri elde etmedeki rolü kaçınılmazdır. Araştırmacının iletişim becerisine sahip olması gerekmele birlikte çalıştığı konuya ilişkin sahip olduğu bilgi de katılımcı ile arasında empatik güvene dayalı ilişki kurulmasını kolaylaştıracaktır.

Katılımcılara sorulan sorular ise genellikle açık uçlu, genel ve çalışmanın merkezi fenomeninin anlaşılmasına odaklanan sorulardır. Genel olarak katılımcılara, “Fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız?”, “Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir?” şeklindeki sorular deneyimlerin betimlenmesinde ve katılımcıların yaygın deneyimlerinin anlaşılmasında katkı sağlamaktadır (Creswell, 2020, s. 166). Bu konuda önemli olan belirlenen fenomene katılımcıya ait yönelik çoklu bakış açısını yansıtacak sorular, konular, odaklar belirlenmelidir. Elbette ki her bir odağın katılımcılara yöneltilmesi her bir katılımcının bulunuşluğuna göre değişecektir. Burada önemli olan fenomene yönelik duygu, düşünce, deneyimin derinlemesine, farklı boyutlarda elde edilmesini sağlamaktır.

Örneğin; Brown vd. (2006)'nin çalışmasında, yazarların veri oluşturma süreci şu şekildedir:

*“Katılımcılarla 1 ile 2½ saat arasında **açık uçlu görüşmeler** yapılmıştır. 3 katılımcı ile takip görüşmeleri yapılmıştır. Görüşmeler, katılımcının seçtiği bir yerde gerçekleştirildi. 9 görüşmeden yedisini, Ekim ve Kasım 2004 ayları arasında katılımcıların evinde gerçekleştirildi. Hastanede bir katılımcıyla görüşüldü. Nebraska Üniversitesi Tıp Merkezi (IRB 365-04-EX) aracılığıyla dahili inceleme kurulu onayı aldık. Görüşmeciler (J.B., J.M.) katılımcıların hiçbirisiyle klinik olarak bağlantılı değildir. İlk rızanın alınmasında olduğu gibi, bunu, katılımcıların deneyimlerini paylaşırken rahat hissetmelerini ve bunun değerlendirme sürecinin bir parçası olduğunu düşünerek zorlanmalarını sağlamak için gerçekleştirdik. Görüşmeler, katılımcılardan “benzersiz deneyimlerinizi anlamamıza ve bizimle ortak araştırmacı olmamıza yardımcı olmalarını” istememizle başladı. **Aşağıdaki sorular** görüşme protokolünü*

*temsil eder: Lütfen bana biraz kendinizden bahsedin. Bana ne kadar süredir bekleme listesinde olduğunu söyleyebilir misin? Bir nakil beklemeyle yakından bağlantılı hangi boyutlar, olaylar ve insanlar sizin için öne çıkıyor? Bekleme listesini değiştirmemizden bu yana deneyim nasıl oldu? Seni nasıl etkiledi? Deneyimle hangi değişiklikleri ilişkilendirirsiniz? Son zamanlarda zamanınızın çoğunu düşünerek geçiriyorsunuz? Bekleme listesinde olmak ne tür duygular yarattı? Bekleme listesine girdiğinizden beri zamana bakış açınız değişti mi? Bir nakil için bekleme deneyiminizi temsil eden bir metafor ne olurdu? Bekleme deneyimiyle ilgili olduğunu düşündüğünüz her şeyi paylaştınız mı? **Görüşmeler ses kaydına alındı** ve yazarlar tarafından kelimesi kelimesine transkribe edildi. Veriler, nitel bir yazılım veri analizi programı olan ATLAS.ti'ye yerleştirildi. Katılımcıların isimlerini ve onları nihai araştırma makalesinde doğrudan tanımlayabilecek bilgileri değiştirerek anonimlik sağladık”.*

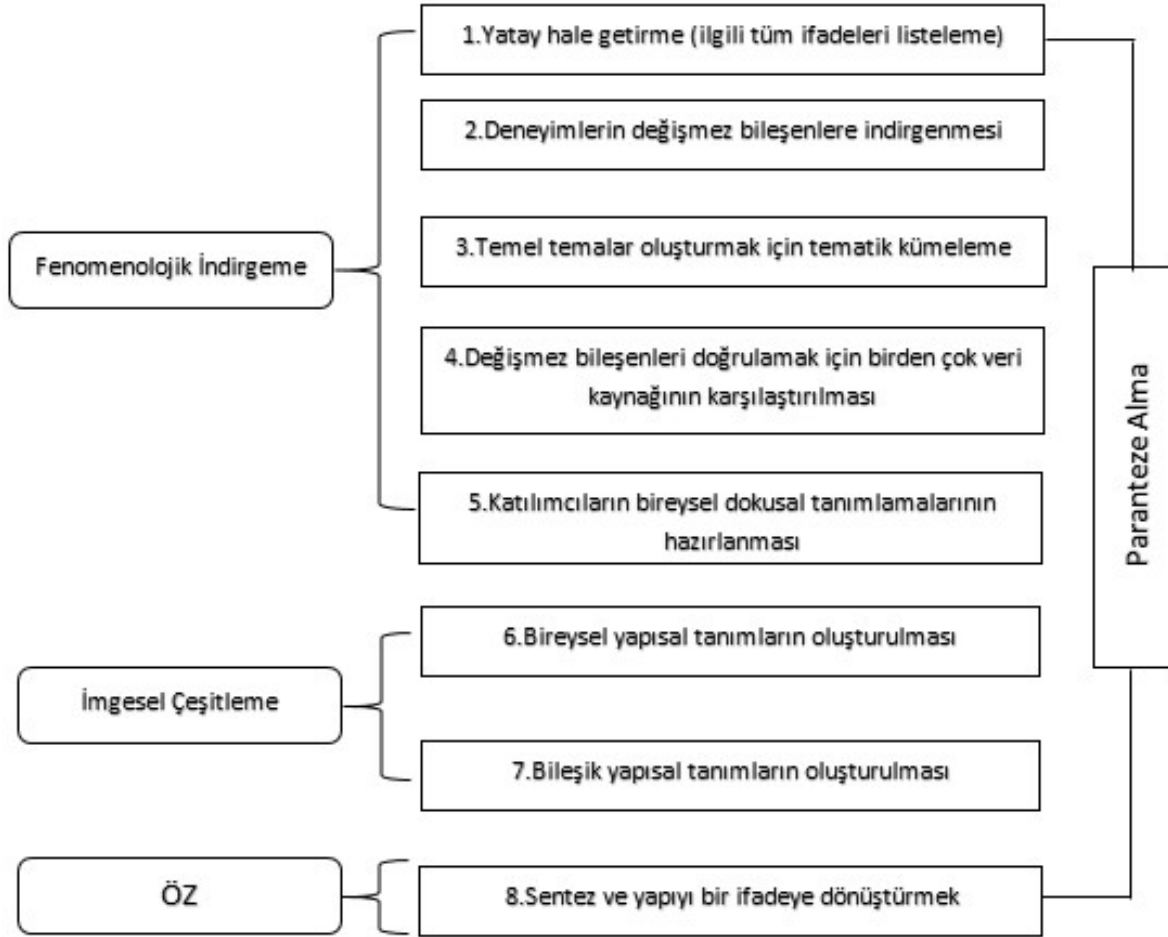
Verilerin Analizi ve Yazımı

Nitel araştırmada veri analizi; analiz için verilerin hazırlanması, verilerin kodlanması, kodların bir araya getirilerek temalara indirgenmesi ve son olarak verinin şekiller, tablolar veya bir tartışma halinde sunulmasını içermektedir. Creswell (2020, s. 182, 195)'e göre söz konusu aşamalar bütün araştırmacıların kullandığı genel bir süreçtir ve nitel araştırmacılar için genel bir şablon oluşturmaktadır. Ancak özellikle fenomenolojide Moustakas (1994) tarafından geliştirilmiş belirli yapılandırılmış analiz yöntemleri vardır.

Fenomenolojik veri analizinin genel aşamaları ise; verilerin hazırlanması (paranteze alma/parantezleme), verilerin fenomenolojik olarak azaltılması (basamaklama ve fenomenolojik redüksiyon/indirgeme), yaratıcı varyasyon (imgesel çeşitleme) ve deneyimin özünü ortaya çıkarma (anlam ve özlerin sentezlenmesi) şeklindedir (Kleiman, 2004, s. 11-15; Groenewald, 2004, s. 49-50; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 10). Giorgi (1997, s. 250)'ye göre fenomenolojik olarak nitelendirilen bir yöntemin gerçekten fenomenolojik ve bilimsel olması için; araştırmacının fenomenolojik bir perspektif içinde, (1) tanımlayıcı olması (2) fenomenolojik indirgeme içinde olması ve (3) bir tür bireyselleştirilmiş ve değişmez temel anlamları, özgür, yaratıcı varyasyonların yardımıyla keşfetmesi ve aydınlatması gibi teorik tasarım yapıları gerekmektedir. Dolayısıyla fenomenolojik yöntem iç içe geçmiş bu üç adımı içermektedir.

Moustakas (1994), Fenomenolojik Araştırmalar kitabında veri analizi ile ilgili bu genel aşamaları da içeren 8 temel aşamadan bahsetmiştir. Bu aşamalardan ilk beş aşama

fenomenolojik indirgemeyi içermektedir, diğer aşamalar nihai (öz) anlatıma ulaştıracak olan yaratıcı varyasyon aşamalarını içermektedir. Söz konusu bu aşamalar Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Fenomenolojik analiz aşamaları

Kaynak: Yüksel, P. & Yıldırım, S. (2015).

Fenomenolojik analiz, araştırmacının çalışma boyunca önyargıya açıklık getirmeye atıfta bulunan öznelliğini parantez içine almakla başlamaktadır. Bu süreç Epoché³ (Paranteze Alma) olarak tanımlanır ve araştırmacılar tarafından fenomenin tam bir tanımının yazılmasıyla başlar (Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 10). Paranteze alma, araştırmacının fenomenle ilgili kendi kişisel deneyimlerini, fenomene ilişkin geçmiş çağrışımları, anlayışları ve önyargılarını bir kenara bırakmasıdır. Başka bir deyişle, araştırmacının kendi varsayımları, anlamları ve yorumlarının veya teorik kavramlarının

^{3 3} Epoke şeylere olan bakışımızı, yargı ve inanç dolu tavırlarımızı devreden çıkartıp dikkatimizi arındırır ve tüm bu tavırlarımız olmaksızın bu bağlamda ne kaldığını gözlememize iter. Bknz Oğuz, UNAT (2012), Husserl ve Görüngübilimcilik. *Dört Öge*, (1), 11-16.

bilgi verenin / katılımcının eşsiz dünyasına girmesine izin vermemesidir. Bu aşamada araştırmacı fenomene ilişkin kişisel deneyimlerini betimlemeye başlar. Amaç araştırmacının doğrudan katılımcıya odaklanabilmesi için kişisel görüş ve önyargılarının paranteze alınmasıdır (Groenewald, 2004, s. 50; Moustakas, 1994, s. 2).

İlk olarak fenomenle ilgili tüm ifadeler listelenir. Bu aşamada araştırmacı öncelikle tüm verilere bakar, ardından araştırma fenomeni ile ilgisiz olan ifadeleri çıkararak önemli ifadelerin listesini oluşturur. “*Anlam birimlerinin tanımlanması*” olarak ifade edilen bu aşamada araştırılan fenomeni aydınlattığı görülen ifadelerin çıkarılması veya “*izole edilmesi*” açısından verileri açıklamanın kritik bir aşamasıdır. İkinci olarak “*ortak ifadelerin gruplandırılması*” ya da “*anlam birimlerinin kümelenmesi*” olarak adlandırılan bir sonraki aşamada önemli ifadeler alınır ve “*anlam birimleri*” ve “*temalar*” şeklinde gruplandırılarak merkezi temalar belirlenir. Temaların her biri yalnızca bir anlama sahip olmaktadır. Bu aşamada fenomen “*dokusal dil*” ile açıklanır. Daha sonra “*tematik kümeleme*” veya “*grupların temalandırılması*” aşamasında ise, fenomenin “*deneyimin ana temaları*” olarak tanımlanan değişmez bileşenleri kümelenmeli ve tematikleştirilmelidir. Bir sonraki aşamada ise söz konusu değişmez bileşenleri doğrulamak için katılımcıların görüşme gibi belirli bir oluşturma yöntemiyle deneyimlerinden elde edilen temalar, araştırmacı gözlemi, alan notları, odak grup görüşmeleri ve literatür gibi diğer yöntemlerle karşılaştırılır. Katılımcıların fenomen hakkındaki algılarının açıklanmasını ifade eden dokusal tanımların oluşturulması aşamasında ise katılımcıların fenomenle ilgili deneyiminin “ne” olduğu hakkında açıklama yazılır. Buna deneyimle ilgili “ne oldu” sorusunun “dokusal betimlemesi” denilmektedir. Bir sonraki adımda katılımcıların fenomeni deneyim etme şekillerini etkileyen ortam ya da bağlam ile ilgili yapılan betimlemeyi ifade eden ve “*yapısal betimleme*” olarak adlandırılan deneyimin nasıl gerçekleştiğine ilişkin açıklama yazılır. Son olarak dokusal ve yapısal betimlemenin sentezlenmesi ya da deneyimin özü olarak ifade edilen adımda ise her iki betimleme de birleştirilerek fenomenin karma bir betimlemesi yazılır. Araştırmacı, bileşik dokusal ve yapısal tanımlamalarda fenomenin özünü oluşturmak için bireysel anlam birimlerini ortadan kaldırabilir. Araştırmacı, üçüncü şahıs bakış açısıyla grubu bir bütün olarak temsil eden bileşik anlatılar yazmalıdır. Bu adım, bir bütün olarak grup için tüm anlatıların sentezidir. Adımın amacı fenomen deneyiminin özüne ulaşmaktır ve bu adım bir fenomenolojik çalışmanın

sonuçlanan yönünü temsil etmektedir. Katılımcıların fenomene ilişkin “ne” deneyimler yaşadığını ve bu deneyimleri “nasıl” yaşadığını anlatan uzun bir paragraftır (Creswell, 2020, s. 195; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 12; Moustakas, 1994, s. 6-10; Groenewald, 2004, s. 50-51; Patton, 2018, s. 485-486).

Fenomenolojik çalışmaların raporlanmasında ise Lester (1999, s. 3-4)’a göre üç bölüm kullanmak ve bu bölümlerde önemli hususlara değinmek gerekmektedir. İlk bölüm “analizlerin özeti”dir ve raporun bu bölümü neyin seçileceğine ve nasıl ifade edilip düzenleneceğine karar verirken biraz yorum ve varsayım içerir, ancak asıl rolü açıklamaktan ziyade tanımlamaktır. Raporun ikinci bölümü olan “tartışma” bölümü ise araştırmacının yorumlar ve bağlantılar kurarak, analizleri önceki araştırma veya yorumlarla, kişisel deneyimlerle ve hatta sağduyu fikirleriyle ilişkilendirerek ve geçici teoriler geliştirerek çalışmaya daha fazla "girmesini" sağlamaktadır. Hangi analiz sonuçlarının tartışıldığı ve hangi iddiaların ve varsayımların yapıldığının açık olması koşuluyla, bilgiye dayalı sentez ve teori oluşturma buraya dahil edilebilmektedir. Son olarak sorunlar ve çıkarımlar bölümü ise ne yapıldığının açıklığa kavuşturulması koşuluyla, tartışma yoluyla geliştirilen fikirlerle yaratıcı olma fırsatı sunmaktadır.

Örneğin; veri analizi ve raporlanmasında Brown vd. (2006) tarafından yapılan çalışmada da Moustakas (1994) tarafından tanımlanan fenomenoloji aşamaları takip edilmiştir. Yazarlar veri analizi ve raporlaması sürecini şu şekilde anlatmışlardır:

“Moustakas (1994) tarafından tanımlanan fenomenoloji prosedürlerini takip ettik. İlk olarak, genel anlayış için transkriptleri okuduk ve deneyimle ilgili her ifadeyi listeledik. Bu, doğrudan deneyimle ilgili 146 önemli ifadeden oluşan bir liste ile sonuçlandı. Ardından, örtüşen önemli ifadeleri sınırlandırarak değişmez bileşenleri bulduk. Ardından, katılımcıların önemli ifadelerinden anlam oluşturma süreci olan değişmez yapılardan anlam birimleri yarattık. Tablo 1’de, değişmez yapıların örneklerini ve karşılık gelen anlam birimlerini gösterdik. Analizin bu ilk adımlarındaki amacımız orijinal anlamı bozmak değil, kelimesi kelimesine ifadeler üzerinde düşünerek anlamı ayırt etmektir. Ardından, anlam birimlerinden temaları kümeledik ve oluşturduk. Temaları, temel veya tesadüfi doğaları için, özgür imgesel varyasyon süreciyle doğruladık ve soruyu sorduk: Bu temayı hayali olarak silersek veya değiştirirsek fenomen hala aynı mı?. Bu işlemle bir tema (sosyal destek) silindi. Tablo 2’de, sekiz temadan üçünün ve türetildikleri anlam birimlerinin örneklerini gösteriyoruz. Daha sonra fenomenin bileşik bir dokusal ve yapısal tanımını oluşturduk. Son olarak, bir

bütün olarak grubu temsil eden deneyimin özünün bileşik bir tanımını geliştirdik. Analizimizin geçerliliğini göstermek için üç doğrulama yöntemi kullanıldı. Bu stratejiler, nitel araştırmada kullanılan yaygın doğrulama yöntemlerini yansıtır. İlk olarak, kapsamlı bir literatür araştırması yaparak, fenomenolojik yöntemi yakından takip ederek, fenomenle ilgili deneyimlerimizi parantez içine alarak, olumsuz vakaları belirleyerek ve alan notları tutarak doğrulamayı başardık. İkinci olarak, son ürünün doğruluğunu kontrol etmek için katılımcılardan ikisine geri götürüldüğü üye kontrolünü kullandık. Son olarak, Nebraska Üniversitesi Kalitatif ve Karma Yöntem Araştırma Ofisi'ndeki meslektaşlar tüm sürecin meslektaş değerlendirmesini yaptı. Sürecin her aşaması bu incelemeyle eleştirildi.”

Fenomenolojik bir çalışmanın tüm aşamalarına örnek teşkil eden Brown vd. (2006)'nin çalışmasına bakıldığında yazarlar fenomenolojik bir araştırmanın birçok yönünü göstermişlerdir.

- Araştırmacılar, bir konu ve temel bir araştırma alanı oluşturulduktan sonra *literatürdeki boşluk ya da eksikliğe* ilişkin problemi belirleyerek probleme ilişkin literatürü incelemişlerdir.
- Yazarlar *felsefi* kökenleri olan fenomenolojiye ve felsefi tartışmalardan kısaca bahsetmişlerdir (bkz. “Fenomenolojik Yaklaşım” başlığı altında (Brown vd., 2006, s. 122).
- Bir *fenomen*- karaciğer nakli için bekleyen hastaların deneyimleri- inceleyen bir araştırma yapılmıştır.
- Mutlaka *o hastalığı deneyimleyen*- büyük bir orta batı üniversitesi tıp merkezinde karaciğer nakli bekleyen 6 hastayla görüşmeler yapılarak veri oluşturma süreci gerçekleştirilmiştir.
- *Veri analizi* işlemlerinde; önemli ifadelerin, anlamların, temaların ve fenomenin özüne ilişkin detaylı açıklamaların sistematik kullanımını Moustakas (1994) tarafından tavsiye edilen aşamaları takip ederek gerçekleştirmişlerdir.
- Yazarlar *bulgular ve tartışma* kısmında; önemli ifadeler ve anlam birimlerinden bir dizi tema, yapısal ve dokusal bir açıklamalarla ve hayali çeşitliliği kullanarak, deneyimin dokusal tanımını, yani bir karaciğer için beklemenin nasıl yaşandığını oluşturmuşlardır.
- Araştırma, 6 hastanın *deneyimlerinin özünün açıklanması* ve karaciğer nakli bekleme deneyimini yaşadıkları sürecin açıklanmasıyla bitmiştir.

Geçerlik, Güvenirlilik ve Etik

Nitel araştırmaların belirli düzeyde geçerliği ve güvenilirliğinin belirlenmesi araştırmanın inandırıcılığını ve kabul görme derecesini etkilemektedir. Nicel araştırmaların geçerliği ve güvenilirliği için farklı ölçme yöntemleri bulunmasına rağmen nitel araştırmalarda kesin bir geçerlik ve güvenilirlik tespiti yapmak mümkün olmamaktadır (Baltacı, 2019, s. 380). Ancak doğru bilgiye ulaşma konusunda gereken önlemlerin alınması (geçerlik) ve araştırma sürecinin ve verilerinin açık ve ayrıntılı bir şekilde yani bir başka araştırmacının değerlendirmesine imkân verecek şekilde tanımlanması (güvenirlilik), nitel araştırmacının karşılaşması gereken önemli beklentilerdir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 284-285). Brantlinger, Jimenez, Klingner, Pugach & Richardson (2005, s. 200-201) ve Creswell (2020, s. 252-256)'e göre söz konusu bu beklentiler ve nitel araştırmacının güvenilirlik ve geçerliğine ilişkin ölçütler;

- Üçgenleme (veri, teori, yöntem ve araştırmacılarda);
- Olumsuz veya tutarsız vaka analizi/olumlu ya da olumsuz örneklere yer verme;
- Araştırmacı refleksivitesi/araştırmacının rolünü açık bir şekilde belirleyerek ifade etmesi;
- Katılımcıların kontrolü/ katılımcıların görüşme transkripsiyonlarının veya gözlem alanı notlarının doğruluğunu (veya yanlışlığını) gözden geçirme ve onaylama;
- İşbirlikçi çalışma/ analiz ve yorumların kendine özgü ve / veya önyargılı olmamasını sağlamak için bir araştırmacının tasarlanmasında veya sonuçlar hakkında mutabık kalınan birden fazla araştırmacıyı dahil etme;
- Dış denetçiler;
- Veri kaynaklarından doğrudan alıntılar yapma;
- Uzun süreli saha etkileşimi/katılımcıları gözlemlemek, güvenilir ve onaylanabilir sonuçlar için sahada yeterli zaman harcadığını belgelemek;
- Derinlemesine veri oluşturma;
- Verileri ayrıntılı betimleme;
- Verileri saklama;
- Transfer edilebilirliği sağlamak için araştırmacının raporda şeffaf, adil ve sistematik olmasıdır.

Fenomenolojik bir çalışma da nitel araştırmacının doğası gereği kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymamakla birlikte bir fenomenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı

olacak sonuçlar, örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 72). Dolayısıyla fenomenolojik araştırmada analizler, ayrıntılı bilgi sağlama, örnek stratejileri seçme, araştırmacının tarafsızlığını sağlama ve araştırmacıların varsayımlardan kaçınma gibi nedenlerle genişletilebilir.

Ayrıca geçerlilik açısından araştırmacılar; çalışma boyunca kişisel yargılardan kaçınmak adına paranteze alma, varsayımlardan her zaman kaçınılamayacağından katılımcı kontrolleri, araştırmacıların anladıklarını doğrulamak adına katılımcılara görüşme deşifrelerinin sorulması, ikinci bir araştırmacının yardımıyla verileri üçgenleme (veri, teori, yöntem ve araştırmacılarda), araştırmacıların önyargılarının nasıl değiştiğini görebilmeleri için verileri analiz etmeden önce fenomen hakkındaki önyargılarını ve inançlarını tanımlayarak öznellik beyanında bulunmaları ve verilerin daha ileri düzeyde doğrulanması ve okuyucuların verilerin nasıl yorumlandığını anlamasını sağlamak için katılımcıların arka plan bilgilerini ve çalışmanın ayrıntılı açıklamasını sunma gibi hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir (Baker vd, 1992, s. 1358-1359; Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 14).

Dikkat edilecek bir diğer husus ise araştırma etiğidir. Araştırma etiği; insanlarla ilgili olan araştırmalarda özellikle araştırmacı tarafından insanların özerkliğine saygı duyma, mahremiyetini koruma ve zarar vermekten kaçınma gibi hakların ve çıkarların korunmasıdır (Hammersley & Traianou, 2017, s.2, 6,10). Yıldırım & Şimşek (2016, s. 107-108)' e göre bugün evrensel olarak kabul gören ve araştırma gündeme geldiğinde dünyanın her tarafında hızla uygulamaya konulan temel etik ilkeler; kabul ve onay, gizlilik, özel hayata saygı ve zarar vermeme, aldatmama/yanıltmama ve verilere sadık kalmadır.

Araştırma etiği konusunda nitel bir araştırmacı araştırma yaklaşımının türünü dikkate almaksızın, sahada veri oluşturma ve analiz sürecinde ya da nitel raporların paylaşımında birçok etik sorunla karşılaşmaktadır. Söz konusu sorunlar, yanıltıcı ve gizli faaliyetler, katılımcıların gizliliği ve özellikle bir fenomenoloji çalışmasında görüşme anında kişisel deneyimlerini katılımcılarla paylaşıp paylaşmamasıdır (Creswell, 2020, s. 176). Araştırmacı bu sorunları ortadan kaldırmak için takma isimler vererek katılımcıların gizliliğini sağlamalıdır. Etik ilkeler çerçevesinde verileri oluşturmak için gerekli etik kurul ve kurumsal izinlerini almalıdır. Katılımcıları araştırmanın gizliliği gibi konularda bilgilendirerek onlardan araştırmaya gönüllü

katıldıklarını beyan ettikleri bilgilendirilmiş onam formları alma gibi hususlara dikkat etmelidir.

Bu bağlamda araştırmacının rolü hem nitel araştırmanın genelinde hem de fenomenolojik yaklaşım için önemlidir.

Araştırmacının Katılımcı Rolü

Nitel araştırmada analiz doğası gereği öznel, çünkü araştırmacının rolü ise bizzat kendisi anahtar veri toplama aracıdır. Ayrıca araştırma konusu ile ilgili vakit geçiren, alanda olan biteni yaşayan, katılımcılarla birebir ilişki kuran ve verileri kodlayan, kategorilere ayıran, bağlamdan arındıran ve yeniden bağlamsallaştırma ile ilgili tüm uygulamaları yapan kişi olması bakımından araştırmacının rolü büyük önem taşımaktadır. Bunlara ek olarak her yaklaşımın, analitik süreci izlemek, belgelemek ve değerlendirmek için kendi teknikleri vardır ve bu durumda araştırmacının titizliği ve güvenilirliği sağlama rolü önemlidir. Araştırmacı kendini verilere kaptırsa bile, kendi bakış açısının, önceden var olan düşünce ve inançlarının farkında olmalıdır. Bu nedenle araştırmacının, araştırmadaki katılımcı rolü yazım sırasında açıkça belirtilmelidir (Kuzu, 2013, s. 34; Uzuner, 1999, s. 177-178; Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 44; Starks & Trinidad, 2007, s. 1376). Nitel araştırmada, araştırmacının bir diğer önemli rolü ise, kavramlar ile kavramlar arası ilişkilerin benzer alanlarda çalışan araştırmacıların deneyimleri ile karşılaştırmasıdır. Diğer araştırmacıların öneri ve görüşlerini almak, araştırmacının önyargılardan mümkün olduğunca uzaklaşmasını sağlar. Ayrıca araştırmacıya artan bir teoriksel duyarlılık ve yeni bir içgörü kazandırır (Corbin ve Strauss, 1990'den akt. Kocabıyık, 2016, s.61-62).

Fenomenolojik çalışmalarda ise araştırmacılar, katılımcıların düşüncelerine açık fikirli bir şekilde katılma amacı ile önceden var olan bilgi ve varsayımlarını tanıyıp bir kenara koydukları (ancak terk etmedikleri) “parantezleme” sürecine girerler. Ayrıca uygulamalar arasında meslektaşlarına ve akıl hocalarına danışır. Bu uzman görüşleri ile verilerle daha derinlemesine etkileşime geçtikçe düşüncelerinin ve fikirlerinin nasıl geliştiğinin farkında olurlar. Bu farkındalığın sağlanması da araştırmacının analiz boyunca kendisi için tuttuğu notlar ile gerçekleşir. Bu şekilde araştırmacı verilerin ne anlama geldiğini, birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu şekillendirdiğini anlamasına yardımcı olacak bir araç yaratmış olur. Bu şekilde araştırmacı düşüncelerini ve tepkilerini belgeleyerek denetimi sağlar (Starks & Trinidad, 2007, s. 1376).

Fenomenolojide araştırmacılar elde edilen veri üzerinde çalışırken dürüst olmalı, kendi bakış açısının farkında olarak, daha önceki düşünce, inanç ve önyargılarından uzaklaşmaldırlar. Fenomenolojik çalışmada, tecrübe edilmiş fenomenin özünün doğru bir Şekilde yansıtılması oldukça önemlidir. Bu nedenle araştırmacı, bilgi veren kişiye döner ve bu kişilerin deneyimlemiş oldukları fenomenleri yansıtır. Bu Şekilde araştırmacının incelemiş olduğu fenomenin özü doğru bir Şekilde yansıtılmış olur (Kleiman, 2004, s. 18; Kocabıyık, 2016, s. 62).

Bu bağlamda araştırmacının odak nokta olduğu nitel ve fenomenolojik araştırma yapan araştırmacı öncelikle kendi önyargı ve varsayımlarının farkında olmalıdır. Verilerini oluştururken kendi varsayımlarından sıyrılarak (paranteze alarak) verilerini oluşturmalı ve ilk analizini yapmalıdır. Geçerlik ve güvenirlik odaklarını sağlama açısından uzman görüşü alırlar ve iç denetim aracı oluşturarak kendisine notlar tutabilirler. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi araştırma sürecinin başından sonuna kadar tüm sürecinde araştırmacı etkileşimin içinde yer alan kişidir.

SONUÇ

Farklı veri oluşturma yöntemlerinin deneyimlerin biricikliğinden yola çıkararak anlamlandırmaya çalışan nitel araştırma yöntemi, araştırılan problemi doğal ortamında bütüncül Şekilde gerçekleştirilir. Deneyimlerinin öznelliğini ve anlamını ön plana çıkararak fenomenolojik yaklaşım da dert edinilen bir fenomene yönelik insanların duygu, düşünce, bakış açılarını anlamlandırma çabasıdır. Bu anlamlandırma bası da nitel araştırma süreci içerisine dahil olarak kendine özgü özellikleri de bulunmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşım insan deneyimini çok boyutlu olarak anlama amacı güder. Olguları açıklar, anlayışların temel anlamlarını ve özünü betimler. Bu amaçları gerçekleştirmek içinde araştırma sürecinde kendine özgü özellikleri barındırır. Burada ilk dikkat edilmesi gereken husus, dert edinilen problemin fenomenolojik yaklaşım ile ele alınıp alınamayacağıdır. Fenomenolojik yaklaşımda problem bir kişi ya da grubun fenomene ilişkin deneyimi, deneyimin anlamı ve özünün bilinme ihtiyacıdır. Ayrıca fenomenolojik yaklaşıma sahip bir araştırma yapıyorsa amaç cümlesinin içinde öncelikle fenomene ilişkin kısa bir tanım yapılmalı ve mutlaka “betimlemek”, “yüklenmiş anlam”, “deneyimler” ve “z” kavramlarının yer alması gerekmektedir.

Araştırmada amaca yönelik katılımcıların belirlenmesi, derinlemesine inceleme ve doyuma ulaşmak gerekmektedir. Mutlaka belirlenen fenomeni deneyimlemiş kişilerden oluşmalıdır. Öncelikle derinlemesine ve çoklu görüşme yöntemleri fenomenolojik yaklaşımın öncül veri oluşturma teknikleri arasında yer alır. Ayrıca diğer veri oluşturma teknikleri de kullanılabilir. Veri oluşturma sürecinde çok boyutlu olarak fenomene odaklanılmalıdır. Verilerin analizi aşamaları da paranteze alma, basamaklama ve fenomenolojik indirgeme, imgesel çeşitleme ve anlam ve özlerin sentezlenmesi yer almaktadır. Fenomenolojik araştırmalar raporlanırken de önce amacın tanımlama olduğu analizlerin özeti verilmeli, sonrasında yorum ve bağlantı kurma amacı ile tartışma yapılması; ayrıca çıkarımlar yapılması gerekmektedir.

Bunlarla birlikte her araştırma da olduğu gibi, geçerlik, güvenilirlik ve etik konularına hassasiyet gösterilmeli, araştırmacının bulunduğu yer gözden kaçırılmamalıdır. Araştırmacının rolü hem nitel araştırmada hem de fenomenolojik araştırmada odak noktası olduğu unutulmamalıdır.

Her ne kadar yapılan araştırmalarda kullanılan yaklaşım fenomenolojik olarak atfedilse de karakteristik özellikleri içerisinde barındırmamaktadır. Bazen yaklaşımlar arası benzer özellikler kafa karıştırıcı olabilmektedir. Bu noktada hem bu kafa karışıklığını önlemek, hem de nitel araştırma yapmak isteyen kişilere yol göstermek başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu nedenle nitel araştırma süreci ile birlikte fenomenolojik yaklaşımın içeriği ve sürecine ilişkin bir kılavuz niteliğinde bilgiler derlenmiştir. Bu amaçla, çalışmada nitel araştırmalarda ve fenomenolojik çalışmalarda fenomenolojinin tanımı ve temel özellikleri, neden ve ne zaman kullanıldığı ve amaçlarından bahsedilmiştir. Ayrıca nitel bir çalışmaya başlayan bir araştırmacının araştırma problemini belirlemesi ve araştırma probleminin fenomenolojik yaklaşıma uygun olması durumunda fenomenolojik bir araştırma tasarlamasına ilişkin aşamaların yanı sıra verilerin toplanması, analizi ve fenomenolojik araştırma metodolojisinin temel aşamaları ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Son olarak, nitel araştırma kapsamında kullanılan fenomenolojik yaklaşım gibi diğer yaklaşımlarında bu şekilde detaylı içeriklerinin alanyazına kazandırılması, yazılan araştırmaların her yöntemin kendi karakteristik özelliklerine göre kaleme alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Baker, C., Wuest, J. & Stern, P.N. (1992). Method Slurring: The Grounded Theory/ Phenomenology Example. *Journal of Advanced Nursing*, 17(11), 1355-1360. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1992.tb01859.x>
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Brantlinger, E., Jimenez, R., Klingner, J., Marleen, P. & Virginia, R. (2005). Qualitative Studies in Special Education. *Exceptional Children*, 71(2), 195-207. <https://doi.org/10.1177/001440290507100205>
- Brown, J., Sorrell, J.H., McClaren, J. & Creswell, J. W. (2006). Waiting for a Liver Transplant. *Qualitative Health Research*, 16 (1), 119-136. DOI: 10.1177/1049732305284011.
- Corbin, J. & Strauss, A. (1990). Grounded Theory Research: Procedures, Canons, and Evaluative Criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21. <https://doi.org/10.1007/BF00988593>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (3. Baskıdan Çeviri). Çeviri Editörleri: M. Bütün ve SB Demir). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dukes, S. (1984). Phenomenological Methodology in Die Human Sciences. *Journal of Religion And Health*, 23(3), 197-203.
- Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28(2), 235-260. <https://doi.org/10.1163/156916297X00103>
- Groenewald, T. (2004). A Phenomenological Research Design Illustrated, *International Journal of Qualitative Methods*, 3(1), 42-55. <https://doi.org/10.1177/160940690400300104>

- Hammersley, M. & Traianou, A. (2017). *Nitel Araştırmalarda Etik: İhtilafı Konular ve Bağlam* (Çev. S. Balcı & B. Ahi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Unat, O. (2012). Husserl ve Görüngübilimcilik. *Dört Öge*, (1), 11-16.
- Kleiman, S. (2004). Phenomenology: To Wonder and Search for Meanings. *Nurse Researcher*, 11(4), 7-19. <https://doi.org/10.7748/nr2004.07.11.4.7.c6211>.
- Knaack, P. (1984). Phenomenological Research. *Western Journal of Nursing Research*, 6(1), 107-114. <https://doi.org/10.1177/019394598400600108>.
- Kocabıyık, O. (2016). Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/200424>
- Kuzu, A. (2013). Araştırmaların Planlanması. A. A. Kurt (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 19-45). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Lester, S. (1999). An introduction to phenomenological research. Taunton UK: Stan Lester Developments.
- Miller, S. (2003). Analysis of Phenomenological Data Generated with Children as Research Participants. *Nurse Researcher*, 10(4), 68-82, <https://doi.org/10.7748/nr2003.07.10.4.68.c5908>
- Morse, J. M. (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10(1), 3-5. <https://doi.org/10.1177/104973200129118183>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Norlyk, A. & Harder, I. (2010). What Makes a Phenomenological Study Phenomenological? An Analysis of Peer-Reviewed Empirical Nursing Studies, *Qualitative Health Research*, 20(3), 420-431, <https://doi.org/10.1177/1049732309357435>
- Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de apaçıklık (Evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 45,1, 27-55.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, (Çeviri Ed: Bütün, M. & Demir, S.B.). 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>
- Starks, H., & Trinidad, S. B. (2007). Choose Your Method: A Comparison of Phenomenology, Discourse Analysis, and Grounded Theory. *Qualitative Health Research*, 17(10), 1372-1380. <https://doi.org/10.1177/1049732307307031>
- Uzuner, Y. (1999). Niteliksel Araştırma Yaklaşımı. A. A. Bir (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri İçinde* (ss.175-190). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Van Manen, M. (2007). Phenomenology of practice. *Phenomenology & Practice*, 1(1), 11-30. <https://doi.org/10.29173/pandpr19803>
- Van Manen, M. (1990). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. London: Althouse Press
- Wilson, A. (2015). A guide to phenomenological research. *Nursing Standard*, 29(34), 38-43. <https://doi.org/10.7748/ns.29.34.38.e8821>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. & Şahin, T. (2016). Eğitim Fakültelerindeki Araştırma Görevlilerinin Mesleki Deneyimlerinin İncelenmesi: Araştırma Görevlisi Olmanın Anlamına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44, 143-168. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.286491>
- Yüksel, P. & Yıldırım, S. (2015). Theoretical Frameworks, Methods, and Procedures for Conducting Phenomenological Studies in Educational Settings. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(1), 1-20. <https://doi.org/10.17569/tojqi.59813>

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 27.11.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 22.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yaşar, İ. H. (2020). İletişim tarihine kısa bir bakış: Analogdan dijitale iletişim araçlarının gelişimi ve bireye yansması. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 183-207.

İbrahim Halil YAŞAR¹

İLETİŞİM TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ: ANALOGDAN DİJİTALE İLETİŞİM ARAÇLARININ GELİŞİMİ VE BİREYE YANSIMASI

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde iletişim araçları ve teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bireylerin ve toplumların algı, düşünce ve davranış biçimleri üzerinde çeşitli etkiler meydana getirmiştir. İletişim araçlarının gelişimi ile birlikte bireyin endüstriyel süreçler ile siyasal alanla olan ilişkisinde giderek daha güçlü hale geldiği; pasif-izleyici konumunda olan bireyin, etkileyen, etkilenen, aktif ve katılımcı bireye dönüştüğü görülmektedir. Bu değişimde de bilgisayar ve internet teknolojilerinin gelişimi ile bilgiye erişimin kolaylaşması, her yerden ve her zaman ağa erişmenin mümkün hale gelmesi ile dijital medya platformlarının etkileşime olanak tanıyan yapısının önemli birer etken olduğu düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada, iletişim araçlarının tarihsel gelişiminden yola çıkarak bireyin endüstriyel ve siyasal kurumlar karşısındaki konumu tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim Teknolojileri, Yeni medya, Endüstri 4.0, Dijitalleşme

¹ Dr. Arş. Gör., Dicle Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-posta: i.halilyasar@hotmail.com ORCID: 0000-0002-1480-569X

A BRIEF OVERVIEW OF THE HISTORY OF COMMUNICATION: THE DEVELOPMENT OF ANALOG-TO-DIGITAL COMMUNICATION TOOLS AND ITS REFLECTION ON THE INDIVIDUAL

ABSTRACT

The developments in communication tools and technologies in the historical process have had profound effects on the perception, thought and behavior of individuals and societies. With the development of communication tools, it is seen that the individual has become stronger in relation to both industrial processes and the political sphere; It is seen that the individual who is in the position of passive-audience turns into an influential, affected, active and participant. In this change, it is evaluated that the development of computer and internet technologies, facilitating access to information, making it possible to access the network from anywhere and at any time, and the structure of digital media platforms that allow interaction are important factors. From this point of view, the study discusses the position of the individual against industrial and political institutions based on the historical development of communication tools.

Keywords: Communication Technologies, New Media, Web 4.0, Industry 4.0, Digitalization

GİRİŞ

İnsanlar tarihin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli yöntemlerle iletişim kurmuşlar ve gerek çağdaşları gerekse sonraki nesillerle bağlarını sürdürebilmek için çeşitli iletişim araçları kullanmış ve geliştirmişlerdir. Bir başka deyişle “insanlık kendi iletişim alanını çeşitli iletişim araçları yaratarak genişletmiştir.” (Crowley ve Heyer, 2014: 18).

Tarihsel süreç içerisinde iletişime duyulan ihtiyaç ve buna bağlı artış, iletişim araçlarının ortaya çıkışını ve çeşitlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, giderek artan verileri depolayacak, ihtiyaç duyulduğunda geri getirecek araçlara gereksinim duyulmuş, böylece iletişim araçları günümüze kadar gelişimini sürdürmüştür (Crowley ve Heyer, 2014: 18).

Tarih öncesi çağlardan günümüze ulaşan mağara resimleri, çeşitli süs eşyaları, hayvan kemikleri ve taşlardan üretilen çeşitli araç-gereçlerin asli kullanım amaçlarının yanında

kendi dönemleri için birer iletişim aracı olarak kullanıldığı değerlendirilirken (Marshack, 2014), bunların aynı zamanda günümüze de ulaşan çeşitli mesajlar taşımak için kullanıldığını söylemek mümkündür.

Yazının icadından Gutenberg'in matbaasına kadar geçen süre içerisinde insanlık, çeşitli aşamalardan geçerek bilgiyi depolamanın ve gerektiğinde kullanmak üzere saklamanın yöntemlerini araştırmıştır. Sümerler bu amaçla taşları ve kil tabletleri birer iletişim aracı olarak kullanmış ve bilgiyi bunlar üzerine kaydederek saklamayı başarmışlardır (Schmandt Besserat, 2014: 53). Sonraları Antik Mısır'da, iletişime dair büyük bir devrim gerçekleşmiştir. Mısırlılar Nil vadisinde yetişen ve papirüs adını verdikleri bitkiyi işleyerek kâğıt üretmişler (Sivas, 2015), üretmiş oldukları bu kâğıt, kalem ve mürekkeple birleşince iletişim tarihi açısından yeni ve büyük bir devrim yaratmıştır. Böylece biriken bilgi mantık, felsefe ve matematik gibi alanlarda bilimin ortaya çıkmasına ve gelişmesine olanak sağlamıştır.

Mezopotamya ve Mısır'da yaşanan bu gelişmeler tüccar bir Akdeniz halkı olan Fenikelilerin, bugünkü birçok alfabenin de atası kabul edilen fonetik alfabeyi kullanmaya başlamalarıyla birlikte farklı bir boyut kazanmıştır (Baldini, 2000: 29). Burada dikkat edilmesi gereken husus, iletişim alanında yaşanan her yeniliğin ve geliştirilen her iletişim aracının iletişimi giderek daha hızlı, ucuz ve kolay hale getirmesi ve gelişmenin aynı zamanda idareden maliyeye, bürokrasiden, güvenliğe, eğitim, kültür ve toplumsal anlamda kısaca hemen hemen her alanda ciddi ve derin etkiler ortaya çıkardığı gerçeğidir (Innis, 2014: 49-52).

15. yy.'da Gutenberg'in matbaası ve takip eden süreçte kitlesel basım ile kaynaklar kitlelere hızlı ve daha ucuza ulaşmaya başlamıştır (Eisentein, 2014: 156, Baldini, 2000: 65). Bu durum başta Avrupa ve takip eden süreçte Kuzey Amerika'da olmak üzere toplumsal ve siyasi alanlarda derin izler meydana getirmiştir (Graff, 2014). Baskı hızı ve tekniğinin gelişmesi çok sayıda ve türde kitabın basım ve yayımını artırmış ayrıca gazeteleri insan hayatına sokarak takip eden süreçte kitle iletişimi kavramını ortaya çıkarmıştır (Baldini, 2000).

1830'larla beraber fotoğraf ve telgraf, 1860'larda bilgisayarın atası sayılan daktilo, 1876'da telefon, 1894'te sinema, 1895'te telsiz telgraf, 1899'da manyetik bant kaydı, 1906'da radyo ve nihayet 1923'te televizyon (Beniger, 2014: 443) birer iletişim aracı olarak insan hayatına girmiştir. Adı geçen her bir iletişim aracı ekonomiden toplumsal

ve siyasi yaşama kadar farklı alanlarda insanlığı etkilemiş ve alışkanlıklarını değiştirmiştir. 1800'lü yılların başından itibaren art arda yapılan çalışmalar ve icatlar birbirini beslemiş ve tarihsel süreç içerisinde çok kısa sayılacak bir zaman dilimi içerisinde insanlık, önceki binyıllarda yaşanan teknolojik gelişmelerle kıyaslanamayacak kadar hızlı bir gelişim göstermiştir.

İkinci dünya savaşı yıllarında, askeri alandaki ihtiyaçları gidermek üzere bilim adamlarının çalışma alanına bu kez bilgisayar teknolojisi girmiştir. Her ne kadar başlarda ismi bilgisayar olarak tanımlanmasa da yapılan çalışmalar ve ardıllarının ulaştığı nokta günümüzün bilgisayar teknolojileri olarak karşımıza çıkmıştır.

1940'ların başında John Mauchly ve J. Prosper Eckert isimli mühendisler Amerikan ordusunun ikinci dünya savaşı sırasında ürettiği çeşitli topları gerektiği gibi kullanabilmesi için ilgili hesaplamaları yapabilecek, adına ENIAC (Electronic Numerical Integrator and Computer) dedikleri ilk bilgisayarı yapmaya koyulmuşlardır (Bagdikian, 2004: 68). Bu çalışma ancak savaşın sonunda tamamlanabilmiş olsa da soğuk savaş yıllarında da işe yarayacağı anlaşılınca bu teknolojinin geliştirilmesinde karar kılınmıştır. Ağırlığı otuz tonu bulan, 17000'den fazla vakum tüpü içeren bu ilk bilgisayar bir saniye içinde on basamaklı 333 adet sayıyı çarparak bir devrim yaratmıştır (Cowen, 2014: 461-462). Özel sektörün de sürece dâhil olmasıyla birlikte, üzerindeki yoğun ilgi ve çalışmalar neticesinde bu dev makine giderek küçülmeye ve daha ucuza mal edilmeye başlanmıştır. 1970'lerde "mikroişlemcilerin" keşfiyle bu süreç daha da hızlanarak günümüz bilgisayarlarının, hatta akıllı telefonlarda kullanılan teknolojilerin önünü açmıştır.

1971 yılına gelindiğinde ABD'de ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) üzerinde çalışan, Ray Tomlison adlı bir mühendis geliştirdiği bir yazılımla farklı sunuculara bağlı bilgisayarlar arasında posta göndermeyi başarmış ayrıca kişinin hangi bilgisayardan bağlandığının anlaşılabilmesi için "@" işaretini yaratarak bu alana önemli bir katkıda bulunmuştur. Nihayet 1974 yılına gelindiğinde Amerikalı bir bilgisayar bilimci olan Vinton Cerf, 'internet' kelimesini dünyaya hediye etmiştir (Karahasan, 2012: 72-73).

Takip eden on yıl içerisinde yaşanan gelişmelere rağmen bilgisayar ve internet kullanımı sıradan insanlar için hala karmaşık ve zorluğunu korurken bu sırada CERN'deki bilgisayar uzmanlarından biri olan Berners Lee dünyanın her yanındaki

bilgisayarlarda yer alan dosyaları birbirine bağlayarak 'dünya çapında bir bilgi ağı' oluşturacak bir 'hipermetin' sistemi yaratmayı planlamıştır. Planladığı sistem yalnızca metne dayalı bilgiyi değil, görüntüleri ve sonraki aşamada ses ve video aktarımını da içeren Lee, bu amaçla arkadaşları ile birlikte, hipermetin belgeleri için HTML (Hypertext Markup Language) adını verdikleri ortak bir biçimleme formatı geliştirmişler böylece internetin kendine özgü dili ve yazım kuralları ortaya çıkmıştır (Bagdikian, 2004: 69). Ekip daha sonra tarayıcılar ve sunucular arasında bilgi değiş tokuşuna olanak sağlayacak HTTP (Hypertext Transfer Protocol) hipermetin transfer protokolünü tasarlamışlardır. İnterneti ortak bir dil ve formata uygun hale getirmeyi amaçlayan bu çalışmalar neticesinde tüm dünyadaki bilgisayarları birbirine bağlayacak olan "World Wide Web" (WWW) doğmuştur.

ANALOGDAN DİJİTALE GEÇİŞ

Yukarıda kısaca değinilen çalışmalar, günümüzde kullandığımız bilgisayar ve internet ile mobil teknolojilerde yaşanan gelişmelerin yolunu açarak insanlara sosyal medyanın da içinde yer aldığı birçok yeni iletişim teknolojisi ve aracını hediye etmiştir. Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan bu hızlı gelişim ile sayısallaşma sürecinin hız kazanması, özellikle görüntü, ses ve hareketli görüntülerin işlenmesini kolaylaştırmış (Bolat, 2020: 108) görüntü ve sesin dolaşıma girmesiyle sosyal ağlarda yoğun bir veri akışını beraberinde getirmiştir. Nitekim bilgisayar ve internetin sosyal hayata dahil olması, özellikle 1970'li yıllardan itibaren bilgisayar, 90'larda ise internet teknolojisindeki gelişmelerle birlikte web siteleri ve portallar yaygınlaşmaya başlamıştır. Hızla gelişerek genişleyen bu dijital dönüşüm, 'yeni medya' kavramsallaştırmasıyla ifade edilirken, çeşitli disiplinlerce çalışmalara da konu edilmeye başlamıştır. Sosyal medya tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bir çeşit yeni medya platformu olarak tanımlanmıştır. Bu noktada sosyal medyayı daha iyi kavrayabilmek açısından, sosyal medya ağlarını da içeren, 'yeni medya' kavramını biraz daha açmak yararlı olacaktır.

Genel anlamda yeni gelişen iletişim teknolojileri ve uygulamalarını ifade eden yeni medya terimi (Marvin, 1988), özellikle internet ve ilgili dijital teknolojiler (bilgisayarlar, cep telefonları, tabletler vb.) ile uygulamalara (facebook, twitter, Instagram vb.) dayanmaktadır. Bir başka anlatımla yeni medya mevcut durumda ortaya çıkmış ve gelişmekte olan en yeni iletişim biçimlerinin kavramsal ifadesidir (Tomasello, 2010).

Yeni medyanın bir anlamda eski veya diğer bir deyişle geleneksel olanı iyileştirdiği, zira yeni medyanın geleneksel olanın tekniğine, biçimine ve toplumsal önemine el koyarak bunları yeniden biçimlendirerek geliştirdiği ifade edilmektedir (Bolter ve Grusin, 2000: 65).

Lev Manovich, *The Language of New Media* (2001) adlı eserinde Bolter ve Grusin'nin (2000) yeni medyanın eski olanı iyileştirdiği yönündeki yaklaşımına mesafeli durmasına rağmen yeni medyanın eskisinden farklı yönleriyle ilgili benzer bir bakış açısı sergilemektedir. Manovich dijitalleşmenin analog diğer bir deyişle eski olanı nasıl değiştirdiğinden ziyade analogun dijitali nasıl şekillendirdiğiyle ilgilenir. Manovich'in temel tezi, dijitalin devrimsel bir nitelikten öte hareketli imge medyasının devamı niteliğinde olduğudur (Laughey, 2010: 161). Manovich yeni medyanın ne olup olmadığını irdelediği eserinde yeni medyanın kapsamına dair çeşitli sorular yönelmekte ve bunlara cevaplar aramaktadır. Bu bağlamda, medyanın nasıl olup da yeni medyaya dönüştüğünü açıklarken yeni medyayı analog medyadan ayıran beş temel prensip üzerinde durmaktadır. Bu prensipler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Manovich, 2001):

Numerical Representation/Sayısal Temsil: Buna göre tüm yeni medya içerikleri, dijital kodlardan oluşur. Dijital kodlar ise birer sayısal temsildir. Bunun iki önemli sonucu vardır. İlk olarak yeni medya ürünleri matematiksel olarak tanımlanabilir. Yani bir görüntü veya şekil matematiksel bir işlev kullanılarak tanımlanabilir. İkinci olarak yeni medya içerikleri uygun algoritmalar kullanılarak değiştirilebilir. Örneğin bir görüntüdeki ses veya gürültü otomatik olarak kaldırılıp eklenebilir veya kontrastı farklılaştırılabilir.

Modularity/Modülerlik: Yeni medya öğeleri modüler yapıdadır. Küçük parçalar bir araya gelerek daha büyük bir bütünü oluştururlar ancak bunu yaparken her biri kendi kimliğini muhafaza eder. Örneğin 'World Wide Web' bir bütün olarak tamamen modüler bir yapıdadır. Her biri sırasıyla ayrı medya öğelerinden oluşan çok sayıda web sayfasından oluşur. Her öğeye ve her zaman diliminde kendi başına erişilebilir. Normalde, her bir dijital öğe ilgili web sitesine ait olarak düşünülür, ancak bu yalnızca ticari web tarayıcıları tarafından güçlendirilmiş bir birleşimden ibarettir.

Automation/Otomasyon: Bu prensip yeni medyanın sayısal ve modüler yapısıyla yakından ilgilidir. Zira bu iki özelliği sayesinde insan faktörü bilinçli olarak veya kısmen yaratıcı süreçten çıkarılabilir. Kelime işlem, sayfa düzeni, sunum ve web oluşturma

programları, belgenin düzenini otomatik olarak oluşturabilen “aracılar” bu prensibe örnek olarak gösterilebilir. Birçok web sitesi, kullanıcı siteye girdiğinde önceki verileri işleyerek, kullanıcıya uygun sayfalar oluşturur. Bunu yaparken veri tabanlarından elde ettiği bilgileri işleyerek kullanıcıya uygun şablonlar oluşturur ve sayfayı biçimlendirir.

Variability/Değişkenlik: Geleneksel medya, metinsel, görsel ve / veya ses öğelerini belirli bir kompozisyon veya dizgi şeklinde birleştiren bir karaktere sahiptir. Bu dizgi çeşitli materyallerde saklanır, sıralaması bir kerede ve herkes için belirlenir. Orijinalinden çok sayıda kopya çıkarılabilir ve bunlar dağıtılır. Buna karşılık, yeni medyanın karakterinde değişkenlik söz konusudur. Aynı kopyalar yerine, yeni bir medya nesnesi tipik olarak birçok farklı sürüme imkân tanır. Bu sürümler genellikle, bir bilgisayar tarafından otomatik olarak ve farklı şekillerde biçimlendirilir. Böylece içeriklerin kişiselleştirilmesi ve her bir medya içeriğinin birçok farklı biçiminin oluşturulması mümkün hale gelir. Yeni medyanın değişkenlik ilkesi onun sayısal, modüler ve otomasyon prensipleriyle yakından ilişkilidir.

Transcoding/Kod Aktarımı: Yeni medya, içerikleri birer bilgisayar verisine dönüştürür. Bunu yaparken kullanıcılar için ortak bir dil geliştirir ki bu kodlama olarak ifade edilir. Kodlama sayesinde her bir içerik kullanıcılar için tanımlanabilir ortak bir dile dönüşür. Kodlama, yeni medyanın sayısal ve modüler olma ilkeleriyle yakından ilgilidir.

Yeni medyanın dijital olmasına vurgu yapan Lister ve arkadaşları ise (2009) analogdan dijital dönüşümün dört ana sonucu olduğunu ifade ederler. İlk olarak dijital medyada, medya metinleri belirli medyalardan bağlantısız hale gelir. İkincisi, bilgilerin çok küçük alanlara sıkıştırılabilmesi ve depolanabilmesidir. Örneğin 1 gigabaytlık bir dijital alan, her biri 200 sayfalık yaklaşık 4.500 kitap, 1 terabaytlık bir alan ise 4,5 milyondan fazla kitap içerebilir. Yeni medyanın dijital olma özelliği ile depolama konusunda çok geniş bir hacme sahip olması kullanıcılar açısından tercih edilirliğini ve hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan önemli bir etkidir (Binark, 2007: 22).

Dijitalleşmenin üçüncü sonucu, verilere erişimin çok hızlı olması, aynı zamanda doğrusal olma gerekliliğinin ortadan kalkmasıdır (Lister ve ark. 2009). Burada kastedilen; bir dosya veya sayfaya hatta metne, çok hızlı bir şekilde ulaşılabilmesidir. Örneğin, dijital aktarılmış bir kitabın bir sayfasına ulaşmak için tek tek sayfaları çevirmek gerekmez. İstenilen sayfaya, hatta tek bir ifadeye ulaşmak anlık olarak gerçekleşebilmektedir. Dijitalleşmenin dördüncü ve son sonucu ise verilerin analog

medya çağında hayal edilemeyecek şekilde manipüle edilebilmeye uygun olmasıdır. Bir başka anlatımla dijital verilerde değişiklik yapmak, (eklemek-çıkarmak) oldukça kolaydır. Günümüzde çeşitli uygulamalar bu iş için herhangi bir profesyonelliğe ihtiyaç duymayacak kadar gelişmiş durumdadır.

Dijital medya terimi, veri ve bilgiyi kodlama ile onu dönüştürme tarzına yaptığı vurgu ile medyanın teknolojik unsuruna odaklanmış gibi görünmektedir. Bu nedenle yeni medyadan dijital medya olarak bahsetmek, onu mümkün kılan teknoloji ile ilgili hususlara öncelik vermek olarak düşünülebilir. Bu bağlamda yeni medya bir anlamda bilgisayar ve mikroişlemcilerin yetenek ve işlevleri sayesinde üretilen dijital çıktılarının oluşturduğu ortamı ifade etmektedir demek mümkündür (Tosun, 2013: 120).

Yeni medyayı ifade ederken sık kullanılan diğer bir terim ise online (çevrimiçi) medya kavramıdır. Bu kullanım, yeni medya ortamlarının birçok açıdan internetle olan ilişkisine doğrudan bir referanstır. Online (çevrimiçi) medya terimi, bağlantı aracı olarak bilgisayarlar ve mobil telefonların ağa 'erişim' yollarına vurgu yapmaktadır. Erişim, hızla gelişen yeni medya ortamlarının çok önemli bir niteliğidir. Aynı anda bir veya daha fazla kişiyle aradaki mesafe ve sınırları ortadan kaldırarak bağlantı kurabilmenin sonuçları oldukça derin olabilmektedir. Yeni medyaya, çevrimiçi medya olarak atıfta bulunmak, onu öncelikle başkalarıyla erişime imkân tanıyan ve öznelere birbirine bağlayan bir medya olarak yapılandırmaktadır (Siapera, 2011: 3-5).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde yeni medyanın, 'kimin için, neyi?' daha çok nitelediğine göre farklı anlamlar ifade ettiği söylenebilir. Bir taraftan teknolojik yönü vurgulanmak suretiyle dijitalleşmeye gönderme yapılırken diğer yandan, kişiyi diğerleriyle bağlantılı hale getiren, internet ve buna bağlı ağlara vurgu yapan çevrimiçi olma özelliği daha ön plana çıkabilmektedir.

Özetle, yirminci yüzyıl medyası, olarak da ifade edilen eski medya, iletilerini analog sinyaller yoluyla gönderir ve her ne kadar analog sinyaller çift yönlü iletişime izin veriyor olsa da sınırlı frekans-dalga kapasitesi nedeniyle uygulamada tek yönlü bir yapı arz eder. Ancak yirmi birinci yüzyıl dijital medyası iletişim olanaklarını arttırıp çift yönlü iletişime olanak sağlayarak üretici ve tüketici pozisyonunda bulunanların iletişim ve etkileşimini mümkün kılmış; böylece, dijital karakterli yeni medya eski medyanın yerini almaya başlamıştır (Laughey, 2010: 157).

Yeni medya ile birlikte dikkatin medya kaynağından öte seyirci ve dinleyiciye kaydığını ifade eden Neuman (2018: 13), bu yeni paradigmanın anlaşılabilmesi için dikkatle ilgili dinamiklerin; İnsan neyi bilmek ister? Neye ilgi gösterir? Ve neden? Sorularına yöneldiğini belirtmektedir.

Günümüzde dijital medyanın geleneksel medyayı da kuşatacak biçimde genişlemesi ve bu genişlemenin altında dijital depolamanın ve görüntülemenin kullanım kolaylığı ve kullanıcıların etkileşimlilikten yana olmalarının önemli bir payı olduğu ifade edilmektedir (Neuman, 2018: 96). Böylece eski ile yeni medya arasındaki ayrım giderek ortadan kalkmaktadır. Başka bir ifadeyle, dijitalleşme sayesinde örneğin; internette kitap okumak, cep telefonlarından televizyon veya film izlemek, sosyal medya ortamlarına fotoğraf, video vb. içerik yüklemek mümkündür. Bu özellik, 'medya yakınsaması' olarak ifade edilmektedir (Lister ve ark. 2009: 18).

Çoklu ortam kavramıyla hemen hemen aynı anlamı ifade eden yakınsama farklı iletişim araçlarıyla dijital teknolojilerin biraradılığı anlamında kullanılmaktadır ve "her iki kavram da bilgisayar çipi teknolojilerinin yeni medya teknolojilerindeki daha karmaşık uygulamaları nasıl üstlendiğini açıklamaktadır" (Laughey, 2010: 159).

Yakınsama medya üretim, dağıtım ve tüketiminde ortaya çıkmış bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretim açısından bakılacak olursa metin, müzik, görsel ve işitsel her türlü içeriğin standart bir ağ tabanlı bilgisayarla üretilebilmesi ifade edilmektedir. Hâlbuki önceki dönemde bahse konu medya formları, diğer bir ifadeyle içerikler, fiziksel anlamda birbirinden farklı özelliklere sahip olmakla beraber farklı kayıt formatlarında üretilmek durumundaydılar.

Dağıtım bağlamında ele alındığında ise önceki dönemde ithalat, ihracat, uydu ve kablo üzerinden iletişim faaliyetleri göze çarparken internetin küresel ölçekte gittikçe yaygın hale gelmesi ve ağa erişimin artması tıpkı reklam verenlerin olduğu gibi medya dağıtımcılarının da dikkatinden kaçmamış ve dağıtım paradigmasını kökünden değiştirmiştir. (Laughey, 2010: 159-160).

Yakınsamanın ortaya çıkardığı bir diğer önemli sonuç ise tüketici ile ilgili olan kısmıdır. Dijitalleşmenin sonucu olarak radyo, televizyon, dergi vb. geleneksel kitle iletişim araçları dijital ortama taşınmış ve tüketicilerin tek bir cihaz vasıtasıyla ağ üzerinden geleneksel ve yeni olanı birlikte deneyimlemesi mümkün hale gelmiştir. Geleneksel medya olarak ifade edilen platformlarda izleyici pasif bir alıcı konumundayken aynı

içeriklerin dijital platformlara taşınması, izleyicinin o içeriklere dair yorum yapmasına, fikir beyan etmesine ve içerik ile ilgili değerlendirmelerini bu platformlarda paylaşmasına olanak sunduğu için, bu anlamda da bireyin pasif konumdan aktif konuma geçişinin söz konusu olduğunu ifade etmek mümkündür.

WEB'İN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Yukarıda bahsedilen iletişim teknolojilerinin, kat ettiği gelişmelerin her biri çağımızın yeni iletişim kurma araçlarından biri olan sosyal medyanın ortaya çıkışında birer basamak teşkil etmektedir. Şüphesiz sosyal medyayı tanımlayabilmek için web kavramının üzerinde durmak meseleyi daha anlaşılır hale getirecektir. Daha önce de değinildiği üzere Bernard Lee ve arkadaşlarının öncülük ettiği ve dünya çapındaki bilgisayarları birbirine bağlayarak dosya ve bilgi paylaşımına olanak sağlayacak bir altyapı olarak tasarlanan ve kısaca 'web' olarak ifade edilen World Wide Web (www), ortaya çıktığı ilk andan günümüze değin sürekli olarak gelişim göstermiştir.

1980'lerin sonlarında sınırlı olarak kullanılmaya başlanan, 90'lı yıllarda ise giderek yaygınlaşan internet, 'kendi aralarında bağlantılı ağlar' anlamına gelen 'Interconnected Networks' teriminin kısaltmasından doğmuş bir terimdir (Gülmez, 2015: 20). Bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte web'in ortaya koyduğu yenilik internetin giderek dünyayı sarmalayan global bir bilgi ve iletişim teknolojisi olmasının önünü açmıştır. İnternet ve globalizm birbirini besleyen birer etken olarak McLuhan'ın 'global köyünü' (McLuhan ve Powers, 2001) adeta hızlı bir şekilde inşa etmeye başlamıştır. İnternet küresel ölçekte coğrafyaları birbirine bağlamakla kalmamış, bununla birlikte yeni, özgün haber ve medya çeşitleri meydana getirmiş böylece kitle iletişim araçlarının geleneksel işleyiş biçimini kökünden sarsmış ve değiştirmiştir (Bagdikian, 2004: 66).

İnternetin global bir ağ olmasında en önemli etken olan (W3) World Wide Web, dönemsel olarak gelişerek web1.0 ve web 2.0 diye ifade edilen ve günümüzde Web 3.0 ve ötesi web 4.0 kavramsallaştırmalarına muhatap olmaktadır. Web 1.0'dan web 4.0'a internet teknolojisi ve altyapısının gelişmesinden, yazılımların ve uygulamaların çoğalıp ucuzlamasına, kullanıcı sayısı ve niteliğinin artmasından, akıllı telefonlar ve benzeri mobil cihaz teknolojilerinin gelişip ağa entegre olmasına hatta makinelerin birbiriyle iletişimi ve etkileşimine kadar birçok farklılık, değişim ve gelişme söz konusudur.

Ağın insan hayatına girdiği ilk dönem olan 1993 ile 2003 arası dönemi kapsayan web altyapısına işaret eden Web 1.0, HTML dil kodlaması, Netscape Navigator gibi hantal tarayıcılar (browser) ile karmaşık arama motorlarının dönemi olarak anılmaktadır (Laughley, 2010: 162). Geniş bir belge evrenine evrensel erişim sağlamayı amaçlayan, geniş alanlı bir hiper medya ve bilgi alma girişimi olarak ifade edilen (W3) World Wide Web'in, ilk nesil altyapısını ifade eden web 1.0, temelde içerik sağlama amaçlı olup, statik sayfalardan oluşmakta ve etkileşime neredeyse hiç imkân tanımamaktaydı. Başka bir deyişle ilk web, kullanıcının sadece belli bir bilgi yahut içeriği aramasına ve okumasına izin veriyordu. Ancak kullanıcının içeriğe katkısı veya etkileşimi konusunda imkânlar oldukça kısıtlıydı (Choudhury, 2014: 8096-8100).

Bilgisayarların ve internet altyapılarının günümüze göre oldukça ilkel kabul edilebileceği bu ilk dönem web uygulamasında, bağlantı hızı ve kalitesi oldukça düşüktü. Arama motorları henüz çok az gelişmiş ve istenilen içeriğe ulaşmak saatler sürebiliyordu. Yazılımların oldukça sınırlı sayıda ve pahalı olduğu web 1.0'in özellikle ilk dönemlerinde içerik üretmek ve bir web sitesi sahibi olmanın maliyeti de oldukça yüksekti. Sınırlı bant aralığına sahip, özellikle başlarda görsel ve işitsel anlamda oldukça kullanışsız olan ve daha çok metin bazlı olan web 1.0, henüz uygulama (application) ve yazılımların gelişmediği bir dönem olarak içerik üretmenin son derece zor, programlama becerisi ve bilgisine ihtiyaç duyulan bir dönemi ifade eder. Dolayısıyla Web 1.0 Laughley'in ifadesiyle: "...heyecan verici bir gelişme olmakla beraber ancak teknoloji müptelaları ve milyonerlerin kapak attığı kapalı bir liman" (2010: 162), olarak tanımlanmaktadır.

Web 1.0'in kullanıcılara sunduğu en önemli hizmetlerden birinin e-posta hizmeti olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kullanıcıların hızla benimsediği bu hizmet, mektup ve faks türü yazışmaların elektronik ortama taşınmasını sağlamış, yine amazon.com ve benzeri e-ticaret siteleri ilk olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır (Karahasan, 2012: 74).

Cihazların, özellikle de yazılımların giderek gelişmesi ve ucuzlamasıyla birlikte kullanıcıların anlık olarak haberleşmesine olanak sağlayan 'ICQ' (1997), müzik dosyalarının paylaşılmasına olanak sağlayan 'Napster' (1999), anlık iletişime imkân sunan 'MSN Messenger' ve yine Microsoft tarafından piyasaya sürülen 'Internet Explorer' bu dönemde internet tabanlı platformlarda ortaya çıkan yeniliklerden birkaçıdır.

Yaşanan gelişmeler 2000'li yıllarda web'i ilk ortaya çıktığı dönemden çok farklı bir araç haline getirmiştir. Kullanıcıların aktif ve katılımcı oldukları ve içerik üretme sürecine eklemlendikleri, hatta içerik üretiminde giderek daha etkin rol oynadıkları bir sürece girilmiştir. Bu yeni dönem 2004 yılında Tim O'Reilly tarafından 'Web 2.0' olarak tanımlanmış ve bu tanımlama kabul görmüştür.

İnternetin ilk ortaya çıkışından itibaren, internet tabanlı platformlar ve bunların işlevleri ile kullanım amaçları sürekli değişerek gelişmeye devam etmiştir. Bu değişime vurgu yapan ve içinde sosyal medyayı da barındıran web 2.0 kavramı, bu alandaki teknolojik gelişmeleri özetleyen bir ifade olarak karşılığını bulmaktadır.

Yeni medya olarak adlandırılan dijital ortamlar bağlamında en heyecan verici yapısal yenilik, ağ oluşturma, bilgi paylaşımı ve yapılandırılmış içeriklerin yeni biçimlerine imkân tanıyan Facebook, Twitter, Youtube, Wikipedia vb. sosyal ağların patlaması olarak gösterilmektedir. Daha katılımcı, etkileşimli ve esnek, yeni iletişim biçimini temsil eden bu uygulamalar web 2.0 olarak adlandırılmıştır (Neuman, 2018: 261).

İlk olarak, 'O'Reilly Media'nın' kurucusu, Tim O'Reilly tarafından 2004 yılında internetin geleceği üzerine fikir alışverişinde bulunmak üzere toplanan bir konferansta ortaya atılan web 2.0 kavramı, yeni nesil internet ve yeni trendleri ifade etmek için kullanılmıştır (O'Reilly, 2009). Buna göre kullanıcıların birlikte ve paylaşarak yarattığı bir sistem olan web 2.0, kullanıcı sayısı arttıkça ilerleyen ve gelişen bir yazılım hizmeti sağlarken, kullanıcıların veri ve hizmetlerinin başkalarınınca yeniden tasarlanmasına izin vermekte ve sürekli olarak güncellenmektedir (Akıncı, 2014: 105-106).

Statik olan web 1.0'ın, kullanıcı açısından pasif ve edilgen yapısından farklı olarak web 2.0, kullanıcıların aktif ve katılımcı oldukları dinamik bir yapıya sahiptir. Web 2.0, kullanıcıların kendi içeriklerini hazırlayıp paylaşabildikleri bir ortam sunarken, aynı zamanda kullanıcıların başkalarıyla etkileşimine (interactivity) olanak sağlayan bir yapıya sahiptir. Yeni iletişim ortamları olarak, birçok web 2.0 uygulamasının, gerçek zamanlı (real time) geri bildirim olanak tanıyan yapısı bu etkileşimi daha güçlü hale getirmektedir.

Web 2.0'a yönelik yaklaşımlarda ve tanımlarda öne çıkan üç farklı boyut görülmektedir. O'Reilly'nin web 2.0 tanımlaması ve çizdiği çerçeveden referansla web 2.0'a yönelik anlayış ve yaklaşımların çerçevesi özetle aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Choudhury, 2014):

Teknoloji odaklı: Web 2.0'a yönelik tanımlamalarda sık olarak vurgulanan noktalardan birisi onun teknolojik yönüyle ilgilidir. Buna göre yazılım ve cihaz teknolojilerindeki gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bloglar, wikiler, facebook, twitter vb. sosyal medya platformları ve bununla ilişkili teknolojik gelişmeler bu tanımların odak noktasını oluşturmaktadır.

İş (Business) odaklı: Yazılım, cihaz ve internet altyapısının gelişimi ile birlikte ortaya çıkan web 2.0, işletmelerin ve üretimin yeniden tasarlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Web 2.0 ile birlikte işletmeler, internet ortamına kalıcı olarak taşınmaya başlarken müşteri ilişkileri ve iletişim biçimleri de değişmeye başlamıştır.

Kullanıcı odaklı: Web 2.0' ile birlikte en fazla anılan sosyal ağlar, webin insan topluluklarını bir araya getiren yapısına işaret etmektedir. Sosyal ağlar kullanıcıya içerik üretimi ve yönetimi konusunda imkân sunarken aynı zamanda diğerleriyle iletişim kurma ve etkileşime girmeyi de mümkün kılar. Burada vurgulanan husus, bilgi üretiminin toplulaşması, sosyal ağların genişlemesi ve kullanıcıların bilgi alışverişine atıf yapan bir durumdur. Tüm bu unsurlar, kullanıcıyı ön plana çıkaran yaklaşımlardır ki tanımlamalarda üzerinde durulan odak noktalardan biri de budur.

Geride bıraktığımız yüzyılda iletişim bilimi daha çok ikna etmek ve bilgilendirmek amaçlı, tek yönlü iletişime odaklanırken, günümüzde genelde 'yeni medyanın' daha özelde ise web 2.0 ile hayatımıza giren sosyal ağların sunduğu olanaklar sayesinde seyircilerin kullanıcılara dönüştüğü ve olağanüstü genişleyen medya ortamı ile sayısız seçenek arasında filtreleme ve seçim yapma kapasitesinin artışına dikkat çekilmektedir (Neuman, 2018: 11).

Özetle, web 2.0 kullanıcılarına herhangi bir özel yazılım gereksinimi duymadan içerik üretme, paylaşma ve yayınlama imkânı sunmuştur. Sıradan kullanıcıları aktif ve katılımcı birer içerik üreticisi ve paylaşımcıya dönüştüren wikiler, bloglar, facebook, youtube vb. sosyal paylaşım ağları gibi günümüzün popüler birçok internet sitesi ve uygulaması web 2.0 ürünü olarak hayatımızdaki yerini almıştır (Laughey, 2010: 163).

Web 2.0'a dair yapılan tanımlamalar yukarıda vurgulandığı üzere farklı perspektiflerden ele alınmaktadır. Genel anlamda bir değerlendirme yapıldığında web 2.0 sunduğu teknik altyapı ve bünyesinde ortaya çıkan uygulamalar sayesinde insanların alışkanlıklarını ve düşünme biçimini şekillendiren bir döneme işaret eder. Bireye yeni ifade alanları açan ve benlik sunumuna imkân tanıyan sosyal medya

araçlarını da barındıran web 2.0, kullanıcının internet ve mobil cihazlarla bütünleştiği, aktif, katılımcı olarak yeniden konumlandığı bir yapı olarak ifade edilebilir.

Şüphesiz iletişim teknolojileri ve araçlarındaki gelişim baş döndürücü şekilde devam etmektedir. Nasıl ki web1.0 ilk dönem itibariyle olağanüstü imkân ve yenilikler sunan bir sistem olarak kabul edilmiş, ancak süreç içerisinde yaşanan gelişmeler web 2.0'ı tanımlamayı gerekli kılmış ise, sonrasında web 2.0 için mevcut sistemi ve altyapıyı tanımlamaya yetmediği ve artık yeni bakış açılarıyla ele alınması gerekliliği vurgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 2006 yılında John Markoff New York Times'da yayınlanan makalesinde Web 3.0 kavramını önermiş ve 'üçüncü nesil internete' vurgu yapmıştır (Markoff, 2006).

Web'in mucidi Tim Berners Lee tarafından 'semantic' (anlamsal) olacağı ifade edilen web 3.0, internetin zekileşmesine, cihazların ve makinelerin verileri işleyerek anlamlar çıkarmasına gönderme yapmaktadır. Lee henüz 1998 yılında, sonraları web 3.0 olarak ifade edilecek dönüşüm için 'semantik web' ifadesini kullanmış ve daha başlangıçtan itibaren webin, sadece insandan insana iletişim için değil, aynı zamanda makinelerin de katılıp, yardım edebilmesi ve faydalı olması amacıyla bir bilgi alanı olarak tasarlandığını ifade etmektedir (Lee, 1998).

Lee (1998), verilerin makineler tarafından anlaşılıp işlenebileceği bir teknik altyapıya ihtiyaç olduğunu belirtip 'yapay zekâya' gönderme yaptıktan sonra makinelerin ve cihazların verileri işleyerek bunlardan anlamlar çıkarmasının mümkün olduğunu bunun da gelecekte makine-makine iletişimi ve etkileşimini olanaklı kılacağını belirtmektedir.

Bu bağlamda "semantik web" in insanlık tarihi açısından derin etkiler yaratacağına, bilgi üretimi ile devasa boyutlardaki dijital verilerin insanlardan ziyade bilgisayarlar tarafından üretilip işleneceğine, kişiselleştirmenin artacağına, uygulamaların 'applications' daha da gelişip 'yapay zekânın' işlem gücünün artacağına yönelik düşünceler dikkat çekmektedir (Karahasan, 2012: 81). Günümüzde gerek yapay zekâ gerekse yazılım üzerine yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, semantic web'in hayata geçmeye başladığını ve önümüzdeki süreçte makinelerin iletişim ve etkileşimlerinin daha da artarak gelişeceğini öngörmek mümkündür.

Günümüzde üzerinde konuşulan ve yakın gelecekte üzerinde daha fazla durulacağı anlaşılan kavramlardan biri olan web 4.0 henüz tam olarak oturmamış ve kavramsal olarak gelişme aşamasında olan gelecekteki web altyapısına işaret etmektedir.

'Simbiyotik web' olarak da adlandırılan web 4.0, ağın altında yatan gelecek tasvirini, daha açık bir ifadeyle insan-makine etkileşiminin de ötesinde makine-makine arasındaki etkileşimi de ifade etmektedir (Aghaei vd. 2012: 8).

Web 4.0 insan zihninin yerine, öğrenen ve akıllanan makinelerin devasa nicelik içeren web sitelerini ve içeriklerini çok hızlı bir şekilde tarayarak anlamlar çıkarması ve neyin öncelikli olarak yüklenmesi gerektiğine ve neyin çalıştırılacağına karar vereceği bir dönemi işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle sonsuz sayıdaki dijital verilerin makineler tarafından taranıp anlam çıkartacak şekilde gelişmesi, böylece bireylerin en yüksek performansla ve en kaliteli sonuçlara ulaşması beklenmektedir.

Web 4.0 ile birlikte, gelişmiş yapay zekâ teknolojileri sayesinde cihazların/makinelerin kişiyi tanıyarak bir anlamda kişiye özel asistan vazifesi icra etmesi beklenmektedir. Zira makinelerin akıllandığı ve öğrendiği bir yaklaşımla çalışan web 4.0 altyapısı makinelerin kendilerini sürekli olarak geliştirmeleri mantığına dayanmaktadır. Mevcut durumda Google Asistan, Amazon Alexa gibi servislerin bu anlamdaki dönüşümün temelini atmaya başladığı belirtilmektedir.

Özetle Web 4.0 dijitalleşme ve sanallaştırma üzerine kurulu olan çevrimiçi işletim sistemleri, saniyede 100 Gigabit gibi yüksek bir hızda bağlantı ve bant aralığı sunan, depolama başta olmak üzere hemen her dijital faaliyetin yerel disklerden uzaklaşarak çevrimiçi networkler üzerinden gerçekleştiği, yapay zekâya sahip işletim sistemi ve web teknolojisi mimarisi olarak tanımlanmaktadır.

Web 4.0 tanımlamaları ve öngörülerini ile yazılım ve donanım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin, merkezinde insanın yer aldığı hemen her türlü faaliyeti etkileyeceğini öngörmek mümkündür. Bu bağlamda ele alındığında son zamanlarda üzerinde fazlaca durulmaya başlanan ve endüstriyel faaliyetlerin teknolojik dönüşümünü ifade eden endüstri 4.0 kavramına değinmek çalışmanın bütünselliği açısından anlam arz etmektedir. Zira web 4.0 ile giderek insan hayatına gireceği anlaşılan ve yakın gelecekte üretim, dağıtım ve pazarlama alanlarındaki dönüşümü ifade eden endüstri 4.0 arasında temel benzerlikler ve tamamlayıcı yönler bulunmaktadır. Bir anlamda web 4.0 olarak değerlendirilen teknoloji altyapısında yaşanması beklenen gelişmelerin endüstri 4.0 ile gerçekleşmesi beklenen dönüşümün altyapısını oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Webin, ilk dönemlerinden bu yana özellikle web 2.0 ile birlikte bireyler ve şirketler arasındaki iletişimi ve etkileşimi artırarak ve daha çok hizmet alanına ilişkin ağlar oluşturduğu ancak son dönemde endüstri 4.0 ile birlikte üretim sürecine doğrudan dâhil olacağı ve yön vereceği belirtilmektedir (Basl, 2016: 2).

Temel prensibi üretim sürecinde yer alan makinelerin, üretimle ilgili her türlü bileşeni ve sistemleri birbirine bağlayarak, işletmelerin birbirlerini bağımsız şekilde kontrol edebilecekleri ve tüm bu değer zinciri boyunca akıllı ağlar yaratmaları olan endüstri 4.0 (Lee 2008'den Akt., Wan vd. 2013); meydana çıkması muhtemel hataları otonom olarak hesaplayarak üretimde ortaya çıkabilecek beklenmeyen değişikliklere tepki veren organize ve bütünleşmiş lojistik sistemleri ifade etmektedir.

Bahsi geçen tüm bu süreçler içerisinde bilgi iletişim teknolojileri en önemli rolü oynamaktadır. Zira bilgi iletişim teknolojilerinin yetenekleri geleneksel olanakların ötesinde üretimin, her aşamasında bütünleşik ve komplike bir ağ teknolojisini ve yaklaşımını temel alarak çözüm olanakları sunmaktadır (Basl, 2016: 3). Bilgisayar ve internet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde makinelerin koordine bir şekilde çalışması esasen endüstrideki 4. nesil değişimi ifade eden en temel özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Bulut ve Akçacı, 2017: 53).

Endüstri 4.0'da dijitalleşme ve ağ oluşturma tamamlayıcı şekilde iç içe geçmiş ve üretim örgütlenmesinin temelini oluşturur niteliktedir. Daha açık ifade etmek gerekirse direkt veya dolaylı olarak bir şekilde ilişkili olan tüm üretim elemanlarının birlikte çalışması planlanmakta, dijital verilerin, yazılımın ve bilişim teknolojilerinin birbirleri ile entegre bir şekilde çalışmaları öngörülmektedir (Schuh ve ark. 2014: 51).

Web 4.0 ile endüstri 4.0 arasındaki ilişkiyi açıklaması açısından üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise endüstri 4.0'ı açıklayan ve ona yön veren kavramlardır. Endüstri 4.0'ı oluşturan ve ileriki dönemlerde bu ilişkiye yön vereceği düşünülen kavramlar 'nesnelerin interneti, 3D yazıcılar, büyük veri, bulut bilişim sistemleri, artırılmış gerçeklik, otonom robotlar, siber-fiziksel sistemler, simülasyon ve akıllı fabrikalardır' (TÜSİAD ve BCG 2016; EBSO, 2015; SIEMENS, 2015).

Bu bağlamda bir değerlendirme yapıldığında üretim ve pazarlamadan siyaset ve güvenliğe, eğitimden sağlığa ve e-devlet uygulamalarına kadar akla gelebilecek hemen hemen her alanda dijitalleşmenin insan hayatını kuşatacağı ve internete bağlı olmanın ihtiyaç ve keyfiyetin ötesinde bir anlamda zorunluluk halini alacağı

düşünülmektedir. Bu durum sabit disklerin kullanım dışı kalarak bulut sisteminin depolamanın ana unsuru olacağı, indirme hızının şimdiye oranla çok daha yüksek hale geleceği, insan-makine ve makine-makine etkileşiminin çok daha üst seviyelere çıkararak artırılmış gerçeklik (augmented reality) uygulamaları ve teknolojilerinin, sanal ile gerçeklik algısını bir anlamda iç içe geçireceği bir döneme işaret etmektedir.

BİREYSEL İFADE ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA PLATFORMLARI

Bilgisayar ve internet teknolojisinin gündelik hayatın rutinleri içerisine girmesi ve sosyal ağların dünya genelinde yoğun bir biçimde kullanılmasıyla birlikte toplumsal yapı ve ilişkilerde değişim kaçınılmaz hale getirmiştir. Toplumsal yapı içerisinde oluşan ilişki kalıpları ve toplumu oluşturan bireylerin kişisel yaşam pratikleri ve alışkanlıkları da bu değişime paralel olarak yeniden biçimlenmiştir (McLuhan, 2005:8).

Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, bireylerin bu ağlar üzerinde oluşturdukları kişisel profiller ve bu profiller aracılığıyla kurdukları iletişim biçimi bireyleri tüm alanlarda varlık gösteren ve etkileşimde bulunan aktif katılımcılara dönüştürmüştür. Instagram, twitter, facebook, pinterest vb. platformlar ile blog yazarlığı, youtube, tiktok ve benzer birçok mecrada interaktif bir etkileşimin gerçekleşmesi, dijital platformlarda veri akışını sağlayan bireylere birer içerik üreticisi olarak toplumsalın bütün alanlarıyla ilgili görüş beyan etme olanağı bulmaktadır. Özellikle son yıllarda popüler birer iletişim mecrası haline gelen sosyal ağlar kullanıcılarına kişisel bir alan sunarak kendi gündemlerini oluşturma (Altincik, 2020:33) ve bu gündemi kamusal alana taşıma olanağı da sunmaktadır. Dolayısıyla kendi gündemini bu platformlar aracılığıyla kitlelere sunma şansı bulan birey aktif bir biçimde varlık gösterirken aynı zamanda diğer kullanıcıların gündemlerine de maruz kalarak bir bilgi yığını içerisinde var olma çabası içerisine girmektedir. Sosyal ağları bu anlamda üretici ve tüketicinin bir arada olduğu, üreticinin aynı zamanda tüketici olduğu platformlar olarak değerlendirmek mümkündür.

Küreselleşme politikaları bağlamında ideolojik, kültürel ve ekonomik uygulamaların hayata geçirildiği günümüz toplumlarında tüketimin arttırılmasını hedefleyen yöntemler de sosyal ağların doğasına uygun olarak biçimlendirilmekte, popüler ikonların yaratılması, bu ikonların birer reklam aracına dönüştürülmesi (Akmeşe, 2017: 134) gibi

stratejilerde reklam ve pazarlama alanında dikkat çeken durumlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Reklam ve pazarlama alanında sosyal ağ ünlüsü veya sosyal medya fenomeni olarak tanımlanan kişiler ünlü markaların reklam kampanyalarında kullanılarak yeni kamusal alan olarak değerlendirilen ve sanal kamusal alan olarak ifade edilen dijital medya platformlarındaki hedef kitleye ulaşmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum sosyal medya fenomeni/ünlüsü diyebileceğimiz yeni bir iş alanını da işaret etmektedir.

Dijital platformların bireye sağladığı olanaklar (zaman mekan engelini ortadan kaldırması, interaktif etkileşime olanak vermesi, bir içerik ile ilgili geribildirimde bulunma, kendi içeriğini kendi oluşturma vd.) bu alanda bireyi aktif bir duruma getirdiği gibi yeni iş kolları da oluşturmaktadır. Bloggerlık, influencer, youtuber gibi kavramlar yine dijitalleşmenin sonucunda ortaya çıkmış ve günümüzde en popüler meslekler olarak ifade edilen iş kollarına örnek olarak verilebilir.

Eğitim, sağlık, spor ve iletişim gibi alanlarda da benzer durumlar söz konusudur. Zaman ve mekandan bağımsız olarak dijital platformlarda online ve çevrimdışı eğitim, sağlık ve spor programlarına ait paketlerin belirli bir ücret karşılığında satılması, canlı yayınlar, kurulan sosyal medya profilleri (özellikle Instagram ve youtube) üzerinden oluşturulan kişi markası ve sanal kuruluşlar aracılığıyla yine dijital platformdaki hedef kitleye yönelik yapılan çalışmalar olarak karşılığını bulmaktadır.

Siyaset ve toplumsal hareketler açısından baktığımızda da yine dijitalleşmenin işin doğasını değiştirdiğini ifade etmek mümkündür. Sosyal medya platformları sadece kitlelerin bilgilenmesinin değil siyasal tepkilerin de ifade aracı olarak kullanılmaktadır. Dijital kuşak olarak ifade edilen bireyler siyasal partiler hakkındaki görüşlerini oluştururken ve siyasal katılım biçimi olarak oy verme davranışını gerçekleştirirken bu platformlar yönlendirici olmaktadır. Bu bağlamda siyasal katılımın biçimsel değişime uğradığını katılımcı ve siyaset icracılarının da bu değişimden etkilenerken bir değişime uğradığını ifade etmek mümkündür.

Farklı alanlardan verilen bütün örneklerde görüldüğü üzere sosyal medya platformlarında varlık gösteren bireylerin dijitalin bütün olanaklarından yararlanarak üretimden pazarlamaya, sanattan siyasete, eğitimden sağlığa kısaca bütün toplumsal alanlarda birtakım değişim ve dönüşümleri beraberinde getirdiğini ve bu platformların bireyi aktif birer katılımcıya dönüştürdüğünü ifade etmek mümkündür.

SONUÇ

Yukarıda da değinildiği üzere büyük veri, bulut sistemleri, artırılmış gerçeklik ve makinelerin akıllanması ve etkileşimi gibi unsurlar endüstri 4.0'ın olduğu gibi web 4.0'ın da ana karakteristiğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda hızla gelişmeye devam eden bu türden teknolojik ilerlemelerin her yönüyle iç içe geçmiş olduğunu ve birbirini besler nitelikte bir bütünsellik gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

Şüphesiz bahse konu tüm yenilikler önümüzdeki süreçte bireylerin ve bir bütün olarak insanlığın mevcut alışkanlıklarını, düşünme ve iletişim kurma biçimlerini derinden etkileyerek yeniden biçimlendirecek gibi görünmektedir. Mevcut çalışma kapsamında anlam ifade etmesi açısından '4.0' olarak ifade edilen bu türden yeni atılımların hemen her alanda olduğu gibi birey-siyaset ilişkisinde de yeni bir paradigmaya işaret ettiğini vurgulamak yerinde olacaktır.

Yaşanan gelişmeler ve teknolojik dönüşümün bir sonucu olarak önümüzdeki süreçte siyasetin gençleşmesi gerektiği ifade edilirken, herkesin akıllı cihazlara sahip olduğu bir dönemde siyasal partilerin birkaç bin delegeyle veya sadece milletvekilleriyle politika üretmesinin gerçekçi olamayacağı ve siyasal alanın etkin katılımı esas alarak yeniden dizayn edilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Oran, 2018).

Bu değişimin her alanda olduğu gibi siyaset üzerinde de önemli etkiler ortaya çıkaracağı değerlendirilirken teknolojik anlamda yaşanan gelişmelerin kuşaklar arası farklılığı eskiye nazaran çok daha belirgin kıldığı, sağ-sol gibi ideolojik ve kuramsal farklıların bulanıklaştığı, dolayısıyla bu gelişmelerden hareketle hem siyasetin daha gençleşmesi hem de bu yönde bir tarz-ı siyaset belirlemenin gerekli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Web 4.0 ve endüstri 4.0'ın biçimlendirdiği insanların siyasal alana ilişkin algıları ve yaklaşımlarının değişeceği, buna bağlı olarak siyasetçi kimliği ve profilinin de değişime uğrayacağı yönünde öngörüler, sosyal medya fenomenleri içerisinden yeni politik figürlerin türeyeceğine kadar geniş bir yelpazede kendine ifade alanı bulmaktadır.

Süreç içerisinde yaşanan değişim ve dönüşümün yukarıda bahsedilen meselelerle ilgili bireysel ve toplumsal anlamda siyasi yaklaşım ve tercihleri ne ölçüde değiştireceğini bugünden kestirmek güç olsa da sosyal ağların insan hayatına dahil olduğu son 10-15 yıllık kısa süre içerisinde ortaya çıkardığı değişim ve etkiler düşünüldüğünde hiçbir

şeyin mevcut haliyle kalmayacağını öngörmek çok da yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda birey-siyaset ilişkisi açısından birey dışındaki siyasal aktörlerin web 2.0 ile hayatımıza giren sosyal ağları ve yakın bir gelecek bağlamında web 4.0'ın konuşulduğu günümüzde geleceğe dair iletişim ve etkileşim planlarını yaparken bu alanı önemle analiz etmeleri ve anlamaları gerçeğiyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Zira Marshall Mc Luhan'ın iletişimciler için meşhur olmuş ifadesiyle “araç mesajdır” kullandığımız araçları biçimlendirdiğimiz gibi onların da bizi biçimlendirdiği tezinden hareketle kullanılan yeni nesil iletişim araçlarının düşünce, üslup ve davranışlarımızı nasıl biçimlendirip değiştirdiğini anlamak sadece reklam veya pazarlamacılar için değil siyasal aktörler için de elzem görünmektedir.

Sonuç olarak, birey-teknoloji ilişkisinin gelmiş olduğu nokta birçok alanda olduğu gibi bireyin siyasal alanla olan ilişkisinde de yeni ve farklı anlayışları gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla diğer alanların bu ilişki ve etkileşimle ilgili olarak yeni sürümlerini ifade eden '1.0', '2.0', '3.0', '4.0' gibi ifadeler siyasal alanla ilgili olarak da benimsenmeye başlamış ve siyasetin bu 'yeni hali' için 'Siyaset 4.0' terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişim ve dönüşümlerin bütün alanlarda olduğu gibi siyaset alanında da hem biçimsel açıdan bir değişim yaratması hem de siyasetçiler ve katılımcılar açısından katılım ve icra noktalarında da dijital platformlara adaptasyon sağlayacağı düşünülmekte ve teknoloji geliştikçe bütün alanlarda sürekli bir değişim ve dönüşümün yaşanacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akmeşe, E. (2017). Evrensel Bir Simgenin Sıradışı Öyküsü: Chevolution, (Editörler), Huriye Kuruoğlu ve Alev Fatoş Parsa. Belgesel Filmde Zamanın Ruhu: Belgesel Filmde Değişen Anlam ve Anlatım içinde (s.117-137), Ankara: Detay.

Aghaei, S., Nematbakhsh, M. A. & Farsani, H. K. (2012). Evolution of The World Wide Web: From Web1.0 to Web 4.0, International Journal of Web & Semantic Technology, 3(1), 1-10.

Altincik, H. (2020). Halkla ilişkiler perspektifinden Medya ve Yerel Yönetim İlişkisi, İstanbul, Kriter Yayınları.

Bagdikian, B. H. (2004). Yeni medya tekeli, İstanbul, Akılçelen Kitaplar.

Baldini, M. (2000). İletişim Tarihi, İstanbul, Avcıol Basım Yayın.

Basl, J. (2016). The Pilot Survey of the Industry 4.0 Principles Penetration in the Selected Czech and Ploish Companies, Journal of System Integration, 7(4), 3-8.

Beniger, J. (2004). Kontrol Devrimi, (Editörler), David Crowley ve Paul Heyer, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi, s.442-455.

Besserat, D. S. (2014). Yazının En Eski Öncüsü, (Ed.), David Crowley ve Paul Heyer, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi, ss.35-47.

Binark, M. (2007). Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve yöntem sorunu, (Ed.) Mutlu Binark (21-44), Yeni Medya Çalışmaları, Ankara, Dipnot Yayınları.

Bolat, N. (2020). Televizyonun teknik dönüşümünün içeriğe etkisi. (Editör) Esennur Sirer. Televizyon 4.0 Toplum 5.0 Döneminde Yeni İzlenç Yeni İzler Kitle içinde (s. 107-127), Konya: Literatürk Yayınevi.

Bolter, J. D. & GRrusin, R. (2000). Remediation: Understanding New Media, Massachusetts: The MIT Press.

Bulut, E. & Akçacı, T. (2017). "Endüstri 4.0 Ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi", Assam Uluslararası Hakemli Dergi (Assam-Uhad) Assam International Refereed Journal,7, 50-72.

Choudhury, N. (2014). "World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0", International Journal of Computer Science and Information Technologies, 5(6), p.8096-8100.

Cowen, R. S. (2014). Elektroniğin Toplumsal Gelişimi İletişim Tarihi, (Editörler), David Crowley ve Paul Heyer, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi.

Crowley, D. & Heyer, P. (2014). İletişim Tarihi: Teknoloji-Kültür-Toplum, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi.

EBSO (2015). Sanayi 4.0 Uyum Sağlamayan Kaybedecek, http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/sanayi-40_88510761.pdf

Eisenstein, E. (2014), Okuma Kamusunun Yükselişi, (Editörler), David Crowley ve Paul Heyer, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi, s.148-159.

Graff, H. J. (2014) İlk Modern Okuryazarlıklar, (Editörler), David Crowley ve Paul Heyer, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi, s.160-173.

- Gülmez, B. (2015). Kültür Tarihi, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Innis, H. (2014), Antik İmparatorluklarda İletişim Araçları, (Editörler), David Crowley ve Paul Heyer, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi, s.48-57.
- Karahasan, F. (2012). Taşlar Yerinden Oynarken: Dijital Pazarlamanın Kuralları, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Laughey, D. (2010). Medya Çalışmaları: Teoriler ve Yaklaşımlar, (Çev: Ali Toprak) İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lee, T. B. (1998). Semantic Web Road Map, <https://www.w3.org/DesignIssues/Semantic.html>
- Lister, M., Dovey J., Giddings S., Grant I. & Kelly K. (2009). New Media "A Critical Introduction: Second Edition", Newyork, USA: Routhledge Taylor&Francis Group.
- Manovich, L. (2001), The Language of New Media, London: The MIT Press.
- Markoff, J. (2006). Entrepreneurs See a Web Gided by Common Sense, <https://www.nytimes.com/2006/11/12/business/12web.html>
- Marshack, A. (2014). Buz Çağı İnsanın Sanatı ve Simgeleri, (Editörler), David Crowley ve Paul Heyer, (Çev: Berkay Ersöz) Ankara: Siyasal Kitabevi, s.22-34.
- Marvin, C. (1988). When Old Technologies Were New: Thinking about Electric Communication in the Late Nineteenth Century, NewYork: Oxford Press.
- McLuhan, M. (2005). Yaradanımız medya: Medyanın etkileri üzerine bir keşif yolculuğu,(Çev.Ünsal Oskay), İstanbul: Merkez Kitapçılık.
- McLuhan, M. & Powers, B. R. (2001). Global Köy :21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Değişiklikler, (Çev: Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Neuman, W. R. (2018). Dijital Fark: Gündelik Hayatta Dijitalleşme ve Medya Etkileri Kuramı, (Çev: Gökçe Metin), İstanbul: The Kitap Yayınları.
- O'reilly, T. (2009). What is Web2.0? Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software, https://books.google.com.tr/books?id=NpEk_WFCMdIC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Oran, U. (2018). Sanayi 4.0 Çağında Siyaset, <https://umutoran.com/2018/06/21/sanayi-4-0-caginda-siyaset/>,

Schuh, G., Potente T., Potente, C., Wesch, W. Anja, R., & Prote J. P. (2014). Collaboration Mechanisms to increase Productivity in the Context of Industrie 4.0, p.51-56.

Siapera, E. (2011). Understanding New Media. https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/44073_Siapera.pdf

Siemens (2015). Endüstri 4.0 Yolunda. Siemens Türkiye, <https://www.siemens.com.tr/digital-enterprise>

Sivas, H. (2015). Dünyanın Oluşumu, Eski Mezopotamya ve Eski Mısır Tarihi ve Uygarlıkları, (Editör): Taciser Sivas, Genel Uygarlık Tarihi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.2-35.

Tomasello, K. T. (2010). 'New Media' Research Publication Trends And Outlets In Communication, 1990–2006, *New Media & Society*, 12(4), p.531-548.

Tosun, N. B. (2013). Sanal Gerçeklik Özgürleştiriyor mu?, (Editörler), And Algül ve Neda Üçer, Yeni Medyada Demokrasi: Sosyal Medya'ya Dair Araştırmalar, Literatürk Yayınları, Konya, s.113-134.

Tüsiad & Bcg (2016). Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği için Bir Gereklik Olarak Sanayi 4.0: Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi, İstanbul, file:///C:/Users/%C4%B0brahim/Downloads/TuYrkiyenin_Sanayi_40__DoYnuYsYuYmuY_YoYnetici_OYzeti.pdf

Vural, Z. & Akıncı B. (2014). Dijital Panorama: Bilgi İletişim Teknolojilerinde Son Gündem, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Wan, J., Yan, H., Liu, Q., Zhou, K., Lu, R. & Li D. (2013). Enabling Cyber-Physical Systems with Machine-To-machine Technologies, *International Journal of Ad Hoc and Ubiquitous Computing*, 13(3-4), p.187-196.

EXTENDED ABSTRACT

People have communicated with various methods since the first periods of history, and they have used and developed various communication tools in order to maintain their

ties with both their contemporaries and subsequent generations. The need for communication in the historical process and the increase in connection with this have provided the emergence and diversification of communication tools. Tools were needed to store increasingly increasing data and bring them back when needed, thus communication tools have continued to develop until today. Developments ranging from the invention of writing to today's social media applications are in a sense a result of this need.

The developments in communication technologies and tools undoubtedly cause changes in individual and social areas. We can say that these developments reshaped the individual's perception of his environment. It should be noted that with the development of communication technologies, it is less and less costly to access and store information. The informed individual became more and more demanding in the face of authority and institutional structures, especially the state.

When we consider the relationship of the individual with traditional media, we see that this is a vertical and one-way communication form. The same is true in the early period of the Internet, which is a relatively newer communication technology. If we generalize this period until Web2.0, we see that people are passive viewers in their relations with the media. During this period, the audience has to be content with what is presented to them. The possibilities for which people can object or have their voices heard are very limited. In addition, it is very difficult for people to produce common reactions and organize against events and processes. In summary, people have to be content with what is offered to them and accept it.

The rapid development of internet infrastructure and mobile technologies has changed the rules of the game over time. The combination of the web2.0 infrastructure of the internet with the advances in software has created new communication platforms called social media. Thus, the information exchange has accelerated and a new era has begun, in which everyone is aware of everything. One-way communication model of traditional media has changed to be two-way and interactive with social media. The point where communication technologies and tools have come has succeeded in including everyone from everywhere to the network. This social structure, in which participation in the network is perceived as a necessity, has been conceptualized as a network society by thinkers such as Castells and Dijk.

At this point, it is considered that the individual is stronger against states and large companies. Although social media platforms are highly vulnerable to manipulation, they have made individuals stronger against events and processes. social media platforms help ordinary people organize and generate collective reactions. Until recently, the individual, who had to be content with what was offered to him, has become a powerful actor in commercial processes from production to distribution today. Today, a dissatisfied customer relationship can contain a crisis potential even for giant companies. because social media allows the voice of someone who thinks he is being wronged or belittled, to reach others who will sympathize with him. It can be said that the same situation is similar in terms of individual-politics relationship. For this reason, the individual is not only a voting gate used in election processes today. Other political actors, especially political parties, candidates and leaders, try to maintain their communication with ordinary people. These corporate communication efforts outside the election periods became prominent with social media and became a field of political communication.

As a result, the individual, who was in a passive position against giant companies and corporate political actors until recently, has turned into an active and participatory individual. Undoubtedly, the role of social media tools in this is very important. The development of communication technologies is a trigger factor in the realization of new concepts and production methods such as Industry 4.0. It is possible that a similar result will appear soon as politics 4.0. It is considered that the developments in communication technologies will add more to the decision-making processes and will strengthen the individual in the face of events and processes.

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 30.11.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 26.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akmeşe, E. (2020). Doğu - batı karşıtlığı bağlamında yaşamın kıyısında filmdeki kurgusal karakterler üzerine eleştirel bir analiz. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 208-222.

DOĞU - BATI KARŞITLIĞI BAĞLAMINDA YAŞAMIN KIIYISINDA FİLMİNDEKİ KURGUSAL KARAKTERLER ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR ANALİZ

Eşref AKMEŞE¹

ÖZET

Filmlerde karakterlerin fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik açılardan karşıtlıklar üzerinden kurgulanması oldukça işlevsel bir yöntem olarak bilinmektedir. Kültür, zihniyet ve ideoloji gibi ayrımları vurgulamak açısından karşıtlıkların inşa edilmesi filmlerde verilmek istenen iletilerin somutlaştırılmasında etkili bir kurgu tekniğidir. Bu yaklaşımla bir kültürün bir başka kültüre karşı üstün tutulması inşa edilen karakterlerin özelliklerine içerilerek somutlaştırılabilmektedir. Bu doğrultuda olumlu ve olumsuz karakterlerin inşası filmin bütünselliği içinde yönetmenin düşüncelerinin ifade edilmesi ve filmsel iletilerin somutlaştırılmasının temel göstergeleri arasında bulunmaktadır. Filmlerde karşıtlıkların kullanılmasıyla oluşturulan karakterler, yönetmenin perspektifine bağlı olarak ötekileştirme pratiklerinin inşa edilmesine yol açabilmektedir. Göçmen Türk bir ailenin Almanya'da yetişen üyesi olan Fatih Akın yönetmen ve senarist olarak filmlerinde, kültürel karşıtlıklara yoğun şekilde yer vermektedir. Kültürel farklılıkları genel olarak doğu-batı ayrımı üzerinden kurgulayan Akın, Batılı bir

---

¹ Araştırma Görevlisi Dr. İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, e-posta: esrefakmese@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0906-8928

perspektifle doğulu karakterleri inşa etmektedir. Bu bağlamda Akın'ın kültürel düzlemde karşıtlıklar üzerinden kurguladığı karakterler, Doğu'ya yönelik oryantalist söylemi çağrıştırmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, Akın'ın Türkçe'ye *Yaşamın Kıyısında* adıyla çevrilen, *Auf der anderen Seite (2007)*, adlı filmdeki, karakter kurguları, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik düzlemde eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karşıtlıklar, Doğu-Batı, Oryantalizm, Ötekileştirme, Karakter Analizleri

A CRITICAL ANALYSIS OF FICTIONAL CHARACTERS OF THE FILM THE EDGE OF HEAVEN IN THE CONTEXT OF EAST WEST CONTRADICTION

ABSTRACT

Fictionalizing the characters through contrasts of physiological, psychological and sociological aspects is known considerably as a functional method. Constructing contrasts in terms of emphasizing differences such as culture, mentality and ideology is an effective editing technique for embodying the messages to be given in films. With this approach, keeping one culture superior to another can be embodied by being included the traits of the constructed characters. In this direction, the construction of positive and negative characters is among the basic indicators of expressing the director's thoughts and concretizing the filmic messages in the integrity of the film. Characters constructed by using contrasts in films can lead to marginalization depending on the director's perspective. Fatih Akın, grew up in Germany as a member of a Turkish immigrant family, uses cultural contrasts intensively in his films as a director and scenarist. Fictionalizing cultural differences generally on the basis of the east-west contradiction, Akın constructs eastern characters with a western perspective. In this context, the characters that Akın constructs through the cultural contrasts evoke the orientalist discourse towards the East. Accordingly in this study, the character fictions in *Auf der anderen Seite (2007)*, which is translated into Turkish as *Yaşamın Kıyısında*, are analyzed with a critical approach in physiological, psychological and sociological bases.

Keywords: Contrasts, East-West, Orientalism, Marginalization, Character Analysis

GİRİŞ

Her sanat eseri yaratıcısının yaşama bakışı ile şekillenir. Sinema bu durumun hayat bulduğu en önemli mecralardan biridir. Görsel ve işitsel unsurların kullanımının sağladığı avantajlar ve çok boyutlu kurgu imkânları barındıran sinema filmleri, yönetmenlere vermek istedikleri mesajları iletmek için geniş olanaklar sağlamaktadır. Filmlerde iletilerin oluşturulmasında önemli unsurlardan biri de anlatı yapısının temel öğeleri içinde yer alan senaryodur. Senaryo anlatılmak istenen hikâyenin en etkin şekilde amaca hizmet etmesi doğrultusunda yazılmaya çalışılır. Senaryo yazımı önemli ölçüde yaratılan karakterlerin inşasıyla şekillenir ve karakterler aracılığıyla çeşitli toplumsal kesimler “temsil” edilir. Bu doğrultuda kurgulanan karakterlerin yapısal özellikleri filmlerde inşa edilen söylemin belirleyici unsurları olarak ideolojik iletiler içerir. Bu anlamda filmlerde kurgulanan ana ve yan karakterler filmsel iletilerin somutlaştırılması için temel göstergeleri oluşturur.

Türkiye’den Almanya’ya 1960’lı yıllarda göç eden işçi bir ailenin mensubu olan Alman yönetmen ve senarist Fatih Akın’ın, filmlerinde kurgulanan karakterler tartışmaya açık göçmen imajları barındırmaktadır. Bu bağlamda Akın’ın filmlerinde kurgulanan doğulu² karakterlerin ötekileştirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda Akın’ın “Auf der anderen Seite” (Yaşamın Kıyısında), adlı filmi kurgulanan karakterlerin ötekileştirilmesi ve inşa edilen göçmen imajları açısından dikkat çekmektedir. Türk ve Alman “temselleri”nin doğu-batı ekseninde hayat bulduğu ve her iki coğrafyanın kültürel olarak da karşı karşıya getirildiği *Yaşamın Kıyısında* birçok ulusal ve uluslararası ödüle layık görülmüştür.³ Başarısı sinema alanındaki belli başlı ödüllerle tescillenen *Yaşamın Kıyısında* filmi, farklı kültür ve yaşam tarzlarının karşılaştırılması açısından ilgi çektiği kadar ötekileştirme pratikleri açısından da dikkat çekmektedir.

Almanya’daki kültürel atmosfer içinde yetişen ancak göçmen bir ailenin mensubu olmanın etkilerini belirli ölçüde filmlerine yansıtan Akın’ın inşa ettiği karakterler, farklı kültürlere mensup bireylerin karşılaşması çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda senaryosu kurgulanan *Yaşamın Kıyısında* adlı filmde Akın’ın karakterlerini oryantalist bir perspektifle inşa ettiği ve doğulu karakterleri öteki olarak

---

² Çalışmada, “Doğu” ve “Doğulu” kavramları oryantalist literatürdeki anlamları göz önünde bulundurularak, kullanılmaktadır.

³ Bkz. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Yaşamın_Kıyısında_\(film,_2007\)#Ödüller](https://tr.wikipedia.org/wiki/Yaşamın_Kıyısında_(film,_2007)#Ödüller)

konumlandığı görülmektedir. Bu noktadan bakıldığında *Yaşamın Kıyısında* adlı filmi önemli kılan temel unsurlardan biri, Akın'ın inşa ettiği Doğulu karakterleri genel olarak Batılı bir gözle ele alması ve belli şablonlar içinde stereotiplere hapsederek kimi zaman karikatürleştirmesidir. *Yaşamın Kıyısında* adlı filmde kurgulanan karakterler farklı kültürlerle mensup insan anlayışlarını belli bir bakış açısıyla tasvir etmektedir. Fatih Akın, bir söyleşisinde “*Filimdeki altı karakterin tümü benim içimdeki yanları temsil ediyor*” (Behrens & Töteberg 2013, s.168), diyerek iki farklı kültürle ilişkisini somutlaştırmaktadır. Bu doğrultuda filmdeki karakterlerin analizi, yönetmenin farklı kültürlerle bakışının belirginleştirilmesi ve filmde sunulan iletilerin somutlaştırılması için elverişli olanaklar sağlamaktadır.

ORYANTALİST PERSPEKTİF

Tarih boyunca bütün toplumlarda çeşitli şekillerde de görülen ve çeşitli yol ve yöntemlerle yapılan ötekileştirme pratiklerini hayata geçirmek için birçok gerekçe bulunabilmektedir (Güvenç, 2011, s.27). Kadim bir olgunun ifadesi olan ötekilik, günümüzde kavramsal düzeyde daha çok; kimlik, inanç, ideoloji, cinsel tercihler ve coğrafya benzeri aidiyetler üzerinden irdelenmektedir (Uluç, 2009, s.32). Toplamların birbirlerini ötekileştirerek kendilerini farklılıklar üzerinden tanımlamaları tarihsel olarak çok eski bir olguyu ifade eder. Tarihsel açıdan, ilk insan topluluklarının oluştuğu dönemlere kadar izleri sürülebilir ötekileştirme pratiğinin birçok tanımı bulunmaktadır. Söz konusu tanımların ortak özelliği, “biz”den olmayan ve “biz”e benzemeyenlerin negatif biçimde konumlandırılmasıdır. Temel olarak kendini yüceltme adına karşıtını aşağılama eğilimiyle açıklanabilecek nitelikte olan ötekileştirme yaklaşımı, oryantalist perspektif söz konusu olduğunda coğrafi olarak doğu - batı karşıtlığını, kültür ve zihniyet farklarını kapsayan ancak çok daha minimal farklılıkları da barındıran bir eğilimdir.

Klasik anlamıyla Doğu kültürü, dilleri, tarihi gibi alanlara dair araştırmaları ifade eden oryantalizm, daha özel anlamıyla, Edward Said'in 1978 de yayınlanan ve çığır açıcı olarak değerlendirilen çalışmasının ardından, Batı'nın kendi kimliğini ifade etmesinin, kendisini tanımlayıp eylemini meşrulaştırmasının dolayımı, ideolojik ve kültürel yolu biçiminde tanımlanmaktadır (Cevizci, 2003, s.301). Ötekiliğin inşasında önemli bir paradigma olarak kabul edilen oryantalizm, Said'in ifadesiyle “Şarkla - Şark-hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğretmek,

oraya yerleşerek, onu yöneterek - uğraşan ortak kurum olarak, kısacası şarka egemen olmakta, Şarkı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir” (2004, s. 13). Buradan hareketle Doğu'nun “reel” gerçekliğinin Batı'nın süzgecinden geçirilerek temsiller yoluyla inşa edilmesi oryantalist perspektifi açıklar. James Clifford'a göre, “Said oryantalizmi asla tanımlamaz, daha ziyade farklı ve her zaman birbiriyle uyumlu olmayan çeşitli bakış açılarından nitelendirir ve işaret eder” (Clifford, 2007, s.139). Bu anlamda oryantalist perspektifle Doğu birçok boyutta tanımlanırken Batı da Doğu'nun karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Ötekileştirme kavramının içerdiği “biz”in dışında olan “öteki”dir ve “öteki” “biz” olmayandır dolayısıyla bizden olmayan bizden aşağıdır yaklaşımı oryantalist perspektife de içkindir. Bu anlamda Batı doğudan farklı olarak konumlandırılır ve bu çerçevede Doğu temsilleri oluşturulur. Oryantalist perspektifle inşa edilen temsillerle Doğu ve Doğulular genellikle olumsuz biçimde tanımlanır. Bu doğrultuda oryantalist perspektifle üretilen söylemler Doğu'yu sürekli olarak yeniden inşa eder ve bu ötekileştirici bir perspektife dönüşür.

YÖNTEM

Film karakterleri, toplumsal yapı içinde var olan ya da var olabilecek insan modellerinin sinematik olanaklarla inşa edilmesiyle oluşturulur. Seymour Chatman'a göre, uygulanabilirliği olan bir karakter kuramı, karakterleri salt olay örgüsünün işlevsel birer aracı olarak değil, özerk birer varlık olarak ele almalıdır (2009, s.111). Bu anlamda uygulanabilir bir karakter teorisi film karakterlerini olay örgüsü içinde özerk varlıklar olarak varsayar. Bu bağlamda film içinde özerk birer unsur olan karakterlerin analizi, filmin olay örgüsünün anlaşılmasına katkı sunar. Bir filmdeki karakterler en belirleyici unsurların başında yer alır. Syd Field'in ifadesiyle, karakter, senaryonun, en temel dayanağı, temel taşı, kalbi, ruhu ve sinir sistemidir. (2013, s.66). Filmlerde yaratılan kurgusal karakterler ana ve yan karakterler olarak tasnif edilmektedir. Bu doğrultuda yan karakterler ana karakterleri destekleyen yardımcı figürler olarak anlatıda anlamın oluşmasına katkı sunarlar. Semir Aslanyürek'in ifadesiyle, “Karakter en basit tanımıyla, insanın faaliyetleri ve yaşam koşullarıyla bağımlı olan ve söz konusu insana özgü davranışlarında kendini gösteren, sabit sosyal ve psikolojik özelliklerin tümüdür”(2004, s.102). Film senaryolarında olay örgüsü karakterler hakkındaki gerçekliğin ortaya çıkarılması bağlamında tasarlanır. Karakterlerin eylemleri ve belirli olaylar karşısındaki

tutumları temel yapılarını somutlaştırır (Field, 2013, s.63). Bir karakterin esas olarak fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik olmak üzere üç boyutu bulunur. Karakterizasyonu oluşturan unsurlar insanların farklı özelliklerini yansıtır ancak üç boyut da birbirlerine bağlıdır (Egri, 1960, s.36-37). Bu anlamda insanın davranışlarının anlaşılması, fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik boyutların göz önüne alınmasını gerekli kılar. Bu doğrultuda çalışmada filmde inşa edilen altı karakter, fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik boyutlarda analiz edilmektedir. Bu çalışma kapsamında filmde yer alan altı karakter üzerinden analiz yapılmış ve yönetmenin karakterler üzerinden kurguladığı oryantalist bakış açısı değerlendirilmiştir.

ÇALIŞMAYA AİT BULGULAR

Film yaşamları kesişen altı kişinin öyküleri etrafında gelişir. Bremen’de yaşayan yaşlı bir Türk olan Ali Aksu, kızı Ayten’i okutmaya çalışan hayat kadını Yeter’i para vaadiyle birlikte yaşamaya ikna eder. Yeter, Ali’nin aşırı istekleri ve kıskançlık krizleri karşısında evi terk etmeye karar verir. Ali öfkelenir ve Yeter’i tokatlayarak düşüp ölmesine yol açar. Ali’nin Alman dili profesörü olan oğlu Nejat, Yeter’in yaşam öyküsünden etkilenir ve Ayten’i aramak için Türkiye’ye gider. Türkiye’den “politik nedenlerle” kaçan Ayten Almanya’da üniversite öğrencisi Lotte ile tanışır ve iltica sürecinde onun yanında saklanır. Lotte’nin annesi Susanne, bu durumdan huzursuz olur. İltica talebi red edilen Ayten Türkiye’ye geri gönderilince, Lotte onun peşinden İstanbul’a gider. İstanbul’da Ayten’e yardım etmeye çalışan Lotte bir sokak çocuğu tarafından öldürülür. Lotte’nin annesi İstanbul’a gelip kızının yaşadığı mekanları gezer ve Ayten’i hapisanede ziyaret eder. Lotte’nin annesi Ayten’i aramayı sürdüren Nejat ile tanışır. Nejat Almanya’daki hapisaneden çıkıp Trabzon’a yerleşen babasını ziyaret eder. Bu çerçevede Almanya ve Türkiye’den altı karakter etrafında şekillenen film, söz konusu kişilerin birbiriyle kesişen öykülerini, kültürel karşıtlıklar, anne-kız ve baba-oğul ilişkileri bağlamında ele alır. Üç bölümden oluşan film Almanya ve Türkiye’de geçer.

Yeter’in Ölümü

Film üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Yeter’in ölümü anlatılır. Almanya’da geçen bu bölümde, emekli bir dul olan Karadenizli Ali (Tuncel Kurtiz), aşık olduğu fahişe Yeter (Nursel Köse) ve Ali’nin oğlu Nejat’ın (Baki Davran) öyküsü anlatılır. Ali Yeter’i tanıdıktan bir süre sonra, ona fuhuşu bırakıp kendisiyle yaşamasını teklif eder.

Yeter mesleği yüzünden maruz kaldığı tehditlerin de etkisiyle Ali'nin vereceği para karşılığında işi bırakmayı kabul eder. Ali'nin Alman dili profesörü olan oğlu Nejat Yeter'le tanışır. Yeter, Nejat'a, Türkiye'de Ayten adında bir kızı olduğunu; ancak, kızının onun fahişelik yaptığını bilmediğini, bir ayakkabıcıda çalıştığını sandığını anlatır. Yeter kızını çok özlediğini anlatarak Nejat'a içini döker. Bu arada, Ali, Yeter'i Nejat'tan kıskanmaya başlar. Bir gün evde yalnız oldukları sırada kavga ederlerken Yeter, Ali'den yediği şiddetli bir tokadın etkisiyle başını yere çarpar ve ölür. Ali hapse girerken, Yeter'in cenazesi, Türkiye'ye gönderilir. Babasını bir daha görmek istemeyen Nejat, Türkiye'ye giderek Yeter'in akrabalarıyla iletişime geçer ve Ayten'i bulmaya çalışır. Ayten'i bir türlü bulamayan Nejat, İstanbul'da Almanca kitaplar satan bir kitapçıyı devralır ve Ayten'i aramayı sürdürür.

Lotte'nin Ölümü

Sol bir örgütün üyesi olan Ayten (Nurgül Yeşilçay), katıldığı bir eylemde polisten kaçarken telefonunu düşürür ve hücre arkadaşlarının yakalanmasına yol açar. Ayten eylem sırasında eline geçen bir tabancayı sığındığı bir apartmanın terasına saklar. Polis tarafından aranan Ayten sahte pasaport çıkararak Almanya'ya kaçar. Örgütsel yaşama uyum sağlayamayan Ayten örgüt mensuplarıyla tartışır ve kendi başının çaresine bakmak zorunda kalır. Sokaklarda yaşamaya başlayan Ayten ucuz yemek bulma umuduyla üniversite yemekhanesine gider. Kampüste yemek parası istemek için iletişim kurduğu Lotte ile (Patrycia Ziolkowska) tanışır. Lotte, Ayten'e yardım eder ve onu evine davet eder. Lotte'nin annesi Susanne (Hanna Schygulla), Ayten'i şüpheyle karşılar. Ayten ve Lotte arasında başlayan yakınlaşma aşka dönüşür. Almanya'da annesini aramayı sürdüren Ayten bir taraftan da iltica başvurusunun kabul edilmesi için uğraşır. Sığınma talebi red edilen Ayten Türkiye'ye geri gönderilir. Lotte, annesinin tüm karşı çıkışlarına rağmen Ayten'e yardım etmek için Türkiye'ye gider. Annesinin maddi desteğini kesmesiyle zor günler yaşayan Lotte, kitapçıda tanıştığı Nejat'ın kiracısı olur. Ayten'e yardım etmek için çırpınan Lotte bir avukatla görüşür ve hapisanede Ayten'le görüşmeye gider. Ayten, Lotte'ye silahı sakladığı binanın adresini vererek, silahı oradan almasını ister. Lotte silahı alıp geri dönerken kapkaça uğrar. Çantasının peşinden koşan Lotte, tiner çeken çocuklardan biri tarafından silahla vurularak öldürülür. Cenaze Almanya'ya gönderilir. Lotte'nin annesi İstanbul'a gelir ve Nejat'ı bularak, kızının odasında kalmaya başlar. Kızının yaptıklarına anlam vermeye

çalışan Susanne, bir süreliğine İstanbul'da yaşamaya karar verir. Lotte'nin ölümüyle sarsılan Ayten, pişmanlık yasasından yararlanarak hapisten çıkar.

Yaşamın Kıyısında

Filmin üçüncü ve son bölümü filmle aynı adı taşır. Bu bölümde Ayten cezaevinden çıkar ve önceleri birçok konuda anlayamadığı Susanne'ı bulur. Susanne ve Ayten birbirlerini anlamaya çalışırlar, Lotte'nin kaybı onları yakınlaştırır. Diğer taraftan Susanne ve Nejat arasında bir dostluk ilişkisi gelişir. Babasının cezaevinden çıkıp Trabzon'a yerleştiğini öğrenen Nejat, baştaki katı tutumundan vazgeçerek onu görmeye karar verir. Nejat'ın babasını görmeye gitmesinde Susanne ile yaptığı duygusal konuşmalar etkili olur. Nejat, Trabzon'a gittiğinde babasının balık tutmaya gittiğini öğrenince, deniz kıyısına gider, oturur ve babasının dönüşünü beklemeye başlar. Film, Nejat'ın babasını beklediği sahneyle açık uçlu biçimde son bulur.

FİLMDEKİ KARAKTERLERİN FİZYOLOJİK, SOSYOLOJİK VE PSİKOLOJİK BOYUTLARININ ANALİZLERİ

Çalışmanın bu bölümünde filmde yer alan altı ana karakter, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlardan tasvir edilmektedir. Bu doğrultuda yönetmenin inşa ettiği karakterlerin yapısal özellikleri belirlenerek, karakterlerin gerçekleştirdiği eylemler ve yaşam pratikleri tasvir edilmekte ve filmin olay örgüsü içindeki işlevleri açıklanmaktadır. Bu bağlamda karakter analizleri üzerinden filmdeki karşıtlıklar belirlenerek, filmde inşa edilen söylem deşifre edilmekte ve yönetmenin oryantalist perspektifi somutlaştırılmaktadır.

Ali Aksu

Göçmen bir Türk erkeği olarak kurgulanan Ali Aksu, emekli bir işçidir. Trabzonlu olan bu karakter "Karadenizli" stereotipi olarak dikkat çeker. Eril bir zihniyete sahip olan bu karakterin temel özellikleri arasında at yarışı oynamak, ilerleyen yaşına karşın fahişelerle düşüp kalkmak, sıklıkla alkol tüketmek, sigara kullanmak, yalan söylemek, argo sözcükler kullanmak ve kadına şiddet uygulamak gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Bu karakter kalp krizi geçirmesine rağmen zararlı alışkanlıklarından vazgeçmeyecek kadar da inatçıdır. Ali Aksu ilk eşinin ölümünden sonra yine evlenmiştir ancak bu evliliği yürütememiştir. Aksu, genelevde tanıdığı kadına rahat bir birliktelik vaat eder ancak, verdiği sözlere riayet etmez hatta kendi oğluna dahi

güvenmez ve oğlunun kendisini bu kadınla aldattığını düşünür. Filmde Ali Aksu'nun evde domates yetiştirmek dışında hemen hemen hiçbir olumlu özelliği verilmez. Kendi oğluyla diyalogları dahi genelde argo, küfür ve seks üzerine kaba espirilerle örülüdür. Ali Aksu çeşitli vaatlerle birlikte yaşamaya ikna ettiği hayat kadını Yeter'e şiddet uygular ve onun ölümüne yol açar. Genel olarak Ali Aksu karakterine bakıldığında, hoyratça yaşayan tipik bir "Türk erkeği" stereotipi olarak olumsuz niteliklerle inşa edildiği görülür. Bu karakter, kadını mal gibi gören, kültürsüz, ataerkil zihniyet sahibi, küfürlü konuşan, insanlara karşı güvensiz ve kadına şiddet uygulayan özellikler sergiler. Ali Aksu, filmde Doğu-Batı karşıtlığı içinde Doğu'nun negatif temsilini somutlaştıran en önemli erkek karakter olarak inşa edilir.

Nejat Aksu

Otuzlu yaşlarında bir erkek olan Nejat Aksu göçmen bir işçi emeklisi olan Ali Aksu'nun oğludur. Almanya'da yaşayan Türk kökenli bir ailenin mensubu olan Nejat Aksu Alman dili profesörü olarak üniversitede çalışmaktadır. Nejat Aksu kültürlü, kadınlara karşı saygılı ve hümaniter bir karakter olarak tasvir edilir. Nejat, filmin bir sahnesinde üniversite dersliklerinde öğrencilere, Almanların en büyük düşünür ve sanatçılarından biri olarak kabul edilen Goethe hakkında ders verir. Bu durum sisteme entegre olan hatta önemli oranda Alman kültürü içinde asimile olan Nejat'ın filmde örnek kişilik ve rol model oluşturmasının açık bir göstergesini oluşturur. Nejat'ın olumlu özellikleri, fizyolojik görünümü, insanlarla sağlıklı ve empatik iletişim kurması ve ötekileri anlamaya çalışmak gibi yaklaşımlarla pekiştirilir. Babası Ali Aksu tarafından kız gibi olmakla eleştirilen Nejat, Almanlara Almanca öğretebilecek kadar önemli bir konuma yükselmiş olması ve centilmen kişiliğiyle babasının karşıtı bir karakter olarak tasvir edilir. Doğu kültürüyle yetişen baba Ali Aksu ve Batı kültürüyle yetişen oğul Nejat Aksu iki farklı kültürün karşıtlığını somutlaştıran karakterler olarak tasvir edilir. Nejat Aksu Alman kültürüne entegre olmuş ve dolayısıyla Batılılaşmış bir karakter olarak tamamen negatif olarak inşa edilen babası rolündeki Ali Aksu'nun karşıtıdır. Nejat öylesine insancıl bir karakterdir ki babasının işlediği bir cinayete kurban giden Yeter adlı 'fahişe'nin kızına yardımcı olabilmek adına, işini gücünü ve rahat yaşamını bırakıp yabancısı olduğu İstanbul'a yerleşir ve bu amaç doğrultusunda hayatını re-organize eder. Nejat, babasının kazara işlediği cinayet nedeniyle önce onunla görüşmeyi red eder ancak insancıl nitelikleri öne çıkarılan Nejat'ın merhamet duyguları ağır basar ve yaşlı babasını görmeye Trabzon'a gider. Genel olarak Nejat Aksu karakterine

Eşref Akmeşe

bakıldığında, Doğu’lu köklerinden sıyrılmış, Alman kültürünü özümsemiş ve Batılılaşmış bir kişilik olarak inşa edildiği görülür. Bu karakter aynı zamanda filmdeki en ‘iyi’ ve en “olumlu” karakter olarak tasvir edilir.

Yeter Öztürk

Yeter Öztürk orta yaşlı göçmen bir kadındır; hayatını bedenini pazarlayarak kazanmaktadır. Yeter Öztürk adlı karakter fahişelik yapmasının gerekçesini Türkiye’de yaşayan kızı Ayten’i okutmak olarak açıklar. Yeter Öztürk, kocasını 1978 Maraş olaylarında kaybetmiştir. Almanya’da iş olarak fuhuşu seçen Öztürk yaptığı işten herhangi bir utanç duymamaktadır. Yeter, Almanya’daki bazı kesimler tarafından, yaptığı işin Türk ve Müslümanlığa uymadığı gerekçesiyle tehdit edilmektedir. Bu durum Yeter’in Ali Aksu’nun birlikte yaşama teklifini kabul etmesini kolaylaştırır. Yeter, Ali Aksu ve diğer Türk karakterlerle kıyaslandığında daha insancıl bir kişi olarak tasvir edilir. Yeter Öztürk giyimi, kuşamı ve yaşam biçimiyle Alman kültürüne dolayısıyla Batılı yaşam tarzına entegre olmuştur ancak filmde daha fazla para kazanmak ve daha rahat bir yaşam için seçtiği meslek dolayısıyla öteki olarak konumlandırılır. Kısmen Batı kültürüne entegre olsa da eğitim düzeyinin yetersizliği ve eşinin öldürülmüş olması nedeniyle yaşadığı travma Yeter Öztürk’ün toplumsal statüsünü etkilemiştir. Yeter’in anaç duygularının öne çıkarılması, yaptığı mesleğe karşı insancıl özelliklerinin törpülenmemiş biçimde gösterilmesi ve kızına kendisinkinden daha iyi bir yaşam sunmak için mücadele etmesi, Batı kültürüne entegre olmakla ilişkisellik içinde anlamlandırılır. Bu durum Yeter’in zihinsel, fiziksel ve kültürel boyutlarda sergilediği tutum ve yaklaşımlarla somutlaştırılır.

Ayten Öztürk

Ayten Öztürk, Yeter Öztürk’ün Türkiye’de yaşayan örgüt mensubu kızıdır. Üniversitede sosyoloji öğrencisi olan Ayten eylemleri, yaşam pratiği ve ilişkileriyle ‘lumpen’ bir karakter olarak tasvir edilir. Ayten, giyim kuşamı, fiziksel görünümü, sosyal ilişkileri ve söylemiyle bilinçli politik bir eylemciden ziyade lumpen ve mafyöz bir kişiliği somutlaştırır. Ayten karakteri ile gönderme yapılan politik kesimlerin temsili de aynı şekilde arabesk ve yüzeysel biçimde politiktikten öte mafyöz nitelikte çıkar ilişkileri ve klişelerden oluşan Amerikan karşıtlığıyla çerçevelenir. Ayten Öztürk yaşadığı sorunlar nedeniyle Türkiye’den kaçır. Sahte bir pasaport kullanarak Almanya’ya giren Öztürk, daha sonra tutuklanır ve ardından iltica başvurusunda bulunur. Ayten Öztürk mültecilik sürecinde mensubu olduğu örgütle çelişir, parasız ve yardımsız kalır.

Annesinin öldüğünden habersiz olan Ayten Öztürk annesine ulaşmaya çalışır. Ayten Öztürk tesadüfen tanıştığı bir Alman öğrenciyle lezbiyen ilişkiye girer, diskolarda eğlenir, uyuşturucu kullanır, misafir olarak kaldığı evde, ev sahibesine sesini yükselterek, küfürlü bir dille konuşur. Politik bilinci ve sosyoloji öğrencisi olma durumu göz önüne alındığında karikatürize bir karakter olarak inşa edildiği görülen Ayten Öztürk'ün, yaşam pratiğiyle sahici bir kişilik olarak tasvir edilmediği görülmektedir. Doğulu negatif bir karakter olarak inşa edilen Ayten Öztürk'ün söylem tarzı, politik bir sosyoloji öğrencisinden daha çok yoz, lümpen bir kişilik olarak somutlaştırılır. Politik düzeyde Batı'nın egemen değerler sistemine karşı bir karakter olarak çizilen Ayten Öztürk adlı karakter, lümpen özellikleri ve sığ kişiliğiyle sistem karşıtı doğulu politik muhaliflerin olumsuz biçimde temsilini somutlaştırır. Ayten Öztürk adlı karakterin olumsuz biçimde tasvir edilmesi Doğu'lu olması bağlamında anlam kazanır. Bu nedenle Ayten Öztürk'ün sosyoloji okuması, politik iddialar taşıması bir şeyi değiştirmez. Bu yaklaşım filmde yaratılan karakterlerin oryantalist perspektifle inşa edilmesini açık biçimde somutlaştırır. Bu doğrultuda Ayten Öztürk'ün düşüncelerinden vazgeçmesi ve politik tutumunu terk etmesinde Lotte ve Susanne ile tanışması etkili olur. Bu durum Batılıların sevgi ve şefkatlerinin Doğulu bir "anarşisti" rehabilite etmesinin yolunu açar. Bu anlamda filmin kurgusunda Batılıların Doğuluları rehabilite etme kabiliyetleri estetize edilerek örtük bir biçimde oryantalist perspektif somutlaştırılır.

Lotte Staub

Lotte Staub, fiziksel görünümü, yaşam pratiği, zihniyeti ve yaşama bakışıyla olumlu bir batılı karakter olarak çizilir. Dünyanın farklı yerlerini gezen Lotte yardımsever, duyarlı bir kişi olarak tasvir edilir. Lezbiyen bir kadın olan Lotte cinsel eğilimini sakınmadan yaşar. Bu açıdan Lotte marjinal sayılabilecek bir yaşam tarzını çok rahat bir şekilde pratiğe dökabilen bir karakter olarak dikkat çeker. Lotte, daha yeni tanıştığı Ayten Öztürk'e her türlü yardımı sunar. Arkadaşına yardım etmek konusunda taviz vermeyen Lotte bu uğurda kendi annesiyle tartışmayı dahi göze alır. Lotte öylesine "saf" öylesine "iyi" dir ki, sırf yeni aşkı Ayten'e yardım edebilmek adına eğitimini yarıda bırakır ve maddi manevi sıkıntıları göze alarak İstanbul'a yerleşir. Lotte maddi yoksunluklara rağmen pes etmez, dahası Ayten'e yardım etmek için tehlikeye atılır ve bu uğurda yaşamını kaybeder. Ana hatlarıyla bu biçimde inşa edilerek temsil edilen Batılı Alman kadın karakterlerden biri olan Lotte, Doğulu bir karakter olan Ayten'i tanıdıktan sonra

hayatı alt üst olur ve ölüme sürüklenir. Bu çerçevede Doğulularla ilişkiye giren “saf” Batılılar, sorunlu Doğuluların kurbanı olma tehdidiyle karşı karşıya bırakılır. Bu doğrultuda Lotte'nin, iyi niyetinin, empatik duyarlılığının kurbanı olan bir karakter olarak tasvir edildiğini ifade etmek olanaklıdır.

Susanne Staub

Orta yaşın üstünde Alman bir kadın olan Susanne Staub, aynı zamanda yetişkin bir kadın olan Lotte Sataub'un annesidir. Olabildiğince toleranslı biçimde tasvir edilen Susanne adlı karakter, gençliğinde çeşitli hedefler peşinden Hindistan'a kadar gitmiştir ve yaşamının olgunluk dönemini dinginlik içinde sürdürmektedir. Kızının eğitimi için çabalayan Susanne, bir türlü üniversiteden mezun olamayan kızının geleceğini düşünen duyarlı bir anne olarak dikkat çeker. Türk bir mülteci kadının hayatlarına girmesiyle Susanne ve Lotte'nin yaşamları alt üst olur. Susanne, olabildiğince kızını şüpheli gördüğü yabancı kadına karşı uyardırmaya ve korumaya çalışır ancak Lotte bildiğini okur. Lotte'nin Ayten ile ilişkisine set çekemeyen Susanne Ayten'in Almanya'da kalması için elinden gelen imkanları sunar ancak iltica başvurusu kabul edilmez. Sonuçta Lotte, Ayten'in peşinden gider ve İstanbul'da öldürülür. Kızının ölümüyle sarsılan Susanne kin gütmeyiz, Ayten'i suçlamaz dahası Türkiye'ye yerleştikten sonra ona yardım elini uzatır. Susanne karakterine bakıldığında Alman bir kadının, bir annenin ne kadar da merhametli, anlayışlı ve yardımsever olduğu temasının işlendiği görülür. Bu bağlamda Susanne, kızının ölümüne yol açan gelişmeleri tetikleyen Ayten'e yardım ederek merhametini, sevgisini ve insancıl kişiliğini üst düzeyde sergileyen batılı bir karakter olarak yüceltilir. Ayten itirafçı olup cezaevinden çıktıktan sonra Susanne ona şefkatli kollarını açar. Sonuç olarak, Susanne güven veren görünümü, sükûneti, anlayışı ve bağışlayıcılığıyla estetize edilerek batılı bir kadın tipolojisi olarak inşa edilir.

FİLMDE YER ALAN ORYANTALİST UNSURLAR

Yaşamın Kıyısında genel olarak değerlendirildiğinde yönetmenin oryantalist bir perspektifle karakterleri inşa ettiği görülmektedir. Nejat filmdeki altı ana karakter içinde doğulu köklerine karşı olumlu olarak inşa edilen tek karakterdir. Nejat'ın babasının karşıtı olarak inşa edilmesi onun batı kültürüne entegre olmasıyla somutlaştırılır. Bir tarafta göçmen olarak yerleştiği Almanya'ya kısmen entegre olan ancak kültürel

anlamda Batılılaşmayan Ali Aksu diğer tarafta Alman üniversitelerinde Alman dilini öğretecek kadar yetkinleşen oğlu Nejat Aksu. Baba ve oğul karşıtlığı bu eksenle kurularak iki farklı kültür karşılaştırılır. Doğuyu temsil eden baba, küfürlü konuşmalar, cehalet ve kadına uygulanan şiddetle özdeşleştirilerek Doğulu olmak olumsuzlanır. Diğer taraftan batı kültürü ile özdeşleştirilen oğul centilmenlik, insancıl olmak, özgecilik ve entelektüel düzeyde kültürlü olarak tasvir edilir.

Karakter inşaları filmde Almanya ve Türkiye’de çekilen sahnelerde kullanılan mekan seçimleri ve insan görüntüleriyle uyumlandırılarak oryantalist perspektif uzam boyutunda da somutlaştırılır. Filmde kullanılan kamusal alandaki görüntülerin ve resmi kurumlardaki uygulamaların Batı’yı olumlayan bir düzlemde oryantalist bir perspektifle kurulduğu görülür. Bremen ve Hamburg’da çekilen sahnelerde mekanlar düzenli ve temiz gösterilirken İstanbul’da düzen, temizlik ve dinginlik farklı boyutta gösterilir. Filmin ilk sahnelerinden birinde Almanya’da kutlanan 1 Mayıs festival havasında gösterilirken İstanbul’daki kutlamalar çatışmalar çerçevesinde gösterilir. Diğer taraftan İstanbul’daki sahnelerde ezan seslerinin kullanılması ve minarelerin defalarca gösterilmesi birçok filmde kullanılan oryantalist motiflerin *Yaşamın Kıyısında* filminde tekrarlandığını gösterir. Lotte’nin İstanbul’da tiner çeken sokak çocukları tarafından kapkaça uğraması ve ardından vurularak öldürülmesi oryantalist perspektifin mekanla bağlantılı biçimde sosyolojik zeminde etkili kılındığını gösteren bir başka unsur olarak filmde yer alır. Bu doğrultuda İstanbul suç, cinayet ve politik eylemlerle temsil edilir. Almanya’da öldürülen Yeter Öztürk ve onu öldüren Ali Aksu’nun doğulu karakterler olması, mekan değişse de sosyolojik boyutlu olumsuzlukların Doğulara özgü olduğu yaklaşımını pekiştirir. Bu bağlamda, filmde Doğu ve Batı birbirlerinin anti tezleri olarak tanımlanır.

Filmin anlatı yapısı içinde oryantalist bakışın belirginleştiği ve karikatürize temsillerin aşırı biçimde vurgulandığı unsurlardan biri de Almanya’daki sol ve sağ örgüt çevrelerinin betimlenmesidir. Filmde sol çevrelerde yer alan karakterler, mafyöz görünümlü, boyunlarına Zülfikar kolye takan lümpen kişiliklerdir. Diğer tarafta Almanya’daki muhafazakar Doğulular da mafyöz tipler olarak tasvir edilir. Bu durum genel evlerin etrafında dolaşıp orada çalışan Türk kadınları tespit edip ardından fuhuş sektöründe çalıştıkları için onları tehdit eden yan karakterler üzerinden somutlaştırılır. Bu anlamda Almanya’daki Doğulu sağ ve sol politik kesimler arasında farklardan ziyade olumsuzluk temelinde benzerlikler vurgulanır. Bu doğrultuda bahsi geçen

benzerlikler mafyözlük ve lümpenlik üzerinden somutlaştırılır. Her iki dünya görüşünün bu çerçevedeki göstergelerle temsil edilmesi filmdeki oryantalist perspektifi bariz biçimde somutlaştırır. Bu durum Ayten Öztürk'ün yaşadığı cezaevi koşulları içinde kadın mahkumların yaşam tarzı üzerinden de somutlaştırılır. Ayten Öztürk'le aynı davadan yargılanan arkadaşlarının kullandıkları jargon ve birbirleriyle ilişkileri karikatürize biçimde tasvir edilir. Bu doğrultuda Doğulu politik kesimlerin yüzeysel ve modası geçmiş ideolojilerle hareket eden kültürsüz insanlardan oluştuğu filmde somutlaştırılır.

SONUÇ

Bilindiği üzere sanat bir çeşit seçme pratiğidir. Bu bağlamda filmlerde inşa edilen karakterler, yönetmenin belli bir perspektifle yaptığı tercih ve seçimlerle realize edilir. Bu doğrultuda filmlerde yer verilen karakterlerin belli iletileri somutlaştırmak amacıyla kurgulandığı bilinmektedir. Doğu – Batı karşıtlıklarının filmdeki altı karakter üzerinden analiz edildiği bu çalışmada *Yaşamın Kıyısında* filminde yönetmenin inşa ettiği karakterler üzerinden oryantalist bir perspektifle hareket ederek Doğuluları öteki olarak inşa ettiği görülmektedir. Bilindiği üzere oryantalizm, en genel anlamıyla Batılı bir perspektifle Doğu'nun tanımlanması, inşa edilmesi ve Doğu hakkında oluşturulan temsillerle, ideolojik bir söylemin kurulmasını ifade eder. Bu anlamda *Yaşamın Kıyısında* adlı filmde inşa edilen karakterlerle oluşturulan temsillerin, oryantalist bir perspektifle kurulduğu görülmektedir. Bu çerçevede filmde Batı norm ve değerlerini temsil eden karakterlerin olumlu biçimlerde betimlenerek inşa edildikleri görülmektedir. Bu doğrultuda filmde inşa edilen karakterlerin katı çizgilerle ve tek boyutlu biçimde tasvir edilmemesi, oryantalist perspektifin daha örtük biçimde realizasyonuna katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, *Yaşamın Kıyısında* adlı filmde karakter kurguları üzerinden oluşturulan söylem Batı'nın kültürel düzlemde Doğu'ya göre daha üstün olduğu şeklindeki oryantalist tezle uyumludur. Bu durum filmdeki karakter kurguları, kullanılan mekanlar ve kültürel karşıtlıklar üzerinden inşa edilen temsillerle belirginleşmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, F. (Yönetmen/Senarist). (2007). *Yaşamın Kıyısında* [Film]. Türkiye & Almanya : Anka film, Corazon International vd.
- Aslanyürek, S. (2004). *Senaryo Kuramı*. İstanbul : Pan.
- Behrens, V. & Töteberg, M. (2013). *Fatih Akın Sinema, Benim Memleketim Filmlerimin Öyküsü*. (Çev. B.Tut). İstanbul : Doğan Kitap.
- Chatman, S.(2009). *Öykü ve Söylem Filmde ve Kurmacada Anlatı Yapısı*.(Çev.Ö.Yaren). Ankara: De Ki.
- Cevizci, A.(2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Clifford, J.(2007). *Oryantalizm Üzerine* (Çev. F. B. Aydar). Aytaç Yıldız (Ed.). *Oryantalizm Tartışma Metinleri içinde* (s.134-158). Ankara : Doğu-Batı.
- Egri, L.(1960). *The Art of Dramatic Writing*. New York : A Touchstone Book.
- Field, S. (2013). *Senaryo : Senaryo Yazımının Temelleri*. (Çev. Ş.Erol). İstanbul : Alfa.
- Güvenç, B.(2011). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut.
- Said, E.(2013). *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*. (Çev. B. Ülner). İstanbul : Metis.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Editöre Mektup

Letter to the Editor

Geliş Tarihi – Submitted: 14.02.2020

Kabul Tarihi – Accepted: 30.11.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yavaş, R., Aslan, E., Açıkça, F., Özer, M., Çalışkan, A. B. & Çifçi Kuyumcu, F. (2020). Bakım merkezlerinde bir sosyalleşme aracı olarak hortikültürel terapi'nin kullanımı. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 223-231.

**BAKIM MERKEZLERİNDE BİR SOSYALLEŞME ARACI OLARAK
HORTİKÜLTÜREL TERAPİ'NİN KULLANIMI**

Rezan Yavaş¹

Evren Aslan²

Fatma Açıkça²

Mikail Özer²

Ayşe Berrin Çalışkan²

Feray Çifçi Kuyumcu³

ÖZET

Özellikle yaz aylarında engelli bireylerin gün ışığından, güneşten daha fazla faydalanabilmeleri, kapalı ortamlarından çıkıp doğa ile iç içe olabilmeleri, kurum bakımından faydalanmakta olan diğer engelli bireylerle tanışmaları, arkadaşlık bağları kurabilmeleri, ev ortamı ve özgür alanlar kazanabilmeleri, bağımsız hareket etmelerinin sağlanabilmesi amacıyla Hortikültürel terapi projesi düşünülmüştür. Bazı zihinsel engelli bireylerin kurum içinde gösterdiği davranış bozukluklarını bahçede

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, e-posta: rznyvs@gmail.com (İletişim Yazarı).

² Sosyal Hizmet Uzmanı

³ Fizyoterapist

göstermedikleri gözlemlenmiştir. Kurum içinde bahçe kültürünün oluşturulması amaçlanmıştır.

Hortikültürel terapi Özel Yaşam Yolu Bakım Merkezi'nde kalan engelli bireylerle uygulama amacıyla yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hortikültürel terapi, yeti kaybı, aktivite, bahçe, rehabilitasyon, engellilik, kurum bakımı

USE OF HORTICULTURAL THERAPY AS A SOCIALIZATION TOOL IN CARE CENTERS

ABSTRACT

Especially in the summer months, disabled people can benefit more from the sun, get out of their indoor environments and be in touch with nature, meet other disabled individuals who are benefiting in the institution, establish friendship bonds, gain a home environment and free environment. It has been observed that some mentally disabled individuals do not show behavioral disorders in the garden. The aim of the garden culture is aimed within the institution.

Key Words: Horticultural therapy, loss of power, activity, garden, rehabilitation, disability, institution care

GİRİŞ

Hortikültürel terapi, kişinin fiziksel, zihinsel ve kişisel gelişimi için canlı malzeme olarak bitkilerle yapılan aktiviteleri (üretim, meyve toplama vb.) içerir. Hortikültürel terapi, hastalık, kaza, sosyal ve ekonomik problemler, gelişme bozuklukları, yaş ile gelen problemler nedeni ile oluşan yeti kaybı, stress, felçli hastalara, beyin kazaları, Serebral palsi, kanser tedavisi görenler, zeka ve fiziksel engelliler, ruh hastaları, yaşlılar, AIDS hastaları, görsel zayıflıkları olanlar, duygusal açıdan baskı altında olan her yaş grubu ve her bireyin yapabileceği aktiviteler bütünüdür.

HORTİKÜLTÜREL TERAPİNİN İÇERİĞİ

Hortikültürel terapi kavramı aşağıdaki biçimlerde yapılan aktiviteleri kapsar;

- Doğanın zihinde canlandırılması (seyri)
- Hastane ya da rehabilitasyon bahçelerini iyileştirme bahçelerini ziyaret ve en önemlisi de bizzat bahçecilik faaliyetlerini içerir (bitki yetiştirme, meyve toplama vb.)
- Hortikültürel terapi bahçeleri, dış mekan (bu mekan hastane yada rehabilitasyon merkezinin bahçesi olabilir) bitki materyali yetiştirme teknikleri gibi aktiviteleri içerir (Söderback ve ark 2004).

Hortikültürel terapide fiziksel aktiviteler, kasların canlanmasına ve kas gruplarının (hafif ve sürekli taşıma ile) güçlenmesine yardımcı olur (Karaelmas 1998). Felçli hastalar ve beyin kazası geçirmiş olan hastalar da el ve parmak hareketi koordinasyon ve kontrolündeki iyileşme, bitkilerin taşınması ve üretilmesi tekniği ile başarılıdır. Bu tip hastaların duyularının iyileşmesi sağlanmakta, algılama yetenekleri güçlenmektedir. Engellilere yönelik hortikültürel terapi bireyin genel olarak iyi olma halini desteklemek amacı ile bahçe, toprak ve doğa içinde bulunması, ilgilenmesi ve aktivitelerde yer almasını kapsar (Söderback ve ark 2004).

Doğal çevrenin ve bitkilerin insan sağlığı üzerine olan etkileri, insan sağlığı ve doğal çevre arasındaki ilişkiyi tanımlayarak başlayan araştırmalar (Ulrich ve ark 1991), doğal peyzajın insan psikoloji üzerindeki etkilerini (Nicholson 2003) ve stres yönetimi ,ve rahatlama da doğal çevrenin etkileri inceleyen araştırmacıları farklı çiçek renklerinin insanda fiziksel ve psikolojik etkilerinin saptanması üzerine yapılan araştırmalar izlemiştir (Chang 2002). 20. yüzyıl başlarında hastanelerde bitki ve doğal alanların iyileştirme etkileri moral iyileştirme akımı (Moral treatment movement) ile yaygınlaşmış ve hastane bahçeleri hastaların iyileşme sürecine katkı sağlamak amacı ile özel olarak ele alınmıştır (Söderback ve ark 2004)

Bitkilerin, bireyler üzerinde sakinleştirici ve ağrı kesici etkisi de bilimsel araştırmalarla ispatlanmıştır (Söderback ve ark 2004). Bitki örtüsü bireylerin psikolojik yapıları üzerinde de olumlu etkilere sahiptir Duygusal durumun iyileştirilmesi; doğal elemanlara (su, bitki, toprak vb.) dokunma, dinleme ile mümkün olabileceği gb. doğa ve doğal görüntüleri fotoğraf, film, dia vb. olarak görerek bile gerçekleştiği yapılan araştırmalarla ispatlanmıştır (Ulrich ve ark 1991).

Ağaç ve doğal manzara içeren görüntüler ile kentsel bir yapılaşma alanını gösteren fotoğrafların insan beyininde yarattığı izleri araştıran çalışmalarda, gevşeme ve rahatlık

belirtisi olan beyindeki alfa dalgalarının doğal manzara görenlerde yüksek oranda olduğunu saptanmıştır. Stresli bir film izlettirilen 120 kişinin ardından izledikleri doğal görüntülerle hızla rahatladıkları gözlenmiştir (Ulrich 1984).

İsveç'te bir rehabilitasyon merkezinde (Danderyd Hastanesi) beyin hasarı bulunan 48 hasta ile uygulanan Hortikültürel terapi kapsamında; doğanın seyri, doğal alanların, özel olarak iyileştirme bahçesi olarak tasarlanmış hastane bahçesine ziyaret, aktif olarak da bitki üretimi ve hasat işlemlerine katılım gibi uygulamalar yapılmıştır (Söderback ve ark 2004). Terapi sonucunda hastalarda iyileşme, iyi hissetme durumunda gelişme, sosyal yaşamda güçlü bağlar, fiziksel ya da ruhsal rahatsızlığı olan bireylerde verimlilik ve yeniden iş olanağı elde etme, üretkenliklerinde artış olduğu savunulmaktadır. Sebze, meyve ya da süs bitkisi üretim aktiviteleri, fiziksel ya da zihinsel engelli insanlarda başarıya, üretme duygusunu vererek psikolojik tatmin veya kendine güven duygularını destekleyecektir. Hortikültürel terapi ve engellilik Zihinsel ya da fiziksel engelli birey çeşitli nedenlerle sınırlı fiziksel yeti ve algılama güçlüklerine sahip olabilir. Ancak, her birey çeşitli sınırlamalar ile birlikte ayrı yeti ve potansiyele sahiptir. Zihinsel engelli bir birey için zeka bölümünün bilinmesi, bireyi tam olarak anlatamaz. Her bireyin kendine özgü yetenekleri, bedensel ve zihinsel duyuşal ve sosyal özellikleri vardır. Bunların dikkate alınması gerekir.

Hortikültürel terapi ile yetenekleri ölçüsünde bireyin; bedensel ve duyuşal gelişimlerine katkıda bulunur, psikolojik yönden; güven ve başarıya duygusu vererek destekler, üretken bir toplum üyesi olarak kabul görürler. Engelliğin en büyük göstergesi, engelli bireyin toplum yaşamına katılamaması göstergesi de bir anlamda yıkılır. Engelli bireyin üretime yönelik bir aktivitede bulunması yalnız engelli birey için değil bireyin ait olduğu toplum ve ailesi içinde; eğitim ve iş olanakları hayati önem taşır. Engelli bireyin fiziksel ve zihinsel yeteneklerini geliştirildikçe daha bağımsız, üretken olmasını sağlar. Miser (1991), özürüllüğü oldukça farklı değerlendirmiş, rolünü becerememe, bireyin yaşına, cinsiyetine ve sosyo- kültürel etmenlere bağlı olarak oynayacağı rolleri gereği gibi oynayamaması olarak tanımlamıştır (Karaelmas 1998). Bireyin zihinsel yönden engelli olmasının göstergeleri şöyle belirtilmektedir; sosyal yetersizlik, zihinsel olarak normalin altında olma, gelişmede duraklamalar ve kesikliklerin olması, olgunlaşmanın gecikmesi, yapısal bir nedenin olması, iyileşmez bir durum olmasıdır (Karaelmas 1998).

HORTİKÜLTÜREL TERAPİNİN KURUM BAKIMI ALAN ENGELLİLER ÜZERİNDE UYGULANMASI

Kurum bakımından faydalanmakta olan engelli bireyler yatılı olarak bakım merkezlerinde kalmaktadırlar. Bu sebeple engelli bireylerin gün içinde bakım ihtiyaçlarını bakım personelleri karşılamaktadır. Özellikle yaz aylarında engelli bireylerin gün ışığından, güneşten daha fazla faydalanabilmeleri, kapalı ortamlarından çıkıp doğa ile iç içe olabilmeleri, kurum bakımından faydalanmakta olan diğer engelli bireylerle tanışmaları, arkadaşlık bağları kurabilmeleri, ev ortamı ve özgür alanlar kazanabilmeleri, bağımsız hareket etmelerinin sağlanabilmesi amacıyla bahçe projesi düşünülmüştür. Bazı zihinsel engelli bireylerin kurum içinde gösterdiği davranış bozukluklarını bahçede göstermedikleri gözlemlenmiştir. Kurum içinde bahçe kültürünün oluşturulması amaçlanmıştır.

Hortikültürel Terapinin Engelliler için Faydaları

- Engelli bireylerin açık ortamda daha fazla vakit geçirmelerinin sağlanması
- Engelli bireylerin psikolojik tatmin ve kendine güven duyguları
- Personellerinde gün içinde temiz havadan daha fazla faydalanmalarının sağlanması,
- Engellilerin kurum içindeki demirbaşlara daha az zarar vermesi,
- Engellilerin gün içinde daha az atak geçirmesi
- Bitkilerin, bireyler üzerinde sakinleştirici ve ağrı kesici etkisi
- El ve göz koordinasyonu sağlanır, kas ve eklemler güçlenir, esneklik kazanır pek çok kas grupları birlikte çalışır
- Koklama, dokunma, görme, tatma gibi duyuları uyarır.
- Başarma hissini verir, bitki bakımı, güven ve bağımsızlık duygusu yaratır, stresi azaltır
- Benzer ilgi alanına sahip bireyler arasında iletişim sağlanır, sürekli bir öğrenim süreci başlar,
- Gözlem, araştırma, merak duyguların beslenmesine ihtiyacı doğar, problem çözme ve karar verme yetisi güçlenir, yaratıcılık güçlenir.
- Engellilerin arkadaşlık bağlarının güçlenmesi,
- Engelli bireylerin ataklarının-krizlerinin azalarak iyilik hallerinin desteklenmesi sağlanır.

- Kurum içinde bahçe kültürünün gelişmesi sağlanır. Engelli bireylerin özlem duyduğu ev hayatı yaşamına yaklaştırılır.
- Üretken bireyler olarak toplumda kabul görülmeleri sağlanır.
- Engelli bireyin fiziksel ve zihinsel yeteneklerini geliştirildikçe daha bağımsız, üretken olacaktır.
- Engelliğin en büyük göstergesi, engelli bireyin toplum yaşamına katılamaması göstergesi de bir anlamda yıkılır. Engelli bireyin üretime yönelik bir aktivitede bulunması yalnız engelli birey için değil bireyin ait olduğu toplum ve ailesi içinde; eğitim ve iş olanakları hayati önem taşır.

Hortikültürel terapide fiziksel aktiviteler, kasların canlanmasına ve kas gruplarının (hafif ve sürekli taşıma ile) güçlenmesine yardımcı olur

Bahçenin düzenlenmesi için gerekli genel faaliyetler için fiziki yeterliliği olan bütün engellilerin katılımını maksimum seviyede katılımları hedeflenmiştir.

Hortikültürel terapi grubu için aktif olan engellilerin seçilmesi uygun görülmüştür gün içerisinde enerjilerine olumlu yönde davranış kazandırmak hedeflenmiştir.

- Engelli bireylerin açık ortamda daha fazla vakit geçirmelerinin sağladığı,
- Engelli bireylerin psikolojik tatmin ve kendine güven duygularını olumlu yönde etkilediği,
- Personellerinde gün içinde temiz havadan daha fazla faydalanmalarının sağlandığı,
- Engellilerin kurum içindeki demirbaşlara daha az zarar verdiği,
- Engellilerin gün içinde daha az atak geçirdiği,
- Bitkilerin, bireyler üzerinde sakinleştirici ve ağrı kesici etkisi

Hortikültürel terapinin yukarıda sayılan olumlu etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir.

Bitki üretimi ile elde edilen katkılar:

- El ve göz koordinasyonu sağlandığı, kas ve eklemler güçlendiği, esneklik kazandığı pek çok kas grupları birlikte çalıştığı koklama, dokunma, görme, tatma gibi duyuları uyandırdığı.
- Başarma hissini verdiği, bitki bakımı, güven ve bağımsızlık duygusu yarattığı, stresi azalttığı
- Benzer ilgi alanına sahip bireyler arasında iletişim sağladığı,

- Sürekli bir öğrenim süreci başlattığı, gözlem, araştırma, merak duyguların beslenmesi ihtiyacını doğurduğu, problem çözme ve karar verme yetisi güçlendirdiği, yaratıcılıklarını güçlendirdiği gözlemlenmiştir.
- Engellilerin arkadaşlık bağlarının güçlendiği,
- Engelli bireylerin ataklarının-krizlerinin azalarak iyilik hallerinin desteklenmesi sağlandığı,
- Kurum içinde bahçe kültürünün gelişmesi sağlanır. Engelli bireylerin özlem duyduğu ev hayatı yaşamına yaklaştırdığı,
- Üretken bireyler olarak toplumda kabul görülmeleri sağlandığı,
- Engelli bireyin fiziksel ve zihinsel yeteneklerini geliştirildikçe daha bağımsız, üretken olduğu,
- Engelliğin en büyük göstergesi, engelli bireyin toplum yaşamına katılamaması göstergesi de bir anlamda yıkıldığı Engelli bireyin üretime yönelik bir aktivitede bulunması yalnız engelli birey için değil bireyin ait olduğu toplum ve ailesi içinde; eğitim ve iş olanaklarının olumlu etkilediği
- Hortikültürel terapi de fiziksel aktiviteler, kasların canlanmasına ve kas gruplarının (hafif ve sürekli taşıma ile) güçlenmesine yardımcı olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Özellikle yaz aylarında engelli bireylerin gün ışığından, güneşten daha fazla faydalanabilmeleri, kapalı ortamlarından çıkıp doğa ile iç içe olabilmeleri, kurum bakımından faydalanmakta olan diğer engelli bireylerle tanışmaları, arkadaşlık bağları kurabilmeleri, ev ortamı ve özgür alanlar kazanabilmeleri, bağımsız hareket etmelerinin sağlanabilmesi amacıyla Hortikültürel terapi projesi düşünülmüştür. Ve proje çerçevesinde hortikültürel terapi uygulanmıştır. Hortikültürel terapi Özel Yaşam Yolu Bakım Merkezi'nde kalan engelli bireylerle uygulamıştır.

Bazı zihinsel engelli bireylerin kurum içinde gösterdiği davranış bozukluklarını bahçede göstermedikleri gözlemlenmiştir. Kurum içinde bahçe kültürünün oluşması sağlanmıştır.

Hortikültürel terapide fiziksel aktiviteler, kasların canlanmasına ve kas gruplarının (hafif ve sürekli taşıma ile) güçlenmesine yardımcı olur (Karaelmas 1998). Proje ruhsal engelli bireylerle de yapılmış ve yapılan gözleme göre bahçede nar ağacı eken bireylerin enerjilerini bahçede atmaları sebebiyle katlarda ajite olma oranlarının düştüğü ve daha rahat uydukları gözlemlenmiştir.

Engellilere yönelik hortikültürel terapi bireyin genel olarak iyi olma halini desteklemek amacı ile bahçe, toprak ve doğa içinde bulunması, ilgilenmesi ve aktivitelerde yer almasını kapsar (Söderback ve ark 2004). Engelli bireylerle yapılan faaliyetler genellikle motive edici etkinliklerle de desteklenmiştir. Özellikle müzik ve yemekli etkinliklere ilgi duyan engelli bireyler için bunlara öncelik verilmiştir. Yapılan çalışmalar bireysel ve grup çalışmalarını da içerisinde barındırmıştır. Bitkiler konusunda bilgi sahibi olan engellilerin grup olarak arkadaşlık bağlarının güçlendiği bilgi alışverişinin arttığı bilişsel olarak da kişilere katkı sağladığı engellilerin kuruma karşı aidiyet hissettiği gözlemlenmiştir.

Projenin Türkiye’de yaklaşık olarak her ilde bulunan engelli bakım merkezlerinde uygulanabilecek ve engellilere yukarıda bahsedilen faydaların sağlayabileceği gözlemlenmiştir. Kurum bakımından yararlanmakta olan engelli bireylerin psiko-sosyal durumlarının iyileştirilebilmesi için projenin uygulanması ve aile çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığı bünyesinde yeni oluşturulan bakım merkezleri yönetmeliğine eklenmesi engellilerin yüksek yararı için olumlu bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

Chang, C. Y., 2002. The Effects of Flowers on Respondents Physical and Psychological Responses. Interaction by Design: Bringing People and Plants Together for Health and Well-Being: An International Syposium (edited by Elizabeth R. Messer Diehl) Blackwell Publishing

Karaelmas, O., 1998. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Saray Rehabilitasyon Merkezi Dış Mekan Planlaması. Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Nicholson, D., 2003. Green Cities- And Why We Need Them, New Economics Foundation Pocketbooks, United Kingdom.

Söderback, I., and Söderström, M., and Schälände, E., 2004. Horticultural Therapy:THA Healing garden and Gardening in Rehabilitation Measures at Danderyd Hospital rehabilitation Clinic, Sweden. Pediatric Rehabilitation, Vol:7, No:4 245-260, Yalor and Francis Hearth Sciences, <http://www.tandf.co.uk/journals> son erişim tarihi: 12 .02.2009.

Ulrich, RS., 1984.View Through a Window May Influence Recovery From Surgery, Science Vol. 224 pp. 420-421.

Uslu, A, Shakouri, N. (2012). Zihinsel ve Fiziksel Engelliler İçin Hortikültürel Terapi. Kastamonu University Journal of Forestry Faculty , 12 (1) , 134-143 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kastorman/issue/17234/180050>

Uslu, A., 2007. Kent Ekolojisi. Genel Ekoloji Kitabı, Nobel Yayın No: 1160, Nobel Bilim ve Araştırma Merkezi yayın No: 1, Fen ve Biyoloji Yayınları Dizisi: 37, 1. Basım , Nisan. ISBN 978- 9944-77-170-2, Ankara.

Uslu, A., 2008. Engelli Dostu Belediye Yaklaşımı. Kentsel Tasarımda Engelli Dostu Yaklaşımı, 27 Mayıs 2008 Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı ve Keçiören Belediyesi İşbirliği İle Hazırlanan Sempozyum Bildiri Kitapçığı, 58- 77. Ankara.

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ YAYIN KURALLARI

DERGİDE YER ALACAK YAZI TÜRLERİ

Araştırma Makalesi (Özgün Makale): Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış araştırmaların makaleleridir. Bu yazıların daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bir bilimsel ortamda sunulmuş; fakat yayınlanmamış (özetler hariç) çalışmalar, bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilir. Araştırma makalelerinin orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtması veya temel ve uygulamalı bilim alanlarında teorik, hesaplmalı veya deneysel özgün bilimsel çalışmalardan oluşması gereklidir. Yeni kavram, kuram, model ve yaklaşımlar geliştiren makaleler de bu kapsamda yer almaktadır.

Derleme Makaleler: Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış derleme makaleleridir. Derleme makaleler araştırmacının belli bir konuda yayınlanan dikkate değer çalışmaları alarak teker teker karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi, bu eserlerin literatüre kazandırdıkları perspektifleri ve bu perspektiflerin birbirlerini tamamlayan ve birbirleri ile çelişen argümanlarını ortaya koyması, belli bir konuda bilgi üretme adına o güne dek neler yapıldığını, o gün itibarıyla hangi noktada olduğunu ve bundan sonra hangi yöndeki araştırmaların literatüre önemli katkılar sağlayabileceğini özetlediği makalelerdir.

Olgu (Vaka, Case) Sunumları: Sosyal bilim uygulayıcıların, paylaşmakta yarar gördükleri olguları ele alan yazılardır.

Editöre Mektup: Okurların dergi ile ya da dergide yer alan yazılarla ilgili görüş ve önerilerini belirttikleri yazılar ile belirtilen alanlarda çalışmalar yürüten meslek ve disiplinlerden bilimcilerin, bilimsel konularda ve bilimsel bir biçimde yürüttükleri tartışmaların yer aldığı yazılardır.

Kitap/Makale Tanıtımı: İlgili alanlarda yayınlanmış kitapların/makalelerin tanıtım ve eleştirisini içeren yazılardır.

Tez Tanıtımı: İlgili alanlarda yapılmış uzmanlık ve doktora çalışmalarını okuyuculara tanıtan yazılardır.

DERGİDE YER ALACAK YAZILARDA UYULMASI BEKLENEN GENEL KURALLAR

1. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yazılar kolay anlaşılır olmalı, elden geldiğince yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıkları kullanılmalı, alışılmamış sözcüklerin yabancı dildeki karşılıkları ilk kullanımlarında parantez içinde verilmelidir.
2. Makalenin giriş kısmında makaleyi en iyi şekilde özetleyen Türkçe ve İngilizce özet ve özetin altında anahtar sözcükler yer almalıdır. Özetlerin 200 kelimeyi geçmemesine dikkat edilmelidir.
3. Araştırma ve derleme makaleleri ile olgu sunumlarının yayınlanma kararı danışma Kurulunda yer alan ilgili "uzman" kişilerce verilir.
4. Kitap/Makale ve tez tanıtımı ile editöre mektup yazılarının yayınlanma kararı, Yayın Kurulu tarafından verilir.
5. Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildiriler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
6. Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
7. Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.

DERGİ YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, A4 boyutunda metin kenarlarından 2,5 cm boşluk bırakılarak, 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 12 punto kullanılarak yazılmalıdır.
2. Yazılar 20 sayfayı geçmemeli, eğer geçiyor ve yazarının iyi niyetli çabalarına karşın kısaltılmıyor ya da kısaltıldığında makalenin özelliği kayboluyorsa, bu durum Yayın Kuruluna gerekli bilgiler verilerek görüşülmelidir.
3. Metin iki yana hizalı, paragraf öncesi boşluk bırakılmadan ve paragraflar arasında otomatik olarak yarım satır (6 nk) boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
4. İlk sayfa kapak sayfasıdır. Kapakta sırasıyla, makalenin tam başlığı, yazarın adı, yazarın kurumu sayfada ortalanmış olarak alt alta ikişer satır aralıkla sıralanır. Sayfanın altında yazar hakkında kısa bilgi notu sola yaslanmış olarak yer alır. Bu notta yazarın şu anki durumu, ilgi alanları, ödülleri vb. bilgiler, yazının bir proje kapsamında desteklenmesi vb. bilgiler ile iletişim için elektronik adresi yer alabilir.
5. Metin içinde kitap, dergi ve film, TV programı adları italik yazılır. Örneğin, *Siyaset Meydanı* programında (...). Ayrıca yeni veya teknik bir terim metin içinde ilk geçtiği anda italik yazılabilir, sonrasında italik yazılmaz. Örneğin, 1990'lardan sonra *alımlama* çalışmaları Türkiye'de de artış göstermiştir. İngilizcede yaygın olan ifadeler ve kısaltmaları italik yazmayınız. Örneğin, a priori, vis-a-vis, per se vb... Metinde bir ifadeyi daha çok vurgulamak amacıyla italik yapmayınız.
6. Sayıların kullanımı: Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir. Örneğin: Kırkbeş tezden yirmisi (...) metin analizi üzerineydi, kalan 15 tanesi üretim süreçlerinin ekonomi politikası ile ilgiliydi.
7. Bir ifadeyi aniden kesintiye uğratacak bir bilgi veriliyorsa, çift çizgi kullanılır. Örneğin: Bu iki katılımcı – biri ilk gruptan diğeri ikinci gruptan seçilmişlerdi- ayrı ayrı test edildiler.
8. Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz.
9. Metinde sadece tek ek var ise Ek olarak italik başlıklandırılabilir ve metinde böyle yer alabilir. Birden çok ek var ise Ek A, Ek B diye harflendirilerek sıralanabilir. Metin sonunda yer alan bu eklere başlıkları verilmelidir. Ana metinde etiketleri ile belirtilmelidir. Örneğin: Türkiye'de yapılmış haber konusundaki doktora tezlerinin ve master tezlerinin konu dağılımına bakıldığında (Ek A ve Ek B), 1990'lardan itibaren bunların çoğunun temsil, ideoloji ve söylem meselelerine odaklandığı görülmektedir.
10. Metniniz karmaşık ve fazla hacimli değilse, başlık ve alt başlıklarda sayılar veya harfler kullanmayınız. Yine metinde yer alan çeşitli türden ardışık sıralamalarda sayı yerine madde işaretlerini kullanmayı tercih ediniz (kare, çizgi, yuvarlak vb).
11. Metin, ufknotesibilimdergisi@gmail.com adresine e-posta ile gönderilmelidir (bir isimli -yazar bilgisi içeren- ve bir isimsiz ayrı adlarla Word formatında kaydedilmiş iki dosya).
12. Yazı; sırasıyla çalışmanın türü (araştırma, derleme veya vaka sunumu), başlığı, yazar adları, yazarların bağlı oldukları kurumlar, iletişim kurulacak yazarın iletişim bilgileri (posta adresi, telefon, faks, e-posta) ve çalışmanın daha önce yayınlanmadığını ya da yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmediğinin bildirimini içeren ayrı bir başlık sayfası ile gönderilmelidir.
13. Yazının diğer bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, alt alta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve yararlanılan kaynaklar.

14. Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralanmalıdır.
15. Her yazının başında 200 sözcüğü geçmeyecek bir Türkçe özet yer almalıdır. Ayrıca İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde de aynı uzunlukta bir özet konulmalıdır. Özet(ler)in sonunda anahtar sözcükler belirtilmelidir.
16. Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

KAYNAKÇA KURALLARI

Ufku Ötesi Bilim Dergisine gönderilen yazıların referans ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) 6 stili kullanılmalıdır. Mendeley atıf programının APA 6 TR kaynakça versiyonu dergimizin yayın kuralları ile birebir uyumludur.

TÜRKİYE KÖRLEKLER FEDERASYONU

1976

